Jókai Mór

Szép Mikhál

Mercator Stúdió

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője.

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 283 8

Mercator Stúdió, 2006

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.
www.akonyv.hu
Tel/Fax: 06-26-301-549
Mobil: 06-30-305-9489
e-mail: peteryk@t-online.hu

JÓKAI MÓR

SZÉP MIKHÁL

Tartalom

Első fejezet	5
Második fejezet	11
Harmadik fejezet	16
Negyedik fejezet	19
Ötödik fejezet	32
Hatodik fejezet	34
Hetedik fejezet	36
Nyolcadik fejezet	39
Kilencedik fejezet	42
Tizedik fejezet	47
Tizenegyedik fejezet	52
Tizenkettedik fejezet	60
Tizenharmadik fejezet	61
Tizennegyedik fejezet	63
Tizenötödik fejezet	72
Tizenhatodik fejezet	76
Tizenhetedik fejezet	83
Tizennyolcadik fejezet	86
Tizenkilencedik fejezet	90
Huszadik fejezet	97
Huszonegyedik fejezet	100
Huszonkettedik fejezet	102
Huszonharmadik fejezet	107
Huszonnegyedik fejezet	114
Huszonötödik fejezet	118
Huszonhatodik fejezet	123
Huszonhetedik fejezet	127
Huszonnyolcadik fejezet	131
Huszonkilencedik fejezet	135
Harmincadik fejezet	139
Harmincegyedik fejezet	144
Harminckettedik fejezet	151
Harmincharmadik fejezet	161
Harmincnegyedik fejezet	168
Harmincötödik fejezet	177
Harminchatodik fejezet	181
Harminchetedik fejezet	185
Harmincnyolcadik fejezet	187
Harminckilencedik fejezet	191
Utolsó fejezet	196
Jegyzetek a „Szép Mikhál”-hoz	197

Első fejezet

(Mellnec foltaann leiratic, mill bewlchenn ees tzeeleraaniosann newelee wala naghitizteleteu vr vrvnc az ew aarwa haiadon leaniaat, az zeep Mikhalt.)

Nagytiszteletű és tudós Frölich Dávid uram hírét messze föld ismeré azon időkben, tudniillik ezerhatszázötven táján, amikor Magyarországon egész Érsekújvárig és Egerig a török szultán, innen Nagyváradig és a Szepességig a római császár, Váradtól a székely földig pedig Rákóczi György erdélyi fejedelem uralkodott – folyvást hadakozván, hol ketten egy ellen, hol mind a hárman egymás ellen: ami igen szép világ volt.

A Szepességen azonban a szomorú idők alatt is a tudományok folyvást virágzottak, s az ottani líceumokba nemcsak Magyarországról, de még a lengyel földről, sőt Sziléziából is vándoroltak a tanulni vágyó ifjak, minthogy ott nagyon olcsó volt az élet.

Az nem volt nagy baj, hogy még a szepesi tizenhat városból is tizenhárom a lengyel koronának volt zálogba adva; azért azok Magyarországhoz számíttattak, s a lengyel kegyelmes úr volt, megengedte nekik, hogy maguk válasszanak maguknak szepesi grófot, akinek mindnyájan engedelmeskedjenek; aminthogy akkor, amidőn ezek történtek, éppen egy csizmadiamester volt a „szepesi gróf”. Kézsmárk, Lőcse és Igló azonban nem voltak elzálogosítva.

A kézsmárki líceumnak nagytiszteletű és tudós Frölich Dávid volt a fő-fő büszkesége, mint a matematika és csillagászat professzora, akiből minden kitelt, amit csak embertől kívánni lehet. A nagy matematikus ki tudta számítani a nap- és holdfogyatkozásokat; valamint ha a városi hírhedett toronyórának valami hibája lett, az óraművet szét tudta szedni és újra összerakni; az időjárást meg tudta határozni egy egész esztendőre; rendén elbánt az aureus calculussal, sőt a horoszkóp és csízió felállításához is értett; az aspektusokból tudott magyarázni, a hónapok feladatait könyv nélkül tudta, ismerte az arcanumokat és a füvek virtusait, az antipátiákat és szimpátiákat, sőt amuletumok készítésében is tudós volt. Amellett nemcsak tanár, de felavatott pap is volt, s mind a két katedrát be tudta tölteni.

A legnehezebb tudománya azonban még csak most következik. Volt egy szép, egyetlen leánya, akit anya nélkül nevelt föl. Ami bizony nagy hivatal egy férfinak!

Felesége azon a napon halt meg, amelyen a leánya született, s az özvegyen maradt tanár azt a feladatot tűzte maga elé, hogy ő ezt a gyermeket fölneveli minden asszonyi segítség nélkül.

Hogy dajkálta, hogy pótolta nála mesterséges találmányokkal az anyatejet, már az is csupa csoda volt; de ezt mind felyülmúlta az a mély tudománnyal kiszámított rendszer, melyet leányánál kicsiny gyermek korától fogva alkalmazott, hogy őt anyai felügyelet nélkül mégis jámbor hajadonná tudja felnevelni. Mert sem

újra megnősülni nem akart, sem asszonycselédre nem bízta leányát, sem nőrokont nem volt hajlandó a házához fogadni.

Már a keresztelésnél inaugurálta e bölcs rendszert. Leányának *Mikhál* keresztnevet adott. Ezt első hallásra minden ember férfinévnek fogadja el, s nem keres mögötte leányt; ezer közül egy tudja tán, egy ez mégis nőnév; hogy így hívták Szent Dávidnak egy feleségét; azt a bizonyost, aki elnevette magát, mikor a nagy királyt táncolni látta az utcán, térdig felemelt kantussal. Tehát azért keresztelte Mikhálnak a leányát, mert a goromba hangzású névbe nem kap olyan könnyen bele a gonosz.

Azután kicsiny korától kezdve ő maga tanította a leányát minden jóra. Az soha iskolába nem járt; az ábécétől a katekizmusig mindent otthon tanult. Később, hogy a leányka elméje erősödött, megtanítá őt nemcsak a latin és görög nyelvekre, de mindazon tudományokra, amik az életben szükségesek és használatosak.

Ilyenek:

A tabelláris kimutatások afelől, hogy egy jó gazdasszonynak egy hónapra 1, 2, 4, 8 stb. személyre hány részecske lisztet, vajat, húst, borsót, darát, sót kell kiszolgáltatni, hogy a háznép se a koplalás, se a gyomortúlterhelés miatt ne szenvedjen. (NB: a sót jól el kell zárni, hogy az egér hozzá ne férjen, mert ha az egér sót eszik, attól nagyon elszaporodik.)

Továbbá: mivel kell etetni a háziállatokat? – Mennyi lisztet és mennyi korpát kell kapni a molnártól a beküldött búzából? Hogyan kell kovászt tenni, bedagasztani, kenyeret sütni? – Miért kell a lisztesládának észak felé fordítva lenni? S a kenyérsütés ott az északi hegyek közt nem volt olyan tréfadolog azon időkben, mert a rozsliszt nagy ritkaság volt, s minden más elképzelhetlenből készült a kenyér. Csinálták azt tönkölylisztből, pohánkából, csicseriborsó lisztből. Galenus mindenekfelett ajánlja a babliszt kenyeret. Dioscorides azonban vereshagymát kíván belesüttetni. Ínség idején pedig, mikor gabona nem terem, meg kelle tanulni, hogy lehet kenyeret készíteni szárított vackorból, birsalmából, galagonyából, héjastól megőrölt cseresznyéből, aszalt bodzából, fagyökerekből és gombákból, ami jó a szegény embernek; vagy pedig mézkenyeret, borkenyeret, olajkenyeret, ami uraknak és papoknak való; azután húskenyeret, amit Plinius dicsérve emleget, és sajtkenyeret, ami Zoroasternek volt kedvenc tápláléka. Azután hogyan kell a gyümölcsöket épen eltartani, a befőtteket kékre, zöldre, veresre, sárgára megfesteni ártalmas hatás nélkül.

Azután: hogyan kell jó sert főzni, amit a kézsmárki nők házilag szoktak gyártani. A házigazdáknak kinek-kinek a saját felesége, leánya készíté a serét: nem ittak azt a korcsmából.

Azt is meg kellett tanulni a jó gazdasszonynak, hogy minő gyógyszereket tartson készen a háznál; mesterségesen összeállított liktáriumokat százféle csodaerejű füvekből, ami nem volt ám olyan könnyű mesterség, mint a mostani doktoroké, akik a hidegleléshez megrendelnek tizenkét adag *chinaport,* s azzal elvetik a gondját. A XVII. századbeli háziasszony liktáriumához kellett gallgant, dictamnus, angyélika, genciána, pimpinella, tormentilla, börvénygyökér, gyömbér, sárga és veres szantálfa-forgács, citromhéj, arméniai márga, terra sigillata, szere-

csendió, fahéj, szegfűszeg, sáfrány, calmus, égetett szarvasszarv, kámfor, thériák és nádméz! Hanem az aztán használt is minden baj ellen! Akinek pedig igazán nagy baja volt, annak semmi sem használt meg bizonyosabban, mint az a csalhatatlan liktárium, amit *Galenus specifikumának* neveztek, s amihez vettek preparált igazgyöngyöt, preparált veres klárist, preparált smaragdot; azután cubeba balzsamot, paradicsomfát, szerecsendióvirágot, aranyfüstöt, pézsmát, bezoárt, manus Christit, diagrydát, testszínű rózsaleveleket, fahéjfaolajat és alkermes lekvárt. – Tudomány kellett ahhoz a hajdani háziasszonynak!

A mai világbeli ismeretes alfabeten kívül még volt harminckét betűjegy, amiknek értelmét a jó háziasszonynak ismerni kellett, hogy a szereket meg tudja rendelni, egy tojásdad kör, áthúzva vonallal jelentette azt, hogy „só"; egy négyszög, alul egy kereszttel, azt, hogy „borkő"; egy patkó azt, hogy „borszesz"; egy kör négy szarvval azt, hogy „olaj"; egy dűlt négyszög azt, hogy „szappan"; egy háromszög azt, hogy „kútvíz"; két háromszög hegyével összeállítva azt, hogy „lepárolt víz"; egy korona meg egy csillag volt a „regulus stellatus". Ennek a tudása nélkül egy asszony nem lehetett tökéletes.

Hát még a sok mindenféle *aqua vitae* készítés. Ezt most nem is tudják, hogy micsoda. Pedig ennek a következő virtusai voltak: hogy először is *a vért meleggé és folyóvá teszi, azután a mérget a szívről eltávolítja;* végre *a nedves és hideg matériákat felszáríja,* azonkívül az *emlékezetet megerősíti.* Hát a drága jó balzsamok, amikkel a szenvedőnek az orra nyílásait kellett bekenni, meg a mindenféle olajok, amiknek *királynéja a „victriol"* (nem vitriol!!), melyet *„iható aranynak"* neveztek ősanyáink; végre a mindenféle vizek, ecetek, savak, *ellenmérgek,* flastromok és füstölők, amik nélkül rendes asszonynak a háza nem szűkölködhetett soha, mert ő volt a családnak természetes orvosa és ápolója.

S a konyhaművészet semmivel sem volt kevésbé bonyolódott, mint a patikai. Őseink gyomra igen szövevényesen összerakott ételekhez volt szoktatva. Tudomány volt az egy asszonyra nézve nehezebb a metafizikánál.

Azonkívül őrá nézett az egész kertészet, ami ismét nem volt olyan együgyű tudomány, mint most.

Ősanyáink mint kertésznők sok mindenfélét tudtak, ami már azóta feledékenységbe ment régen. Hogy a fáról le ne hulljon a gyümölcs, a gyökerébe lyukat fúrtak, s abba galagonyacsapot vertek; hogy a cseresznye korán érjék, a tövére oltatlan meszet raktak; aki azt akarta, hogy piros almái teremjenek, az ójtó gallyat jól beáztatta *csukavérbe;* s ha *Tarestinus* tanácsát követte, veres eperfába ójtott körtét, s annak a húsa aztán piros lett; ha azt akarta, hogy a gyümölcse zamatos legyen, a fa oldalába lyukat fúrt, s aromatikus olajakat töltött bele. Ősanyáink kitalálták, hogyan kell a körtefát szőlőtermésre kényszeríteni; emberfej alakú citromokat termelni; betűket mutató fügéket produkálni, amiknek mandulamagja van belül; tudták a módját, hogyan kell a diót héj nélkül, papírba takarva elültetni, s akkor héj nélküli diót fog teremni; a naspolyát rózsafába ójtani, amikor az édes és szagos gyümölccsel ajándékoz meg; ha pedig azt akarták, hogy a keserű mandula édeset hozzon, Theophrastus utasítása szerint vasszegeket vertek a gyökerébe; meg tudták becsülni a holdat, mint a kerti növények tenyészetének nagy előre–

vagy hátramozdítóját; még a jámbor, becsületes burgonya számára is százféle utasítással szolgáltak, nevezvén azt a, csak nemrég Amerikából behozott gumót „adenes caradenses”-nek meg „tartufli”-nak, amit cserépben, melegágyban neveltek, üvegben, mázos fazékban elraktak olaj közé téve; aminek az angolok szerelemre hevítő erőt tulajdonítottak, a franciák szárazbetegséget gyógyítottak vele; a burgundiak ellenben eltiltották mint a bélpoklosság előmozdítóját. Ismerték és mívelték seregeit az olyan kerti növényeknek, amikről az utókor még csak beszélni sem hall többé. Minden ételük tele volt válogatott fűszernövényekkel. S a végtelen nagy számú gyógyfüvekkel és festőnövényekkel egész vásárt űztek; a sáfrány a szepesi piacokon mázsaszámra került eladásra, s elhordták Törökországig: a jó szepesi gazdasszonynak kincsbánya volt a kertje.

Hát még azután a virágoskert dolga! Ebben az időben volt egész világszerte az a nagy tulipánszédelgés, ami a jelenkor alapítási szédelgésében találja csak párját. A virágkertésznek diákul és franciául kellett érteni, hogy megértse a becsét a „gagner un oeillet”, a „hazard” – a „paragonner” rendkívüli szerencséjének; ami annyit jelent, mint egy új válfaj virág előállítása vagy pettyegetett tulipánok és rózsák előteremtése; egész francia terminológiát kellett a fejében tartania, ha meg akart élni. A hozzáértő kertésznőnek tudnia kellett, hogy micsoda virágfajok vetendők és ültetendők a ⊥, _, o aztán α, W, χ csillagképletei alatt. Miknek árt a δ, ε, +, s mily ritka növények azok, melyek a γ, ¯ és a η csillagzatokat kedvelik. Ami végett a kalendáriumot szüntelen a kezükben kellett tartani.

Hja bizony, azt mind nem adták ingyen! Ennek a tudománynak saját irodalma volt, élén a hírhedett *Tabernaemontanus* műkertésszel és tudóssal, aki egymillió forint ára tulipánnak és szegfűnek volt ura, s hajókat járatott Európa, Amerika és Kína között növények szállítása végett. – Európa legkitűnőbb literátorai nem szégyenlettek a virágokkal foglalkozni, éppen úgy, mint a mostaniak a politikával, s *Verulami Bacon,* a nagy filozóf s Anglia államkancellárja, ahelyett hogy a bomlott *keleti kérdésen* törte volna fejét (amire ugyan akkor sokkal jobb alkalom lett volna, mint most), abban harcolt Sturmius és Wormius német tudósok szövetsége mellett, hogy diadalmasan bebizonyítsa Bauhinus francia ellenében, hogy a szkítiai *boramecfa* csakugyan létezik, melyet *Scaliger* fedezett fel, s melynek az a tulajdonsága, hogy a lehajló ágain levő virágoknak szájuk van, s azokkal a boramec a körüle termő füvet *lelegeli;* sőt ennek van egy testvére, amely meg éppen a virágaira repülő legyeket eszi meg.

Az ilyen dolgokat aztán üdvösségesebb dolog volt olvasni a fiatal hajadonoknak, mint az újabb időkbeli mendemondákat és hivalkodásokat.

S ha pedig szerelemről vagy ellenszenvről kellett nekik valamit megtudni: ezen bölcs iratokból bőségesen megtudhatták; hogy a *fügefa* és *a ruta* szeretik egymást: azért szokás rutát ültetni a fügefa mellé: ami viszont a békákat, a füge ellenségeit elkergeti; *a spárga* szereti *a nádat; a rozmaring a zsályát,* ezért, aki rozmaringot akar ültetni, annak előbb zsályával kell megdörzsölni a kezét, hogy rászája megéledjen; *a narancs* szereti *a ciprust; a szőlő a cseresnyefát; a liliom* szeret *a rózsa* mellett, de a fokhagyma mellett is; ami az ő dolga; ellenben vannak növények, amik egymást *gyűlölik,* ki nem állhatják: ha a nemes *anthorát* a vad

napellus közelébe ültetik, minden ápolás dacára elszárad, elfonnyad: *a cicuta* és *az angelica* elpusztítja egymást; *a szőlő* ellensége *a káposztának;* ami annyira megy, hogy ha egy ember bortul megszédült, ha káposztát eszik rá, kijózanul tőle, ha pedig a fazékban fővő káposztára bort loccsintanak, a káposzta sohase fő meg puhára. (Sokkal üdvösségesebb volt ilyen szerelmes történeteket olvasni az ártatlan hajadonoknak, hogysem mint olyanokat, melyek férfiak és nők között történnek, amiket ha igazán megtörténtek is, jobb elhallgatni, mint kipublikálni; mert vagy megborzad tőlük a szemérmes olvasó, vagy pedig ellenben kedve támad neki azokhoz hasonlót cselekedni.)

A szép Mikhál pedig mindezen tudományokat nemcsak erős észbeli tehetséggel, de valódi kedvvel is tanulta; ebben talált gyönyörűséget, hivatást és hasznot. Könyvei, gazdasága, virágai mulattatták, s jövedelmet hoztak, ami nem megvetendő: ha meggondoljuk, hogy azon időkben egy lúdnak az ára volt egy dénár, egy tinóé három magyar forint, egy paragone-tulipán hagymáért pedig senki sem sajnált tíz koronás tallért. És ami a legnagyobb haszon volt: a virágok és könyvek elvonták a leányt a világi hivalkodástól. S ebben feküdt a nagytiszteletű úr rendszerének alapja.

Mikor el kellett távoznia hazulról leckékre, elővette a grammatikát, a lexikont meg a fóliánsokat; feladott belőlük Mikhálnak könyv nélkül megtanulásra annyit, amennyi elég volt arra, hogy azt az időt teljesen lefoglalja, amit a professzornak a líceumban kellett tölteni, s azzal bezárta a ház ajtaját, s zsebébe tette a kulcsot. Mikor azután hazajött, akkor kikérdezte a feladott leckét pontosan. S ez csalhatatlan ellenőr. Cseléd, gouvernante megcsalhatja a kérdezősködőt, de a fóliáns nem csalja meg. Az rávall a leányra, hogy ott volt-e a szeme a könyvben az egész idő alatt, vagy másutt kalandozott.

Ennélfogva a szép Mikhál rengeteg sok tudományt összegyűjtött.

A házból csak ünnepnapokon szokott kijárni, és csupán a templomba, rendesen atyja oldalánál. Olyankor kávébarna ruhát viselt, állig érő gallérral, a ruha ujjai egész a körme hegyéig értek, övén nem volt semmi boglár, mint ahogy más leányok fel szokták azt cicomázni. A pártája is egészen fekete volt, s arra hosszú fátyol volt terítve, mely elöl egész arcát körülfogta, hátul pedig termetét annyira betakarta, hogy a hosszan leeresztett két hajfonatból még annyi se lássék ki, vajon szőke-e az, vagy gesztenyeszínű. A szemeinek sem volt szabad elárulni, vajon kékek-e vagy feketék. Hanem éneklés alatt szépen a zsoltárba nézve, a lesütött szempillák alá kelle rejtőzni azoknak, prédikáció alatt pedig a lelkészre szegezve maradni; amikor férfi a szeme közé nem nézhetett, úgy levén bölcsen elintézve, hogy a férfiak is külön padosztályban üljenek, a nők is külön, mégpedig a férfiak a nők háta mögött. A diákok pedig olyan magasan ültek a kórusban, hogy annak a szélétől éppen sehova se láthattak, mint csupán a zsoltárt jelező táblára.

Lakadalomba, torba, mulatságba sohasem hordta a nagytiszteletű úr a szép Mikhált. A kánonok tiltják a pap leányának a táncot. De más leányokkal sem engedte barátkozni, mint akik csak haszontalanságokat fecsegnek.

A háza is ahhoz való volt, hogy minden csábítási alkalmat elzárjon jó eleve. Mikhál szobájának ablakai mind az udvarra nyíltak, azt pedig két oldalrul elzárta a szomszédok tűzfala, a negyedik oldalon nyitva volt az udvar a kert felé, de azt meg magas kőfal zárta el a világtól, és az is szegekkel volt kiprémezve, s a fal és szegsor még nem volt elég: túl rajta a nagy piactól, hol a diákok labdázni szoktak, egy nagy pocsóta árka választá el, melyről a kézsmárkiak azt állították, hogy ők abban pisztrángot termesztenek, de inkább hihető, hogy házaik természetes védelmére hagyták azt ott a város közepén, s csak felhőszakadások alkalmával töltötte meg azt a patak pisztránggal, amit a halastavakból lesodort. Ilyenformán a szép Mikhál szíve egy oly megerősített várnak volt tekinthető, melyet se fortéllyal, se erőhatalommal bevenni ellenségnek nem lehet.

Ellenségnek tekintetett pedig minden férfinemen levő halandó, aki nem éppen a nagytiszteletű úrnak különösen kiválasztott kedvence volt.

Második fejezet

(Elewadatic mikippen ronghaalaa vala megh az saarkan naghilizteleter: ’vr vrvncnac minden bewlch practicait?)

Volt igenis egy kiválasztott kedvence nagytiszteletű Frölich Dávid professzor úrnak, s aki e kitüntetésre egészen érdemesnek is nevezhető.

Az ifjút Kaczenreiter Henriknek nevezték. Ami elég furcsa név. De azért miatta nem sok csúfondároskodást kellett kiállani az azt viselő ifjúnak, mert hatalmas, erős termete respektusban tartá a condiscipulusokat, s a birkózás nemes vetélkedése sohasem volt iskoláinkban tiltva, sőt azt már Arisztotelész is ajánlotta; s ebben nem is mérkőzhetett Kaczenreiterrel senki, csak éppen egy Kassáról feljött kálvinista magyar fiú, Kalondai Bálint; az még be tudta törni a derekát, s egyedül bírt megküzdeni vele, amit nagyon szép volt elnézni, mikor együtt birkóztak a gyepen, összekapaszkodva s egymás vállára téve az állaikat. Kaczenreiternek erősen szőke, hosszú haja volt és serdülő, vereses szakálla, Kalondainak pedig szénfekete haja, kétoldalt csimbókokba bogozva, és hegyesen kipödrött, huszáros bajusza.

Hanem sajnos, hogy csak a testi birkózásnál bírta a magyar legény letörni a szepesi fiút: a szellemi mérkőzésnél egészen elmaradt mögötte. Itt Kaczenreiter vetélytárs nélkül élt; első eminens volt mindig és mindenféle tudományból, míg Kalondai Bálint csak úgy a sereghajtók között kullogott.

Ex moribus is nagy volt a két diák között a különbség. Kalondai Bálint nem utálta a bort és a muzsikát; olyan emberekkel, mint a sziléziai *Simplicissimus,* tartott barátságot, mely nevezett quidam földönfutó csavargó mestersége mellett „tárogató”-fúvással bolondította a világot; míg Kaczenreiter példánya volt a jó erkölcsű ifjaknak. Tíz éve, hogy idekerült Kézsmárkra mint szegény tanulófiú, azóta folyvást tisztességesen élt abból, amit gyerekésszel tud valaki maga élelmére keresni. Maga a papi pályára készült, tehát teológiát tanult; de amellett nagytiszteletű Frölich Dávid úr házánál mint „fizikusinas” szolgált a fizikum múzeumában; ezért szerette is őt nagyon a professzor úr, s már messziről őt szánta a szép Mikhál számára élettársul.

Kalondai Bálintnak az igaz, hogy nem is volt szüksége erre a nagy tudákosságra. Neki gazdag özvegyasszony anyja volt Kassán, akitől majd, ha felserdül, át fogja venni az ősi üzletet. Csupán azért küldték fel Kézsmárkra a líceumba, hogy mégis ragadjon rá annyi, hogy ha majd egyszer meg találják választani Kassán főbírónak, legalább annyit tudjon diákul, amennyit boldogult édesatyja tudott, aki szintén viselte azt a díszes hivatalt, s aki a delikvensre ki tudta mondani a „capite plectetur”-t vagy a „hárum pálcárum” kegyelmes ítéletét, s aztán tudott correspondálni a császári generálisokkal mind kalamárisból, mind ágyúból. Ágyúból jobban, mint kalamárisból. Bálintnak tehát elég volt az, amit ő magának tanult.

De a Henriknek bizony nappallá kellett tennie az éjszakát, hogy dicséretesen megállhassa azt az exament, mely megelőzte pappá felszentelését, ami nagy celebritással végbe is ment, s Henrik ott is első és kitűnő maradt. Meg is kapta mindjárt a nagylétai eklézsiát, ami éppen üresedésbe jött, természetesen azon üdvösen bevett föltétellel, hogy a néhai lelkész özvegyének engedett kegyév alatt a fizetésre és a parókia teljes használatára nem tart számot.

Ez ünnepélyes napon nagytiszteletű Frölich Dávid úr az új lelkészt meghívta magához ebédre, melyre ugyanekkor a superintendens és az esperesek is hivatalosak voltak.

Ebéd végeztével a szép Mikhálnak is szabad volt az asztalnál megjelenni; egyrészt azért, hogy a mai felséges lakomáért, melyet ő készített, a superintendens úr dicsérete által a konyhatűztől pirosló arca még pirosabbá tétessék, másrészt pedig, hogy ő is poharat koccintson az ifjú lelkésszel, megnedvesítvén ajkait annyi borfélével, amennyit egy szemérmes hajadon úrvacsorája alkalmával szokott szürcsölni.

Mikor aztán a vendégek eltávozának, s a szép Mikhál a szolgálókkal elszedeté az asztalt, nagy gonddal elrakván a szekrénybe a sávolyos abroszokat és kendőket, az ősi cintányérokat és mázos cseréptálakat pedig felrakván rendben a tálasra, a professzor úr a végzett munka után odabenn marasztá leánykáját.

Jó kedve volt a tudós úrnak, a szívderítő válogatott italoktól is, a vidám társalgástól is – meg még valami mástól is.

Pipára gyújtott és füstölt. Pedig még a reverendát sem vetette le, s azon nem szabad megérzeni a dohányfüstnek.

– Mikhál leányom – mondá ravasz komolyságot tettetve –, még mai nap nem is végeztük a penzumunkat. Pedig „nulla dies sine linea”! Mit tesz az?

– Nap ne múljon vonal nélkül – felelt rá Mikhál.

– Vedd elő tehát exercitiumos könyvedet.

A leány engedelmeskedett szótlanul. A konyhában el volt végezve minden feladat, következett a tudomány. Leült, és kezébe vette a tollat, amit akkor kalamusnak neveztek.

– Hosszú ebéd után üdvös az elmélkedés – mondá a füstfellegen keresztül a tudós úr. – Nem jó volna, ha mindennap így volna: *„Qui amat vitam longam, amet mensam brevem.”* Írjad le könyvedbe, és fordítsd le.

Mikhál írt és fordított extemplo.

– „Ki szereti a hosszú éltet, szeresse a rövid asztalt.”

– Hát az olasz mit mond? „La cucina piccola fa la casa grande. La tavola è un ladrone segreto.” Írjad le és mondjad, mi az!

A leány tollba mondta magának:

– „Kicsiny konyha teszi a házat naggyá. Az étasztal a titkos tolvaj.”

– *Petrus Nonus* mondá ezt *Fagiola Hugotiusnak,* midőn az egy ebéd miatt elvesztett két várost. Hát még az a sok ivás! Írjad le: „Plures interierunt *vinolentia,* quam *violentia.”* Hogy mondanád ezt magyarul?

– „Többet megölt *a borivás,* mint *a bajvívás.”*

– Megjárja. – Azonban rendkívüli napokon rendkívüli excessusok is előkerülnek, s a mai nap az volt. Egy lelkész lőn felszentelve – s egy leányzó lőn megkérve.

A szép Mikhál arcáról egyszerre eltűnt a pirosság.

A tudós úr nagy füstöt támasztott maga körül, s a füstfellegből bölcs mondatokat olvasott elő.

– Mit mond *Dubravius? „Si qua voles apte nubere: nube pari.”* „Nősülnöd, ha kívánsz, vedd a magadhoz illőt.” – *Ambrosius* pedig azt kérdezve, hogy mit keressünk a házastársnál, ekként felel: „Amorem, Morem, Rem.” – „Szeretetet, erkölcsöt, dolgot.”

Szép mondás, de a lány csak nem jegyezte azt fel a gyakorlatok aranykönyvébe.

– Íme, a kérőnél megvan mind a három. Van szerelme, van jó erkölcse, és van dolga. Nincs nagy dicsősége, csak lelkipásztor, miként én is csak az vagyok. De mint *Macrobius* mondja: *„Honores sunt, sicut flores.”* „A méltóság hullóvirág”, *s Drexelius Trismegistos* szerint: „Saepius ima petit, melius qui scandere novit.” – „Gyakran a mélybe lehull, ki magasra kapaszkodik és nyúl.” Jegyezd föl azt könyvedbe, Mikhál leányom; mert aranymondás! Kérődnek szegénységétől se rettenj vissza. *Cyprianus* szerint: *„Paupertas dura; sed secura, et sine cura.”* – „A szegénység terhes; de csendes és gondmentes!” Vajha feljegyeznéd ezeket magadnak, Mikhál leányom!

A szép Mikhál pedig nem jegyezte fel az aranymondatokat sem eredetiben, sem fordításban, hanem letette kezéből a tollat, és azt mondá:

– *Nem szeretem őt!*

A nagytiszteletű úr visszahökkent. Ez paradoxon! Senkit sem szeretni: az lehet, de különösen egy embert nem szeretni: *ez abszurdum.*

– Tudod is te, hogy mi az a szeretet! *„Amantes sunt amentes”* = szerelmesség esztelenség. Mit nem szeretsz rajta? Hogy vereses haja van? *„Homo rufus raro bonus; sed si bonus, valde bonus”* – „veres ember ritkán jó; de hogyha jó, nagyon jó!” – Vagy azt keserülöd, hogy idegen nemzetbeli? Lásd, a bölcs Krisztina királynő azt mondá, hogy csak kétféle nemzetiség van a földön, mely különböző: „A kegyes emberek és az istentelenek”. Ha most nem szereted, majd szeretni fogod; az olasz azt mondja: *„Amore non è senza amaro”* – „a szeretet keservvel telt”. Minden jámbor leányt úgy kell a szülőinek erőszakkal eltuszkolni a háztul, szeretne otthon maradni inkább; később aztán megköszöni, hogy férjhez adták.

A szép Mikhál azonban a sok bölcs tanulmány által, de még inkább, hogy magánál hatalmasabb asszonyt nem ismert a háznál soha, annyira erős szívűnek nőtt fel, hogy ebben az egy dologban ellene mert mondani az atyjának és valamennyi versben beszélő görög és latin filozófusnak, s azt merte mondani a nagytiszteletű úrnak:

– De én nem mehetek ahhoz, aki megkért tőled, mert nem szeretem. S nem szeretem azért, *mert mást szeretek.*

E szóra kihullott a hosszúszárú „phayca” a tudós szájából.

Ez „argumentum ad hominem”. Emberre szóló indok.

– Te mást szeretsz? Hol vetted? Hol láttad? Hol beszéltél vele?

A leány lesütötte szemeit, és nem felelt.

A tudós most már felállt, és szigorú hangon parancsolá.

– Írjad emlékkönyvedbe ezt: *„Virginitas, dum aspicitur, inficitur!”* – „A szűzesség a ránézés által bemocskoltatik!” Kinek engedtél te a szemedbe nézni?

– Senkinek – felelé Mikhál.

– Senkinek! Hát hol beszéltél te valakivel?

– Sehol.

– De ha te se szemmel, se szájjal nem szóltál senkihez, akkor hogy szerethettél meg valakit? Megvallj mindent! Tudod, hogy a legkisebb hazugság nagyobb bűn, mint a legnagyobb vétek, ha azt bevallják. Hogy szerettél meg egy férfit?

– Írás által!

– Neked írt valaki?

– És én feleltem neki rá.

– De hát hogy lehetett az? Házam éjjel-nappal zárva. Az utcára ki sem nézhetsz. – Nálam nélkül sehova nem jársz. A kertet mocsár őrzi: gyanús ember be nem jöhetett ide, hacsak a levegőből nem szállt le.

– Onnan szállt le: a levegőből.

– Kicsoda?

– A sárkány.

A tudós azt hitte először, hogy arról a sárkányról van szó, akit Szent György lovag nem elég tökéletesen ölt meg; hanem azután rájött az igazira.

– Papírsárkány?

– Igenis az. A vásártéren sárkányt eresztettek fel. Én sokáig bámultam azt. Egyszer aztán lecsapódott éppen a mi kertünkbe, s fennakadt egy almafán. Én odamentem, hogy levegyem, s amint a kezembe vettem, akkor látom, hogy tele van az írva versekkel, amik hozzám beszélnek: és azok olyan szépek voltak, hogy én azt ki nem tudom mondani.

– Profánus *„virágdalok”!* mikre azt mondja Macrobius: *„Ignibus iste liber, quod ipse sis ignibus liber.”* „Tűzbe az ily *könyvet,* nehogy hulljon tűzben *a könyved!”* – De hát mért hiszed, hogy azok az orcátlan dalok tehozzád voltak írva?

– Nem voltak orcátlan dalok. Ha azok lettek volna, eldobtam lészen őket. Szép, hűséges költemények voltak. Föléjük volt írva mindenüvé a nevem; s Mikhálnak nem hínak rajtam kívül több leányt. Én megpróbáltam rájuk felelni.

– Felelni? Hogyan?

– Hát amit írtam, azt az írott felével befelé fordítva ráragasztottam a sárkányra, s azután a rajta maradt spárgánál fogva a sárkányt megint felbocsátottam, s eleresztettem a levegőbe.

– De hátha nem az kapta meg, akié volt?

– De bizonyosan az kapta meg, mert másnap a viszonválaszt is megküldé.

– Megint a sárkány által?

– Nem. Másnap a „balom” által írt hozzám levelet.

Ez a balom egy nagy, léggel tölt labda volt, melynek belsejét felfújt marhahólyag képezé, külseje pedig borjúbőr volt: azt a fiatalok atlétai mulatságaikban ököllel megsújtva szokták a légbe felröpíteni.

– Értem! Értem! A nebuló beledugta a levelet a balom borítékába, egy ütéssel átröpíté a kertedbe: te kivetted belőle a levelet, helyére tetted a viszonválaszt, s visszaröpítetted azt.

Hogy ilyen esetről se Theoprastus, se Trismegistos nem gondoskodtak előre!

Íme, egy szerelmes levelezés posta nélkül!

– S mennyire mentetek ezzel a levelezéssel?

– Megígértük egymásnak, hogy örökké hűségesek leszünk mind a sírig.

– Itt van mi! Hát mit ér minden zár és lakat, és minden emberi bölcsesség és matematika? Tehát te elígérted a kezedet atyád tudta nélkül? Nem tudod-e, hogy protestánsoknál a szülői beleegyezés megkívántatik a házassághoz, anélkül minden eljegyzés érvénytelen, és semmi copulatio végre nem hajtatik?

– Hát az, aki tetőled kérte a kezemet, hozott engedélyt az atyjátul arra, hogy engem elvehet?

– Neki nincs atyja; ő árva gyermek.

– Te mondád, hogy a legkisebb hazugság nagyobb bűn, mint a bevallott vétek maga. Ő hazudott. Neki atyja van. Gazdag ember. Magas állású úr.

– Ki mondta ezt neked?

– Hát a sárkány és a balom. Ő eldicsekedett ezzel egy barátjának, s nekem elmondták azt az égi posták.

Most aztán meg volt fogva a nagytiszteletű úr, mint ahogy megfogják a boszorkánylábbal az árva ördögfiúcskát. Ez ellen a replika ellen nem lehetett mit mondani.

– No, ez iránt kérdőre fogom őt vonni holnap, s addig a vallatást félbeszakítom. Akkor következni fog a punctum de utri: „Kinek híják azt a másik, alattomos csábítót?” – És most, Mikhál leányom, huszonnégy órai szobafogságba.

Ezen végződött a nagy örvendetes ünnepélyességű nap, melyen Kaczenreiter Henriket pappá felszentelték.

Harmadik fejezet

(Holott megmaghiaraaztatic, mikeeppen eleebwalo az, ki az baaraaniokat ewrzi, mint az ki lewaagia.)

Másnap reggel maga elé hívatá a nagytiszteletű úr Henriket, s erős examinálás alá fogta. A benevolum tovább tartott egy óránál.

Henrik, mikor eltávozott, olyan veres volt, mint a megfőtt rák, s háttal kifelé jött ki az ajtón, amiből a konyhaajtóban leskelődő cselédek tudtak egyet-mást következtetni.

Azután pedig a nagytiszteletű úr háromszor csengetett, ami azt jelenté, hogy Mikhál leányasszonynak kell megjelenni a bibliotékájában.

A nagytiszteletű úr teljes ornatusába volt öltözve: mind az atyai, mind a papi tekintély egyesítve volt rajta. Körülötte felnyitott könyvek, mint egy hadvezér arzenálja: mások kutyabőrbe kötöttek, mint egy hadirendbe állított phalanx a tékákban, s a szekrények fölött kitömött madarak és azoknak csontvázai. Mindmeganynyi tanú és vádtevő. S aki legjobban figyelni látszik, az a szögletben álló emberi csontváz. Az electrica masina is készen állt fiókvillámait segítségül hozni. Az egyedüli lény, aki életjelt ád, a körülvevő tárgyak között, a nagy állóóra, melynek tetején egy kutya áll, ki is a percinga ketyegései szerint csóválja a farkát, s öltögeti a nyelvét.

Mikhálnak az egész bekövetkezett vallatás alatt folyvást ezen a mechanikus kutyán veszett a tekintete, s még azután is, valahányszor visszatért emlékébe ez a válságos óra, mindig azt a kis kutyát látta maga előtt, farkat csóválni, nyelvet öltögetni.

– Mikhál leányom – kezdé a tudós. – Beszéltem a hit és szeretet kandidátusával, s megtudtam tőle mindeneket. Azon kérdésemre, hogy van-e neki atyja, azt felelé, hogy: „Igenis: van.” Miféle rangú? – „Hatalmas ember, Kisszebenben lakik, *hol hivatal szerint legfelső bírája mindeneknek.”* Miért hagyta el atyját, s miért mondá magát árva gyermeknek? – „Azért, mert atyja katolikus, ő pedig protestáns lelkész akart lenni.” Ez pedig dicséretes szándék. – Azon ifjú, aki kész az árvaság keserű kenyerét enni azért, hogy lelke meggyőződését kövesse, nagy karaktert árul el. – És e válaszban meg van adva a védelem azon vád ellen is, hogyan mert a fiú házassági ajánlatot tenni atyai engedély nélkül. A katolikus atya engedelmét a törvény nem követeli, csak a protestánsét. Eszerint Kaczenreiter Henrik azon vád alól, hogy tudva csalni akart, absolváltatik; mert elhallgatni valamit még nem annyi, mint hazudni; a hithűség felold minden szülői hatalom alól, s ami kánon a fiúra nézve, az nem kánon az atyára nézve.

A vastag fóliánsok és a kitömött madarak mindnyájan helyeselték ezt az okoskodást, maga a csontváz is elhallgatta, hogy az ő fejét valamikor ilyen „csekélységért” választották el a nyakától; csak az automat kutya intett „nem”-et a farkával, s öltögette a nyelvét az ilyen szofizmákra.

Mikhál pedig nem szólt rá semmit.

– Íme, tehát a te negatióid megcáfoltattak, most halljuk az affirmatióidat. Mi a neve annak az ifjúnak, aki teneked szívbeli ajánlatokat tenni merészkedett?

– Kalondai Bálint.

A tudós nagyot ütött tenyerével a feltárt Macrobiusra e név hallatára.

– Quis hominum? Miféle ember?

– Derék férfi! – mondá a leány, és szemei ragyogtak hozzá.

– Mit tudod te? Csak kívülről láttad? *„Quanta species, sed cerebrum non habet!?”* Nagyszerű pofa: de nincs agyveleje! *„Non bene casta caro, quae bene pasta caro.”* – Mennél kövérebb a hús, annál bűnösebb a hús. De én látám az ember belsejét is. Flocci, nihili! Pehely, semmi-ember! Classis primae ex ultimis! Az utolsók felé igyekező. Hát még ex moribus! Milyen az erkölcse? Borivó! „Ubi vinum intrat, ibi ratio exit!” Ahol a bor bemegy, ott az ész kimegy. Táncoló és éjjeljáró! – Muzsikusok és virginálók pajtása. – De még mindez elnézhető volna. Ámde tudod-e, hogy mi volt ezen ifjú szülőinek mestersége? Megvallotta-e azt neked bűnös correspondentiájában? Amely mesterséget pedig ő is követni fog; mert annyi tudományt nem szerzett, hogy honorácior rangba emelkedhessék. Tudod-e, hogy kinek a felesége lennél, ha esztelen kívánságod beteljesülne?

A leány elsápadt erre a szóra: erről nem beszéltek a szerelmes levelek.

A tudós előkeresé a katalógust, s ráolvasott a vádlott nevére: „parentes”: „Sarah, vidua *macellarii”* – „mészáros özvegye”. Atyja mészáros volt, és ő is mészáros fog lenni. Emberek, *akik vérben dolgoznak!* – Mit mondasz erre? Lehet-e egy lelkész leányából egy mészáros felesége? És ha választania kell egy férfiú között, aki az Úr juhait őrzi, és a között, aki a juhokat levágja: az utóbbinak nyújthatja-e kezét? Ez volt-e a te neveltetésed, hogy sorsodat örök vérontás munkájába temesd el? Mindennap vérre ébredni, vérrel feküdni le! Mindennap érezni a vért annak a kezén, aki megölel! Hozzákötve lenni egy emberhez, akinek hivatala az, hogy Isten teremtéseit, miknek az Úr életet adott, erőszakos kézzel megölje! Van-e bátorságod ily sorsot választani magadnak?

Az önmozgó kutya ugyancsak csóválta a farkát, és öltögette a nyelvét!

Mikhál körül táncolni kezdett minden: a tudósok arcképei, a kitömött madarak: maga a vacogó állú csontember is. Nem tudta magát védni ennyi ellen!

A tudós észrevette szavainak lesújtó hatását leányának holthalvány arcán, s aztán szelíden szólt hozzá.

– Most eredj szobádba vagy még inkább kis kertedbe, és elmélkedjél afölött, amit tőlem hallottál. Írd fel magadnak: „Az atyák jobban óhajtják gyermekeik boldogságát, mint ők maguk.” Azonban sorsod felett mégis te magad határozz. Én erőszakot nem teszek szíveden. Ha csakugyan annyi eltitkolt erő lakik abban, amennyit én nem sejtettem: add próbáját. Ha van bátorságod azoknak az életéhez kötni a magadét, akik vérben dolgoznak, kezdd el itthon. Van két szép galambod kalickában. Én vettem azokat neked születésed napjára. Öld meg őket saját kezeddel, és add fel az asztalra ebédül, elkészítve tetszésed szerinti mártásban. Ebből megtudom a válaszodat. Eredj, és elmélkedjél rajta.

A szép Mikhál lement a kertbe, s annak hosszú, rózsákkal szegett útján végigvégigsétált. Az út közepén volt a galambház, abban volt a két pávafarkú galamb, amit neki meg kellene ölni. És ő sohase tudott egy konyhára való baromfit megölni. Felőle az emberek mind vegetáriánusok lehettek volna. S most a kedvenc galambjait ölje-e meg?

Senkije sem volt, akihez tanácsért forduljon, akinek panaszát elmondja. Nem segítenek itt a bölcsek, nem a borjúbőrbe kötött polihisztorok: az ő mindennapi társalkodói, sem a virágok: mindennapi játszótársai. Más leánybarátnéja nem volt, mint a bokrok és virágok. (Igaz, hogy azok is mind feminini generis). Azok elmondták neki, amennyit tudtak; hogy a szűz liliom szereti a hagymát, pedig az ő virágának szaga illat, emezé pedig bűz; míg a nemes anthora elharvad, ha a napellus mellé ültetik, pedig ez pompás virág, kelyhe egy sisak, melyben *páros galamb* ül: mégis elhervasztja a szomszédját.

De hiszen talán nem is volt az még szerelem, ami csak érzelgő levelek kicseréléséből támadt; csak messziről látta az ifjút, csak álmában beszélt vele: könnyen lemondhatott róla. – Nem volt neki anyja! – Atyjától pedig csak bölcsességet tanult. – A mathesis kérlelhetetlen tudomány. – Annál a szerelem csak zérus, nem szám. A mértani ábrák között minden van, csak rózsa nincs. Kedvesétől sem kaphatott semmi hírt már: el volt tiltva a nagy téren a balomjátszás, sárkányeresztés: talán be is csukták szegényt. Könnyű volt arra ürügyet találni. Vagy az is lemondott már róla? Talán haza is ment már a szülővárosába?

Megölje-e hát érte kedvenc galambjait?…

Délre felhozta az asztalra Mikhál a két galambot, de nem sülve és mártásban, hanem elevenen a kalitkában. Amiért aztán a tudós férfiú megcsókolgatá az engedelmes leányka orcáit.

Három hétre azután pedig saját maga esketé össze a szép Mikhált Kaczenreiter Henrikkel, fejükre halmozva atyai és papi áldását egyesítetten.

Kalondai Bálint mind ez idő alatt semmi izgágát nem csinálhatott; fejére olvastatván a consistorium előtt, addig elkövetett számtalan bűnei: erdőn való táncolása, nagy kutyának tartása s annak mesterséges uszítgatása, templombul való elmaradása; hegedűsökkel és tárogatósíposokkal való mulatozása, éji őrökkel viszálykodása, pedellus leitatása s ittas fővel asszonyruhába öltöztetése, utcán való pipázása, mely bűneinek összességeért előbb ugyan háromheti carcerre deteneáltatott; azután pedig consilium abeundi mellett a kézsmárki líceum florilegiumjából solenniter eliminált atott, és ekképpen megakadályoztatott mindennemű galibacsinálásban, mely amaz üdvös házassági frigy létrejöttét valamiképpen alterálhatta volna, ami is ekként minden akadály nélkül megköttetett, s a szép Mikhál elvégre is azé lett, aki az Úrnak juhait őrzi, nem pedig azé, aki a juhokat levágja.

Negyedik fejezet

(Holott leiratnac mindenfeele wezedelmec ees latroc, kictől chodaalatos modonn lezen az igazacnac megzabadvlaasoc.)

Henrik abban a szándékban állapodott meg, hogy esküvője után fiatal feleségét elviszi Szebenbe, mielőtt a létai parókiában letelepednék. Tíz év óta nem látta az atyját: az méltán búsul is, haragszik is eltűnt fia miatt. De majd a szép menyecske kibékíti az öreget a fiával. Érdemes a kiengesztelési kísérlet, mert az öreg igen gazdag, és Henrik az egyetlen fia. Szép asszonykéz cirógatásától sok összeráncolt homlok simára derült már.

Ezt a szándékot tudós Frölich professzor úr maga is egészen helyeselte, mert bár a filozófok könyvei teli vannak is aranymondatokkal, amik a világi kincsek hiábavalóságát bizonyítják; csak mégis jobb az igazi arany az aranymondatnál, mai világban, mikor mindent pénzért adnak.

S biz az öregúr az effféléből nem sokat adhatott a leányával; az alkímiával akkor se tudtak aranyat csinálni. Elég volt tőle, hogy öltözettel, fehérneművel el tudta látni a menyasszonyt. Abban is többre becsülte az egyszerűséget a pompánál: selyemkantus, bársonyrokolya helyett ezen bölcs mondást ajándékozva leánya exercitiumos könyvébe: *Mulier superbe amicta, in facie picta, in sermone ficta – non uni vitio est addicta,* ami lefordítva így hangzott „Büszke ruházat, festett ábrázat, hazug magyarázat nem egy bűnt csinál, de százat.” A többiről gondoskodjék a férj, aki megint szintén szegény, koplaló tudós: egy esztendeig még csak titulus sine vitulo a hivatala, kaplánfizetéssel kell megélnie a nyert eklézsiában: annak bizony jól fog esni, ha a gazdag apja eleinte megsegíti egynehány monétával.

Az utazás azonban nem ment olyan igen könnyen amaz időkben. A hegyi utak csak lovon vagy öszvérrel voltak járhatók, azokat a hajcsárral együtt ki kellett bérelni. Azután össze kellett szedelőzni egész nagy csapat társaságnak a biztosság kedveért, mert azt a vidéket éppen akkor három nagyszámú rablóbanda sarcoltatá, amiknek vezérei voltak: Jankó, Bajusz és Havrán. Jankó nevezetes volt a testi ügyességéről, Bajusz a ravasz furfangosságáról, Havrán (tótul a „holló”) pedig a kegyetlenségéről. S ezek ötven-hatvan főnyi csoportokat vezettek; néha mindannyit egyesíték, s egész csatákat víttak az ellenük kiküldött katonasággal és vármegyei pandúrokkal. Ezért olyan nagy útra, mint Kézsmárktul Eperjesig, nem volt tanácsos egy magányos családnak vagy kisebb csapatnak elindulni, hanem össze kellett beszélni jó eleve, amíg tíz rőfös és fűszeres kalmár a városbul felkerekedik az eperjesi vásárra, akikhez csatlakozik másik tíz mészáros, hat alföldi marhakereskedő, ugyanannyi gulyásbojtárjával, hat-hét vándorló legény, gyolcsáruló tót és olajkáros, vakációra hazatérő harminc diák, ellátva jó somfa fustélyokkal, hozzászámítva azoknak a hajcsárait, akik lovon vagy öszvéren teszik meg az utat, vagy terhet szállítanak, ráment a karaván száz ember számra is, s ilyen nagy tömeget mégsem mernek a zsiványok olyan könnyen

megtámadni. Még azután a jó szerencse odahozott egy átutazó lengyel nemesurat is, aki atyafilátogatni jött Magyarországra, negyven lovas és puskás jobbággyal kísértetve magát: ezzel szövetségben mégis egész megnyugvással ajánlhatta lelkét Isten kegyelmébe, aki arra vállalkozott, hogy két egész napi járóutat megtegyen Kézsmárkról.

A jó tudós Frölich Dávid professzor, ha kincset nem adhatott is a leányával, de amiben gazdag volt, abból bőven kiadta neki anyai-apai jussát, ti. tudományból. Egy iszákot megtöltött számára csodaszerű orvosságokkal; volt azok között fegyverbalzsam is, ami arra való, hogy ha a férjét útközben megsebesítenék, akkor a megsebesítő eszközhöz hasonlóra faragott fát kell a sebbe bocsátani, azután kihúzván, azt a faeszközt e balzsammal bekenni, amitől a seb biztosan begyógyul; ha pedig lövésseb volna, s a golyó bennmaradt leszen akkor imez ólomgolyót kell venni, mellyel egy vadkan egykor meglövetett, azt laposra verni, a seb szájára kötni, s ez kihúzza azt a másik golyót. Az iszák másik átalvetőjébe pedig belepakolta a minden bajokban tanácsadó Georgica curiosa könyvét, amivel az egészen tele lett. Sőt ami legdrágább kincse volt: a pestisamulett, még azt is odaajándékozta Mikhálnak. Azt pedig még annak az édesanyja készítette; világoskék selyem, pici vánkoska volt az, megtöltve a pestisölő virágok leveleivel, s rányomtatva aranybetűkkel e varázsmondat *„Mox, longe, tarde, cede, recede, redi”,* ami csakugyan nagyon jó, mert azt teszi, hogy ahol pestis van, hamar elmenj, s soká térj vissza. Ez a védszer éjjel-nappal oda volt selyem szalaggal kötve a tudós férfiú nyakába. Most megvált tőle, s könny tódult szemébe, mikor azt leánya fehér nyakára felköté, s gyöngéden rebegé: „Soha le ne *oldozd* azt innen!”

Még azután arra is volt gondja a nagy tudományú férfiúnak, hogy az égi hét planéta aspectusai nyomán kikeresse azt a napot, mely a Z?/ találkozása szerint „nagyon szerencsés nap az *utazásra, hadakozásra, új ruha fölvevésre és ifjú asszonyoknak s hajadonoknak kedvükben való járásra, úgyszintén vásárlásra és atyafilátogatásra”.*

Ezen nap előestéjén érzékeny búcsút is vett leányától és vejétől, minthogy a karaván holnap még napfelkelt előtt, a kaszáscsillag feljöttekor útra fog kelni, a tudós úr pedig már akkor testét átadta a nyugalomnak, s tudva van, hogyha valakit álmából akarata ellen fölkeltenek, az aztán egy esztendeig mindennap fel fog abban az órában ébredni, és többet el nem alhatik: azért ezt nem kell cselekedni.

A szép Mikhál sírt sokat, mikor búcsút kellett venni. Megsiratta jó, szerető atyját, megsiratta a virágait, megsiratta a régi cselédeket, a kis udvarra nyíló szobáját, a rézedényektől ragyogó konyháját; a tudós könyveket, no azokat nemigen siratta a hálátlan, majd megemlegeti még, mindennapi társalkodói voltak! Sőt szerét tette, hogy az egész iszákot a bölcsesség tárházával, a Georgica curiosával együtt otthon felejtse. Ahelyett elvitte lopva, a táskájába dugva az egyik pávafarkú galambját a kalickából.

Hanem azt a nyakába kötött amulettet nagyon megbecsülte, nem azért, hogy a pestis ellen megóv, hanem azért, mert egyetlen emléke soha nem látott édesanyjának.

És férjének sincs már anyja. Ő sohasem fogja már megtudni, hogy milyen az a „anya”.

Talán még akkor is sírt, mikor egy szorgalmasan összekötözött papírcsomagot átadott a tűznek. A légposta hordta levélkék voltak azok. Addig tartogatta őket, amíg csak elő nem álltak a csengős öszvérek a házajtó elé. Tovább nem lehetett őket megtartani. Azt hitte, hogy azzal megsemmisítette őket, mikor megégette. – Pedig hiába égette meg, könyv nélkül tudta mind.

Hanem aztán a siralomra következett az örvendezés.

Mikhál először volt életében úton. Először látott most szabad erdőt, mezőt. A gyönyörű vidék annyi új szépségével kölcsönadta nevető képét annak az élettársnak is, akihez hozzá lett kötve sorsa, hogy most sokkal kedvesebbnek találja őt, mint ezelőtt; kivált mikor ily délcegen lóháton ült, egészen más alak volt, mint mikor hóna alatt a könyvvel, nagy alázatosan csoszogott a professzora után. Most tudott dalolni a mellette gyalogoló diákcsoport közepett, s vidám hahotája kihangzott a karavánból.

Kézsmárk kerített falai s az ismerős hegyormok messze elmaradtak már, s Mikhál elgondolkozott rajta, hogy most már ő saját maga asszonya lesz; van egy „ura”, aki egyúttal „szolgája”. A háztáj, melyet ezentúl otthonának fog nevezni, másforma lesz, mint az eddigi. Ott nem fogja senki őrizni, reguláz ni, csupán saját hitvesi erénye. Mustrája lesz az asszonyoknak, akire minden szem ügyelni fog, s mondani fogják az emberek: olyanok legyetek, mint a tiszteletes asszony; tanuljatok tőle szerénységet, jó magaviseletet, jámborságot; aztán meg gazdasszonyi tudományt, takarékosságot; tanuljátok meg tőle, hogyan kell négy nyelven okosan beszélni – s aztán meg azon az egyetlen egy nyelven még okosabban hallgatni –, ti többiek.

Iparkodott megtalálni a jövendő rejtélyes homályában azt, ami kívánatos, ami örvendetes, hogy lelkét beletörje az engedelmességbe.

Maga volt az asszonyszemély az egész utazó társaságban. Öszvére mellé volt rendelve egy hajcsár, aki azt zablájánál fogva vezesse, ahol patakon, kövek közt visz keresztül az út; s nógassa, ha meredek hegyoldalba kapaszkodik fel. Valami szotyák tót legény volt bocskorban, halinában, konya karimájú kalapja a szemére húzva. Nem is ejtett más szót, mint „gyi” meg „hő”, az is az öszvérnek szólt.

A tájék egyre változott: tüneményes hegycsoportok, visszhangzó fenyőerdők, mormogó vízesések keltek, szálltak egymás után. Friss gyepen, árnyékos fák tövében, csörgő patak vize mellett letelepedett a népes útitársaság; ki-ki elővette az étkes tarisznyát, a tömlőt és átalagot. A gazdagabbak megvendégelték a szegény diákokat is, kik viszont víg dalok éneklésével fizették meg a jó ellátást. Különösen volt a társaságnak egy vidám mulattatója, akit mindenki „Simplex” néven hívt. Ő maga is ezen a néven mutatja be magát egykorú naplójában, melyből igaz történetünk adatainak egy részét merítettük. Vándordiák, ezreddobos és tárogatósípos volt. Amellett tréfacsináló és jó cimbora. Henriknek nagy hamar meg tudta nyerni a kedvét. A menyecske körül is forgolódott, s ki-kivette az alamuszi hajcsár kezéből az ostort, s szidta azt lengyelül, amit az elviselt csendesen.

Simplex bohóságai egészen felderíték az utazó csoportot, Mikhálra is elragadt a kedv. Az üde lég, a vidám természet megkönnyíté szívét a gondoktól.

Egyszer, amint egy magas hegytetőre felértek, ismét más panoráma váltotta fel az eddigit. A napsütötte hegyoldal helyett egy mély völgy következett, melyből a rengeteg fenyőfák, mint egy csodálatos zöld mező, folytak egymásba, a távolban a havasok ormai emelkedtek egymás hegyén-hátan, megszaggatva hosszú jégrepedésektől. Az út meredeken kígyózott alá a sötét völgybe, ahol már éjszakának kellett lenni, s versenyt futott vele a hegyipatak, mely jobb felől, a gránitszikla pereméről, mint egy kristály orgona, száz csapban omlott alá.

De Mikhál figyelmét nem ez a kép ragadta meg, hanem egy idegen, elijesztő látvány az út bal oldalán.

Ott egy kiemelkedő sziklahasadékba volt feltűzve egy magas cölöp, a cölöp tetején volt egy kerék, s ezen a keréken feküdt valami, ami hasonlított egy emberalakhoz; kezei, lábai lelógtak róla, s egy hátraszegett koponya félig alácsüggött; nagy fekete madarak repkedték lomhán körül, felriasztva, de messze nem távozva a közeledő emberzajtól.

Mikhál lelkéből hiányzott a fogalom, mely ezt a névtelen tárgyat meg tudta volna nevezni.

– Mi ez? – kérdé összeborzadva, s önkénytelenül visszarántva öszvére kantarát.

Henrik pedig nem volt ott, hogy a kérdésére megfeleljen; az előrelovagolt a diákokkal, akiknek nagy szükségük volt most a dalolásra, hogy e sötét völgybe való leszálláshoz bátorságot adjanak a karavánnak. – „Az” ott ennek a völgynek a „cégére”.

Csak a hajcsár volt az ifjú asszony mellett.

– Ne nézzen oda, tiszteletes asszony! – mondá a hajcsár a nőnek dunnyogó hangon.

Mikhál visszafordítá a fejét a megszólaló felé, hanem aztán úgy találta, hogy sokkal jobb lett volna neki bámuló tekintetét azon az névtelen borzasztó tárgyon ott felejteni, mint megcserélni a szívijedelmet, szemébe nézni annak, aki megszólítá.

Csak most ismert rá. Az a szótalan, rongyos szotyák hajcsár Kalondai Bálint volt.

– A Krisztus öt sebeire, Bálint! – szólt visszafojtott ijedelemmel Mikhál.

– Mégis rám ismertél egyszer.

– Mit akarsz itt?

– Melletted menni.

– Miért jössz mellettem?

– Azért, hogy szolgáljalak, ha valami kell; védelmezzelek, ha baj fenyeget, s utoljára azért, hogy megtudjam, hová visznek.

– Bálint! – szólt a nő, kihúzva az ifjú kezéből öszvére kantárját. – Ez bűn, amit cselekszel. Szégyen neked is, nekem is. Én rád nézve meghaltam: ha szerettél, temess el. Tisztességes halottad vagyok: megsirathatsz. Ne tégy olyan halottaddá, aki Isten előtt bevádol. Én asszony lettem; hűséget esküdtem másnak. Lel-

kemet ne veszítsem el miattad. Az Isten irgalmára kérlek, ne jöjj utánam. Térj vissza innen, és felejts el. E rettenetes völgyben, ahol nem tudom, hogy mi vár rám, de érzem, hogy az tele van borzalommal, csak úgy imádkozhatom Isten oltalmáért, hogy szabadítson ki minden veszélyből, ha te nem vagy mellettem. Vétekkel, esküszegéssel nem mehetek le e félelmes mélységbe. Ha szeretsz rajtam valamit, szeresd a lelkemet; ha féltesz, féltsd a becsületemet. Állj meg itt, és ne jöjj tovább.

Az ifjú felnyitá ajkait, hogy valamit rebegjen; de nem jött ki azokon szó, csak egy ellebbenő pára; forró lélegzet párája a hideg hegyi légben; vagy talán a léleknek egy darabja. Aztán szemére húzta kalapját, lecsüggeszté fejét, s ott maradt az útfélen állva, míg a nő továbbügetett öszvérével.

„Viszkots, Janó” – kiálta az elbámuló alak fülébe egy tréfálózó hang, s vállára ütött valaki.

A vidám tárogatós volt az: a Simplex.

– De messze elmaradtál az asszonyodtul!

– Még messzebb is elmaradok, Simplex bajtárs. Rám ismert. Elkergetett. Most már téged kérlek; ha igaz barátom vagy, tégy velem egy nagy jót. Nekem nem szabad tovább kísérnem őket. Tedd helyettem meg azt te. Eredj velük. Ha baj találja érni Mikhált, segíts rajta: szabadítsd meg. Te okos vagy, jártas vagy ebben a vidékben. Maradja közelében, amíg lehet. Aztán ha jól lesz dolga, ha rosszul lesz dolga, hozd hírül azt nekem; megtalálsz Kassán az anyám házánál.

Az ilyen megbízást a mai világban ugyan vágnák a megbízó fejéhez: lát ki-ki most a maga dolga után, s nem kísérget bolond fővel egy olyan asszonyt, akit egy másik szeret, s egy harmadik feleségül vett: – hajdankorban ámde más emberek voltak; dolguk sem volt annyi, s fennállt a társadalomban egy most már divatból, használatból kiment jog, amit úgy hínak, hogy *a „barátság joga”.* Nincs az kodifikálva; de a közéletben mégis dívott, s fóliánsokat írtak róla. (Többek közt Tiraquell.) A „barátság jogán” nagy dolgokat lehetett követelni, s akik ezt a jogot fölvették, olyan szövetséggel voltak egymáshoz láncolva, mely erősebb minden rokonságnál. S majd később példákból megtudjuk, hogy milyen nagy szükség volt abban az időben a „baráti jog” íratlan törvénycikkelyeire, miket nem hozott országgyűlés, nem szentesített király, nem őrzött bíró, mégis erőben álltak!

A Simplexnek csúfolt tárogatós kezet adott barátjának, hogy mindent úgy fog elvégezni, ahogy rá lett bízva. Azzal sietett az eltávozó nőt utolérni.

Kalondai Bálint pedig ott maradt a tetőn, és nézett utánuk, amíg el nem takarta őket előle az erdők sötétsége, s hallgatta a patkók dübörgését, majd csak a visszhangját, míg az is elenyészett.

Akkor visszafordult, nagy örömére a hollóknak, varjaknak, akik nem mertek addig visszatérni vesztőhelyi lakomájukhoz, amíg ez a fekete alak ott állt.

Mikhál pedig igyekezett utolérni Henriket, a hites férjét, aki nagyon előre talált lovagolni az éneklő diákokkal.

Az út egyre zordonabb lett, amint a völgy mélyébe alákanyarodott; a két fenyőerdős hegyhát mind meredekebb vágányba szorítá, a patak keresztül-kasul ömlött rajta, s kimosta a görgeteg köveket, amik között még az öszvér is csak

nagy válogatva lépegetett. Eleinte csak kövek között, amíg az út egy széles hegyszakadékhoz ért, melyen keskeny fahíd vezetett keresztül; itt az útrontó hegyi patak nagy zuhajjal omlott alá a szédítő mélységbe, s a hídon túl aztán az út még jobban összeszorult, két meredek sziklafal közé, miknek sima palatábláin folyvást szivárgott alá a nyirok, pincebűzt terjesztve az egész sötét sziklafolyosóban, amire a magasból düledező fenyőszálak hajladoztak alá. Itt a mélyútban már nem kövek közt lépegetett az öszvér, hanem csontok között. Emberek és lovak csontjai voltak azok; szerteszét hevertek egymással összekeverve.

– Temető ez? – kérdezé összeborzadva a szép Mikhál a maga Henrikétől.

Henrik nem tudott neki rá felelni: azt mondta, hogy sohasem járt ezen az úton; másfelé jött hajdan Kézsmárkra: a hegygerincen át; hanem az csak gyalogoknak való.

Ott volt azonban a Simplex kéznél, s az megmagyarázta a sok útban levő csont történetét, ahogy ő azt erre jártában a kalauzok szájából hallotta.

Sok év előtt az erdélyi fejedelem seregei és a török segédhadak ide, e mélyútba beszorítottak egy császári lovasezredet. A hidat a völgy mélyén letörték előttük, s itt nyomorultul leölték valamennyit. A holtakat nem volt hová eltemetni. Most is itt vannak. A pákosz diákok egy-egy koponyát felvettek a földrül, s végigguri-gáztak vele az úton. Valószínűleg nem ők voltak az elsők, akik e sima emberfejekkel tekéztek a maguk mulatságára.

– Pedig ha ittkap benneteket Havrán, a ti fejetekkel is így fognak tekézni! – kiálta utánuk Simplex, amivel azonban sem az ő kedvüket el nem rontotta, se a Mikhálét meg nem javította.

Alkonyatra eljutottak a kopanicsához, ahol tanácsos volt éjszakára megmaradni.

Fatuskóbul épült házcsoport volt az, körülpalánkolva hegyes sánckarókkal, amik közt lőrések voltak hagyva. Nehéz gerendákból összetákolt kapu vezetett a palánk belsejébe, melyen belül a lónyerítés hirdeté, hogy ott már utazók vannak.

A zörgetésre felnyílt a kapu, s a legelébb érkezett diákokat és a velük jött fiatal hitvespárt bebocsáták. Hátrább maradtak a kereskedők és hajcsárok megterhelt összvéreikkel és marháikkal, s legutol a lengyel úr fegyveres kíséretével.

Pajta nagyságú épületek voltak ott valamennyit befogadni. Széna az állatoknak s ugyanaz fekhelyül az utazóknak elég. A gazda kinn a szabad tűzhelyen főzte valamennyi számára a bográcsos húst. Az egyik házat már egy korábban jött utazócsapat megszállva tartá. Tíz lengyel kalmár, kik posztót és fűszert szállítottak az eperjesi vásárra, és kíséretül felfogadott tizenkét katona. Rendes hadseregbeli muskétások; kerekes puskákkal, oldalpallossal, fejükön sisakkal és mellükön vérttel.

A kopanicsárnak felesége is volt (szép fiatal menyecske); az mindjárt pártul fogta a tiszteletesnét, bevitte a maga odújába, hogy ne hallgassa azt a csintalan beszédet, amit ez a sok mosdatlan szájú férfi fog az egész éjjel összekalatyolni.

– Mert senki sem fogja itt az éjjel lehunyni a szemeit – magyarázá a jó asszony –, itt leskelődik a hegyek közt Jankó, Havrán és Bajusz. Mind a három!

Mikhál azt kérdezte, hogy micsoda három név ez.

A gazdasszony megmondá neki, hogy az három rablóvezér neve. Egyik rettenetesebb, mint a másik. A Havrán kegyetlen, a Bajusz nagy furfangos; hanem a Jankó az igazi hős! Az a bátor, senkitől meg nem rettenő vitéz.

Hogy ragyogtak a szemei az asszonynak, mikor a Jankórul beszélt.

Mikhál azt kérdezte tőle, hogy hát ők nem félnek-e a rablóktul itt a magányban?

– Óh, a Jankó nem bánt minket – monda a menyecske, és mosolygott hozzá.

És Mikhál olyan gyermek volt még, hogy sem a szemvillogásbul, sem a mosolygásbul nem értett meg semmit.

A gazdasszony azután elmesélte neki, hogy milyen hatalmasok azok a zsiványok. Egyre akasztják, nyakazzák, kerékbe törik őket, mégsem fogynak el soha. Három vármegye meg a császári katonák nem bírják őket kiirtani a hegyek közül.

Éjfélig elbeszélgetett a menyecske Mikhálnak a rablók kalandjairól s borzasztó végéről, amit *a „Vihodár”* keze osztogat.

– Ki az a *Vihodár?*

– Hát ki volna más, mint a szebeni hóhér! Híres nevezetes ember az hetedhét országon! „Vihodár” – az a neve, ismeri azt minden gyerek. Ismerik azt a zsiványok, a „cifra leányok” meg a boszorkányok.

Mikhál pedig mind ezen három emberi lényről nem tudott semmit; még mesét se hallott róluk soha. Viszont aztán ő is elbeszélte a gazdasszonynak, hogy honnan jön, hová megy, hogy még csak egynapos házasok, s ez az első éjszaka, amit férjével egy födél alatt tölt.

Éjfél után bejött Mikhálhoz az ő hitvestársa, elmondani neki, hogy baj van.

A hegyi utat, melyen át kell menni, megszállva tartja a rablócsapat. Nagy számmal vannak. Az utazók száma is elég nagy ugyan, de nem tudnak egymás között megállapodni, hogy mit cselekedjenek. A lengyel nemesúr, aki sok puskást hozott magával, azt mondja, hogy ő bizony nem azért jött ide atyafilátogatni, hogy meglövöldöztesse magát. Ő a vékonyabb végét fordítja a botnak. Követet küld Jankóhoz, s váltságdíjat ajánl neki, ha bántatlanul átereszti a hegyszoroson. Kész megfizetni a váltságdíjat a többiekért is, akik hozzá csatlakozni akarnak. A kalmárok és hajcsárok azonban nem akarnak vele tartani; mert jól tudják, hogy amilyen könnyen ráállnak a rablók az alkura, ha mulatságból utazó nemes urakkal vagy szegény diákokkal van dolguk, olyan nehezen engedik a körmük közül kisiklani a gazdag szállítmánnyal megrakodott kalmárokat, hajcsárokat, azok mind prédául esnek, ha nem védik magukat. Ezeket leginkább felbiztatták a Lengyelországból jött kalmárok, akik tizenkét császári katonát is hoztak magukkal, s nagyon bizakodnak, hogy keresztül tudnak törni a rablókon.

– Az ám, csak arra várnak, hogy esős idő álljon be.

– Mit használ nekik az esős idő? – kérdé Mikhál.

– Megmondhatom – szólt a kopanicsárné suttogó hangon. Hát mikor eső van, akkor a zsiványok nem tudnak lőni: a kanócuk kialszik, a lőporuk megnedvesül. Ennek a tizenkét katonának pedig már olyan újmódi puskája van, aminek a kereke nem kanóccal süti el a lőport, hanem egy darab tűzkő van belecsíptetve, az rácsap egy acélra, az szikrát ád, s attól gyullad meg a puskapor. Azt mondják,

hogy Franciaországban készítik az ilyen ármányos eszközt. A katonák nagyon fenik a fogukat, hogy azt az újmódi puskát kipróbálják a zsiványokon, csak egy kis esős idő jöjjön, hogy amazok meg ne lőhessenek.

– Mármost az a kérdés – monda Henrik –, hogy melyik féllel menjünk: a lengyel nemessel-e, aki a rablók kegyelmére bízza magát, s sarcot fizet nekik, vagy a kereskedőkkel, akik puskaikra akarják bízni a védelmüket?

– Egyikkel se menjenek – szólt bele a háziasszony. – Mást mondok én. Sajnálom ezt a szép fiatal gyönge teremtést. Csak tegnapi házas még. Talán még meg sem csókolta az urát. A kalmárokkal ne menjenek, mert ott nagy veszedelem lesz. Én ismerem a Jankót; ha azt megtámadják, olyan, mint a medve, oda se néz a puskának. Annyiba se veszi a zsivány az életet, mint egy bocskortalpat. Maguknak nem jó volna abba a verekedésbe belekeveredni. Pap nem ért ahhoz. De meg a lengyel úrral se menjenek, hogy magukat a rablókra bízzák. Én ismerem a Jankót; ha az egy szép asszonyt meglát, olyan, mint az ördög! Zsák aranyat hamarább elereszt megvámolatlanul, mint egy szép menyecskét. Nem tanácslom, hogy keze ügyébe kerüljön. Hanem tudok egy harmadik módot a kiszabadulásra. Nem való nagy társaságnak, de egypár ember, három, négy is megteheti. Itt az uram. Ez elvezeti a hegyháton keresztül gyalog, lovat, öszvért hagyjanak itt a hajcsárral meg a málhákkal, azok menjenek a lengyel úrral, s ha átmentek a hídon, ahol Jankó útjukat állja, s lefizették a taksát, a praszkinóci csárdánál megállhatnak, odáig az én uram a havason keresztül majd elvezeti magukat úgy, hogy a madár se kiált rájuk.

Mikhálnak tetszett a tanács. Két borzalmas veszély közül ez volt a legjobb menekülés.

Csendesen összecsomagolták a legszükségesebbeket; a többi málhát rábízták az egyik hajcsárra (a másikat nem találta Henrik, az megszökött); a gazda hozott számukra hegymászó botokat, szeges talpú bocskorokat, ezeket felkötötték, s még a hajnal előtti sötétben nekiindultak a havasnak harmadmagukkal.

Egyszerre csak azt vették észre, hogy négyen vannak. Simplex ügetett a nyomukba, a tárogatós; azt mondta, hogy nincs kedve a bőrét a vásárra vinni: inkább hegynek mászik.

Mikhál nem bánta, hogy velük megy: legalább egy ismerős arc. A tréfáival behízelgette magát már nála; s legalább a kalauzzal is tudtak általa értekezni, aki sült polyák volt, tolmács kellett mellé, s Simplex tudott a nyelvén.

Amit a lengyel kalmárok kívántak, az beteljesült, az eső elkezdett esni; alig voltak félórányira a kopanicsától, s amint felfelé haladtak a gyalogösvényen, utolérte őket a sűrű köd. Benne jártak a felhőben, s csak a kalauz tapasztaltságának köszönhető, hogy el nem tévedtek a vadonban.

A jártas hegylakó azzal biztatta őket, hogy a köd nem soká lesz az útjokban, mert ez nem más, mint egy alant járó felhő, melyre, ha még magasabbra hágnak, felyülről fognak lenézhetni, s túl rajta tiszta derült ég következik majd; napfelköltekor már a magasban lesznek, ahova az a felhő nem jár.

Simplex igen hasznos útitársnak mutatta be magát ezúttal. Hogy a fiatal asszonyka a csúszós úton ne fáradjon el olyan nagyon, oldalpallosával két fiatal

fenyőfát vágott le, abból hordsaraglyát ütött össze: arra ültették föl a kifáradt Mikhált, s ketten a vezetővel cepelték, ahol rossz volt az út.

A kopanicsár lengyelül beszélt a tárogatóshoz, amit az asszony nem értett: arról beszélt neki, hogy ha kettőjük közül valamelyik félre talál csuszamlani ezen a keskeny sziklaösvényen, mind a hárman a szépasszonnyal együtt hanyatt-homlok fognak lezuhanni abba a mélységbe, aminek a fenekét nem láthatják meg a nagy ködtől, csak a hegyi patak zuhogását hallják ki belőle. Vagy ha el találnak tévedni abban a nagy ködben, s belebodorodnak a havas szakadékaiba, vagy belecsúsznak a jéghegy repedései közé, ahonnan még a zerge se tud kikapaszkodni többé; vagy ha szemközt találkoznak a vérmedvével, ami csak emberhúsra éhes, vagy ha egyenesen rábukannak a zsiványok tanyájára, akkor Isten legyen árva lelküknek irgalmas, kegyelmes!

A fiatalasszony pedig ott kettőjük között ülve, elővette a táskájából a pávafarkú galambját, s megetette a tenyeréből, megitatta a szájából. Ezer halálveszélytől körülvéve, suttogta neki: „Tubicám, tubagalambom!”

Már hajnalodni kezdett, amit csak arról lehetett megtudni, hogy a köd fehérebb lett, az eső pedig átalakult hóvá: ez már a havas régiója volt.

– Jó helyt járunk – dörmögé a kopanicsár. – Ez itt a medvejárás a borókabozóton keresztül, ezen járnak a zergék, vadkecskék, bölények fel a tengerszemhez inni estenkint. Most mindjárt kiérünk az ördög kastélyához.

De bizony mégse jó helyen jártak, minthogy az ördög kastélya semmiképpen sem lehet jó hely.

– Mi fénylik ott a bozótban? – dörmögé aggódva Simplex.

– A hiúz szeme – mormogott rá a kalauz. – A zergesutákra leskelődik.

A hiúznak pedig két szeme van, s ez csak egy volt. Egy puska kanóca volt, amit valaki a gubája alá takargatva őrzött a megázástól.

– Megállj! – rivallt rájuk egy hang a bokorból, s egy marcona alak emelkedék ki a sűrű boróka közül, alig tízlépésnyi távolban, nehéz lőfegyverét egy megfordított vasvillára nyugtatva.

A zsiványnak volt annyi furfangja, hogy nem a két tehervivő, parasztosan öltözött alakot vette célba, hanem a hátul jövő úrformát.

– Jézus Mária! – sikoltott fel Mikhál. – Meglövi az uramat!

– Meg ne lődd, hanák! – kiáltott a zsiványra Simplex. – Nem látod, hogy pap!

A kiáltásnak haszna lett; az őrt álló rabló leereszté a kanócot. Az is lehet, hogy maga is meg volt ijedve: három férfit látva egymagával szemben, akik közül az egyiknél pallos volt, a másiknál fejsze, s nem bízott hozzá, hogy vajon a megnyirkosodott puskapor elsül-e. Hát inkább kegyelmet gyakorolt, s szépen beszélt.

– Kend az, Styefko? Kit visz kend?

– Egy papot meg a feleségét.

– Akkor hát lutheránus pap. Köszönje kend! Mert ha pápista volna, beletaszítnám a szakadásba. Hanem ha odább megy kend, ahol a Hanusz áll őrt, annak azt mondja, hogy papot visz meg a húgát, mert az meg a lutheránusnak fordítja ki a bőrét.

– Nem kell félni! – biztatá a remegő asszonyt a kopanicsár. Egyesével háromnégy embert nem támad meg a zsivány; ez itt a szélső előőrs volt: a tanya odalenn van a mélyútban.

Siettek tovább. Most már kérte Mikhál Henriket, hogy ne maradjon el tőle olyan messze.

Azt jól számította ki a vezető, hogy napfelköltére, a meredek hegyi ösvényen s a medvejáráson keresztül el fognak jutni arra a hegytetőre, ameddig a felhő nem emelkedik. Fejük fölött kezdett oszlani a köd, mikor a hófelhőt megbontá a napsugár, olyan volt az, mintha milliom kristálytű csillámlana körül a légben, s egy szellőlebbenésre kiderül a szép felhőtlen ég körös-körül. A nap akkor jött fel a havasok mögül.

Még semmi gyönyörűségük sem volt a napfeljövet látványában, útjok egy sűrű, fiatal fenyőerdőn vitt keresztül, aminek a vénje nemrég éghetett le; az öreg törzsek ott feketültek még szerte a fiatal geszt között. Ezen kellett áttörniök.

A hordsaraglyának már itt nem lehetett hasznát venni.

A vezető azt mondá, hogy maradjanak hátra az utasok: ő maga elébb körül fog tekinteni, hogy nincs-e valami baj.

Azzal nagy óvatoson lopakodott előre a sűrű geszt között, hogy zajt ne költsön az erdők templomi nagy csendességében lépteivel.

Kis idő múlva visszatért, s nagyon lógatta a fejét.

– Baj van. Itt tanyáznak a zsiványok éppen az ördög kastélya mellett.

Éppen belejöttek a rablótanya kellő közepébe.

Simplex is kilopózott a csalit szélére, s látta saját szemeivel, hogy ott a meredély fölött emelkedő ócska vártorony tövében valami negyven, puskával, baltával járó alak tanyázik a gyepen, tüzet raktak a romtanya egyik odújában, s ott sütnek-főznek reggelire.

A kétségbeesés néha vakmerő bolond ötleteket sugall az embernek. Simplex pedig egészen ahhoz való ember volt.

Jószívű cimbora, kicsapott diák, könnyelmű kalandor; csak ilyennek lehetett az a veszett gondolatja.

– Hallod-e, Styetko! – mondá a kalauznak. – Én ezt a tömérdek zsiványt innen elkergetem.

– Csak nem bolondultál meg!

De már akkor meg is tette. Lekapta a hátáról a tárogatóját, belefújt egy hatalmas riadót, hogy csak úgy visszhangzottak erdők-bércek bele; s azzal elordítá magát a csalitban.

„Szaladjatok: itt jönnek a katonák!”

A felriasztott rablók eszeveszetten ugráltak fel a gyepről ez ordításra; akadt közöttük olyan okos, amelyik kilőtte az erdő felé puskáját, aminek a ropogását a visszhang megszázszorozta, ez fölverte a többi tanyákat; lett lótás-futás, kiabálás az egész havason. Simplex pedig egyre fújta a tárogatót tüdőszakadtából; a kalauz leveté magát a földre arccal, és háromféle imádságot zavart össze, kezével, lábával kapálózva, mint akit a nyavalya tör; Kaczenreiter Henrik pedig felmászott ijedtében egy fenyőfára.

A szép Mikhál pedig, mikor meglátta ezt a sok ész nélkül iramodó zsiványt, ezt a rángatózó hórihorgas kalauzt, a kétségbeesetten trombitáló Simplexet felfújt pofájával, meg a fára mászó tiszteletes hitvestársat: nem állhatta meg, hogy hangosan föl ne kacagjon.

Hát hiszen mindegy: ha mindjárt meg kell is halni az embernek, azért nevethet egyet kedvére.

Minthogy pedig a nagy veszedelem csakugyan tökéletesen elmúlt csodamódon: a szép asszony nevetése elragadt a tárogatósra, hogy a trombita szopókája kiesett a szájából; azután a kopanicsár is felkelt a földről, az is elkezdett röhögni, s végül Henrik is leszállt a fáról, s ő is kacagott hangosan.

Az új menyecske gondolta magában, milyen furcsa az, mikor az asszony nevet, s aztán a férje együtt kacag vele! Talán az a házasélet fő-fő gyönyörűsége: „Vele sírok, vele nevetek…”

Hanem azért a kopanicsár jól hátba vágta ököllel a tárogatóst, félig nevető, félig panaszló hangon mondva neki:

– Dejsz’, nem jövök én el többet veled kalauznak! Hogy a szebeni Vihodár tapogassa meg a nyakadat!

Mikhál gondolá magában, milyen furcsa az, hogy mikor egy asszonynak a férje rögtön abbahagyja a kacagást, mintha hideg vízzel öntötték volna le, akkor a nőnek is rögtön meg kell szűnni a nevetéstől.

– De most már aztán iramodjunk ám innen, amíg szabad az út, Praszkinócig meg se álljunk! – sietteté őket a kalauz; mire mindannyian felkerekedtek, s ahogy az erejük bírta, igyekeztek az ördög kastélyát elérni, ahol még lobogtak a tüzek; elszórva körülök szétdarabolt véres koncok, fanyársra szúrt féligsültek.

Az ördög kastélya egy régi, elhagyott vár omladéka, a husziták idejéből; közel hozzá bugyog fel a forrás, amihez a zsiványok járnak tanyázni. Most frissen hullott hóval volt terítve a fennsík gyepes lapja. Délig olyan lesz a táj képe, mintha tél volna itt.

A fennsíkon fakadó forrás egy alantas völgyöbölben kis tavat képezett, ami sásliliomokkal és ernyős piros virágú eleckével volt körülszegélyezve. Ide járnak fel az erdőből inni a vadállatok.

Ez omladék lábától meredek lejtővel hanyatlik alá a völgyvágány, mely északnyugat felé fordulva, még egészen a téli köpönyegét tartotta fenn. A hegyoldalt hókéreg fedi, amit sohase tud felolvasztani a nap, csak délután süt rá egy óráig, s amit azalatt leolvaszt róla, attól sima jéglemez fagy a hó tetejére; csak úgy ragyog, mint a tükör. Az a különös, hogy míg a havas délkeleti oldalán szakad az eső meg a hó, a felhőtől a láthatárt se látni, addig a másik oldalán derült ég mosolyog, s ellátni egész Lengyelországig.

Lenn a völgy fenekén, de a várromtól legalább két mérföldnyi távolban fekszik a kis falu, Praszkinóc. A két hegyoldal képezte vágányon látszik egy kígyózó csapás hosszú szalagja, mely egész a faluig vezet. Favágók, szurokfőzők szokták azt használni.

– Hűh, Styefko! – szörnyedt el Simplex e veszedelmes út láttára. – Sohase megyünk mi ezen le épkézláb. Hisz olyan ez, mint Árgirus királyfi üveghegye. De

annak táltosa volt. Két napig se mászunk le ezen négykézláb. S mi csak hagyján! De hát ez a gyönge teremtés?

– Nye bojsza, trombitás! – biztatá a kalauz, s nekiállt egy jó szál fenyőfának, kivágni azt a fejszével.

Simplex ezalatt felkutatta a rom búvhelyeit, ha nem találna-e valahol a zsiványoktól ottfeledett kincset. Mikhál pedig felkutatta a csalitot, ahol a friss havat felfogta a sűrű fenyőlomb, s enciánt és angelikát keresett, s tökéletes volt az öröme, amikor talált is ily ritka növényt, csodaerejűt.

– Drága szép hely ez itt!

Csak Henrik állt elmélázva a meredély fölött, homlokát tartotta a tenyerével, mintha valami nehéz volna a fején.

Amint a fenyőfa az utolsó fejszevágásra kidűlt, a hegy túlsó, felhő takarta oldaláról egyszerre sűrű puskaropogás kezdett felhangzani. S az egyszerre felriaszta mindenkit.

– No, most már igazán összekapaszkodtak a zsiványok a katonákkal! – monda a kalauz. – Siessünk ám innen.

Azzal a levágott fenyőfát odahurcolta a meredek lejtő martjára, levágott végével előre igazítva, ott ahol a kígyózó ösvényszalag kezdődött.

– Most aztán lóra, katona! Te trombitás, leghátul. A panye pap a középre, a feleségét veszi a háta mögé, s az átöleli a derekat. Ki-ki megfogózik kétfelől az ágakban, behúzza a lábat maga alá, hogy valami bokorba fenn ne akadjon. Én magam ülök legelöl. Én leszek a kocsis meg a kormányos.

Azzal mindenkit elhelyezett, ahogy mondá. Maga a levágott fa vastag végére nyergelt, s azzal a három férfi, mint egy hatlábú sárkány, előretolta a veszedelmes járművet, míg az lebillent a lejtő meredekére.

– Pan boh pomóz, Jézus Krisztus! Gyíh te, sárkány!

A meglódult fenyőfa mint a nyíl siklott alá a tükörfényes kígyóúton: a hórihorgas kalauz, hosszú lábait szétnyújtva, kormányozá azt röptében jobbra-balra, s ha nagyon nekilódult, megveté a két lábát a jégpatkókkal, hogy feltartóztassa, s mondogatta neki: „Hő ne, hő ne!” Nincs az a gondolás, aki úgy tudjon evezni, nincs az a kocsis, aki úgy tudjon hajtani, mint ahogy ez tudta kormányozni azt az ördög paripáját. Egy elhibázott taszítás, egy fennakadás, s mind a négyen összezúzva érnek le a négyezer lábnyi mélységbe. De kígyó nem tud jobban láb nélkül elsikamlani, mint tudott ez a fenyőszál. Csupa gyönyörűség volt ez a gyors repülés a földön. – Holla hó! Holla hó! Repülj, te ördögló!

A bohó Simplex veszett jókedvében lekapta vállárul tárogatóját, s fél kézzel fogózva a fenyő üstökébe, rázendített egy postaindulót e lélekvesztő vágtatáshoz. Holla hó! Holla hó! Így viszi az ördög a menyasszonyát a lakodalomra!

Mikhál is lebontá a karjait férje nyakáról, s elkezdett gyönyörűségében tapsolni! Hej, milyen gyönyör így, lefelé repülni! Nem rettegett semmitől, öröme volt a vészben. Ártatlan volt a szíve. Nem nyomta a lelkét semmi bűn. Hajh, milyen jó volt megmenekülnie attól a csábító kísértettől! Ha most csak egy árnyéka a belső vádnak terhelné a lelkét, most nem tapsolna a veszély kellő közepén, hanem

irtózva nézne annak a mélységnek a fenekére, amit lehet nevezni sírnak is – pokolnak is.

– Fogj át, mert leesem! – kiáltá az előtte ülő férj, akinek az arca sápadt volt, mint a viasz; elszédült.

S még Mikhálnak kellett őt átkarolni, hogy a súlyegyent el ne veszítse, s úgy tartani kebléhez szorítva, amíg a völgy fenekére le nem értek.

Teljes félóráig tartott ez a jég hátán repülés. Gyalog félnapi járó lett volna.

Itt azután hálát adtak az Istennek, hogy épkézláb lejutottak. De még több okuk is lett a hálálkodásra, amint déltájon megérkeztek a többi útitársaik a faluba, akik a mélyúton jöttek keresztül. Azok rémséges dolgokat tudtak nekik elmondani a kiállt veszedelemről.

A lengyel nemes csapatját a szoroson békességben át engedte kelni Jankó, az egyik csapat vezére, akihez lovas legényt küldöttek előre, hogy egyezzék ki a rablókkal; a nemes polyák kifizette a vele jött diákokért is a fejenkénti vámot; hanem eközben a hátul jövő kézsmárki kalmárokra rajtaütöttek Havrán haramiái (ezek voltak, akiket az ördög kastélya mellől a Simplex tárogatója elriasztott), a hajcsárokat leverték, a kalmárokat megkínozták, a szállítmányaikat felprédálták, s a teherhordó állatokat elvették. Amint azonban legjobb ízűt rabolnának: hegyükbe érkezik a tizenkét katona az újmódi puskákkal, amik az esőben is tüzet adnak; megtámadják a rablókat; azok nem tudtak lőni. Valami negyven rabló otthagyta a fogát, maga Havrán a többiekkel meg a rablott zsákmánnyal nagy nehezen tudott a sziklaodúk között elmenekülni.

Azonban az ifjú házaspár minden drága poggyásza is odaveszett. A rablók azt is elvették. Nem maradt szegény új házasoknak egyebük, mint ami rajtuk van. A sok szép hímzés, csipke, fehérnemű, miket az új asszony lánykorában saját kezével varrt, szövött, a tolvajok prédája lett. Pedig milyen nagy kincs volt az!

Hogy a szebeni Vihodár törje kerékbe valamennyit! – átkozá meg őket a kopanicsár.

Henrik arcát tűz-láng borítá el e szóra. Mikhál pedig odaborul a vállára, s vigasztalá:

– Adjunk hálát az Istennek, hogy minket magunkat csoda módon megszabadított a nagy veszedelemből.

Már ekkor megtanulta *ismerni* az elmúlt veszedelmet, de még nem tanulta meg *előre érezni* a bekövetkezőt.

Ötödik fejezet

(Mely naghion rewvid lezen, ees nem igen kellemetesen fog befeieztetewdni.)

Az új házasoknak most már nem volt se lovuk, se öszvérük a továbbutazásra. Kénytelenek voltak valami jármű után látni, ami őket Kisszebenig szállítsa.

A fuvaros, akit rá tudtak beszélni, hogy vállalkozzék a Szebenig szállításra, mindenképpen ahhoz kötötte magát, hogy szánba fogjon, azért, mert Praszkinócon hó esett, s ott most szánút van. Kénytelenek voltak belenyugodni.

Simplex is kérte, hogy legalább a batyuját vegyék fel a szánra, hisz ő is Eperjesre igyekszik. Ő volt a legszerencsésebb, mert a hátán hozta minden motyóját, az övét nem prédálták fel a zsiványok.

Az is megengedtetett neki, hogy a szán mögött szaladjon: a maga könnyebbségeért belekapaszkodva a hátulsó saraglyába. Szaladt ám addig, amíg a hóban tartott; de amint előre látható volt, s amit a paraszt sehogy sem akart elhinni, ahogy a hegy lábához értek, ott már elfogyott a hó, elkezdődött a sár: Simplexnek többször kellett a szánt tolni, mint felkapaszkodni rá, kivált hegynek fölfelé. Ketten kétfelől is tolták a szánkót a tiszteletessel, elöl meg a paraszt húzta a lovakat kötőféknél fogva. Úgy kínlódtak szégyenszemre egy fakó szánnal a sáros úton.

Az utazókaraván mind elhagyta már őket, még a gyalogosak is. Jól ki is csúfolták. Ők maradtak leghátul. S késő este lett, mire megpillantották Szeben városának magasra kiemelkedő templomát, réztetejével, s csupa kertekkel körülvett várfalait.

Az esteli Ave Maria-harangszót hozta eléjük a szél. Biztató hang az annak, ki otthon ül már békés tűzhelye mellett, de ugyan nem kedves szózat annak, aki a falakon kívül rekedt; mert az angelus után minden kaput bezárnak, a hidakat felvonják, s többé semmi élő lelket, aki testi alakban jár, a városba be nem bocsátanak.

– Künnrekedtünk – dörmögé a fuvaros, fejét vakarva. – Hálhatunk mármost valami kazal alatt! Mondtam, hogy ne vegyük fel ennek a garaboncásnak a batyuját, az volt olyan nehéz.

Pedig ha Simplex nem segít a szánkót tolni, még ennyire se jutottak volna.

– Csak haladjunk előre – biztatá őt komolyan a tiszteletes, ki maga gyalog ballagott a szán mellett, nem ült azon más, csak Mikhál.

A nap leáldozott már, vereslő fénye a Kárpátok csúcsain égett még; ide alant pedig az elsötétülő tájakból csak egyes dombtetőkön épült tárgyakat világított meg, a kulcsos város tornyait s aztán a falakon kívül egy magányos épületet, melynek még a fala és teteje is veresnek tetszett e világításban, csak a kéményéből kihömpölygő sűrű füst, az maradt fekete.

A szelet jósló felhők izzó veres barázdákra hasogatva kísérték a leáldozó napot, s felriadt varjúsereg szállt nagy károgással az erdőkbül a város felé, előérezve a közelgő vihart.

Egy csapat varjú megszállt azon a szomorú épületen, ami a veres házon innen egy dombtetőn épült fel; négy oszlop egy négyszögű falból felmeredve, s felyül semmi tető, hanem négy vasrúd, mely az oszlopokat összeköti, s minden oszlopbul egy vashorog rúg ki messzire; e vasrudakat ülték tele a varjúk. Sehol egy árva bokor a közelben, se fa, se emberi tanya.

Mi lehet az? – kérdezé magában Mikhál.

A Simplex meg a fuvaros a lovak fejét húzták előre; Henrik a szán mellett ballagott, s kezével fogta annak az oldalát, hogy fel ne dűljön.

– Hová megyünk még? – jajveszékelt a fuvaros. – Idekinn rekedtünk éjszakára. Nincs itt hová szállni. Elkapnak bennünket éjszaka a boszorkányok.

– Nincsenek boszorkányok – monda Henrik szárazon.

– De bizony csak vannak. A Babura Pirka, tudom, hogy csak az. Itt jönnek összse éjfélkor a…

– Hallgass! – rivallt rá Henrik mogorván, s nem hagyta neki végigmondani.

Azzal maga fogta meg a ló zabláját (mert úgy volt az szoktatva, hogy vezessék), s elkezdte letéríteni az útról.

– Panye! – szólt húzódozva a fuvaros. – Hová megyünk, arra? Ott nincs már több ház, csak az az egy.

A felhőtűztől vereslő házra mutatott, mely kívül rekedt a városon.

– Oda megyünk.

– Őrizzen a Jézus Krisztus! – rebegé a fuvaros. – Az ott a Vihodár háza.

– Oda megyünk.

Azután odament a feleségéhez, betakargatta őt a köpenyébe, hogy meg ne ártson neki az esti szél.

– Messze van még az atyád háza? – kérdé gyöngéden a nő.

– Itt van már előttünk – felelt neki Henrik. – Az én apám a „Vihodár” – a szebeni hóhér…

Hatodik fejezet

(Illendew moodonn felwilaagosithia az eddig laatott homaaliosséghokat.)

Tehát az ő atyja a vihodár. A bakó. Az az ember, aki vérben dolgozik.

Nem juhok és tulkok vérében, hanem embervérben. Ez az ő háza, ez az ő uradalma itt.

Háza a városon kívül, uradalmának határköve a bitófa. Azok a kerekes póznák az út mellett: az ő mérföldmutatói.

Az a rablósereg az ő érett búzája, akit pallosával lekaszál, kötelével kévébe köt, kerekével megőröl.

Ő a legfelső bírája az embereknek!

Tekintélyes nagy úr, aki elől kitérnek az utcán, akinek az emberek levett fejjel köszönnek.

Uralkodik a tizenhat szepesi várostól kezdve Kassáig, és pecsétes levele van a császártól és a lengyel királytól arra, hogy öljön…

…Mikhál nem szólt semmit, csak behunyta szemeit, hogy ne lásson, és végigfeküdt a szánban.

Amint a szán a sáros, kátyulós országútról a sík avarra letért, ott az aszú fenyéren megint olyan sima szánútra talált, amin iramodhatott odább. Itt azután Henrik ismét felült a szánba. A fuvaros is felkapott a kocsisülésbe, Simplex is felkuporodott melléje. A lovak megijedtek a bitófától, s arra elkedtek futni a szánnal, mintha még ma be se lettek volna fogva. A fuvaros jajgatott, mintha már veszteni vinnék.

– Ne búsulj, hanák! – biztatá Simplex. – A vihodár nagy gavallér odahaza, a maga házában. Tokaji borral traktálja meg a vendégét, meg karimás kásával; holtig megemlegeted a vacsoráját. Körmöci aranyat viszesz haza tőle a feleségednek, Szent Mikulást a porontyaidnak, meglásd. Én ismerem: derék jó ember az; muzsikáltam neki egyszer, s ő danolt hozzá. Utoljára egy marok lázsiást adott a sipkámba.

– Rettenetes ház ez – súgá Henrik Mikhál fülébe. – S a ház ura félelem ember. Borzalom meghálni e házban, és rettenetes szemébe nézni a ház urának, aki énnekem atyám. Hallgass meg engem, és ne utálj meg. Gyönge gyermek koromban az utálat űzött el innen. Megszöktem. Irtóztam apám mesterségétől. Vágyam volt a világban élni, emberektől szeretve, tisztelve lenni. Elmentem úgy, hogy híremet se hallják. Koldulva, mendikáskodva éltem panaszos kenyéren. Koplaltam és dideregtem. Jártam a rongyban, amit irgalomból adtak rám. Szolgáltam és tanultam. Alázatosságra és engedelmességre szoktattam magamat. – Egyetlen jóltevőt találtam a földön, aki befogadott, oktatott, felnevelt és nemesített. S én ennek az egyetlen jóltevőmnek elloptam legdrágább kincsét, a leányát. Nem mondtam meg neki, hogy ki az apám. Ha megmondtam volna, nem adta volna

nekem a leányát. Apámnak a családi nevét senki sem ismeri. Még nagyapja volt az, aki ebbe a házba beköltözött, az vette át e szörnyű hivatalt elődjétől, akit Vihodárnak neveztek. A nép őt is Vihodárnak nevezte róla, s így fognak híni ivadékról ivadékra mindenkit, aki e ház gazdája lesz. De ő maga emlékezik a saját nevére, s tudja jól, hogy azt rajta kívül még egy ember viseli a világon. Az öreg Kaczenreiter gazdag ember. Sok aranyat szerzett, s azt megtakarította. Mire is költhetné el azt a bakó? Van számára mulatság e földön? Vagy pompa? Szabad-e neki birtokot vásárlani? De nem a kincseiért jöttem én őhozzá. Nem azért hoztalak e szomorú ház kapujáig. Hanem azért, mert megcsaltam atyádat. Hogy apám kilétét eltagadtam, azt adám okul, hogy ő pápista. S ez nem igaz. Ő protestáns. Kánonaink szigorúak. Szülői engedély nélkül kötött házasság semmis. Nem lehet kockáztatnom, hogy egy napon belépjen a bakó a templomba, s megfogja palástom szegélyét, és azt mondja: „Én, Kaczenreiter Keresztély, lerántalak e szent helyről tégedet, a fiamat, ki tilos házasságban élsz egy nővel, aki nem a tied.” Nekem meg kell nyernem az atyám beleegyezését a házasságunkhoz, különben becstelen vagyok én és te, és házasságunk semmis. – Értesz-e engem?

E szóra a nő felugrott fektéből, s egy percig úgy érezte, mintha ki kellene szöknie ez ördög szánkájából, mely fut a száraz fű felett, s aztán futni, futni, futni, amíg valami mélységbe elbukik; hanem azután csak megadta magát, lehajtá fejét, kezeit eldugta köpenye alá, s azt mondá:

– Engedelmes fogok lenni.

– Amit vétettem ellened, az, hogy nagyon szerettelek. Meg fogsz-e gyűlölni érte?

A nő ismétlé halkan:

– Szelíd leszek.

– Nem tart tovább egy éjszakánál e megaláztatás – biztatá őt a férje. – Holnap reggel tovább megyünk. Senki sem fogja megtudni, hogy a nagylétai papnak ki volt az apja. Élni fogunk békességben és tiszteletben, Isten dicséretében.

– Ámen – rebegé a nő, nagyot fohászkodva.

A szán megérkezett azalatt a magányos ház elé.

Hetedik fejezet

(Leiratic az haaz, ees annac gazdazzonia.)

Ez nem olyan ház volt, mint más. Kívül a város falain magának kellett védelmeznie magát. Először is mély árok vette körül, mely tele volt tespedő vízzel, békalencse vont rá kérget, azon felvonóhíd vezetett keresztül a házat körülfogó palánkig; de ez a híd már fel volt vonva, s elzárta a bejáratot. A sánckarókra mindenféle állatok bőre volt kiakasztva szárítás végett.

A ház falai téglából voltak rakva, vakolat nélkül. Az alsó ablakai csak lőrések voltak, a felsők, ahány, annyi formájú és nagyságú; de mind kettős keresztvasakkal elzárva. A híddal szemben volt egy kapu, nehéz tölgyfa gerendákból, keresztülkasul futó vaspántokkal és öreg fejű szegekkel kiverve.

A ház udvarán belöl nem volt csendesség. Már messziről hallatszott az ebvonítás, mely a közelből valóságos kutyakardallá szaporodott fel. Lehetett ott talán húsz is.

A ház tehát már el volt zárva, s ugyan könyöröghetett volna ott az árkon kívül az elkésett utazó a bebocsáttatásért; senki se hallotta volna azt meg, ha szerencsére ott nem lett volna a tárogatós, aki sípjába belefújván, azon egy olyan nótát fújt el, amilyennel szoktak a császári hírnökök, akik valami izenetet hoznak, a várkapuk előtt bebocsáttatást követelni.

A trombitaszóra aztán leereszkedett csörömpölő láncain a felvonóhíd. Hanem a kapu még zárva maradt. A Simplex odament, és rávert ököllel.

A megújult kutyaugatáson egy rikácsoló női hang hallatszott keresztül:

– Ki van az ajtón?

– A létai pap meg a felesége – kiálta vissza a Simplex.

Erre a kapun belül nagy csihi-pubi hallatszott, mintha a kutyákat verné valaki széjjel, s amint azok ordítva hátrafutottak, feltárult nagy nyikorogva a kapu, kitátva a tág bolthajtás mély száját, melyet egy függő lámpás világított meg belül.

A kapufél mellett egy asszonyalak állt, nagy csomó kulccsal a kezében.

Magas, sugár alak volt, sárga rokolyában, a feje veres kendővel átkötve, az alól borzasan törtek elő szénfekete hajcsomói. Valaha szép lehetett az asszony; hosszúdad arca, gödrös álla és piros orcái voltak, fekete szemöldökei és villogó szemei s magas nagy homloka. Csakhogy mindez csupa ránc volt már, s a homlokán a redők olyanok voltak, mint a zsoltárban a léniázott kóta.

– Jézus Mária, Szent Anna, oltalmazz! – didergé a fuvaros. A Babura Pirka a maga testében!

A némber nagyot kacagott, amint a szánt meglátta.

– Hát a papok is „pemét”-en utaznak már? – szólt durva tréfálózással, mialatt a besikamló szánkó után két felgyürkőzött suhanc becsukta a dörgő kaput, s aztán elkezdte megint felhúzni a nyikorgó láncokkal az állat módra nyivákoló hidat.

– Sok jó estét, Pirka nenő! – szólt a Simplex, megcsippentve a némber állát. – De régen nem láttuk egymást, talán rám se ismer már?

– Húh – rebegé a hanák. – Megcsípted a boszorkány állát! Bizony hátrafordítja a fejedet az éjjel!

– Eredj, te ördög diákja! – monda a némber. – Mi hord mindig az utamban? Hát hol az a létai pap?

– Ott szedi le a feleségét a szánkóbul. Itthon van-e a patrónus? (A bakót „patrónus”-nak címezték.)

– Hát hol volna? Ott van a laboratóriumában. De megszakállasodtál!

– Amióta legutoljára megvendégelt Pirka nenő domikalevessel. Tudja, akkor azt ígértem, hogy ha megnövök, feleségül veszem. Hát, lesz-e lakodalmas kása?!

– Bizony, megnyergel még, ha sokat bolondozol vele – inté őt a hanák, lovai üstökén egyet rántva. – Az éjjel kantárt vet a nyakadba, s ellovagol rajtad a Kriván tetejére!

– Lesz minden, ne búsulj – biztatá Babura Pirka Simplexet. – Csak elébb a többiek hadd zabáljanak. Azután majd jöjjetek fel a konyhába. Lesz jó vacsora.

– Dejszen, nem eszem én abból – dünnyögé a hanák. – Szent, hogy valamit adna innom, amitől bizonyosan sertéssé változom.

– Legalább szebb temetésed lesz akkor, mintha embernek maradsz – bosszantá őt a Simplex.

De azért a hanák csak nem volt rávehető, hogy a lovai mellől az istállóbul elmozduljon; inkább beérte a haricskapogácsával, amit a tarisznyában hozott. A Simplex aztán azzal tréfálta meg, hogy mikor visszakerült hozzá éjszakára aludni, elkezdett nyeríteni, mintha már benne volna a lóban.

A némber legelébb is a lelkészt és feleségét vezette fel az emeletbe.

Az épület tömör bolthajtásos folyosókbul és szobákbul állt, amiknek mind vasveretes tölgyfa ajtajaik voltak, végre ott hagyta őket egy hatszögletű teremben, melynek hat bolthajtása középen egy karikába futott össze, s onnan függött le egy mécses. Hanem annál nagyobb világot adott a kandalló, melyben pattogó hasábok égtek.

Ebben a teremben semmi sem emlékeztetett a háziúr szomorú mesterségére. Ódon szekrények álltak a fal mellett, a terem közepén egy gömbölyű asztal, tigrisköröm alakú lábakkal, bőrrel bélelt székek; egy pohárszék fényes cintányérokkal és kancsókkal. Semmi kép a falakon, vagy kirakott fegyverek, ahogy más házaknál szokás.

E teremből egy kis oldalszoba nyílt, olyan alacsony ajtóval, hogy a belépőnek meg kellett hajtania a fejét.

– Ez lesz a hálószobájuk – monda a gazdasszony –, jó csendes hely, ahova a kutyák lármája nem hallik.

Babura Pirka sem ismert már rá Henrikre, pedig de sokszor megtépázták egymást hajdan.

A nő észrevette, hogy Mikhál öltözete össze van ázva, különösen lábbelijeit nagyon megviselte a hegyi út.

– Nem óhajt a tiszteletes asszony átöltözni? – kérdé szolgálatkészen.

– Nincs mibe – felelt Mikhál. – Málháinkat a rablók mind elvették; magunk a hegyi utakon menekültünk meg előlük.

– Az átkozottak! Talán hát jobb volna most lefekünni a meleg ágyba, s egy kis jó forró borlevest inni. Az fölmelegítené. S nem kellene az estelire átjönnie.

– Köszönöm szívességét – monda Mikhál, kinek eszében volt az idejövetel célja: Henrik atyjának kibékítése. – Én óhajtok a ház urával együtt estelizni.

– Igazán óhajt? – kérdé a némber, összehúzva sűrű szemöldeit. – Igazán nem fél tőle? Olyan erős szíve van? No, hát még jobb. Azzal kifordult a szobából, s nem telt bele több idő, mint hogy a házastársak annyi szót válthattak egymással, amennyi elég volt Mikhált felvilágosítani róla, hogy ez a Babura Pirka a háznál régi felügyelőnő; amidőn már vissza is tért egy nyaláb női öltönnyel a karján.

Szép, nehéz selyemrokolya volt az; sötét granátszínű: virágfüzérek hímezve a szegélyeire színes selyemmel és skófiummal: öv is volt hozzá török szövetből és széles csipkekötény; elöl aranyozott csatok kapcsolták be a vállfűzőt.

– Jó lesz ezt a száraz öltönyt felvenni.

Mikhál engedte magát levetkőztetni a gazdasszonynak, s aztán engedte magára adatni a selyemruhát, amit az gondosan megmelegített elébb a kandalló tüzénél; azután összekapcsolta a derekan szépen, a köténytt is, az övet is felkötötte a derekára.

– Nézze az ember, mintha csak a testére szabták volna! Azután a nedves saruit is kifűzte, s azok helyett finom, piros szattyáncsizmácskákat húzott fel a lábaira Mikhálnak. S minthogy tükör nem volt a szobában, ő maga szolgált tükör helyett, körülnézve a vendéget.

– Mintha csak mondva csinálták volna rá! Ne féljen, lelkem tiszteletes asszony. Nem valami komisz fraj viselte ezt. Gyönyörű szép nemesasszony járt benne valaha. Annak is csak kétszer volt a testén. Olyan volt, mint egy virágszál! Még a szépek között is legszebb volt. – Én ütöttem le neki magam a fejét.

Mikhálnak összecsuklottak a térdei.

Ő egy kivégzett nőnek a ruháit viselte már a testén!

Nyolcadik fejezet

(Mellbenn megiratnac a vizontlaataasnac az ew ewrewmei, ees minden ember megismeri lezen az ew aallapotiaat.)

De még ha akarta volna is Mikhál levetni azt az öltönyt, már nem volt hozzá ideje, mert a gazdasszony azt mondá, hogy az estebéd fel van adva, s az étteremben vár a háziúr a vendégeire.

Mikhál csak úgy odaszédült a férje vállára, mint egy álmodó, s engedte magát vezettetni ama szörnyű nagy ember elé.

Az ebédlő semmiben sem különbözött a másik teremtől. Éppen olyan hatos bolthajtásra épült, s fehérre volt meszelve.

A közepén állt egy asztal; azon három teríték: párosával egymásra tett cintálak, két nagy öblös mázos korsó, cinfedővel, egy hólyagos kehelv vert ezüstből az egyik vendégnek, velencei kristály a másiknak, fakupa a háziúrnak magának.

A háziúr ott állt már az asztal előtt, kezével széke támláját fogva.

Magas, öles termetű alak volt, széles, egyenes vállakkal; hosszú ujjú, barna lengyel kabátot viselt, széles csatos övet, hosszú szárú lovagsarukat. Kemény, szögletes vonásai voltak, fején simára nyírva a sertekemény haj, a szakálla pedig, mely őszbe csavarodott már, hosszú két zászlóban csüggött alá, s végei az övébe voltak bedugva. Tekintete nyugodt volt, és semmi emberi érzést el nem áruló.

Mikhál érzé férje kezén, hogy az reszket, mikor az alak szeme elé lép; bármennyire erőlteti is a nyugalmat.

– Áldás, békesség e házra – rebegé Henrik, mire az agg nagyot sóhajtott, de nem viszonozta azt.

-– Tisztelendőséged a nagylétai lelkész? – ez volt az első szava Henrikhez. Mély, dörgő hang volt az, mintha az egész alak ércbül volna, s egész termete hangzanék bele.

– Én lettem kiküldve a megboldogult helyett, ki Szent György havában halt meg. Bocsásson meg, patrónus úr, hogy házánál alkalmatlankodom.

– Nem szokatlan ez – szólt az öreg. – A nagylétai lelkész *gyakori vendége* szokott lenni e szomorú háznak.

Azzal megkínálta vendégeit, hogy üljenek az asztalhoz.

– Ez pedig a feleségem – rebegé Henrik.

Az öreg semmi nyájasságot sem erőtetett egykedvű arcára. Azt mondá hidegen:

– Az asszonyok szeretik *a látványokat.*

Mikhál azonban, mielőtt asztalhoz ült volna, összetevé a kezét a szék támláján, s szemeit behunyva, elimádkozá az asztaláldást. Az öreg összevonta szemöldeit, s félrefordítá arcát.

Leültek vacsorálni.

Csupa növényi eledel jött az asztalra, azután meg sajt. Semmi hús. Semmi olyan ételt nem adtak fel, amihez *kés* kellett volna. Nem is volt kés az asztalon. Bor és ser volt bőségesen. A háziúr nem kínálkozott, hanem a gazdasszony. Az töltött Mikhál poharába sert, bort; ami helyett az inkább vizet kért, de azt nem adtak neki. Azt mondták, hogy a szebeni víztől golyvát kap az ember. Meg kellett kóstolnia a sert.

Az evés alatt senki sem kezdett beszédet, hanem a legelső kupa után megszólalt a ház gazdája.

– Tisztelendőségedet is megrabolták a gonosztevők?

– Isten csodája által menekültünk meg magunk is.

– Elveendik méltó jutalmukat. Holnapután meglátandja őket tisztelendőséged.

Henriket kétkedő bámulat fogta el e szóra.

– Igenis. Hatot elfogtak közülök a katonák, s azok holnapután a többivel együtt fognak kivégeztetni.

Henrik merev tekintettel nézett az öregre. Annak az éles szemei észrevették a csodálkozást.

– Nos, hát nem azért küldték-e ide tisztelendőségedet, hogy a szegény bűnösöknek, ha saját vallásbeliek találtatnak közöttük, az utolsó vigasztalást megadja?

Henrik arca elsápadt.

Az öreg sejtett valamit.

– Merthogy ez a hivatal nem a legkellemetesebb. Jelen lenni azoknál a szomorú jeleneteknél, a bűnösök oldala mellett: ezt nem minden lelkész szereti. A pápisták részéről az eperjesi franciskánusokat szoktak rendesen kiküldeni, a lutheránusoknál a nagylétai lelkészt. Ez az eklézsia együtt jár ezzel a hivatallal. A nagylétai lelkész szokott minden ily szomorú alkalomnál együtt ülni a gyászszekéren mellettem, a bűnössel szemközt. Azért rendesen ennek a háznak a vendége szokott lenni.

Henrik azt hitte, hogy rászakadnak az ősi ház boltozatjai. Ezt ő nem tudta eddig. Homlokárul kezdte törülni az izzadságot.

– Nem tudta volna azt tisztelendőséged eddigelé? Hogy a létai lelkész fekete talárja és a szebeni „végbíró” veres csuhája egymáshoz tartozó tárgyak? Elhallgatták volna az esperesek tisztelendőséged előtt, mikor a fárája beneficiumait előszámlálták: egy dénár minden keresztelésért, egy máriás minden temetésért, azt, hogy „és egy körmöci arany minden szegény bűnösnek adott utolsó vigasztalásért”. Hisz ez a jövedelmének a „bakja”.

– Valóban nem kérdezősködtem a világi jótétemények felől hebegé Henrik. – Én csak lelki hivatásomra gondoltam.

– De hát ha nem azért jött tisztelendőséged a holnaputáni vásár előnapjára, hogy a végrehajtandó ítéleteknél mint lelkiatya fungáljon: akkor minek köszönheti az én szomorú házam ezt a szerencsét?

Mikhál bátorítólag tekinte Henrik szemébe, s inte neki, hogy itt már az idő mindent megvallani.

– Elmondom az én történetemet, patrónus úr – kezdett hozzá Henrik. – Én ezelőtt tíz évvel, kora gyermekségemben megszöktem az atyám házától. Atyám

szeretett, jó volt hozzám, egyetlen fia voltam: és én mégis elhagytam őt; mert nem akartam az ő mesterségét folytatni; mert magasabbra vágytam; tudományos, lelki pálya volt a kívánságom. Tíz évig nem tudattam atyámmal, hol vagyok. Ez idő alatt sokat kiálltam, sok nyomort eltűrtem, de megvolt érte a jutalmam a tudományok útján való gyarapodásomban. Mindig első voltam tanulótársaim között. Nagy urak úrfiai, papok gyermekei ültek velem egy padban, szegény mendikás diákkal, de előttem nem ült soha egy is. Valamennyit levetettem. Tanárok, esperesek kedvence lettem. Mikor szónokolni felmentem a katedrába, a nép áhítattal leste szavaimat, s senki nem aludt, ha én prédikáltam. Fiatalon, alig huszonnégy esztendős fővel már megválasztottak rendes lelkésznek, s a superintendens megerősítette a választást, anélkül hogy elébb káplánnak küldött volna ki, ami a legnagyobb kitüntetés, ami teológust érhet. A lelkészi vizsgán úgy feleltem, hogy a consistorium azt kiáltotta rá: „Eminentissime!” – S végre, hogy fel legyen téve fáradságos életemnek koronája, jóltevő pártfogóm és tanárom, a nagytudományú, hírhedett Frölich Dávid tudor, megtetézte életemnek boldogságát azáltal, hogy egyetlen leányát, Mikhált hozzám adá hitvestársul. Ekkor elhatározám magamban rég elhagyott atyámat felkeresni szomorú magányosságában, ki engemet már rég halottnak hisz, s bús elhagyatottságban éli öregségének napjait. Mondám szeretett kedvesemnek: keressük fel az én jó öregemet; lepjük meg idegen képében. Első utunk legyen őhozzá. Kedvesem ráállt e kívánságomra; az esküvő utáni napon rögtön útra keltünk, hogy atyámat meglátogassuk. Útközben azonban megtámadták karavánunkat a rablók, lovunkat, öszvérünket elvették; mi magunk, jó emberek által kalauzolva menekültünk a hegyeken keresztül nagy kerülővel; később egy ügyetlen szánnal másztunk tovább. Az idő ránk esteledett. A város kapuit bezárva találtuk. A rablóktól féltünkben nem mertünk kinn a szabadban meghálni éjszakára. Megláttuk e házat a városon kívül. Bebocsáttatást kértünk. Megnyertük azt. És most bocsánatot kérünk a háborgatásért.

A ház ura folyvást a beszélő ajkait nézte, amíg az mesélt előtte.

– Tehát csak a véletlen hozta ide tisztelendőségedet?

Henriknek az ajka megtagadta az „igen”-t; csak a fejével bólintott, mintha nem éppen olyan nagy bűn volna az, ha az ember az egész fejével hazudik, mintha csak a szájával teszi azt.

– És így amíg atyjának áldását meg nem nyerte tisztelendőséged, addig nem is vehette el házasélete boldogságának földi örömeit? – kérdé a háziúr, tanúságot téve e mondásával mind a prozódiában, mind az egyházi kánonokban való jártassága felől.

– Melyet azonban még e napon meg fogok nyerni; mert íme itthon vagyok az én atyámnak hazánál. Az én nevem Kaczenreiter Henrik!…

E szónál fölállt az ifjú férj helyéről.

A gyönge nő pedig, hitvesi hűségének teljes odaadó érzésével borult oda az apa lábaihoz, megragadá annak kezét, és megcsókolá azt.

Megcsókolta *a vihodár* kezét!

Igazán, forrón, odatapadó ajkakkal csókolá meg azt a kezet, amit nem szokás csókolgatni.

Kilencedik fejezet

(Mellnec rendeenn az kegies athia megdorgaalia wala kemeen ziwwel az ew elteewedetth magzattiat, ees vtoliaara bochaanathiaat adia leezen az megteerewnec.)

Mikor Kaczenreiter Keresztély az ifjú nő csókját megérzé kezén, háromszor felszisszent, fogai közt szíva a levegőt, mint akit tüzes vas érintett: „Szh – szh – szh!”

Aztán Henrik is oda akart hozza lépni, hanem az öreg kinyújtá hosszú kezét, s fiának vállára téve, visszanyomta azt székébe; mintha egy vas emelőrúd nyomta volna le, aki nem ismer ellenállást.

Az öregnek csak Mikhál számára volt szava.

– Tehát nem azért jött ide ez a gyönge teremtés, hogy ama szomorú *látványt* megnézze? Ezt szeretem. Rendesen több ott az asszony, mint a férfi, és fiatalok is. Mi a neve? „Mikhál”. És ezé itt? „Henrik”. Régen hallottam ezt.

Azzal fölkelt az asztal mellől.

Mikhál pedig még mindig kezében tartá azt a vas kezet, s úgy kulcsolá össze az ujjait, hogy Keresztély keze ottmaradt közöttük, úgy rebegé el az asztaláldást. Az öreg pedig félrefordítá a fejét az imádkozás alatt.

És azután kihúzta a kezét a Mikhál kezéből, s minthogy az még mindig ott térdelt a lábainál, mintha várna valamit, az öreg lehajtá a kezére a dolmánya ujjainak hosszú hajtókáját, hogy az egész a körmei hegyéig eltakarta azt, s úgy tette a kezét a Mikhál fejére, nehogy a csupasz tenyere érintse valahogy ezt az ártatlan fejet.

Amire aztán a Mikhál felállt a térdéről. De a fiának nem nyújtá kezét a patrónus.

Ellenben, amint a gazdasszony bejött ismét a terembe, hogy elszedje a terített asztalt, azt mondá neki, hogy csak hagyja azt abba, s elébb való dolgának tekintse ezt a gyönge teremtést a hálószobájába vezetni, jó ágyat csináljon neki, fektesse le, gyönge dajka módjára altassa el. A tiszteletes még itt marad egypár szóra.

Mikhál megköszönte a kegyes gondoskodást, s aztán kezét nyújtá férjének, félénken kérdezve:

– De te is utánam jössz nemsokára?

Mire Henrik illendően azt felelte:

– Mihelyt atyám áldását kinyerhetem.

A Babura Pirka ebből a szóból tudta meg, hogy a lelkész a patrónusnak a fia.

Amint a nehéz ajtók egymás után becsukódtak az eltávozott asszony nyomában, Kaczenreiter Keresztély azt mondá fiának:

– Jöjj velem.

Azzal az oldaltáskájából kivett egy dupla tollú kulcsot, s azzal egy fortélyos závárt felnyitott egy alacsony vasajtón, s azt feltárta. Az ajtón túl csigalépcső látszott, mely egy toronyba vezetett föl.

Régi időkből tudta már Henrik, hogy az öreg ebben a toronyban tartja a kincseit, ahol azokhoz semmi tolvajkéz hozzá nem férhet, s annálfogva kedvező jelnek vette, hogy az öreg által oda idéztetik.

– Vedd a mécsest, és eredj előre.

Henrik felvette a kétlángú mécstartót, s előrement a lépcsőn, az öreg azonban bezárta kettőjük után a vasajtót.

Amint tizenkét fokon fellépdeltek, egy nagy kerek kamarába jutottak el. Az a kamara pedig körül volt rakva a patrónusnak nem a kincseivel, hanem a mestersége minden eszközével, ahogy azokat amaz időkben dívó kínzásokra, életkioltásra használták; de amiknek leírásával az anélkül is eléggé elszomorító történetet még iszonytatóbbá tenni nem akarjuk. Most már csak múzeumokban láthatók az eszközök, s az emberek megjavítására más szereket gondoltak ki embertársaik.

Henrik azonban borzadozva tekinte szét e rémséges arzenálon, s nem tudta elgondolni, hogy mit akarhat az öreg vele ezen a helyen.

A patrónus nem soká hagyta őt eziránt kétségben. A kamra falára akasztva függött egy ölnyi hosszúságú pallos, két kézre való fogantyúval, fekete bőrtokban. Azt az öreg leakasztá, kikapcsolta a tokot, melyben piros bársonybélés között hevert a tükörfényességű, széles fegyver, melynek a két éle homorú volt már a sok köszörüléstől. Azt kivette belőle. S akkor azt monda a fiának hideg, nyugodt hangon:

– Térdepelj le. Imádkozzál. Meghalsz.

– Atyám! – kiálta Henrik megrettenve.

– Nem atyád. Bírád és bakód!

– De hát miért akarsz engem megölni?

– Azért, mert negyven év óta vagyok bakó; ezalatt sok gonosztevőt elküldtem a másvilágra; de ilyen rettenetes gazember, mint te vagy, még nem került a kezem ügyébe.

– Mit vétettem én? – kérdé megrettenve Henrik.

– Együtt és egy csoportban vétetted mindazt, ami másokat különszedve is a vérpadra vitt. Tolvaj vagy! Megloptad a jóltevődet, ki házába befogadott. Álarcos vagy! Megtagadtad apádat. Istenkáromló vagy: hozzányúltál az oltáriszentséghez, tudva, hogy az a te kezedtől megfertőztetik. Gyilkos vagy: kétszeresen apagyilkos és feleséggyilkos; mert soha kegyetlenebbül még ember meg nem volt ölve, mint ahogy megöltél te engemet, ezt az ártatlan asszonyt és ennek az apját. Meg kell neked halnod.

– De ha vétkes vagyok, akkor állítsanak bírám elé! Nem bánom, olvassák rám a törvényt, s ítéljen fölöttem a törvényszék.

– Semmi beszéd. A te számodra nincsen törvény. Az országnak van egy határozata, mely szól *a „martalócokról”,* akik embert lopnak. Azt mondja e dekrétum, hogy ahol egy martalóc tetten kapatik, hogy férfit vagy leányt ellopott, ne is vites-

sék semmi bíró elé, hanem egyenesen a bakóhoz; az legyen a bírája, s válasszon számára a halál nemei közül. Te pedig martalóc vagy. Leányt loptál. Tetten kapattál. És én kegyelmes bírád akarok lenni, amidőn csak fejvételre ítéllek. Vetkőzzél le, és térdepelj!

Henrik összeszedte minden bátorságát. Elkezdett mosolyogni. Azt hitte, az öreg csak tréfál vele: meg akarja rémíteni.

– Jól van, öregem, eleget rám ijesztettél már. Untig volt a tréfából. Én se nem öltem, se nem raboltam. Apagyilkos éppen nem vagyok. Tisztelem apámat; különben nem volnék most itten. Azért kérlek, add atyai áldásodat, s bocsáss a feleségemhez, aki önkényt követett, s nyugtalanul vár rám.

– *A leány,* kit elhoztál magaddal, nem feleséged, és hiába vár reád. Hajnalban erős kíséret mellett visszaküldöm őt atyjához, a te halálhíreddel együtt.

E szóra dühbe jött a fiú. Elbízta magát testi erejében, amivel bajtársai előtt olyan nagyra volt, s elkeseredésében rárohant az öregre. Azt hitte, hogy ki fogja a kezéből facsarni a pallost, utat tör magának ebből a kelepcéből, s ahogy meg tudott ugrani tíz év előtt padlásablakon át, sáncpalánkon, vízárkon keresztül, újra megkísérti az egérutat; azonban nagyon rosszul számított. Az öregnek a bal karja elég volt, hogy őt mellbe ragadva, mint egy macskafiút, a kamra túlsó oldalára hajítsa, ahol a fejét a falba csapva, összerogyott.

– Még csak ez volt hátra! – dörgé az öreg, meg se melegedve. – Hogy fel merd a kezedet emelni a te urad és bírád: a te apád ellen! Ezeregy eset közül az első, hogy az elítélt birokra merjen kelni a bakóval. Lelkipásztor! Melyik bibliából tanultad ezt?

A megalázott ember e kudarc után minden lelkierejét elveszté. A hős, ki magánál erősebb emberre akadt, a lelki harcra sem érzé magát többé erősnek; térden csúszott oda atyjához, és zokogva könyörgött:

– Atyám! Kegyelem! Egyetlen fiad vagyok.

– Egyetlen fiam: ki apját megcsúfolta! Te elszöktél tőlem. Azt mondtad: „Az apám becstelen mesterséget űz: nem osztozom sorsában.” Igaz, mert úgy van! Én az emberi fajzat szennyét tisztogatom. A kezem nem lehet fehér, mint a liliom. Minden, ami piszok, ami förtelem, ami utálat, engemet hí, hogy irtsam el. Irtóztató sors. De egynek viselni kell azt százezrek között. Úgy terem a rossz ember, mint a kígyótojás. Te magad láttad őket. Körül voltál tőlük fogva: tapasztaltad, milyen hatalmasok. Pedig már e pallos félig elkopott az irtásukban. Egy pokolnak a pincéjét már magam töltöttem meg elkárhozottakkal. Mégis egyre nőnek, mint a mérges gomba. Ama bitófák nélkül az ördög birodalma kerülne felyül ebben az országban. Nekem is irtózat éjjelemnappalom, s nem szeretem magamat, amikor egyedül vagyok. És mikor elalszom, egynek ott kell állni az ágyamnál, hogy felköltsön, mikor álmodom; mert azok rettenetes álmok! Le is tettem már egyszer e hivatalról, mert harminc évi szolgálat után a király kegyelme feloldja a bakót, s a királyi levél *„becsületes”-nek* hirdeti őt, harminc év utáltatás után. De amint kezemet letettem a pallos nyeléről, fél év múlva nem lehetett utazni e vidéken, s a városokból fényes nappal elrabolták az asszonyokat, s a gonosztevők odamentek táncolni a feltört templomokba. És én újra visszatértem „dolgozni a vérben”. Irtóz-

tató munka. Ember elbújik, kutya vonít, legelő gulya szétszalad, ha közeledni lát, ha megérez messziről; a templomban nincsen számomra szék, a városban nincs számomra nyitva ajtó. A jók még jobban utálnak, mint a rosszak. De az mind nem fáj nekem. Egyedül az fáj, hogy a tulajdon fiam is megutált engem! A másvilágon ezeregy rémalak, aki ott rám vár, hogy levágott fejét hozzám vágja, nem fog megriasztani, hanem tulajdon fiam, aki arcul fog ütni, az lesújt a pokolra!

– Nem, atyám! – szólt közbe Henrik. – Esküszöm neked az élő Istenre, nem utállak meg. Te is az emberiségnek szolgálsz. Nem ítéllek meg érte. De énnekem nem adott oly erős szívet az ég. Én az engesztelés, a javítás misszióját választottam. Én is azt a rosszat akarom irtani, amit te irtasz, de nem vassal, hanem Isten igéjével, és mind a kettőnk küldetése Istentől jő.

– Hát te azt hiszed, hogy ez megfér *együtt?* Hogy apád bakó legyen, te meg lelkipásztor? Hogy mikor az Úr vacsoráját osztod, reszketve nézzen minden ember a kezedre, ha nincs-e rajta az apádtól öröklött vérjegy? Hogy eklézsiádban a gyermekek lángfolt anyajegyekkel jöjjenek a világra? Hogy a csőcselék ujjongva kiabáljon utánunk, mikor együtt megyünk ama gyászszekéren: „Ahol megy a bakó meg a fia: a pap! Az öreg kettévágja a bűnöst, s a fia összeragasztja a lelkét!” S aztán kacagjanak az én palloscsapásomon, úgy mint a te imádságodon? Vagy nem azt akarod? Hanem eltagadni továbbra is, hogy ki volt az apád? Mindennap egyet hazudni elébb, és azután felmenni a szószékbe, és hirdetni az örök igazságot. Nem akadna a torkodon ez a szó: „Miatyánk”? Esketnél másokat, és esküdnél hamisan magad? Prédikálnál az ötödik parancsolatról, s nem suttognának a füledbe az ördögök ezalatt? Hirdetnéd a halottak fölött a föltámadást, és rettegve gondolnál reá, vajha az apád föl ne támadjon halottaiból, akit eltemettél? Maradj veszteg. Tartsd egyenesen magadat. Végezzünk!

Az ifjú roskadozva keresett támaszt fél kezével a földön.

S a hideg kő mintha megszánta volna. – Alant, a mély boltozat alul csendes énekhang zengett fel, gyöngéd női hang zsolozsmája, az ismert esti ének:

„Szeretem és áldom az Úr Istent,
Mert meghallgatá az én kérésemet:
Könyörgésemre hajtá kegyes fülét;
Melyért imádom őtet örökké.”

Az ifjú elkezdett zokogni. Az apa a pallosra támaszkodott két kezével.

Azután sokáig hallgatott.

Nem akart az estima alatt megszólalni.

Fia odaveté magát a földre zokogva, s arcával nedvesíté a kőlapokat.

– Akarsz élni? – kérdé halkan az apa.

Henrik repeső örömmel emelkedék fel a földrül. Ez a meghatott hang bizonyossá tette afelől, hogy a halálos harag engesztelődéstől kezd lágyulni.

– Szánod azt a nyomorult teremtést? – kérdezé az apa.

– Szeretem őt, mint a lelkemet.

– Csak azt kérdeztem, hogy szánod-e? Többet ne vallj.

– Úgy van.

– Sajnálod az apádat?
– Szeretlek és tisztellek.
– Ne mondj olyan sokat! Csak amit kérdeztem, arra felelj!
– Isten látja a lelkemet, hogy úgy van.
– Sokszor viseled nyelveden annak a nagy úrnak a nevét! Tehát ha szeretsz élni, ha sajnálsz engem, ha szánod azt a szegény teremtést, akkor kelj fel. Ne sírj. Az nem szép. Nem hozzád illő. Férfi vagy. Vesd le azt az öltönyt. Itt van másik. Vedd fel azt. Azután jer velem, ahová vezetlek.

Henrik leveté a fekete tógát, felvette a vászonzubbonyt, melyet az öreg vett elő számára egy faliszekrényből. A zubbony egyszerű volt, minden gomb és csat nélkül. Egy bőrtüsző kellett csak hozzá, mely azt összeszorítsa. Henrik jól látá, hogy az öreg ugyanazon faliszekrényből kétszáz aranyat kiszámlál, s azt a tüszőbe csúsztatja. Aztán felcsatolja azt a fia derekára: „Ez a tied.” S aztán int neki, hogy vegye fel a mécstartót, s ismét elölbocsátja maga előtt, a csigalépcsőn lefelé. Ő maga viszi a pallost magával.

Magában arra gondolt Henrik, hogy csak ezúttal szépen megszabadulhasson az öregtől, többet ugyan nem fog a háza tájára jönni soha, amíg életben tudja.

S az öreg tudta jól, hogy a fia most erre gondol. S tett róla, hogy az meg ne tehesse azt, amire gondol.

Tizedik fejezet

(Melbenn elmondatnac az maas azzoni aallatnac heaabawalo zvgolodaasai az Zeep welaagi rend ellen.)

A szép Mikhálnak minden legkisebb porcikája reszketett, mikor a gazdasszony levetkőzteté, hogy lefektesse az ágyba.

A Babura Pirka mindenféle jót akart vele tenni: fedőt melegített volna, sós korpát melegített volna, ezerjófüvet főzött volna neki, de Mikhál minderre azt mondta, hogy nem kell: nem a megfázástól reszket ő; hanem – valami mástól.

A Pirka azt is elértette. Kivált mikor Mikhál elmondta neki, hogy még csak kétnapos házasok, és még sohasem volt a férjével egyedül.

Leült hát az ágya mellé, mikor lefekteté az asszonyt, és annak a piciny fehér lábait a kezével elkezdé dörzsölni. Azt mondta, hogy az jó az álmatlanság meg a szívbeli nyughatatlanság ellen, ha valakinek a lábait dörzsölgetik.

– Az én kezem pedig sikeres kéz – mondá a Pirka –, mert én hetedik gyereknek születtem, aztán most boszorkány vagyok.

Valami rossz nevelésű nő elnevette volna magát erre a szóra: Mikhál pedig valami olyan bámulattal tekintett a Pirkára, mely közelebb volt a tisztelethez, mint a félelemhez. Ő még sohasem látott boszorkányt.

A Pirkának pedig tetszett az, hogy Mikhál imára kulcsolva teszi a kezeit a keblére.

– Az ám, most boszorkány vagyok. Akivel akarom, jót teszek: akivel akarom, rosszat teszek. De még akivel jót teszek is, az is megbánja. Azelőtt én is hóhér felesége voltam. Nekem tetszett ez a mesterség. Csak azt csudálom, hogyan engedheti az a bíró másnak, hogy akit ő megkínzásra, megölésre ítélt, azt ne maga kínozza meg, ne maga ölje meg. Mikor az, hogy egy eleven embert holttá tenni parancsolt, csakugyan az ő lelkét terheli, ha van lelke; ő számol róla a másvilágon, ha van másvilág; hát azt a gyönyörűséget mért engedi másnak, hogy el is végezze, amit ítélt? Ha én császár volnék, úgy rendelném, hogy a bíró maga legyen a hóhér is. Én mindig ott jártam az urammal, mikor dolgozott. Egy alkalomrul el nem maradtam volna. Ha asszonnyal volt dolga, annak én vágtam le a haját ollóval. De szép hajakat vágtam le! Mikor az uram meghalt (egy veszett kutya harapta meg: abba halt bele), magam folytattam a mesterséget egy legénynyel. A legényem, nagy, hórihorgas kamasz, csúffá tett egyszer a piacon; nem tudott semmire menni a munkával: aztán magam kaptam ki a kezéből az eszközt, én végeztem helyette. Ezért aztán elvették tőlem a mesterséget, elcsaptak; azt mondták, nem asszonykézbe való a kard. Úgy kerültem ide szolgálatba Vihodárhoz. Az se kapna más asszonycselédet a házához: én sem kaptam volna más gazdát, aki befogadjon. Hej, de hidegek a pici lábacskái! Ne meséljek valami szépet, galambom?

A galamb szórul eszébe jutott Mikhálnak az ő kedvenckéje, aki most is a táskájában kuttog, s arra kérte a Pirkát, hogy vegye ki onnan a szegény állatot, és adjon neki valamit enni és inni. Volt annak a számára tiszta búza is eltéve.

– Jaj, szívecském, nem marad ám meg a galamb ennél a háznál. Annyi vércse, bagoly van ennek a hiujában, hogy azoknak a vijjongatásaitól is meghal az ilyen félénk teremtés. Ha pedig megmarad az ilyen nősténygalamb, aztán párja nélkül tojást tesz le, s azt kikölti, hát abból lidérc lesz.

A babona ragadós. Mikhál már kezdett tőle félni, hogy a galambja lidércet talál kiköltení.

Bántotta a veszedelmes kíváncsiság, megtudni azt, ami előtte ismeretlen. Ez az asszony volt az egyedüli némber a háznál. S akármilyen nő, mégiscsak ragaszkodik ahhoz a másik nő; kivált egy ilyen háznál. Mert előtte beszélni.

A Pirka megetette, megitatta a galambot, s azzal megint visszarejtette a táskába, jobb annak ott.

Mikor ismét betakargatta a meleg dunnával, medvebőrrel a szép asszonyt, észrevette a nyakában azt a kis selyemtarsolykát, s erre dühösen kezdtek villogni a szemei. Azt gondolta, hogy amulett, ami a boszorkányok hatalma ellen van kitalálva. Mikhál aztán mondá neki, hogy az pestisűző, semmi más.

Erre elnevette magát a Pirka.

– Nincs itt arra semmi szükség. Ebbe a házba nem üt be a pestis soha. Nagy egyiptomi ragály idején mind a hóhér a sírásó. Egy se halt még bele.

– Hogy lehet az?

– Hát nem tudja? Konvenciójuk van a halállal.

(Ezt ugyan nem kell elhinni; hanem az olyan embereken, akiknek az idegeik el vannak fásulva, nem fog olyan könnyen a ragály.)

– Szegény jó anyám emléke – sóhajta Mikhál, ajkához szorítva a selyemvánkosát.

– Ne tegye azt – inté a némber. – Valahányszor az emléket megcsókolják, a halott mindig egyet fordul a sírjában.

Erre aztán Mikhálnak olyan kedve támadt kisírni magát.

– No, no, gyöngyvirágom! Ne olyan keservesen! Mondjak valami szép mesét? Miről meséljek? A bányarémről vagy a hegyi törpékről? Elmondjam a „Szalonnavár” történetét? Nem hallotta még?

Mikhál felhagyott a zokogással. Azt kívánta a Pirkától, hogy mondja el neki annak az asszonynak a történetét, akinek a ruháit őrá feladta.

– Jaj, lelkem, az igen szomorú történet. Attól maga nem fog elalhatni. De azért csak mégis elmondta azt neki. Gyönyörű szép asszony volt az; nemes házból való egyetlenegy leány. Férjhez adták egy lengyel úrhoz, akit nem szeretett. Hanem mást szeretett. Egy szép barna magyar legényt. Nem is tartotta magát tőle távol. Egyszer a lengyel nemes meglát egy szép gránátszín selyemruhat a feleségén. Kérdi tőle: hol vette az asszonyom ezt a szép selyemruhát? Azt mondta az asszony: „Az anyám küldte Szikszóról a nevem napjára.” Az ura nem sajnált elmenni Szikszóra, megkérdezni a napától, hogy ő küldte-e leányának azt a szép *zöld* köntöst? Visszajött megint a feleségéhez. „Asszonyom, az anyád azt mondá,

hogy igenis, ő küldte neked a szép *zöld* köntöst. Te is hazudtál, az anyád is hazudott. Valld meg, kitől kaptad azt a szép ruhát?” Akkor azt mondta neki az asszony, hogy maga vette azt lembergi vásáron ungvári örménytől, a maga pénzéből. Az ura nem sajnált lemenni Ungvárra, felkereste az örményt, megkérdezte tőle: nála vette-e a felesége azt a szép *búzavirágszín* köntöst? Megint csak hazajött, elővette az asszonyt: „Feleség, feleség, nem mondtál igazat; az örmény is utánad hazudott: azt mondta, nála vetted *a búzavirágszín* köntöst.” Ekkor aztán az asszony csak megvallotta, hogy a kedvesétől kapta a gránátszín ruhát. Ez lett a halála. Bizony elítélték ezért fejvesztésre. Ebben a szép ruhában kellett neki a vesztőhelyre kijönni, ott levetni magáról, s felvenni a szőrzubbonyt. Sohase látott még senki olyan szép termetet, oly gyönyörű fejet, olyan fehér nyakat. Ekkor történt velem az, amiről már beszéltem. Mikor az öreg legényem kezébe vette a pallost, s aztán meglátta maga előtt a szép teremtést, csak elzöldült az arca, a szeme elmeredt, elkezdett reszketni, utoljára, mintha a nehézség törte volna ki, keresztülbukott a pallosban, s leesett a padról fejtetőre. Ekkor a kisebbik legényemnek adtam a kezébe a pallost. Az meg azt tette, hogy térdre esett a térdeplő asszony mellé, s a kard markolatát, mint a feszületet tartva maga elé két kézzel, elkezdé imádkozni az „Ave Mariá”-t. A bírák elszörnyedtek; a lengyel nemes, aki ott állt a közelben, elkezdett szitkozódni, gyávának, pipogyának nevezve mindenkit, aki „Venger” földön lakik, s leköpte a vérpadomat. Erre én dühbe jöttem. Felkaptam a pallost, s egy csapással leütöttem a felesége fejét, s azután felkaptam azt a fejére feltűzött kontyánál fogva, odavágtam az arcához: „Nesze polyák, vidd haza a magadét!” Ezért csaptak el azután.

Mikhál teste borzongott a meleg takaró alatt is.

– Milyen soká jön Henrik – suttogá halk szóval.

– Majd én kimegyek, szép báránykám, s hallgatózom az ajtón, mit beszélnek az öreggel?

A Pirka kiment az étterembe, a vasajtón keresztül hallgatózni, mi történik a toronyban. Mikhál pedig ezalatt elzengé szépen a maga esteli zsolozsmáját; ami felhangzott a toronyba is.

Nemsokára azután visszatért a Babura Pirka Mikhálhoz, azt súgva neki, ravasz vigyorgással:

– Ne búsuljon, drága kincsem. Már kiengesztelődött az öreg, most csókolódnak.

Hanem még azután sokáig nem jött Henrik a nejéhez.

Az a sok kutya úgy üvöltött az udvaron.

A vastag boltozaton és a kettős folyosó falán keresztül is áthangzott még ez a szomorú zűrhang Mikhál szobájáig.

– Majd elhallgatnak azok nemsoká – biztatá őt a némber. Mikhál aztán, hogy szelídebb gondolatokon pihentesse meg lelkét, azt kérdezte tőle, hogy van-e a háznál kert.

– Nem lehet azt itt csinálni, liliomszálom – felelt a Pirka. – Nem marad itt meg se virág, se fa. Próbálta azt a patrónus felesége is. Az első nyáron minden fának az ága visszafelé görbült, mintha vissza akarna menni a földbe, s a virágok gyö-

kerét kirágta a féreg. Nem marad itt meg más, csak a gyepűbodza: annak is veres bogyója lesz.

Eközben a kutyák üvöltő kardala kezdett gyérülni. Mintha kevesbednének az énekesek.

– De soká jön Henrik! – sóhajt az asszony.

– Mindjárt jön már, tulipántom, édes!

Csak két kutya üvöltött még odalent átkozott párdalt.

A Pirka mosolygott, szemöldeit hegyesen fel-felrándítva.

– Mindjárt itt lesz már a „tiszteletes”.

Csak egy kutya üvöltött még odalenn kétségbeesett magánydalt az éjszakában. A meglódult vihar rázta az ablaktáblákat dühödten.

Egyszer aztán az utolsó is, mintha kettévágták volna a szavát, úgy elhallgatott.

A Pirka alattomos kuncogással mondá:

– No, most mindjárt itt lesz a „mester”.

Mikhál mindez elidegenítő jelenetek alatt csak azzal vigasztalta magát, hogy hiszen mind nem tart ez tovább egy napnál. Egy nap, egy éjszaka még a siralomházban sem sok; egyszer majd csak vége szakad. Ha ezt kiállta, továbbmennek. Lesz otthonuk. Csendes, nyugodalmas papi lak. Ott azután majd lesz virágoskert is, a galamb számára is galambház.

A Babura Pirka pedig jól jövendölt. Amint a kutyák elhallgattak végképp, a hosszú folyosón férfilépések közelítettek a hálószoba ajtaja felé; mire a Pirka cigány nyelven mondott valami bűvmondást Mikhálnak, amit az nem értett; valami cigány áldás lehetett az, s azzal elkotródott a szobából.

Nyomban utána belépett Henrik.

Első dolga volt a mécsest eloltani, hogy a felesége ne láthassa az arcát.

Azután levetkőzött, és letette magát ő is. Egy fekhelyük volt.

Henrik ledobta magáról a medvebőr takarót. Agyon volt izzadva.

A fiatal asszony didergett, s fogai vacogtak. Összehúzta magát, mint egy sün, és nem merte behunyni szemeit. Hogy el ne aludjék, folyvást mondta magában a „kétszer kettő: négy”-et.

Henriknek pedig forrósága volt: egyre hánykolódott a fekhelyén, és nagyokat sóhajtott, fohászkodott: „Jézus, Mária, Szent József!” S ha egy percre el találta nyomni az álom, úgy tett, mintha fojtogatnák, s aztán nagyot rúgott a lábával, majd szétütötte a nyoszolyát.

A nő didergett, a férj nyögött, a vihar rázta az ablaktáblákat, a háztetőkön csikorogtak a szélvitorlák, a hiu alatt sikoltozott a kuvik. Ebben telt le az éjszaka.

Hajnal felé nyomta el csak az álom a nő fáradt szempilláit, ki már két éjszakát virrasztott át, s akkor aztán aludt, rémséges látásoktól gyötörve egész addig, amíg késő reggel be nem jött hozzá a Babura Pirka.

A gazdasszony egy virágos mázú csészében párolgó borlevest hozott az ébredő asszony számára.

Mikhál az alvás után még fáradtabbnak érzé magát, mint azelőtt.

Szomjas volt. És minden tagja fájt.

Jó néven vette, hogy valami italt hozott a számára a Pirka. Nem törődött vele, hogy az boszorkány, s nem sokat kérdezte, hogy attól az italtól, amit készített, nem változik-e át valami mássá, mint ami eddigelé volt.

Kiitta a csészét fenékig.

Akkor azt látvá, hogy már egyedül van a fekhelyén, azt kérdé a Babura Pirkától:

– Hol van az én uram?

Mire a Pirka azt felelte neki:

– Bement a városba az apjával.

– S mit csinál a városban az én uram? – kérdezé tovább a szép Mikhál.

– Kutyákat segít fogni az apjának…

Tizenegyedik fejezet

(Melyben leraizoltatic, mill zewrniev naghi wezedelem leezen abbol, ha az azzoniaallat ninchen megeleegedwe az ew sorsaawal ees nem engedelmeskedic az ew hitews taarsaanac.)

A szép Mikhál mégsem halt szörnyet erre a szóra.

Egy ideig azt várta, hogy a szíve most mindjárt meg fog állani, és nem ver többet, és hogy az egész világ el fog sötétülni körülötte; még az ujjai hegyében is érezte azt a rémületet, ami a szívét elszorította. Aztán visszatartotta a lélegzetét, azt hitte, hogy úgy is meg lehet halni.

Aztán csak rájött, hogy a halált nem adják olyan könnyen! Már mégis úgy kell lenni, hogy az a vajákos asszony valamit adott be neki abban az italban, amitől olyan rögtön elváltozzék: valami varázslószert; mert különben nem jöhettek volna ilyen gondolatjai; amiket nemcsak magában, de az ágy szélére ülve félig öltözetlen el is mondott: talán a jelen levő asszonynak, talán csak a láthatatlanoknak, talán csak a saját öt ujja hegyének, amire az ajkát támasztá, a térdére könyökölve.

„Tehát mire való a bölcsek minden tudománya? A szentek mondásai. A horoszkóp. Az égi aspektusok! Hogy adnád te a kezedet, te, egy lelkész leánya, egy olyan férfinak, akinek az apja vérben dolgozott? S ő is azt fogja tenni, amit az apja. Örök vérontás munkájába temetnéd-e el az életedet? Mindennap vérre ébredni, vérrel feküdni le! Mindennap érezni a vért annak a kezén, aki megölel! Hozzákötve lenni egy emberhez, akinek a hivatala az, hogy Isten teremtéseit, miknek az Úr életet adott, erőszakos kézzel leölje! Ah, csak juhok és tulkok véréről volt pedig szó!”

„Mire való hát a bölcsek minden tudománya, ha így megeshetnek?”

„Az az önmozgó kutya nemhiába csóválta a farkát, s öltötte a nyelvét egyremásra, tudta, hogy kutyahalál lesz ebből. És az élő bölcs ember nem tudta, hogy emberhalál lesz belőle!”

„De hát, mire valók akkor az amulettek, a nyakban hordott talizmánok? Mire valók a szentek karai az égben, ha ettől meg nem tudják őrizni a bennük bízó embert?”

– Hahaha! – kacagott erre Babura Pirka – gyémántom, úgy van ám az, hogy több az ember a világon, mint a szent a másvilágon. Nem jut mindenkire egy, aki gondot viseljen rá; ördög pedig minden ember számára van hét! Engem is így lopott ám el az uram hazulról. Azt mondta, mikor megkért, hogy tímár. Én voltam a bolond, hogy meg nem kérdeztem, micsoda bőrből dolgozik. Hopp hírével! De sokszor megfizettem én neki ezért az egy csalásért.

Mikhál ránézett mereven. Nem értette meg ezt a szót.

Pirka vállat vonított rá.

– Nem öltözünk fel, rubintom?

– Nem! – kiálta dacosan Mikhál, s visszafeküdt az ágyba. – Hol vannak az öltönyeim, amikben idejöttem?

– Száradnak még. Nagyon nedvesek még. Meg is vannak tépve, össze kell ölteni.

– Várok rájuk, míg megkapom.

És megtette, hogy nem kelt föl az ágybul; nem vette fel azt a cifra gyászruhát magára, amit az a másik szerencsétlen asszony viselt valaha.

Nem is alkalmatlankodott neki egész nap senki. A ház népének mind a városban volt dolga.

Babura Pirka behozta neki az ebédet; de ahogy behozta, úgy ki is vitte. Nem evett ő semmiből.

Este későn aztán hazajött a férfisereg: hallatszott megint a nagy ebvonítás, durva férfihangok; nehéz léptek a folyosókon. Csak amikor az ő ajtaja előtt elment valaki, fogta elhaladó csoszogásra a lépéseit; valaki azt suttogta az ajtó előtt:

– Lassan járjatok, az *asszony* fekszik.

Ha fekszik, hát beteg; mindenki azt hitte.

A Babura Pirka meggyújtotta a mécset Mikhál szobájában, mikor beesteledett.

Hajh, milyen boldog volt Mikhál, mikor ilyen estenden otthon a kis kamrájában elővehette a tudákos könyvet. Akkor nem volt egyedül.

Itt könyvek sincsenek.

Az éj beállt. Mindenki alunni ment már. Mikhál szobája felé óvatos léptek közelítettek.

Az ajtó felnyílt, s belépett rajta Henrik.

Skarlátpiros dolmány volt rajta, aranysujtással kihánytatva; bogláros öv a derekán, még a könyökén is aranysallang fityegett, sárga csizmához feszes szarvasbőr irhát viselt a szárán, az is tele paszománttal. Nyalkább vőlegényt menyasszony nem is kívánhat magának.

Amint pedig belépett a szobába, Mikhál felszökött az ágyábul; a medvebőrt termete körül csavarta, s haragtól csattogó hangon kiálta:

– Ki mer idejönni? Ez az én uramnak az ágyasháza: a nagylétai lelkipásztoré! Másnak nincs mellettem helye!

Már úgy kell lenni, hogy a boszorkány adta bűvital változtatta meg így a Mikhál természetét; mert különben el se lehetne hinni, hogy a gyönge, félénk teremtés e szörnyű elhagyatottságában ilyen szavakra mert volna fakadni.

S hogy ez valósággal varázslat volt, az onnan is bizonyos, hogy az a nagy erős ember, akinek azt a gyönge teremtést engedelmességre igazítani csak játék lett volna, úgy megijedt annak eltiltó kezétől, úgy meghátrált villogó szemétől, hogy még csak szólni sem tudott semmit; de mint a leforrázott kutya, kioldalgott az ágyasházból, s elhordta a cifra zsinóros irhát.

Künn az ajtó előtt valaki elnevette magát, aki ottan leskelődött volt: egy női hang; mire a férfihang fogcsikorgatva fújta ki az Isten nevét. – Az csak nem a létai *lelkész* volt?

De nem bizony! Hol van az már? A tegnapi éj meg a mai nap munkája után be volt zárva Henrik előtt minden templomajtó: le volt törve előtte minden szent katedrához vezető grádics.

A vén Vihodár gondoskodott róla, hogy a fia ne lehessen többé pap.

Mikhál egyedül maradt a maga kísérteteivel.

Visszagondolt elmúlt leánykorára: az ártatlan örömökre, amik közt napjai leteltek; a tanulmányokra, amik másnak talán teher: neki gyönyörűség okozói voltak.

Hová lett minden öröm és tudomány?

A bölcs eklektikusok, polihisztorok, enciklopédisták mit használnak most neki? Erkölcstan, kertészettan, gazdasszonykodás! Itt nincs se erkölcs, se kert, se gazdaság.

Otthoni élete is zárdai lét volt; de mégis mennyország ehhez a pokolhoz.

S ha pedig arra gondolt, hogy milyen boldog lehetett volna akkor, ha annak adta volna kezét, akit szívében szeretett, aki nem volt tudós, de bizonyára becsületes, őszinte, igazlelkű és szerelmes: akkor igen rossz gondolatjai támadtak.

Arra gondolt, mikor a hold besütött az ablaka kettős vasrácsozatán, hogy milyen jó dolguk van a boszorkányoknak, ráülnek egy seprűre, s ki tudnak repülni az ilyen szűk vasrács között is.

Vajon gondol-e még őrá elhagyott kedvese? Vajon meg fogja-e tudni valaha, hogy szívének választottja mily nyomorult sorsra jutott?

Amint így törülgetné sűrű könnyeit: egyszer csak hallja, hogy megzendül odaalant az udvaron egy kedves dala, aminek az a verse, hogy: „Amott kerekedik egy fekete felhő, Benne tollászkodik sárga lábú holló!” Tárogatósíp fújta azt.

A tárogatósíphoz akkor is kevesen értettek. Fortélyos egy hangműszer az: aki nem ért hozza, mikor belefúj, olyan hangot ad rajta, mint mikor a kutyának a farkára taposnak; de aki kitanulta a módját, minden nótát a leggyöngédebb, szívhez szóló hangokon tud eljátszani rajta: olyan hang az, hogy elfacsarja az embernek a szívét, s maga se tudja mért, sírva fakad rajta; azok a régi dallamok úgy hangzanak belőle, hogy az embernek eszébe jut tőle édesanyjának dajkadala s édesapjának temetésén szólott ének, fáj és jólesik egyszerre. Ha pedig megint más hangból veszi hozzáértő a tárogatót, s nekiereszti annak harsogó zenéjét, az meg oly hatalmas riadót ad, hogy két mérföldnyire fölveri a csendet, s felkölt minden érzést, ami lángot foghat. Bátorság, elkeseredés, legénykedő hőség támad a szívekben. Aki azt hallja, azt hiszi, ott jönnek a Kárpátokról alá újra honfoglaló ősei, s úgy érzi, mintha eléjük kellene mennie: hol a kardom, hol a paripám?

Harminc évvel később a Rákóczi-hadjáratnak ez volt a lelkesítő hangszere. Azért annak az elmúlta után a békeszerető kormány minden tárogatót összekerestetett az országban, nemkülönben, mintha szakállas ágyú volna, és összetörette. – Nagy ritkaságnak maradt meg egy példány a budapesti Nemzeti Múzeum számára: annak a fújásához is csak egy ember ért még az országban: a tilinkós Nagy Jakab.

De akkoriban is nagy tudomány volt az. Csupán Kisszebenben lakott egy tárogatós, aki értett a betanításához. Esztendeig kellett nála szolgálni inasképpen a

tanítványnak, akit felfogadott, s az embernyi embernek aljas cselédi munkát kellett végezni, ruhát mosni, főzni és fát vágni, amíg felszabadította.

Azért beszéltünk pedig ilyen sokat a tárogatórul, hogy megértessük Mikhálnak azt a nagy örömét, ami szívében támadt egyszerre, mikor ezt a dalt meghallotta.

Az atyja gyakran beszélt előtte egy korhely, kicsapott diákrul, akit a tanulók Simplexnek csúfolnak, s aki a dalaival sok kárt tesz a múzsafiakban, mert elvonja őket a tudományoktól. Különösen az a Kalondai minden korhelységét ennek köszönheti. Testi-lelki barátok együtt. Pedig a Simplex egy aljas fickó, aki nem szégyenlett egy esztendeig a kisszebeni trombitásnál inaskodni; most pedig eljár a nemesurak lakodalmára, mulatozásira, így keresi a kenyerét. Elmegy ez az ország egyik végitől a másikig is, ha tivornyára van kilátás.

Ezt mind megszólásképpen mondta el a professzor úr a leányának; de milyen nagy vigasztalására szolgált neki most ez a tudomány.

Abból, hogy kedvenc dalait, egyiket a másik után, hallotta elzengedeztetni az udvaron, ilyen okoskodást csinált:

„Ha Simplex idejött, bizonyosan azért jött, hogy Kalondai küldte. Ha itt maradt, bizonyosan azért maradt, hogy megtudjon felőlem valamit. Ha megtudja, mi sorsra jutottam, bizonyosan felkeresi az ő testi-lelki barátját, és elbeszéli neki.”

S ez is vigasztalására szolgált.

Elhallgatta óraszámra a szép holdvilágnál azokat az ismerős, búskomor nótákat, amiket otthon a cselédei danoltak előtte, mikor meghallották az erdőn a tárogatót. (Mert az ilyen fehércseléd: mindjárt utánaénekli a nótát, mihelyt a muzsikát hallja az utcán.) Maga is utána dúdolta néha a „Hussz-nótát”, aztán a „háromszáz özvegyasszony táncát” (lengyelül a „tri szto Bdow tanc”); végződött a sor a „halott tánca” kísérteties dallamával.

Ezeket tudta a Simplex szépen fújni. Mikhál elhallgatta volna azt reggelig.

Reggel bejött hozzá a Pirka. Hozta számára a borlevest, jól megfűszerezve fahajjal, szegfűszeggel, szerecsendióval.

Mikhál a bórleves szürcsölése közben azt kérdé haragosan Pirkától:

– Ugyan ki az az alkalmatlan ember, aki az éjjel itt trombitált az udvaron?

Már kezdődött nála a ravaszkodás. – Mert ilyen az asszonyember. Ha szeretettel, gyöngédséggel bánnak vele, akkor olyan szelíd, őszinte és igaz, mint a galamb. – A nyelve együtt jár az eszével. De hogyha bántják, üldözik, szorongatják, akkor ravasz lesz magától, mint a kígyó: senki se tanítja rá, mégis megtanulja. Elébb jár az esze, mint a nyelve, s mást mond, mint amit érez.

Tehát azt mondta, hogy ki volt az *az alkalmatlan* ember? Tudta, hogy ha panaszkodni fog rá, csak azért is tovább itt tartják.

– Jaj, virágom! – monda a Babura Pirka. – Fügegyerek az! Az én trombitásom.

– S mikor viszik el innen a lelkek? – kérdé tovább is bosszúsan Mikhál.

– Dejszen, nem válik az innen meg egyhamar. Ha kergetnék, se menne. Nagyon jól mulat a legényekkel. Bált is csaptak az éjjel. A legények táncosnét is hoztak: mindenik behozott magával egy házi komondort, azt kétlábra állította, s úgy táncolta vele a *„kutyakopogóst”.* Ha ott lett volna, tündérkém, eldűlt volna

nevettébe. Utoljára tiszteletül mindenik megcsókoltatta a táncosnéjával a muzsikást. Hahaha!

– Disznó! – szólt Mikhál, a saját száját törülve meg. – Aztán mégse megy tovább, ahol így bánnak vele?

– Dehogy megy, mókuskám; ide van az kötve. Énbelém szerelmes.

Mikhál aztán elgondolkozott rajta, hogy milyen erős lehet azoknak az embereknek a barátsága egymás között, akiknek az egyike megteszi azt a másikért, hogy önkényt beszállásolja magát a bakó házába: nem irtózik annak vendége maradni, komázik a hóhérlegényekkel, bolondjává lesz a mulatságaiknak, eltűri maszatos tréfáikat, sőt még a házi boszorkánynak is udvarol – csak azért, hogy hírt vihessen a barátjának a felől a nő felől, ki miatt annak a szíve megfájdult.

A Babura Pirka ma sem hozta be Mikhálnak a viselő ruháit, amikben idejött; az pedig ma sem vette föl a cifra gyászmezt: inkább azt mondta, hogy beteg, és fekve maradt az ágyban.

Henrik pedig egész nap feléje sem mert jönni.

Sem ezen a napon, sem a másik napon. Várt, amíg Mikhál egyszer fel fog kelni.

Az pedig inkább nem evett egész nap egyebet levesnél, csakhogy azt mondhassa, hogy beteg, és ne legyen kénytelen felöltözni.

És aztán éjrül éjre mindig hallotta azokat a dalokat az ablakán keresztül; mintha valaki biztatná a tárogatóst odalenn, hogy csak azért is fúja tovább!

Henrik ezalatt folytatta a maga mesterségét.

Hogy jobban beleszokjék, egész nap nem hagyták kijózanodni. Adtak neki nehéz komlóval készült sert, amitől az ember feje elbutul. Enni pedig sok fokhagymát adtak neki, ami az embert goromba pimasszá teszi. Az a tudat maga, hogy az ember fokhagymát evett, elég arra, hogy magát minden finomság ellenségének tekintse. A durva tréfák, miket apja legényeitől hallott; a szenny és piszok megszokása; a nehéz mámor, amiből egész nap nem engedték kijózanodni, napok múlva annyira eldurvították a lelkét, hogy nem is lett volna képes egy olyan gyöngéd teremtéshez, mint Mikhál, engesztelőleg közelíteni, hanem inkább megtanult trágár dalokat énekelni és versenyt káromkodni a többi *csamangókkal.*

Ha a nagytiszteletű úr látná most a vejét: azt hinné, hogy ez az a „homunculus”, akiből az alkimista kiszivattyúzta a régi lelket, s újat fújtatott beléje.

Az, hogy a felesége kikergette a hálószobájából, semmi rendkívüli dolognak nem találtatott. Abban a században az asszonyok olyan szemérmetesek és tartózkodók voltak, hogy nem is lett volna illendő, ha az új házasok mindjárt az első napokban szerelmetes turbékoláson kezdték volna: sőt megkívántatott, hogy mikor a férj az első csókot elrabolja a felesége ajkairól, az asszony tíz körmének a nyomait ugyan elhozza az ábrázatján; nemkülönben, mintha párducokat szelídített volna; s amely asszony a mézeshetek elején ki tudta dobni a férjét egypárszor a hálószobájából, az nagy magasztaltatásra tarthatott számot.

Ahhoz is szokva voltak, hogy a szemérmes asszony, aki rátartja magát, megvonja magától az eledelt; sőt úgy tesz, mintha megnémult volna az első napok-

ban. Ez is a jó erkölcshöz tartozott. Csak azután, ha sokáig tartott az absztinencia, úgy hogy az egészségi állapotot lehetett félteni, gondoskodtak annak eloszlatásáról. Az enni nem akarás ellen ürömlevelet dugtak az asszony csizmácskájába. Arra pedig, hogy a szava megjöjjön, a „békakorsócska” levelét mártották az italába (mivelhogy a béka a víziállatok között az egyedüli, amelyiknek szava van).

Ha pediglen bűbájos megrontáson alapult volna a hitvesek közötti antipátia, ennek az eloszlatására semmi sem használt olyan bizonyosan, mint a „mandragora”-gyökér, mely tökéletesen olyan, mint egy emberi alak, a két lábszárával, s szintén, mint az embernél, külön van a férfi–, külön a nővirág. Azért az ilyen mandragoragyökeret szokták az egymástól idegenkedő házastársak vánkosába dugni, mégpedig a hím mandragoráét a nőébe, a nő mandragoráét a férfiéba. Ezzel a mandragorával egész vásárt űztek a hegyvidékiek, és csaltak is vele, mert a közönséges mirabilis gyökerét adták el helyette, aminek természetesen nem volt ez a virtusa. Ha nem használt a szer, akkor nem volt igazi a mandragora.

A Mikhál tehát még mindig megkötve tartotta magát, hogy se föl ne keljen, se föl ne öltözzék, se meg ne szólaljon, se valami ételnek nevezhetőt be ne vegyen.

Péntek napon azonban, mikor a Pirka belépett a Mikhálhoz, az erőset tüsszentett.

Péntek napon tüsszenteni annyit jelent, hogy ellenségünk diadalmaskodik rajtunk, magyarázá neki a Pirka.

Azután meg észrevette, hogy az ablak vastáblái éjszakára nyitva voltak hagyva, s azért megfeddé Mikhált: „Az nem jó, ha valakire a hold rásüt, mikor alszik, mert mind kihúzza az ember szívének az erejét.”

Azután azt is megsúgta a Mikhálnak, hogy *az ifjú patrónus* ma teszi le *a remekét!*

Hogy mi lesz ez a remek, azt elgondolhatta Mikhál.

Az ilyen alkalomra minden legénynek egy szűknyakú üvegcse aqua vitae-t szoktak inni adni, hogy erősebb legyen a szíve tőle. A patrónus maga olyan aqua vitae-t használt, amibe *szarvaskönnyek* voltak vegyítve és napraforgó virág harmatja, ami Arnoldus de Villanova bizonyítása szerint olyan hathatós életerősítő szer, hogy aki azzal él, tán sohase hal meg, amíg abban nem hagyja.

A Henriknek még azonkívül ezen a napon, mivelhogy egy idegen kutya megharapta a bokáját – s nem lehetett tudni, hogy nem volt-e „rossz” kutya – a szokásos antidotumot be kell venni, ami az akkoriban oly nagy becsben tartott *contrayerva* pilula volt, amit a szumátraiak találtak fel *a boitinenga* kígyó mérges harapása ellen. Lehet, hogy ennek is hevítő hatása volt a vérére.

Az is meglehet, amint a tudósok mondják, hogy a vérengzés látása felkölti az állati szenvedélyeket, s mely napon valaki vért ontott, azon leginkább hajlandó a szerelemre.

Mindezekhez hozzájárult, hogy ezen a napon este az öreg patrónus nagy áldomást adott az egész legénységnek, ahol először sert, azután veresbort ittak. A legények is sokat kötődtek a Henrikkel: csúfolták, hogy papucsvitéz, hogy a felesége a szögletbe szokta állítani, s megdöngeti a guzsalynyéllel; fejébe ment a bor

és a vér; a mandragora megtette a többit: mikor vége volt a dínomdánomnak, odament a Mikhál szobájának ajtajára, nekivetette a vállát, s betörte azt erőszakosan.

Reggel a szép Mikhál szeme alatt volt egy kék folt, a homlokán meg egy daganat; a nyakárul meg le volt szakítva az a drága amulett, amit az anyja készített a pestis ellen, s amit az apjától kapott nászajándékba.

– Minek vagy te már nekem? – mondá az amuletthoz beszélve –, ha meg nem tudtál engem védelmezni? Mely pestisnek, mely döghalálnak akarsz még lenni elhárítója, ha ezé nem voltál?

Azután elővette a galambját, amit magával hozott hazulról: ahhoz beszélt.

– Te vagy az oka mindennek! Miért fájt a szívem olyan nagyon miattad? Miért nem tudtalak megölni akkor? Fojtottalak volna meg; kopasztottalak volna meg; húztalak volna nyársra; téptelek volna széjjel; most nem volnék itten. Mármost eredj haza. Vidd vissza az amulettet. Kössük a nyakadba. Vidd el az atyámnak. Tégedet védjen meg az amulett az úton vércséktől, kányáktól, atyámat otthon az én keserű sóhajtásaimtól.

Azzal fogta az amulettot, s a szalagnál fogva, melyen meglátszott, hogy nem leoldva, de erővel volt leszakítva a nyakából, felköté azt a galamb szárnyai alá. Aztán kinyitá az ablakot, s szárnyára bocsátá a galambot.

A galamb egyet nevetett galambok módjára, aztán felrepült a magasba, s Mikhál nem tudta meg többé, hogy mi lett belőle.

Hát pedig az lett belőle, hogy még aznap hazaérkezett Kézsmárkra, s amint a nagytudományú férfiú vastag könyvébe elmélyülve ülne, megzörgeté az ablakát.

Tudós Frölich Dávid professzor csodálkozva bocsátá be ablakán a szárnyas postát, s még nagyobb lett megütközése, mikor meglátta annak a szárnyai alá kötve a drága amulettot, aminek a szalagja erőszakkal volt elszakítva.

Amilyen bölcs volt és nagy matematikus, ebből kiszámíthatá, hogy leányával nagy bajnak kellett történni.

Nem kérdezte aztán a jó tudós az égi jegyek aspektusaitól, hogy jó nap-e ez az utazásra, se karaván nem várt, akihez utazótársnak csatlakozzék; hanem rögtön fogta a botját, és elindult egyesegyedül gyalog – felkeresni a leányát.

Azután hol gyalog, hogy szekérre kapva, hol szamaragolva igyekezett egyenesen Nagylétára. Hite szerint ott kellett már lenni az új párnak.

Ott az özvegy tiszteletesné pedig nagy zúgolódással fogadta, hogy még színe világát se látta az új papnak; ami nagy hiba; az újszülötteket mind a szomszédba hordják keresztelni. Sőt, ami még nagyobb sérelem, a múlt heti lőcsei vásáron a protestáns hitű gonosztevőket is a pápista barát kísérte ki a vesztőhelyre, ami flagráns megsértése a linzi békekötésnek, s kárbaveszése négy körmöci aranynak.

A tudós úr innen Kisszebenbe ment. Kérdezősködött Henrik atyja, az öreg Kaczenreiter felől.

Soha senki se hallotta ezt a nevet Szeben városában. „Vihodár”-nak hívták annak az apját is, a nagyapját is. Még a városi számadások rubrikáiban sem volt annak más neve, mint Vihodár. A fiáé is az lesz.

Az öreget kinevették a Kaczenreiterével. Azt mondták neki, hogy áprilisbe küldte valaki.

Nem akart tágítani. Sorba járt minden házat Szeben varosában, keresve a vejét meg a leányát, s nem találta őket sehol.

Arra az egyre nem jött rá, minden tudománya és bölcsessége mellett, hogy abban az egyetlen egy házban keresse őket, amely a városon kívül van.

De ugyan, hogy is jöhetett volna ilyen gondolatra?

Tizenkettedik fejezet

(Mell naghion kis zaamu zawacbol fog aallani, hanem annaal svlosabbacbol.)

Mikor ezen a reggelen a Babura Pirka feljött az asszonyához, nagy bámulatára teljesen felöltözve találta őt maga előtt. A szép granátszín selyemrokolya volt rajta.

Mikhál kikergette a gazdasszonyt a minden reggeli levessel.

– Hozz nekem sült húst és vörösbort! – parancsolá ehelyett.

Megjött hát már a szava is, meg az étvágya is.

(Ezt már bizonyosan a csizmájába dugott üröm és a békakorsócska okozá.)

Mikor aztán a Babura Pirka előjött a mindig kész hideg fokhagymás sülttel és a palack borral, Mikhál leült az asztalhoz, s elébb ivott, aztán evett – aztán megint ivott.

– Tölts még! – parancsolá a gazdasszonynak.

Mikor aztán jól evett és ivott, akkor odafordult a Babura Pirkához, és azt kérdé tőle:

– Mit csinál akkor egy asszony, hogyha nem szereti az urát?

– No, ahhoz én értek egy kicsit – felelt rá a Pirka.

Akkor megint azt kérdé tőle a Mikhál:

– Hát akkor mit csinál egy asszony, hogyha mást szeret?

– De már ahhoz meg nagyon értek!

– Hát akkor mit csinál egy asszony, ha nem hisz többé a mennyországban?

– No, ahhoz meg már tökéletesen értek.

Tizenharmadik fejezet

(Meeg chac gianittatnac; de egeezlen nem tvdatnac az gonoz bozorkaan alattomoss practicai.)

A Babura Pirka mindenekelőtt hozott be magával egy tégelyben olyan szert, amitől az ütések kék foltjai csoda módon nagy hirtelenséggel elmúlnak; amely pedig nem áll egyébből, mint corporis Christi napján hajnalban bal kézzel, a napnak hátat fordítva a földből kitépett búzavirág gyökerének levéből, item: zöldcsütörtökön szedett cardamomum nedvéből szűzraj mézével összekeverve. Ezzel bekenegeté a Mikhál homlokán és arcán látható kék foltokat, ami annak nagyon jólesett. Aztán megdicsérte jól, hogy ugyan a Henrik mester is elmehet dicsekedni azzal, amit kapott.

Azután pedig megfelelt neki legelőször is az első kérdésére.

– Tehát legelőször is, kedves rózsám, ha egy asszony nem szereti az urát: akkor úgy tesz, mintha nagyon szeretné, mert a féltő indulat olyan, mint a mérges kutya, ha éhezik, ébren van, ha jóllakott, elalszik. Aki nem szereti az urát, azon van, hogy az se ne lásson, se ne halljon. S nem terem a hegyek között oly bűvösbájos gyökér, amitől a férj úgy megvakuljon, megsiketüljön, mintha az asszony megcsókolja a szemeit, s azt súgdossa a fülébe: „Galambom, gyémántom.” Amely asszony haragos, az mindig a hátán hordja a férjét, a jókedvű asszony ellenben mindig a fején ül az urának, s oda viszi, ahova akarja. A szép asszonynak nem kell még kantár, hogy lovat csináljon a szakállas emberből, ahogy mink, vén boszorkányok szoktuk. Selyemszál is jó még annak: hízelkedő hangjának selyemszála. Aztán a szép asszonynak a tenyere, ami végigcirógatja az ura orcáját, olyan aranybánya, hogy nincs az a selmeci bánya, ami úgy fizesse a termésaranyat. Erre pedig nagy szüksége van az olyan asszonynak, aki a másik kérdésre is választ akar kapni. Hát még a harmadikra! Márpedig én azokra is tudok választ adni. Amilyen igaz, hogy Babura Pirka a nevem, s boszorkányok hadnagya vagyok, olyan igaz, hogy elhozom neked, szépséges violám, a te szeretődet. Azt se kérdem, kinek híják. Azt se kérdem, hogy hol lakik. Messze van-e, közel van-e? Elküldöm érte a bakkecskémet, s az elhozza őtet, ahova kívánod, ha az én tanácsomat mindenben követed.

A boszorkány hatalmat vett már a gyönge asszonyi teremtésen úgy, hogy az megfogadta az első tanácsát. Mikor délesti ebéden összetalálkozott az urával, bár mások is láttak, nem szégyenlette azt megölelgetni, körülcirógatni, sőt azt is eltűrte, hogy az ura a térdére ültesse, s kérlelő gyöngédséggel megcsókolja az arcán azt a kék foltot, amit nem haragbul jövő ütés ejtett. Ami mind nem lett volna kárhoztatásra méltó enyelgés, mert hiszen hitvestársak voltak; hanem tudjuk, hogy ez csak tettetés volt az asszony részéről, mert szívének mélysége utálattal és gyűlölettel volt eltelve azon férfi iránt, aki elszakította őt az igaz szeretőjétől, azon

hazug kecsegtetéssel, hogy tiszteletes asszonnyá teszi, aztán hóhérmesternévé tette: örökre eltemette, hogy soha tisztes társaságot ne lásson életében.

Azonban pedig olyan jól tudta követni a Babura Pirka rossz tanácsát, hogy a férjének hízelkedjék (pedig nem is a skárlátpiros dolmány volt rajta, hanem csak a munkához való vászonköntös), hogy az ura örömében és nyájasságában lecsatolá a zubbonyát átszorító bőrtüszőt, s odaönté az ölébe, a kötényébe a kétszáz aranyat.

– Ez a te móringod!

Aztán mondja valaki, hogy a hóhér nem gavallér ember!

Másnap reggel előfogta a Mikhál a Babura Pirkát, s azt mondá neki, hogy mármost feleljen a második kérdésére.

– Mit csinál egy asszony, aki mást szeret?

– Jaj, lelkecském, erre nem olyan könnyű megfelelni. Azt a mást kell felkeresni elébb. Azt pedig fel nem találja más, mint az én fekete bakkecském. Az pedig mindaddig nem kelhet útra, amíg aranypatkót nem vernek a lábára.

A Mikhál a tarsolyába nyúlt, s kivett belőle négy aranyat, s odanyújtá azt a boszorkánynak, megzörrentve a tarsolyt, hogy hallassék, hogy van ott még több is.

A bűvölőasszony elnevette magát.

– Hát nem tudod, kis bogarkám, hogy a kecskének hasított körme van: nem négy patkó kell annak a lábára, hanem nyolc.

Mikhál egy szóra odaadta neki a másik négy aranyat is.

– No, meglátod, kis békácskám, hogy elhozza neked a szeretődet a fekete bakkecske; csak el kell várni az idejét, amikor egyszer mind az öreg, mind a fiatal patrónus elmennek hosszú útra, ami bizonyosan meglesz az eperjesi országos vásáron.

A Mikhál hitt a boszorkánynak mindent.

Hát mit tehetett mást? Mikor minden eddigi hite leromboltatott; apja bölcsessége, anyja amulétja erőtlen semmiséggé lett szemei előtt; megcsalták, megalázták, bezárták, kicsúfolták, megkínozták; pedig senkinek se vétett; pedig olyan jó volt. Azt gondolta, no hát legyünk rosszak, talán azért jobb lesz a fizetés.

Babura Pirka pedig abból a nyolc aranyból négyet mindjárt odaadott a Simplexnek, a többit megtartá magának, s ettől a naptól fogva Mikhál nem hallá a tárogató dalait az udvarban zengeni.

Tizennegyedik fejezet

(Az holott elmondatic, mikippen nem mindenkoron keewaanatos zerenche az hatalmas vracnac taarsasaagaabann walo mvlatozaas.)

Annak pedig, hogy a szép és szerencsétlen Mikhál miért nem hallá többé a tárogató dalait az udvaron felhangzani, nem egyéb volt az oka, mint hogy a Pirka elküldé a Simplexet, hogy keresse fel azt a férfiút, akit az ifjú asszony szíve szerint szeret, s akiről annyit tudott volt, hogy a Simplexnek jó barátja.

Annyit ugyanis kivallott előtte a tárogatós, hogy Mikhál akarata ellenére adatott férjhez, s mást szeretett igazán; de mint afféle németnek, aki előre lát, és sohasem hordja a nyelvén a szívét, mint a magyar, volt annyi jó dolga, hogy nem mondta meg a boszorkánynak az ifjú valódi nevét, sem azt, hogy hová való igazán, hanem hazudott neki valamit mást. Hiszen, ha boszorkány, hát találja ki magátul!

A gonosz Pirkának azonban elég volt ennyit tudni, hogy a szegény ártatlan teremtést megrontsa. Mert az ilyen boszorkánynak nemcsak azért jár az esze a fiatal asszonyok tőrbe ejtésén, mivelhogy ők maguk már lekötelezték magukat a Belzebubnak, hanem azért is, hogy akit egyszer praktikáikkal megejthettek, azt azután kényük szerint kifoszthatják, s azoknak a gyöngeségéből saját maguk dúskálkodhatnak.

Az előre kapott nyolc aranyból tehát négyet odaadott a Simplexnek útiköltség fejében, s útba igazította, hogy merre menjen ki Sáros felé, minthogy a tárogatós azt állította, hogy Mikhál kedvese Erdélyben lakik.

A Simplex pedig, mindamellett, hogy német volt, mégis jámbor, igaz ember volt, s minthogy iskolákat is járt, jól tudta azt, hogy az olyan házasságot, melynek kötésénél csalás fordult elő, a consistorium meg szokta semmisíteni; márpedig itt világos a csalás; amidőn a kérő mint lelkész mutatja be magát, s kisül róla, hogy hóhér. Ezt akarta ő tudtára adni testi-lelki barátjának, aki azután, ha kívánta, elválaszthatá lészen az asszonyt a csalárdul hozzákötött urától, hogy törvény szerint egybekeljen vele.

És annak köszönheté a Simplex, mivelhogy igaz úton járt, a maga csodálatos megszabadulását a legnagyobb veszedelmekből, amiktől semmiképpen meg nem menekült volna, ha ő is olyan gonosz szándékbul indult volna el felkeresni a Mikhál kedvesét, amilyenbül őt a boszorkány útnak indítá.

Mert alig haladt valami egy óra járásnyira a tárogatóval a hátán, abban a mély völgyben, amit Farkasvölgynek és Bukfencvölgynek is neveztek akkoriban, s amin oly keskeny út vezetett végig, meredek sziklák között, hogy két öszvér alig bírta egymást kikerülni, amint egyszerre csak eléje ugrik két marcona alak egy sziklahasadékból, s baltát forgatva a feje fölött, azt mondja neki, hogy: „Megállj.”

A jámbor tárogatós nem tudhatta, hogy mifélék, akik megállítják, mert azon időben a vármegye pandúrjai éppen olyan öltözetet viseltek, mint a zsiványok,

hogy azokat könnyen meglephessék. Fejükön magas báránybőr süveg volt; ingük fekete, mert zsírban volt kifőzve, s aztán a kürtőben megfüstölve; az is derékban tüszővel leszorítva, ebbe handzsár és kalapács dugva; lábaikon bocskor, kezeikben puska és hosszú nyelű balta.

Az útonállók azt mondták a tárogatósnak, hogy várjon ott, amíg a többiek előkerülnek, majd azok aztán megmondják, hogy mi lesz vele. Addig pedig ki ne nyissa a száját, mert főbe kólintják.

Nemsokára egy füttyentés után előjött, a sziklákról leugrálva, hasonló négy marcona fickó, azok a tárogatóst közrefogták, s intettek neki, hogy menjen velük.

Egy szűk sziklavágányon kényszerítették fölhágni, amibe jobbrul-balrul emberi tudománnyal lyukak voltak vágva, hogy a felmászó kezével, lábával azokba kapaszkodhatott. Olyan volt az, akár egy kürtő. S hellyel-közzel nagyobbacska lyukak tátongtak a sziklafalból, amikből félelmes morgás hallatszott elő. A kísérők biztatták a Simplexet, hogy semmit se féljen, medvebarlangok azok, az öreg medve szoptat ilyenkor: nem bánt senkit, ha nem háborgatják. Hanem szemközt találkozni csakugyan nem szeretett volna a Simplex egy ilyen szörnyeteggel, aki talán még a zsiványnál is rettenetesebb teremtés, s akinek ismerte azt a jó szokását, hogy mikor egy ilyen szűk úton összetalálkozik a hegy lakóival, azt szokta tenni, hogy két lábra emelkedik, és az útban talált embert, nem is rosszakaratból, hanem csak játékból úgy átöleli, hogy megfullad a karjai között, amikor a hegylakó nem is szokta védni magát, csak kirántja a kését, s a nyelével a tüszőjének feszítve, bevárja, hogy az ölelkező medve markolatig döfje a szügyébe. Így néha megmenekül az öleléséből.

Amint a szűk sziklakürtő végit érte, egy tágas, körös-körül meredek szirtektől körülfogott szakadékban találta magát a tárogatós. Ez volt a rablók tanyája.

A meredek sziklák ormairól terepély fenyőfák borultak össze e völgy felett, mintegy mennyezetül, s egy gránithasadékból vidám csorgó csergedezett elé, aminek két rovátkolt kő közé szorított zsilipje volt; ennek a célját csak később tudta meg a Simplex.

Az első tekintetre bizony káprázott a szeme attól, amit látott. Száznál is több rabló hemzsegett a sziklateremben. Csoportokban ültek a bográcsok előtt, mik háromlábú bakokra akasztva rotyogtak a pattogó tűz felett. Egyik zsivány a szakács, a másik a bébillér. Ez aprította a juhhúst, amaz keverte a bográcsban, tejet töltve a húsra víz helyett, s abba fahéj, szegfűszeget, sáfrányt hintve marokkal, ami igazi zsivány fényűzés. Mások meg a hordók körül ültek, s azoknak a fenekén kockáztak. Valamennyi nagyon halkan beszélt; senki sem kapkodott előre a bográcsba, s nem nyúlt a csapra ütött hordókhoz, amikben ser, bor és pálinka lehetett. Nagy volt a fegyelem közöttük.

A sziklatér közepén málhakötegek voltak felhalmozva, minőket a kereskedők szoktak vásárra vitt kelmékből összehajtogatni; e drága trónuson ült a három rablóvezér.

Ők is éppen olyan öltözetet viseltek, mint társaik; de azért mégis voltak olyan különösségeik, amikről a Simplex sorban felismerheté őket, a népmonda szájról szájra adott leírása szerint.

Az egyik vezér *a Havrán* volt, ismeretes arrul, hogy szereti a pompát: ami abbul állt nála, hogy a tüszője körül volt rakva felfűzött aranypénzekkel, s a kalapjának a karimájáról köröskörül csüggtek le a rozinoblék, az akkori divat szerint viselt füles aranypénzek, az ujjain is aranygyűrűk voltak, s a pallosának drágaköves volt a tokja meg a markolatja. A rabló óriási termete által is kitűnt a többiek közül.

A második vezér volt *a Bajusz.* Ez magával hordta a nevét, hosszú bajusza volt, s annak a végére egy-egy arany rozinoble akasztva. Mikor inni vagy beszélni akart, akkor fogta a bajuszát, s a füle mögé kanyarította.

A harmadik vezér volt*a Jankó.* Alacsony, szikár termet, amiből senki sem nézte ki azt a roppant erőt, ami benne lakott. Olyan ugró volt, hogy álló helyéből fel tudott szökni másnak a vállára, sőt a vágtató ló hátára, a futó szekérre is felugrott a földrül. Nem is győzte le még birkózásban senki, ha mindjárt maga Sámson lett volna is.

Erre is könnyen ráismerhetett a Simplex, a szájában tartott helleborusrul. Köztudomású volt a Jankórul, hogy ő kora fiatalságatul, mint Cambyses fia, hozzászoktatta magát a helleborusrágáshoz, ami által azt érte el, hogy semmiféle méreggel el nem lehetett alattomban veszteni; másfelől meg oly méregerő volt a szájában, hogy amely asszonyt megcsókolt, az rögtön elkábult, ha pedig férfival birkózott, s beleharapott annak a nyakába vagy az arcába, az rögtön holt emberré lett.

Most is ott volt a szájában a helleborusgyökér, cafrangos levélbokrétájával kifelé fordítva. Ezen keresztül beszélt a Simplexhez.

– Mi vagy? Mi neved? Honnan jössz? Hová mégy? Kit szolgálsz?

A Simplex megerősíté a szívét, hogy bátran feleljen; mert a zsiványok előtt nagy vétek az, ha valaki tőlük fél, s inkább megkegyelmeznek annak, aki bátorságot mutat.

– Árva gyerek vagyok. Apám, anyám nem ismertem, Sziléziában születtem. Nem tudom, minek kereszteltek. Társaim elneveztek Simplexnek azért, mert nagyon együgyű vagyok. Kézsmárkról jövök, ahol Mátyás mestertül trombitálni tanultam; megyek Sárosra, szolgálatot keresni valami nagy úrnál, aki szereti a muzsikát, vagy valami toronyőrnél, akinek segédre van szüksége.

A rablóvezér folyvást nézte a beszélőt merev, éles tekintetű szemeivel, s egyre majszolta a helleborust.

– Ha Kézsmárkról jöttél, akkor utadba esett a hámori kopanicsa. Láttad-e a kopanicsárnét?

– Láttam. Gyönyörű szép menyecske.

A rabló szemei felvillantak erre a szóra.

– Az a menyecske az én kedvesem. Hát az urát láttad-e?

– Láttam. Csúf öregember.

– No, hát ha ismered, menj vissza még egyszer hozzájuk: megfizetem a fáradságodat. (Azzal büszkén a tüszőjére ütött, csakúgy csörgött benne a sok tallér.) Aztán mondd meg nekik, hogy mind a kettőjüknek van már egy a rováson. Az asszonynak is, az urának is. Az asszony a minap a lőcsei búcsúban, a

mészarosoknál táncolt a kisszebeni juhásszal, jó méhser mellett, kivilágos kivirradtig. Az ura meg nemrég elvezette a hegyi utakon a hátunk mögött a kisszebeni vihodár fiát feleségestül, akikre fájt a fogunk. Hát mondd meg nekik, hogy nemsokára odamegyek hozzájuk. Aztán akkor az asszonyt jókedvűnek lássam; az urát meg sehol se lássam. Mert ha az asszonyt egyszer ajkán csókolom, s az urát arcul harapom, ez nekik elég lesz. (E szónál kivette a szájából a helleborust a rabló, s a Simplex akkor látta, hogy annak a szája egészen sárga a növény nedvétől, s amint nevetésre szétnyitá az ajkait, a két sor foga is egészen sárgának látszott, amit borzasztó volt nézni.) Ezt hírül viszed nekik, trombitás, tudod? Most pedig velünk maradsz, s eszel-iszol, amennyi beléd fér, és aztán muzsikálsz nekünk, ahogy kifér belőled. Megfizetünk érte.

A szegény Simplex ugyan örült, hogy ilyen simán megszabadulhatott, s még egy kis pénzkeresetre is volt kilátása. Ígéré keményen, hogy elviszi az izenetet.

Ezalatt megfőtt a tokány a nagy bográcsokban: a rablók hozzáfogtak a lakomához. A megfőtt húst kiönték a bundára, annak a bőre volt az abrosz is, a tál is; amiről bicskával ettek. Hanem az iváshoz annál nagyobb pompával járultak. Arany–, ezüstkelyhek, billikomok jártak kézrül kézre, miket templomokbul, úri kastélyokbul raboltak el, s valahányszor egy rabló ivott, az mindig áldomást mondott egy felmagasztalt bajtársra, aki a keréken, a bitófán, a vesztőkarón vagy más ilyen szép halálnemével végezte dicsőséges pályafutását, s a felköszöntő aztán elmondta a többieknek a feldicsért viselt dolgait: hány embert ölt, hány rablásban vett részt, milyen selyemkapcája, milyen úrasszony szeretője volt, s végezetül milyen bátran állotta ki a hóhér minden kínozását, s nem vallott a társaira semmit.

A Simplexnek pedig tust kellett fújni az áldomáshoz.

Ivás közben aztán megjött a rablóknak a beszélő kedve. Elkezdtek saját hőstetteikkel dicsekedni nagy fennhangon; hogyan raboltak ki nagy utazó karavánokat, hogy ütöttek rajta úri kastélyokra, amikben minden élő lelket más-más halálnemével irtottak ki, hogy töltötték tele a zsidó száját olvasztott ólommal, s milyen torzképeket csinált az attól; hogy vallatták ki a gazdag fösvényből kincsei rejtekét kínzásokkal, hogy repesztették ketté, fasudárhoz kötve, az elfogott pandúrokat, s hogy gyújtották a templomot az oda menekült parasztok fejére. Mindegyik versenyzett a dicsekedésben, hogy nagyobb legyen a másiknál.

A Simplex már csak azért is egyre fújta a tárogatót, hogy ne legyen kénytelen hallgatni ezeket az ocsmány beszédeket.

A rablók őt is kényszerítették velük együtt enni és inni, s jó szerencséje volt a Simplexnek, hogy diákkorában nagyon kitanulta ezt a tudományt, s győzte az italt, különben még megártott volna neki. Jól tudta pedig, hogy minden szabadulása abban van, hogy bírja-e még a tárogatót fújni, mint ahogy a mesebeli cigányrul tudjuk, aki azért hegedült a farkasoknak, hogy meg ne egyék.

Eközben beesteledett, a sziklavölgyet csak az égő farakások világították még meg, a zsiványok valami fertelmes toporzékoló tánchoz kezdtek, amihez a Simplexnek, egy hordóra felállva, kellett fújni a toborzót; a tomboló alakok ordítottak, rikácsoltak, lövöldöztek, s a baltáikat olyan ügyesen hajigálták ahhoz a hordóhoz, amin a Simplex állt, hogy az mind a hegyével állt meg a hordóban, leugra-

nia pedig nem volt róla szabad. Olyan látvány volt az, hogy a pokolban sem látni mását.

A Havrán végre azt parancsolá a Simplexnek, hogy fújjon egy riadót a tárogatón.

A Simplex fújt neki egy riadót.

– Te pacholec! – harsant rá a rablófőnök. – Ez éppen olyan riadó volt, amilyennel minket az ördög kastélyánál fellármáztak; nem te voltál az az ördögös trombitás, aki azt tette?

Fejébe ment-e már akkor Simplexnek a sokféle ital, vagy úgy okoskodott, hogy a tagadásbul még nagyobb baj következik, azt felelte e szóra, hogy: „Én voltam az!”

– No, te ördög trombitása – ordított erre a Havrán dühödten –, akkor ketté is váglak itt ebben a nyomban! Tudod-e, hogy az átkozott trombitálásoddal belekergettél bennünket a katonák torkába, s negyven pajtásunk ment a pokolba miattad? Veszteg állj a hordón, hadd hasítlak egy csapással ketté!

Azzal kihúzta a széles pallosát, és két kézre fogta.

Hanem a Simplex sem vette tréfára a dolgot, leugrott a hordórul, s odamenekült a Jankóhoz, akitől legtöbb kegyelmet várt; az pedig éktelenül kacagott, s felkapva a puskáját, azzal fogdosta fel a Havrán csapásait, amiket az a szegény Simplex fejére mért, s aközben egyre nevetett, hogy a sárga szája és sárga fogai szétnyíltak bele, mint az oroszlán torka.

– Úgy kell nektek! – monda, visszaverve Havránt. – Minek ijedtek meg ötvenedmagatokkal egy szál trombitástul? Az én pacholcémat ne bántsátok, mert ez az én izenetemet viszi a szeretőmnek, s aki hozzányúl, azt én agyonharapom!

Erre a szóra aztán kiengesztelődött a Simplex iránt a dühös Havrán; de azt mégis követelte tőle, hogy a meztelen pallosán ugorjék keresztül; amit meg is kellett neki tenni, akár volt ugráló kedve, akár sem, s minthogy ez a tréfa nagyon megtetszett a zsiványoknak, az egész csoport mind sorba követelte a tárogatóstul, hogy az ő pallosát is ugorja át, ami a Simplexre nézve igen hasznos kommóció volt ugyan annyi evésre és ivásra, de végre is úgy belefáradt, hogy inkább lefeküdt a földre, s meg hagyta magát csapatni a pallossal, mintsem azt keresztülugorja.

Ezalatt a fő-fő rabló, a Jankó elaludt. Az a szokása volt, hogy egy ülő helyében tudott aludni rövid ideig; de azalatt oly mélyen, hogy semmi lármára fel nem ébredt.

A többi rabló is dülöngélt a sok italtul, ki erre, ki amarra. Csak a Bajusz maradt józanon.

Az a regula volt a rablóknál, hogy vendégségeik alkalmával egyik vezérnek mindig józanon kellett maradni; az nem ivott mást, mint mézes ecetet vízzel keverve: ennek azután gondjának kellett lenni az egész bandára, mikor mind tele voltak a jóval.

Az idő éjfélre járt már, a hold feljött a sziklák mögül, s levilágított a sötét fenyőfalombok közül.

– Pacholcék– monda Bajusz –, most már vége a dínomdánomnak. Készüljetek az odábbmenésre, hogy reggelig helyben legyünk.

Erre eloltogatták a tüzeket sorban.

Mikor aztán egész sötét lett, akkor elkezdtek egymás között csendesen tanakodni, hogy melyik tervezett kalandjukat hajtsák végre.

Az egyik tervük az volt, hogy az iglói országos vásárt fényes nappal megrohanják, s amíg a városban tüzet támasztanak, azalatt a kalmárokat meg a városházát kirabolják.

A másik tervük pedig az volt, hogy egy föld alatti titkos bejáraton a szebeni vihodár sasfészkébe belopózzanak, a hóhérlegényeket leöldössék, a vihodárt és a fiát élve elfogják, s aztán mindazt a kínzást, amit társaikon kipróbált, őrajtuk végiggyakorolják, a fiatal menyecskére pedig sorsot vessenek.

Sokáig nem tudtak megegyezni a választásban.

Végre mégis abban egyeztek meg, hogy elébb az iglói búcsút emelik el, a vihodár maradjon későbbre: ahhoz elébb a Pirka egyetértését kell megnyerni; különben ez a boszorkány egymaga megfojtja rendre a támadókat.

Simplex mindezt hallotta, és a fogai vacogtak bele. Örült is neki, rettegett is, hogy ezt megtudta. Örült annak, hogy ezzel is eggyel több oka van kebelbarátját rávenni, hogy Mikhált szabadítsa ki e rettentő helyzetből; de rettegett, ha arra gondolt, hogy a rablók észreveszik, miként részeg fővel egy hozzájuk nem tartozó előtt beszéltek ki ilyen rémterveket. Mi lesz abból?

Szeretett volna belebújni abba a sziklába, amihez hozzálapult, hogy meg ne lássák.

Egyszer azonban a holdvilág, amint magasabbra feljött, éppen odasütött, ahol ő állt, s a Havrán észrevette.

– Nini! Hát ezzel a fickóval mit csináljunk, hogy el ne áruljon bennünket? – S azzal gallérján fogva odarántotta a középre.

– Üssétek agyon – monda a Bajusz.

A szegény Simplex nosza megijedt most, elkezdett könyörögni, hogy ne bántsák.

– Csitt, pacholec! – inté őt a Havrán. – Igazi pacholecnek nem szabad könyörögni! Állni kell, még mikor a bőrét nyúzzák is. Ha sírva fakadsz, egybe meghalsz. Ember légy a talpadon, mikor előttünk állsz. Ne próbálj reszketni!

– Üssétek agyon! – ismétlé a Bajusz, aki egészen józan volt.

– Nem úgy lesz! – szólt a Havrán. – Megígértük a Jankónak, hogy nem öljük meg a trombitást. Jól is muzsikált a fickó: mulattunk vele. Leszolgálta a trombitájával, amit vétett az ördög kastélyánál a trombitájával. Hanem azért mégsem eresztjük el úgy, hogy bennünket elárulhasson a pandúroknak, amíg innen odább nem álltunk. Azt tesszük, hogy levitetjük őt az útra, ott az egyik lábát eltörjük, akkor aztán nem tud odább menni. Reggelre majd megtalálják az utasok, s felveszik magukkal. No, ugye jól lesz így, pacholec?

De a Simplexnek sehogy sem tetszett ez az eligazítása a pernek: ő a lábtörésre sem akart ráállni.

– Nono, pacholec! – biztatá őt a Havrán. – Hát csak ne félj tőle olyan nagyon. Egy kis csonttörés: katonadolog! A juhászné az út melletti kunyhóban zsindely közé köti lábadat, ráolvas, és összegyógyul, hogy táncolhatsz vele. Itt van, nesze, tizenkét tallér a gyógyítási költségre; ennél többet a vármegye se ítélne meg, ha pörre adnád.

S már fogták kétfelől a szárnyait a szegény Simplexnek, hogy viszik lábcsonteltörni, amikor kétségbeestében az a mentő gondolatja támadt, hogy engedjék meg neki, hadd fúja el a maga szerencsétlenségéhez a szomorú gyászindulóját. Ezt megengedték neki. Akkor ő odatartotta a tárogatója tölcsérét az alvó Jankó füléhez, s olyat trombitált bele, hogy az embermagasságra ugrott fel altából.

– Jankó bácsi! Ne hagyjon! El akarnak pusztítani! – rimánkodott aztán a nyavalyás.

Mire a Jankó nagyot nyújtózva, széttolta mellőle a körülfogó zsiványokat, s aztán betakarta a köpönyegébe a Simplexet.

– Ne félj, pacholec, nem hagylak bántani.

De a többiek mind rátámadtak.

– Bolond vagy-e? Szabadon akarod ereszteni? Hogy nyomunkba igazítsa a pandúrokat? Most mind részegek vagyunk. Mikor elnyom az álom, ittlepnek bennünket. Vagy megöljük, vagy lábát törjük.

– Egyiket sem tesszük – monda a Jankó –, hanem kifizetjük: aki úr, az fizet. Mi kell, fickó? Látom, hogy rongyos vagy: kell-e posztó?

Azzal felnyalábolt egyet a málhakötegek közül, kibontotta. Abban skarlátposztó volt. Elkezdte mérni a karján.

– Nesze öt rőf posztó, mentének, dolmánynak; hozd elő te is, Havrán, a tiedet, mérj neki nogavicsához valót; te meg; Bajusz, adj hozza a magadébul köpönyegnek valót.

Azok káromkodtak, mint a jégeső; de a Jankó nem hagyott nekik békét, míg az egyik törökzöld karasiából, a másik meg angolkék kamukából le nem szabott a számára öt rőföt.

– De hát mármost adja vissza a tizenkét tallért – jegyzé meg igen következetesen a Bajusz –, amit a lábeltörésért adtunk neki.

– Nem, urak! – mondá a Jankó. – Ami pénzt egy úr a muzsikusnak adott, azt az az úr vissza nem kéri.

– No, nem bánom, hát akkor adj te is neki hat tallért, ahogy mi adtunk! – erősködék a Havrán.

Ez meg a Jankónak nem akart sehogy a fejébe menni.

– Már minek adnék én neki, ha már ti adtatok neki.

– Akkor én eltöröm a lábát, mert én azért adtam neki.

A nyomorult tárogatós azzal akarta kettémetszeni a vitát, hogy visszakínálta a kapott tizenkét tallért; de ugyan majd megjárta vele; mert ezáltal megsértő a Havrán nemes büszkeségét, ki afölötti haragjában ráfogta a puskáját, s el is sütötte rá. Szerencséje, hogy lekapta fejét, így csak a sipkáját perzselte meg a láng.

– Hát kinek nézesz te minket, te paraszt? Aki úr, az nem veszi vissza a muzsikustól a pénzét! Fizessen a Jankó is annyit, vagy agyonütlek.

Most a nyavalyás ide volt szorítva a nagylelkűség és a kegyetlenség csapdájába, amelyből nem volt menekülés. A rablók a feje körül hadonáztak éles baltáikkal.

– Ide hallgassatok! Én mondok valamit – szólt végre a Jankó. – Ássunk ide egy mély vermet: abba beleültetjük a trombitást. Betakarjuk egy üres hordóval, azt körül lecövekeljük. Akkor aztán nem fogja látni, hogy merre megyünk el. Ma elalszik, holnap a baltával kiszabadíthatja magát a hordóbul, s odább mehet.

Ez a bölcs közvetítő indítvány mind a zsiványoknak, mind a Simplexnek megnyerte a tetszését; azok ástak egy gödröt a földbe, abba a Simplexet beleültették, egy félfenekű hordót ráborítottak, s lelkére kötötték, hogy ha az élete kedves, meg ne moccanjon a helyén holnap reggelig.

Meg is fogadta az utasítást, és azt nagyon okosan tette; mert mikor már minden elcsendesedett körüle: azt lehetett hinni, hogy a rablók mind eltávoztak, egyszerre csak egy lövés dördült el a közelében, s a golyó keresztüllyukasztá a hordót. Ez figyelmezteté, hogy vigyáznak rá.

Nem is mozdult volna meg helyéből, míg egyszer az a veszedelem nem érte, hogy a verem, amelyben ült, elkezdett megtelni vízzel. A víz egyre nőtt, már a szájához ért; kénytelen volt felállni, hogy bele ne fulladjon. El nem tudta gondolni, hogy micsoda árvíz jöhetett ide rá a hegy tetején. Végre bátorságot vett magának kitekinteni azon a lyukon, amit a golyó ütött a hordó falán, s akkor látta, hogy az egész sziklavölgy egy vízmedencévé lett, s abban semmi élő teremtés nincs már.

Azzal hirtelen kiverte a hordó oldalát, kimászott a locspocs közül, s aztán mindjárt megérté a zsiványok egész stratagémáját.

Azzal az említett zsilippel elzárták azok a csermelyt, s aztán ennek a medrét használták fel menekülő útnak a túlsó völgybe, mely járható volt addig, amíg a patak a sziklavölgyet megtöltötte, s aztán, mikor a tó olyan magasra emelkedett, hogy túlcsorgott a zsilipen, akkor megint szépen elmosta a medrében hagyott lábnyomokat.

A Simplex azonban nem sokat elmélkedett mindezek fölött, hanem hálákat adott a Mindenhatónak a csodatételért, mellyel őt e nagy veszedelemből kiszabadítá, s mely csak megerősíté benne azt a hitet, hogy üdvösséges szándék volt az, mely őt útra készté, s azzal igyekezett azon a kőbe vágott kapaszkodón, amelyen idehozták, megint visszaereszkedni, anélkül hogy elmulasztotta volna az útba eső medvebarlangba, az ott kisdedeiket ápoló medvenőknek, szerencsés jó reggelt kívánni.

Azt természetesen nem tette, hogy visszatérjen a hámori kopanicsához, a szép menyecskének megvinni a Jankó izenetét; hanem annyit megtett, hogy egy szemközt jövő olajkárosnak elmondta a vele történt rémdolgokat, s azt felkérte a rabló izenetének átadására a kopanicsában, mely annak már útjába esett; s az olajkáros viszont szolgált neki egy jó tanáccsal; ami abból állt, hogy amint Sáros várába megérkezik, ugyan igyekezzék a hátán cepelt batyut feljelenteni a syndicusnál; mert a kirabolt kereskedők mindenfelé kihirdettették a kárukat, s ha

megkapjak, és felismerik nála a lopott posztót, olyan dolmányt, nadrágot szabnak neki belőle, hogy holtig viselheti.

Szót is fogadott a jámbor Simplex, s megérkezvén szerencsésen Sárosba, maga szolgáltatta kézhez a drága posztókat, amiért jutalmul adtak neki a kereskedők egy aranyat, s aztán háborítatlanul útnak eresztették. Ahogy ő mind ezt naplójában szépen elbeszéli.

Tizenötödik fejezet

(Bálint hasonlatoskeeppen felchap azoc kewzzé, a kic weerbenn dolgoznac wala)

Bálint édesanyja fiatal korában özvegységre jutott. A férjét, tekintélyes kassai polgárt és bíróviselt embert, mikor küldöttségbe ment a budai basához (a békekötés után az erdélyi fejedelemséghez, s így a porta hűbéresei közé csatoltatva), ott tartották a törökök túszul maguknál Budán; ott megkapta a keleti pestist, és meghalt bele, szomorú özvegységre és árvaságra hagyván menyecske asszonyát s növendék fiacskáját. Még testamentumot is csak élőszó szerint tudott tenni két kezestársa előtt, mely azonban annál erősebben megtartandó volt: meghagyván, hogy özvegye legyen birtokos minden vagyonában, ameddig Isten őfelsége napjait meghosszabbítja, s neveltesse fiacskáját Isten félelmében, jámbor erkölcsben, igaz keresztyén kálvinista vallásban és „quantum potest” tudományos előmenetelben.

Ez a „quantum potest” egy igen derék ember: nagy patrónusa a megszorult adósoknak, a lusta cselédeknek, a későn házasodott agglegényeknek és a roszszul tanuló diákoknak ősidőktől fogva, még akkor ennek ellenlábasa, a gonosz „muszáj” nem levén feltalálva.

A hagyomány pontos megtartásában nem is volt semmi hiba. Kalondainé asszonyom maga vezette a férje mesterségét, aki díszes hivatalán kívül mészáros és hentes volt; nem is hozott a fiacskájára mostohaapát soha; pedig bizony szép asszony lehetett a maga idejében. Még most is meglátszik rajta. Olyan piros és gömbölyű, mintha egy pólyabeli csecsemő volna óriási kiadásban.

Volt is gondja a Bálint illendő neveltetésére. Mindig volt annak szép ruhája, gyönyörűen bekötött könyve; s mikor eljött az ideje, elküldte őt Kézsmárkra is, bár nehezen esett anyai szívének oly hosszú időre megválni a fiacskájától.

Három egész esztendeig nem látta aztán fiacskáját a jó Sára asszony; s mikor végre betoppant hozzá, alig akart ráismerni. Nem ment a fejébe, hogy az ő fiacskájának bajusza legyen már. Az apjának még nem volt ilyen idős korában.

Azután erővel rá akarta fogni, hogy megsoványkodott. Azt a szomorúságot, amit Bálint nem tudott előtte eltitkolni, valami gonosz betegségnek tulajdonította. Bizonyosan az a hegyvidéki rossz víz okozza azt.

S tudott igen jó orvosszereket e betegség ellen.

Nem ugyan oly hathatós szereket, minőkben a kézsmárki professzor bővelkedett; az ő szerei sokkal egyszerűbbek voltak; drága jó eledelek, miket maga sütött-főzött a fiacskájának. Minden baj ellen tudott valami fáin ételt, ami azt meggyógyítja; csak jóízűen kell belőle enni. S ha a bajt a rossz víz okozza, hát mivel gyógyíthatta volna azt sikeresebben, mint a jó borral?

De a Bálint baján csak nem fordított sem a jó kürtőskalács, sem a hasonlíthatatlan levelensült: otthagyta a legszebb sonkaszeletet a tányérján, mintha valaki számára felejtette volna ottan, s vízzel itta a jó bort.

A jó Sára asszony hasztalan vallatta a fiacskáját, hogy mondja meg, mi a baja. Olyankor az elmosolyodott, megcsókolta az anyja orcáját, s azt mondta neki, hogy semmi baja sincsen, csakhogy már ilyenné változott a természete. Arról természetesen egy szót sem szólt Sára asszonynak, hogy az iskolával hogyan járt: ahogy virágos nyelven szokták mondani, hájat vett, s megkente vele az iskola oldalát, hogy azt megegyék a kutyák.

Azonban, ha valaki meg akarja tudni, hogy mi baj van a háznál, hát csak menjen át a szomszédba, ott majd megmondják.

Egy vasárnap este a szomszéd fürmenderéktül jött haza Sára asszony.

– Te Bálikám! A fürmenderék Nácija azt beszéli, hogy tégedet kicsaptak az iskolából Kézsmárkon.

– Ha azt mondja, igazat mond.

Óh, mi nagyon megörült ennek a Sára asszony!

– Hát csak ez a bajod, gyönyörű szép magzatom – szólt Bálinthoz vigasztalva –, akkor sohse búsulj! Az apádat három kollégiumból kicsapták, mégis kapott feleséget, s város bírája lett. Te is kapsz még, te is az lehetsz még. Agyon ne búsuld magadat emiatt. Nem lesz tebelőled prédikátor.

Azzal összevissza csókolta, ölelte szerelmes magzatját, akinek az arca egy kissé földerült azután a szülői szeretet ennyi biztató szavára.

Hanem aztán csak megint visszatért arra a régi szomorúság. Sára asszony pedig nem fogyott ki a gyógyszerekből. Az ilyen szomorú képű legényeket legjobban meggyógyítja a házasság. A nőtlen ember annyi, mint az özvegy ember, s özvegy embernek van oka búsulni.

Kiszemelt számára egy derék, jó magaviseletű hajadont, a fürmenderék Nácijának a testvérét, Katalin leányasszonyt, aki maga sem volt idegen a délceg Kalondai Bálinttól. Szépnek ugyan nem volt nevezhető a leányasszony, de biz annak az anyja sem volt szebb, mégis férjhez ment.

El is vitte magával a Bálint fiát a kalákába, ahol az ifjak és leányok, szülőik szemei előtt, tisztességes mulatozás közben, egymással megismerkednek.

Bálint azonban senkit se vitt el táncba, se szőkét, se barnát; csak állt ott, mintha őrá volna bízva, hogy támassza meg a ház oldalát, nehogy bedűljön, s nagyokat hallgatott, mintha most tanulna magyarul.

Sőt, mikor következett a „vánkostánc”, amiben az a szokás, hogy felváltva az ifjak és leányok egy selyemvánkost visznek az elé, akit táncra felkérnek, arra szépen letérdepel a táncrakérő, a felkért pedig gyöngyen felemeli, egyszer körüljár vele, s aztán ő viszi tovább a vánkost, férfi leánynak, leány férfinak; hát ekkor is az történt, hogy mikor a fürmenderék Katalinja odavitte a Bálint elé a vánkost, s térdre ereszkedék előtte, a Bálint se fel nem emelte őt, se táncolni nem vitte el, hanem azt felelte nagy gorombán, hogy neki fogadása tartja nem táncolni, ami fölött a Katalin sírva fakadt, mert annál már nagyobb szégyen tisztességes leanyzót nem érhet.

Mikor hazatértek, Sára asszony azt mondta a fiának:

– Te Bálikám. A fürmenderék Nácija azt mondja felőled, hogy tégedet a lelkek járnak. (Ez is egy olyan betegség volt, amit csak a hajdankorban ismertek.)

– Hát hadd járjanak.

– Azért nem mersz egy leányhoz is hozzászólni. Aztán meg, hogy azért nem akarsz apád mesterségébe beállni, mert félsz a vértől.

– Nohát, majd megmutatom holnap mindjárt, hogy nem félek a vértől, s tudom folytatni az apám mesterségét.

Nagyon megörült ennek a szónak Sára asszony, mert semmit se szeretett volna jobban, mint hogy a fiacskája vegye le már asszonyi vállairól a férfinak való terhet, s mihelyt a Bálint megígérte, hogy kész letenni a remeket, átadta neki a kulcsot, ami azt a szobát felnyitja, ahol az apja eszközei állnak. Tudniillik a tagló, a vagdalóbalták, amik soha senki kezében azóta nem voltak; meg más egyéb fegyverek, puskák és kardok. Mindezek pedig az apa halála óta senki által kuszpitolva nem lévén, természetesen nagyon rozsdásak lehettek; minélfogva igen természetesnek találtatott, ha Bálint úrfi egy egész délelőttöt azzal töltött el, hogy acélport, csepűt, krétát vett, hogy az apja szerszámait fényesre csiszolja, hogy– minden ragyogjon, amikor majd a remeket le fogja tenni.

Délben fel is hordta Sára asszony Bálintnak valamennyi kedvenc ételeit, s miután jóltartotta a fiacskáját, elmondá neki, hogy íme, már bejelentette a céhmesternél, hogy a fiacskája le fogja tenni a remeket, az atyamesternél le is fizette érte már a taksát. Az akolban már készen áll a kövér tulok, ami erre a tisztességre van szánva. A pincében csapra ütve a hordó bor, s négy-öt arany is készen áll a fiókban, minthogy előreláthető, hogy a gyenge, diákviselt legény egy ütésre le nem teremti azt a tulkot, márpedig ahányat üt a fejére a taglóval, amíg az ökör leesik, annyi arany lesz a bírság.

– Jaj, édes szülém – mondá erre a Bálint –, nem ott van az én céhmesterem, ahol azt kegyelmed kereste. Homonnai gróf ezredeskapitány lesz majd az én céhmesterem. Nem a vágóhídon teszem én le az én remekemet, hanem a csatapiacon. S nem vágok én tulkot, aki nem védelmezi magát, hanem törököt, aki vissza is vág. Az lesz az én mesterségem.

Eleinte nem akart neki hinni Sára asszony; azt gondolta, csak a bor beszél belőle; hanem aztán, mikor a Bálint előhordta az apja *szerszámait:* az ősi kardot, puskát, a hosszú, páncéltörő háromélű tőrt, szép fényesre csiszolva, akkor sírva fakadt a jó asszony, nyakába borult a fiacskájának, kérte, marasztalta, hogy ne tegye azt a bolondságot, gyönge gyerekcse még ő ahhoz; nem azért neveltették őt ilyen szépen, nem azért tanította annyi tudós professzor diákul, németül, hogy most a goromba töröktől levágassa magát, láncos golyóbis elszakítsa lábát; özvegy édesanyja egyedül maradjon! De mindez nem fogott a Bálinton semmit. Azt felelte, az apja is volt háborúban, hát ő csak annak a mesterségét akarja folytatni.

Mikor aztán látta a Sára asszony, hogy a szép szó, az anyai rimánkodás mind nem fog a fiacskáján, akkor a vastagabb végét fogta a dolognak, s elátkozta őt kegyetlenül.

– No, csak eredj hát, megátalkodott rossz fiú, a magad gonosz esze után, ha bút akarsz hozni az én fejemre. Tudom jól az egész praktikádat, ne félj! Megmondta nekem a fürmenderék Nácija, hogy van teneked egy korhely pajtásod Homonnai uram csapatjában, valami Simplex, aki ottan trombitás s neked testi-lelki barátod. Az vesz rá minden gonoszra.– Az biztatott fel, hogy ülj fel katonának. No, ha teneked az a testi-lelki barátod kedvesebb, mint az édesanyád, hát eredj vele. De énnekem úgy halj meg, hogy el se temettetlek; ha levágják a kezedet, rád se ismerek többet, az én fiamnak két keze volt. Mehetsz koldulni felőlem. Tőlem pedig egy poltrát sem kapsz. Az apád mindenét rám hagyta.

– Kivéve a fegyvereit – mondá rá Bálint, s nem is kért az anyjától semmi egyebet, hanem elment Homonnai János ezredeskapitányhoz, felcsapott a zászlója alá; ott azután adtak neki paripát és farkasbőr kacagányt és három lengyel máriást felpénzül, s mindjárt ottfogták, mert rövid időn indulni kellett Ónodra, a táborba.

És Sára asszony úgy megkeményítette a szívét, hogy mikor még azon éjjel trombitaszó mellett vonultak ki a városból a banderiális vitézek, még csak ki sem állt a kapuba fiacskáját köszönteni, hanem csak a muskátlibokrok közül az ablakábul leskelődött ki utána, s szíve keserűségét a trombitáson tölté ki, annak kívánva utána, hogy „törjön ki a nyakad”, ami a jámbor Simplexen, csak hajszálon múlt, hogy be nem teljesedett.

Tizenhatodik fejezet

(Kiben bebizoniossodic, mi zewrnevssiges nagi hazna vagion annac, ha az idess ania az ew magzatiahoz kemeni ziwwel wiseltetic wala es towabba az tewrewkkel walo cheteepatenac az ew dolga, mellnec elolwasaasa irtoztato lezen.)

Híre futamodott ugyanis, hogy a török Tokajnál betört, s a Hegyalját pusztítja, ami éppen ősz felé volt, szüret idején, amikor a föld népe mind kinn van a szőlőhegyek között.

Márpedig országunk címerében a hármashalom legkitűnőbbikét, ti. a tokaji hegyet, nem hagyjuk olyan könnyen az ellenségnek.

Azért kiadatott a rendelet egyfelől a nádorispán, másfelől az erdélyi fejedelem által, hogy a zempléni és abaúji bandériumok rögtön üljenek fel, s a szepességiekkel igyekezzenek Ónod alatt egyesülni, ahonnan azután ott, ahol találják, megütik a törököt:

Homonnai János gróf éppen a lakodalmát tartá a szép Perényi Izabellával, mikor jött a sürgető parancsolat. Éppen az utolsó táncot járták: a fáklyatáncot, amikor a vőfélyek és a nyoszolyók a menyasszonyt táncolva kísérik a vőlegény ágyasházába; akkor a tánc közepéből szólítá el a hírnök a vőlegényt, amire aztán a hadnagyok, vitéz urak ki-ki eldobák a fáklyát, s siettek lóra ülni; magának a grófnak sem volt több ideje, minthogy éppen egy csókot nyomjon szerelmetes menyasszonya ajakára, s azután Isten oltalmába otthagyja őtet a nászszoba küszöbén.

Sötét éjszaka volt a kiindulás. Bálint vitéz ott lovagolt a maga hű Simplexe mellett, akinek a tárogatófújás mellé még az a hivatal is adatott, hogy két üstfenekű dobot verjen, amik kétfelől a nyerge elé voltak akasztva. Az ő lova volt a legrosszabb, mert valamirevaló paripa nem állta ki, hogy a füle mellett doboljanak kétfelül.

– Lásd, Simplex bajtárs – beszélgetett hozzá Bálint –, ez a mi mostani utunk énrám nézve valóságos Isten ítélete lesz. Elmondtad nekem, hogy az én szegény Mikhálom boldogtalan, és hogy engemet látni óhajt, hogy nem jutott el Nagylétára, s hogy a férje által rútul meg van csalva. Hogy sokat szenved, és leírhatlan nagy veszélyek között forog. Többet nem mondtál felőle: én sem kérdeztem többet. Azóta én mind ezen töprenkedem. Ha fölkeresem őt, ha még egyszer beszélek vele, nem követek-e el azzal valami Isten ellen való bűnt? Nem kárhozom-e el emiatt ővele együtt? Ha én elkárhozom, az még nem nagy baj, ámbár én is szeretném az én lelkem jó apámat újra meglátni a paradicsomban, s szegény jó anyám orcájában gyönyörködni a mennyei seregek közepett; „hanem az a gondolat megrémít, hogy ezt az ártatlan teremtést is magammal rántsam oda. Neki az angyalok között van a helye. Te pedig olyan csábító módon tudsz hívogatni, hogy immár alig tudom megkülönböztetni, hogy mi lesz a jó, mi lesz a gonosz. Most

rábízom a seregek urára az ítélethozást. Ha a csatamezőn fogunk állni, az, aki a szívembe lát, meglátja benne azt, hogy én az én Mikhálomat, akit már az esküje más feleségévé tett, még most is szeretem, s ha vétek ez az indulat bennem, ott vannak az úr drabantjai, a halál angyalai, elhívhat általuk, nehogy gonoszságot kövessek el. Ha azonban győzelmesen térek vissza, ha se golyó, se kard meg nem sebesít, akit ugyan nem fogok kerülgetni, akkor az énnekem azon való bizonyság lesz: hogy a mennyei hatalom kész még a kedvemért valami csodát tenni, ami által azt, akit örökre elvesztettnek hiszek, még egyszer visszanyerhessem. Ha épen visszajövök, ha semminemű veszedelem nem ér, bizony felkeresem az én Mikhálomat.

– Hanem akkor azon légy, hogy én is visszakerüljek, mert nálam nélkül rá nem találsz a Mikhálodra, ha mindjárt Columbus Kristóf hátára kapsz is fel, vagy Klimius Miklós nyomán ugratsz is bele a holdba.

– Ne félj, bajtárs! Együtt élünk, együtt halunk.

A biztatásra nagy szükség volt, mert amint az úgynevezett „akasztódomb” mellett haladt végig a lovascsapat, a sötétből egyszerre egész sereg lidérc rohant ki rájuk, s körüllibegte őket, mint valami tüzes lepkék csapatja. Mentül jobban prüszköltek a megriadt paripák, s csapkodtak a farkaikkal, annál jobban üldözték őket a bolygó tüzek, amikben a babonás nép a kivégzettek lelkeit látja, holott a tudósok szerint, akik ezen korban a természetet és annak titkait mélyebben fürkészik vala, nem egyéb az, mint olyan fénylő matéria, melyet az elásott kincs párolog ki magából, mikor tisztulásban van.

A lidércraj órahosszat vegzálta a lovasokat, amíg csak a mocsár mentén jártak, s nem egy vitézt kellett kisegíteni az árokból társainak, akit a bolygó tüzek letérítettek az útból. A katonák káromkodtak, mint a veszedelem!

A Bálint pedig hátramaradt a csapatból: valami nyomta a szívét. Soha kora gyermekkorától fogva úgy meg nem kezdte az éjszakát, hogy a maga rövid kis imádságát el ne mondta volna, ami ennyiből állt: „Uram Isten, légy énvelem! S virraszd fel holnap jó egészségben az én szegény jó anyámat. Amen.” Biz ennél szebbet is tanított neki a praeceptor diákul; de azt nem tudta megtartani. Soha nem tudott kibékülni a „secula seculorum”-mal; hogy mit kérjen ő „tízezer esztendőre” való jókat? Elégnek tartotta szegényesen mindennap egy napra valót kérni a jó Istentől. Az is elég, ha megadatik. Hát csak úgy tett, mintha a megtágult hevederét szállt volna le megszorítani, s mikor aztán már nem hallotta a többiek káromkodásait, akkor beletemette az arcát a nyeregtakaró bundába, s elmondá a kis rövid fohászkodást, mely után megkönnyebbült szívvel ült fel ismét a nyergébe, s vágtatott társai után.

Reggelre Németi alá értek, ami Gönctől fél óra járás, ott a szabad ég alatt a vezér megesküdteté a tiszteket és a hadfiakat a zászlójuk iránti hűségre és engedelmességre. Ott azután délig pihenőt tartottak, akkor mentek tovább.

Hát amint Németinél át akarnak kelni a Hernádon, kit találnak ott a révben, a komp előtt?

Sára asszony volt, egy nagy kassai szekérrel, jó három lóval. A szekéren gönci hordó tele borral, szilvaszeszes átalag, friss cipó, kalács, fonatos, juhtúró bö-

dönnel, szalonna, sonka, s a vándor éléstár közepén ott ül ragyogó orcával a derék kassai polgárnő, felgyűrve az ingujj a két kövér fehér karján.

– Édesanyám, lelkem, mit keres itt kegyelmed? – kiálta rá Bálint, odavágtatva a szekérhez.

– Hát te gonosz fiú, ha már erre az életre adtad magadat, csak nem hagylak meghalni éhen. No, gyere, egyél, igyál. Hídd meg a tiszt urakat is, meg a jó pajtásaidat. Van itt nekik is elég. Ne koplaljatok, mint otthon.

Azoknak se kellett nagy hívogatás. Vajmi hirtelen ellepték a szekér környékét, s Sára asszony osztotta közöttük az elemózsiát bőkezűleg. Meglátta pedig a trombitást is ott somfordálni.

– No, gyere ide, te trombitás! Hogy a mennykő mindig három ölnyire csapkodjon le melletted! Ha már elcsábítottad tőlem a fiamat, hát gyere ide, ülj mellém. Aztán „eszni”, németet, mert különben megrázlak.

A jámbor Simplex megtette, amit lehetett: odaült a szekérderékba, Sára asszony mellé, evett, ivott tehetsége szerint; de utoljára szabódni kezdett, hogy már „nincs van lehet többet eszni”!

– De németet: muszi eszni, vagy beléd rázom.

S hogy szavát tartsa, megfogta a Simplexet két karjánál fogva, s megzötyögtette, mint a zsákot, hogy több férjen bele, s még egyszer újrakezdette vele a lakomát.

A jó Bálint pedig többet gyönyörködött abban, hogy az anyja két hatalmas kövér kezét nézte, mint a sok ennivalóban, amit osztott.

Aztán összevissza csókolta az áldott teremtést.

– De mármost térjen vissza kegyelmed, édes szülém, elég volt a jóbul – szólt, mikor már mind átkelt a huszárság a kompon, csak az utócsapat volt hátra. A tiszt urak is biztatták, hogy forduljon vissza.

– Vissza-e? Hát tán azért jöttem én ide egy rakott szekérrel, hogy visszamenjek? De elkísérem én fiamat, ha az Óperenciára megy is! Majd bizony elhagyom ott, ahol baj van. Ahol más nem fél, én sem félek.

Hiába mondták neki, hogy bajos dolog mégis asszonynak olyan helyre menni, ahol háború van; hátha elfogja a török?

– No, iszen azt a törököt szeretném én látni! Tudom, hogy olyat adok neki a csontvágó bárddal a kopasz fejére, hogy két darabban szalad el. Nem ijednek meg a kassai asszonyok a maguk árnyékától. Láttam én már elég háborút. Öntöttem le sajtárvízzel a tüzes golyót, amit a házamba lőttek, s hordtam ki az uramnak az ételt a táborba, mikor kinn sátorozott; s akit megsebesítettek, ugyan ki kötözte volna be, ha nem a mészáros felesége, aki megszokta már a vért látni? Aztán én nemesasszony vagyok, oda mehetek, ahova nekem tetszik. Nekem az országúton a herkópáter se parancsol. Menjenek az urak, amerre akarnak; én is megyek, amerre akarok.

Nem lehetett vele bírni. Meg kellett neki engedni, hogy kísérje hát a sereget hátul a többi poggyászos szekerekkel egyben.

A tudósítók eközben hírül hozták, hogy a száguldozó török hadak a Tiszán túl Rakamaznál gyűlnek össze; jó, hogy a kompokat mind kihúzták Tokajnál a szárazra: amazok nem jöhetnek át egykönnyen.

Homonnai gróf uram azonban elhatározá, hogy ő fogja az ellenséget a Tiszán túl felkeresni, s seregét Tokaj felé indítá meg. Amint a Tisza innenső partjára elértek, egy csepp ellenséget se láttak sehol: az nyilván át akarta csalogatni a magyarokat, hogy aztán a Tiszának szorítsa. Azért átkelhettek a kompokkal minden akadály nélkül.

Sára asszony még oda is követni akarta őket; de ezt semmiképpen meg nem engedték neki. A szekereknek az innenső parton kellett maradniok. Sára asszony csak azt kérte, hogy engedjék őt a legmagasabb dombra felhajtatni, hogy onnan nézhesse a maga fiacskáját, mikor az a törökkel tülekedni fog.

– De ugyan vigyázzon magára, édes szülém, hogy valami ágyúgolyóbis meg ne sértse.

– Ugyan, ugyan! Diák voltál, s annyit sem tudsz, hogy a golyóbis nem megy át a vizen, mert az lehúzza – tromfolá őt le Sára asszony, s aztán felhajtatva a legmagasabb dombra, onnan nézte a szekér tetejéről a csata folyását. A nagy szotyák kocsis pedig ijedtében bebújt a szekér alá; onnan is a hátával nézte az egész ütközetet; pedig férfi lett volna a mihaszna!

Elébb öt török lovas jelent meg a dombtetőn. Azt azonban nem lehetett tudni, hogy hányan lehetnek még a dombon túl. Balról messze elterülő nádas volt, réti bozóttal; jobbrul egy tölgyfaerdő és irtvány. Fel lehetett róluk tenni, hogy azok tele vannak elrejtett ellenséggel.

Azért is az öt lovas ellen a magyar részrül is csak öt lovas indult meg. – Erre amazok megfordultak, és elszáguldtak. – Akkor aztán a magyarok is visszafordultak, és nem kergették őket tovább.

Aztán megint megjelent hét-nyolc török lovas a dombon, s elkezdte a magyarokat csúfolni. Tudniillik, hogy olyan messzeségből élőszóval nem lehetett csúfondároskodni, hanem csak jelek által, a török kinyújtotta a két karját mint a feszületet, s azzal mutatta, hogy a Krisztust szidja, a magyar pedig az állára tette a kezét, s az öt ujját lefelé lógatva fejezé ki a próféta szakálla iránti megvető véleményét. Végre a magyar nem állhatta tovább a sértegetést.

Odavágtatott a törökökhöz ugyanannyi magyar lovas előreszegezett kopjákkal. Azok aztán összecsaptak, s miután kölcsönösen minden kopját összetörtek, szépen ki-ki visszatért a maga csapatjához.

Végre a magyar vezér megunta a hosszas ungorkodást, s felosztva a seregét négy csatára, az egyik csatát elküldé az erdő megkerülésére. Amint ezek az erdő közelébe értek, kiront rájuk onnan nagy sivalkodással egy sereg török lovas, s megütközik velük.

Erre a magyarok úgy tesznek, mintha megfutamodnának, de csak azért, hogy az üldöző törököt a második csata közelébe csalják, akkor aztán egyszerre megfordulnak, s a közrekapott üldözőket nekifordítják a mocsárnak, azzal a szándékkal, hogy belékergessék.

Itt azonban rábukkannak az elrejtett janicsárokra, akik közéjük puskáznak a bozótból, s egyúttal felkerekedik előttük a nádas mögül egy dandár mindenféle lovas; kurdok, szpáhik és szarácsiak, s mint a darázsraj omlik mindenfelől reájuk nagy sivalkodással.

Ezek ellenébe most a magyar vezér a harmadik csatát indítá meg. Ebben volt a Bálint is, az ő pajtásával, a Simplexszel. Sára asszony a túlsó partról nézte őket, amint nekiiramodtak.

– Hogy megüli a lovat a lelkemadta kölyke! Mintha mindég azt tanulta volna. Ha a szegény apja látná mostan!

A Bálint sohasem tanulta a katonamesterséget, csak úgy gondolomra fogott hozzá; a jobb kezébe fogta az apja széles görbe kardját, a bal kezébe a hosszú, háromélű tőrt, a kantárt odadobta a ló nyakába. A Simplex is kihúzta pallosát, s a farkasbőr kacagányt a bal karja körül csavarta, hogy majd azzal védelmezi magát.

A rájuk szemközt jövő két lovas közül az egyik albániai páncélos volt, a másik pedig előkelő szpáhi, legalábbis aga.

Az albán lovasnak egész teste pikkelypáncélba volt elrejtve, olyan volt az abban, mint a krokodilus, még a lovának a nyakán és szügyén is pikkelypáncél volt, s hegyes tőr a homlokán, mint az unicornisnak, s ezen a jámbor Simplex, aki vele szemközt jutott, úgy elbámult, hogy azt is elfelejtette, hogy a kezében kard van (mármost ő hol vágja meg ezt a körülvas embert?), s csak a kacagányos karját tartotta a feje fölé a nyavalyás, amire az albán lovas olyat húzott a kardjával, hogy majd leütötte a lováról.

Szerencséjére, a Bálint észrevette a bajtársa veszedelmét, s odakiáltva neki, hogy: „Ne hagyd magad, pajtás!” A baljában hordott háromélű tőrrel úgy bökte fejbe az albánt, hogy az menten lebukott a lováról; de ugyanakkor meg az ő embere, a szpáhi emelé fel a kardját őellene, hogy mindjárt levágja vele a nyakát.

– Le ne vágd a fiamat, pogány! – ordítá a túlparton a szekér tetejéről Sára asszony, s az ő kiáltása tette-e, vagy a Bálint gyors keze, a fiú úgy vágott ellent a töröknek, hogy kiütötte a török kezéből a kardot; még a hüvelykujjából is odavágott egy darabot.

Akkor aztán galléron fogta a szpáhit, s foglyul vitte ki magával. Az könyörgött neki, hogy ne bántsa, s ígért neki kétszáz arany váltságdíjt, ha élve hagyja.

El is vitte a foglyot magával szerencsésen a Bálint a tartalékig, ahol a vezér nagyon megdicsérte a vitéz magaviseletéért, s azt mondta neki, hogy elég volt ez mára. Az ütközet befejeződött: halott és sebesült volt mind a két félen, amennyinek lenni kellett, annál sem több, sem kevesebb, s azzal mind a két vezér megírhatta a maga uralkodójának, hogy a győzelem az övé volt; az ellenség mind egy lábig lekaszaboltatott, aki el nem futott, s a mocsárba fulladt, aki ki nem gazolt belőle; neki pedig a haja szála se görbült meg, s ha útközben felgyújtott egy kukoricagórét, elmondhatta, hogy bevett egy várat. S ezzel a katonai becsületnek is elég volt téve.

Hanem a Simplex nem találtatott sehol. Ami pedig nagy baj volt a hadseregre nézve, mert nála voltak a dandár dobjai és tárogatója, s azok nélkül, mint tudva van, nem lehet hírül adni a seregnek, hogy már be van fejezve az ütközet; se

takarodót nem lehet fúvatni és veretni. De még nagyobb baj volt az a Bálintra nézve, hogy a Simplexet nem találta; mert ha az elvész, akkor ki vezeti el őt majd az ő Mikháljához, akiről csak annyit tud, hogy a férje nem vitte el őt Nagylétára a papi lakba, ahogy ígérte volt?

Azért is a Bálint azt mondá a kapitányának, hogy ő vállalkozik harmadmagával visszamenni a csatatérre, s a mocsár szélében, ahol legutoljára egymás mellett küzdöttek, a szegény Simplexet felkeresni, ami veszedelmes vállalat volt, mivelhogy ilyenkor a csata heve után szoktak leginkább a martalócok előjönni, hogy az elesett halottakat kifosztogassák, s akit élve elkaphatnak, rabságra vigyék.

Azért is Homonnai ezredeskapitány uram nem két, de hat lovas vitézt adott a Bálint mellé, hogy azokkal az ezredtrombitást a mocsár mentében keressék fel.

A Simplexet azonban korántsem vágta le a török. Annál ő sokkal együgyűbb volt, mint hogy ily dicső halált keressen magának. Hanem amint a nagy hajcihő megkezdődött, a népek nagyon összekeveredtek, itt egy magyar, ott egy török; itt egy dárda, ott egy csákány; az ember azt se tudta, melyiktől őrizze magát, hogy ki ne üssék a szemét. Kapta magát, leugrott a lóról, a két üstdobot levette róla; a gebét bízta a maga lófejére; a dobokat eldugta a rekettye közé, maga pedig elbújt a sásba, ahol legsűrűbb volt, s onnan hallgatta a nagy puffogást, kiabálást. Mikor aztán vége volt a csihi-puhinak, minden elcsendesült, akkor kimászott a sásbul, és körülókumlált.

Az utóharc még folyt a távolban; de a közelben már csak azok hevertek, akiknek elég volt az élet. A mocsár szélében pedig megpillantá az albán lovas paripáját, akinek a gazdájától egy vágást kapott a bundájára. A kabala csendesen legelt, csak úgy harapta a füvet; az albán vitéz pedig, kinek a fejét a Bálint belikasztá, a földön hevert, még akkor is markában tartva a kantárszárat, aminél fogva a lova magával hurcolta.

Nosza mindjárt pártul fogta a paripát a jámbor trombitás, felrakta rá az üstdobjait, s aztán elszedte az albán cókmókjait, s azokat egy dárdára fölakasztva, így lovagolt vissza a tábor felé. Bálint és társai már szemközt találták.

A Simplex nagyra volt a diadalával. Ő hencegett legislegjobban. Hogy vágta ketté az albán vitézt a nyeregkápáig! Hogy vette el a lovát alóla! A Bálint pedig csak hallgatta csendesen, mert a testi-lelki barátok közt az volt a törvény, hogy amikor az egyik két emberre való hőstettet vitt véghez, annak a felét a bajtársának engedje át, s ha azt hallja, hogy a barátja dicsekszik, azt csúfondárosan meg ne szégyenítse.

Amiért is a Simplex az ezredeskapitány által erősen megdicsértetett, s minthogy az az albán lovat neki ajánlotta fel (az ő régi rossz gebéje hazajött magától), tehát még jól meg is ajándékoztatott. Azután pedig jelt adhatott a tárogatóval az elszéledt-vitézeknek a takarodóra; akik is estefelé szép rendben visszavonulának a Tisza túlsó partjára, ki-ki magával vivén az általa elfogott törököt, s szopogatván a saját ujját, ahol ráütöttek.

Bálint a maga fogoly törökjét odavitte az édesanyja szekeréhez, akinek nem kisebb volt afölött az öröme, mint a gyermeknek, akinek az apja a vadászatról eleven vadkacsát hozott haza. Nem is engedte a jó asszony, hogy a szegény

törököt a szekér oldalához kössék, s gyalog vigyék Kassáig; hanem felültette őt a kocsis mellé, s elégnek tartotta egy cigányszatyinggal odakötni a lábát a saraglyához, hogy bolond fővel el ne szaladjon. Aztán még az elvágott hüvelykujját is bekötötte szegénynek.

Milyen kevélyen fogja ő ezt a törököt mutogatni odahaza. Most már aztán nem mondhatja a fürmenderék Nácija többé, hogy a Bálintot a lelkek járják, s hogy fél a vértől!

Tizenhetedik fejezet

(Kibewl megtvdivc peelda aaltal, hogi a ki roz vtra indvl, mindiart azonnal az werembenn esic.)

Mindnyájan szerencsésen hazaérkezének pedig Kassára. Sára asszony még hamarább hazakerült a fogoly törökkel, mint a fia.

– Jaj, fiam! Nagyon jó, jámbor ember ez a török – dicsekedék aztán a hazatérő fiának. – Olyan szófogadó ez, mint a bárány. Magyarul is tud, Váradon megtanulta. Az egész úton folyvást a keresztyén vallás gyönyörűséges voltáról beszéltem neki. Csak úgy nyelte a szép oktatást. Milyen dicsőség volna, ha meg tudnám téríteni az igaz hitre.

– Tyhűj, anyámasszony! – kiálta fel Bálint megrettenve. Véghez ne vigye valahogy azt a kegyes dolgot, hogy megtérítse a törökömet, mert akkor itt marad közöttünk, s aztán senki sem fizeti meg nekem érte a váltságdíjat; az pedig kétszáz arany ám!

Szörnyen megbotránkozott ezen a hivalkodó beszéden a jó Sára asszony.

– Ugyan, ugyan, édes fiam! Hát elébb való neked kétszáz arany, hogysem mint egy megtérőnek a lelke, aki fölött nagyobb öröm van az égben, hogysem mint kilencvenkilenc igazakon, akik soha hitetlenek nem voltak! Hogy mondhatsz ilyen istentelen beszédet? Ha az apostolok is így gondolkoztak volna! Aztán mire valók neked azok a kétszáz aranyak? Hiszen ha csak pénz kell, itt a kulcsok az övemen, általadom, nyúlj a szekrénybe, vedd kezedhez az egész gazdaságot; van minékünk tisztességes mesterségünk, ami aranyat, ezüstöt hoz a házhoz, amennyire csak szükségünk van. Ha pénzt akarsz szaporítani, nem vagy te arra szorulva, hogy emberhúst árulj. No, kellenek-e a kulcsok?

– Isten áldja meg érte, édes szülém, de nekem nem kell a kegyelmed pénze. Nekem már egyszer ilyen lidérchozta pénz kell, amit nem kellett darabonkint a fogamhoz verni, amíg megkerestem.

– Ej, ej, fiacskám Bálint, te valami titkos dologban töröd a fejedet, amit nem akarsz az anyádnak megvallani. Valld meg, hogy szerelmes vagy. Valld meg no, ne szégyelld magad. Az apád is ilyen andapálkatonája volt, mint te vagy: két esztendeig titkolta, hogy szerelmes belém, csak úgy messziről kerülgetett, utoljára is nekem kellett őtet megkérnem. No ugye, hogy szerelmes vagy? – A bizony meglehet.

– De hát kibe?

– Azt nem mondhatom meg.

– Szegény leány? Alacsony sorsú? Talán paraszt? Vagy éppen szolgáló cseléd? Nem bánom, akármi származású, csak jámbor hajadon legyen: elhozhatod a házamhoz. Ha tudatlan, behunyom a fél szememet, nem látom meg a hibáját, csak azt látom meg, hogy te szereted. – Ha tudatlan lesz is, nem restellem a fá-

radságot vele: mesternek állok mellé, s betanítom minden asszonyi bölcsességre. No, hát ki az?

– Nem mondhatom meg, jó anyám.

– Bálint, Bálint! – szólt Sára asszony, megfenyegetve a fiát a nagy köszörülő acéllal, amit az oldalán viselt. – Te nem jóban töröd a fejedet! Te olyan asszonyszemélyt szeretsz, akinek már férje van. Ne is tagadd! Látom az elsápadt orcádról, a leesett álladról, hogy rátaláltam a bibédre. Bálint, rossz úton jársz! Gondolj rá, hogy annak a jutalma itt e földön hóhérpallós, a másvilágon pedig a pokol tüze! – Tudod, hogy erkölcs dolgában a mi törvényeink nem tréfálnak. Sok ilyen szép fejet, mint a tiéd, láttam én már legördülni, akinek egyéb vétke nem volt, mint hogy összenevetett egy asszonnyal, akinek már nem volt szabad őrá nevetni. De én imádkozni fogok az Istenhez, hogy tégedet mindjárt az első lépésnél olyan akadályba ejtsen, hogy tovább ne mehess, és az út végéig el ne juthass: ahol gyalázat, halál és kárhozat vár reád. Az Isten meghallgat engem!

A Bálint pedig arra gondolt, hogy hiszen ő is az Úristenre apellálta az ügyét: azt mondva, hogy ha épen hazakerül a csatából, akkor üdvösséges dolognak fog nyilvánulni azon szándéka, hogy hajdani kedvesét boldogtalan sorsában meglátogassa. Íme, az első lépést teljes áldás követte; nemcsak megszabadult győzelmesen, de még foglyot is ejtett, akinek a váltságdíjával sokkal könnyebben segíthet minden ismeretlen bajon, hogysem mintha üres erszénnyel menne azokra szembe. – Azért alig is várta, hogy a fogoly Ahmed váltságdíját küldjék már az atyafiai Nagyváradról.

Sára asszony pedig csak azért is mindent elkövetett, hogy a törököt megtérítse. Mindennap olvasott neki az evangéliumból, s tanította énekelni a „Szentek hegedűjé”-ből. Vitte is már annyira a törököt, hogy a keresztyén vallásból elfogadta a borivást és a sonkaevést; hanem egyszer, mikor arra a kényes kérdésre került a sor, hogy hát aztán a keresztyén hitre áttért töröknek szabad-e megtartani mind a négy feleségét, akkor csak összecsapta a tenyereit a jámbor asszony.

– Micsoda? Hát neked négy feleséged van? Hüh, lélekadta törökje! Hogy a mennykő csapkodjon a papucsodba, mikor nem vagy benne! – Akkor csak maradja magad pogány nemzetének. Eredj a négy feleségeddel a saját török poklodba; be ne rondítsd a mienket! – Többet aztán nem vesződött a pogány megtérítésével.

Pár nap múlva meg is érkezett a török váltságdíja Homonnai ezredeskapitány kezéhez; az leszámlálta a pénzt Bálint vitéz kezébe, Ahmedet pedig hazabocsáták rendén Nagyváradra.

Volt tehát már a Bálintnak pénze elég, hogy amit az agyában kifőzött, azt végrehajthassa.

Első dolga volt szabadságot kérni Homonnai ezredeskapitány uramtól a maga és Simplex bajtársa számára egy időre; ami nekik könnyen megadatott, minthogy a gróf úr éppen a mézesheteit élte, s annálfogva nem volt szándéka semmiféle hadjárathoz fogni; a török is csendesen viselte magát ezen a tájékon.

A kétszáz arany ott volt már a tarsolyában. Az útra nem kellett egyéb, mint egy jó gyöngyösi posztóköpönyeg, amit úgy hínak, hogy „gyöngyösi privilégium”; az-

tán meg egy jó kézbeli fokos, egy kulacs meg egy tarisznya; a többi megjön magától. Ha az ember gyalog utazik, sohasem hagyja cserben az alkalmatossága.

Nagy segítségükre volt a kapitánynak azon rendelete, hogy a lovasezred, amelyhez ők tartoztak, induljon Ónodra. Odáig Bálint is együtt ment a Simplexszel; elhallgatva anyja előtt, hogy szabadságot kapott. Onnan aztán ketten együtt felkerekedtek, hogy felmenjenek a Szepességbe, a szép Mikhált meglátogatni.

Azonban a Sára asszony imádsága sikeresebb volt az ő szándékuknál, mert amint az ónodi nagy erdőn végig mennének, egyszer csak előugrik a bokorbul tizenkét martalóc, amilyenek azt az átkozott mesterséget űzték, hogy a városok körül ólálkodva, a keresztyén ifjakat és asszonyokat elfogdosták, s aztán eladták a töröknek; ezek a két fegyvertelen ifjút megrohanták; a Bálint sokáig küzdött velük, egypárnak be is törte az orrát; de utoljára a sokaság őt is elnyomta, a száját betömték, s a pajtásával együtt egy fához kikötötték: természetes, hogy a kétszáz aranyat sem hagyták nála. Aztán szétmentek új prédát keresni. Estig még egy asszonyt hoztak oda fiatal lányával együtt; aztán mikor besetétedett, valamennyit a nyeregkápához pányvázva, elhurcolták magukkal.

Így teljesedett a Sára asszony kívánsága, hogy bárcsak az első lépésnél mindjárt olyan akadályba lépne a Bálint fia, amely őt a továbbhaladástól e veszélyes úton visszatartóztassa.

Tizennyolcadik fejezet

(Kiben meghiratic az io paitaassoknac kevlewmb-kevlewmbfeele zerencheeic, es hogi kinec teniere, ki nec talpa tewric wala.)

A gonosz martalócok minden felsőruhát lehúztak a foglyaikról, csak az alsó vászonygúnyát hagyták meg rajtuk, úgy hajtották őket végig a behódolt falvakon keresztül, amiknek magyar és keresztyén lakossága volt törökkel vegyest, s olyan barátságos törvényük volt, hogy ha magyar ellenség közeledett, azt a török kádi tartozott bejelenteni a török basának; ha pedig oszmán ellenség jött valahonnan, azt a magyar bíró a magyar vezérnek.

Az úton a fogoly asszony leánykájának a lába a kövecseken egészen kisebesedett, menni sem tudott már tovább. A Bálint nem nézhette, hogy a martalócok, mint az oktalan állatot, úgy kényszerítik a nyomorult gyermeket ostorral a továbbhaladásra; mintha nem volna neki elég a saját maga veszedelme, még azt a kisleányt is felvette a vállára, úgy cepelte azt egész Eger kapujáig.

Egerben éppen nagy hetivásár volt; a foglyokat odaterelték a piac közepére, ahol tulkok, birkák és bivalyok voltak áruba bocsátva; ott az egyik átkozott martalóc egy rekedt tilinkón sípolva elkezdte a vásárosok figyelmét felhívni a maga rabszolgaira, pergő nyelvvel hirdetve azoknak a kitűnő tulajdonságait; mutogatva a Bálint hatalmas karjait, ki dacos képpel, kifeszített mellel állt akkor is; míg a Simplex olyan siralmas képet csinált, összegörnyedve bánatában, hogy a martalóc kénytelen volt az ostora hegyével egyszer-egyszer odacsippenteni a lába ikrájába, hogy táncra kerekítse; a fehérnépnek meg lerángatta a válláról a köntösét, hogy lássák a vevők, milyen ép bőrük van.

Legelébb is megvették az asszonyt meg a leányát. Egy müdirnek volt szüksége mind a kettőre. Legalább nem szakították el őket egymástól.

Azután jött egy köpcös török mészáros, aki juhokat szokott vágni. Hej, megörült ez, mikor megtudta a Bálinttól, hogy ő is mészároslegény. Nem is alkudott rá sokat. Ahogy tartotta a martalóc, megadta érte a száz aranyat, s mindjárt rátette a két lábára a maga békóit, s így hajtotta el maga előtt, biztatva útközben, hogy ne féljen semmit, nála jó dolga lesz; kap enni eleget; s majd ha a szőlőszedés ideje eljön, akkor odakinn dolgozhatik a szőlőben, s akkor lőrét is ihatik.

Hanem a Simplexnek sehogy sem akart vevője akadni. Akárhányan jöttek, mind azt nézték, hogy milyen a tenyere. Az pedig nagyon sima és puha volt. A trombitafúvásban nem is törhetett fel. Nem kellett senkinek; hiába kiabált a martalóc: „Vegyétek, vegyétek meg ezt a gyaur disznót!”, s táncoltatta a pányván, mint a medvét.

Utoljára, hogy senki se vette meg, felhajtotta a várba a basához. Ott kijött eléje a muteszellim, annak elmondá a martalóc, hogy íme, ez egy fogoly katona. Ha olyan keresztyént fogtak el, aki nem tudta eltitkolni, hogy katona volt, azt a basának tartoztak átengedni a martalócok – szabott árért. De aki csak tehette, eltagad-

ta azt, mert a basa szeretett többet kapni a portékáért, mint amit kiadott érte, s azt a portéka nem köszönte meg. Az a basa üzlete volt. A muteszellim kifizetett a Simplexért a martalócnak negyven aranyat, amiből az istentelen egyet a szegény eladott rabszolgának visszaajándékozott.

A Simplexet aztán egyenesen a kovácshoz vitték, s ottan a két lábára olyan nehéz vasat vertek, hogy volt rajta mit cepelni. Azzal bedugták egy föld alatti börtönbe. Ott már volt valami ötven darab fogoly, akik nemigen beszéltek egymáshoz, hanem az egyetlen ablak elé guggolva, mely felyülről világosságot adott, pipákat faragtak, korbácsokat fontak, vagy török öveket vetéltek, hogy néhány aspert keressenek vele. Többen pedig a fal mellett feküdtek, mintha betegek volnának, s azoknak a lábaik be voltak kötve. Egy borbély reggel, este lejött hozzájuk, hogy a kötéseiket felbontsa, s a talpaikat, amik sebesek voltak, enyhítő írokkal bekenegesse.

A Simplex kérdezte tőlük, hogy merre utaztak olyan messze, hogy így feltörött a talpuk? Azok azt felelték neki, hogy: „Várj csak, majd te is elutazol oda, aztán megtudod, hogy merre fekszik Bambusonia!”

Nem is telt bele egy hét, hogy megtudta a Simplex, amire olyan kíváncsi volt, s aztán nem kellett neki többet rajta törni a fejét.

Mikor rákerült a sor, felvitték a kajmakámhoz. – A kajmakám derék tréfás ember volt, kövér képe, vastag termete. Hosszú szárú pipából szívta a füstöt, maga elé szedett lábakkal ülve egy tarka szőnyegen.

Nagyon is szépen beszélt a Simplexhez; kedves fiamnak, pribéknek nevezte; kikérdezte: Hova való? Mi sorsban van? Kik a rokonai? Hol a birtoka?

A Simplex elmondta neki a kérdésekre ugyanazt a választ, amit a Jankónak, a rablóvezérnek mondott, hogy ő ilyen szegény, meg olyan árva.

A kajmakám szertelen nagyot nevetett rajta.

– Mintha csak írásból olvasnád! Éppen úgy felelsz, mint ahogy a többi szokott felelni az első „kérdezésre”. – „Nincs se apád, se anyád, azt se tudod hol születtél; szegény vagy, mint a templom egere, hátadon házad, kebeledben kenyered; koldulás a mesterséged.” Ezt feleli sorba valamennyi az „első kérdezésre”, s ha mindjárt a Zrínyi bán fia volna is! Lássuk, hogyan felelsz majd a „második kérdezésre!”

Azzal egy intésére négy csausz lekapta a Simplexet a tíz körméről, kettő az összekötött lábait egy széthúzott kötélnél fogva felemelte, hogy a talpai az ég felé álltak, a másik kettő meg aztán két szál hosszú bambusszal elkezdett a talpain muzsikálni, ami a Simplexnek annyira nem tetszett, hogy az ismételt kérdésekre azt vallotta, hogy „ő királyfiú, apja a velencei doge, keresztapja a lengyel király, csak annak izenjenek, az ad érte váltságul akkora darab aranyat, mint ő maga”. Amért aztán még jobban a talpára vertek.

A szegény Simplex azt hitte, hogy most mindjárt bele fog halni: olyan rossz mulatság az a talpverés.

Ekkor azután bekövetkezett a harmadik kikérdezés: a kajmakám hozatott borbélyt, bekenette enyhítő balzsamokkal a Simplex felmarjult talpait, adatott neki hűsítő sörbetet innia, s aztán elkezdett hozzá szépen beszélni.

– Lásd, édes fiam, minek beszélsz hiábavalóságokat? Minek vallod egyszer azt, hogy zabgyerek vagy, máskor meg azt, hogy király fia? Hiszen valakid csak van a kerek világon, aki ád a bőrödért valamit. Valami jó embered, aki kivált, s akinek aztán leszolgálod azt. Gondolkozzál csak rajta. Hiszen mi nem kívánunk olyan sokat.

Ekkor aztán rájött a Simplex, hogy csakugyan van neki egy testi-lelki jó barátja, csakhogy az maga is rabszolgaságba esett itt Eger városában, egy mészárosmester vette meg: az, ha magát kiválthatja, őt is ki fogja majd váltani.

– No látod, ez már okos beszéd. Hát milyen az a mészárosmester, aki a barátodat megvette?

– Hát olyan szép ragyás ábrázatú.

S minthogy pedig Eger városában akkor harminchárom muzulmán juhölő lakott, s az a mesterségével együtt járó mérges légycsípésektől mind ragyás volt, annálfogva valamennyit felcsődítteté a kajmakám a várba, hogy a Simplex válassza ki közülök az igazit. Az volt a Bálint gazdája, Ibrahim.

Azzal azután előhozatta a maga rabszolgáját.

A jó Bálintnak nagyon megesett a szíve, mikor a jó barátját ilyen állapotban meglátta.

– Szegény Simplex! Mire jutottál énmiattam! Látod, nekem nyugodalmas gazdám van: csak maga ver, nem másodmagával, s csak a hátamat üti; nem is bottal, hanem csak vízilóbőr korbáccsal. Az Isten áldja meg érte.

– Minek tűröd! Mért nem írtál az anyádnak, hogy váltson ki?

– Írtam biz én; fel is kértem, hogy küldjön váltságdíjat teérted is, ahogy énértem. Küldött is rá feleletet rögtön. Azt felelte, hogy szíves örömest lefizeti énértem is, teérted is a váltságdíjat, amiben megalkuszunk a gazdáinkkal; hanem azután az ő rabszolgája legyek azontúl. Azt tegyem, amit ő parancsol; tudta nélkül sehova el ne induljak; se veled soha össze ne találkozzam többet: és azt, akit szeretek, úgy elfeljtsem, hogy soha rá ne gondoljak a szívemben többé – különben itt hágy veszni a török fogságában.

– S mit feleltél neki rá?

– Hát azt feleltem, hogy: „Isten megáldja hát édes szülémet: akkor én maradok a török fogságában; mert én az én kedvesemet még a fekete földben sem fogom elfelejteni soha, sem az én jó pajtásomat, akinek hűséget fogadtam, meg nem tagadom, amíg élek.”

– Ember vagy, Bálint! – mondta rá a Simplex, s azzal összeüté a bokáján a láncos békót, fittyet vetett a két ujjával a kajmakámnak. – Szervusz, basa! Küldhetsz a tömlöcbe vissza. Ha begyógyul a talpam, újra kezdheted az examinálást.

Simplexet azután visszavitték a tömlöcbe, s ott azután megtanulhatta ő is a törökzsinór gombkötővetélést, ölét egy rézasperért, s elmélkedhetett mellette, hogy milyen bolond állapot az, mikor valaki a talpára veret azért, hogy a jó pajtása szerelmes egy asszonyba, aki nem lehet az övé!

Ezalatt begyógyultak a talpán a sebei; de ez nem volt rá nézve semmi öröm: mert előre meg volt neki mondva, hogy amint talpra állhat, megint újra kezdődik a

keserves kikérdezés. Volt olyan a foglyok között, akit már háromszor is kivallattak. Ezt nevezték alkudozásnak. Aki keveset *kínált,* sokat *kapott.*

Eljött a nap, amelyen ismét fel kellett mennie a kajmakám elé. Előre tudhatta azt már, mert ilyenkor előtte való nap nem adtak a fogolynak enni. Éhomra nem árt meg olyan nagyon a bámbusz.

A Simplex reszketve lépett be a vallatószobába. A kajmakám ott ült megint a szőnyegen, előtte egy alacsony asztalkán egy tál párolgó piláf, ami nem más, mint juhhús riskásával; mellette a keze ügyében két szál bámbusz.

– No hát fiam, gyere ide, válassz! – monda a kajmakám a remegőnek. – Ezt a tál piláfot akarod-e megenni, vagy ezzel a két szál bámbusszal akarsz százat a talpadra? No, ne szepegj, hanem válassz tetszésed szerint. Aztán itt a papiros, tinta, kalamáris: írsz nekem róla egy teszkerét, hogy mit kaptál. Ha piláf kell, azt írod, hogy piláfot kaptál; ha bot kell, azt írod, hogy botot kaptál.

A Simplex sehogy sem értette az egész dolgot. Nem tudta, hogy mit tréfál így vele a kajmakám, de elvégre is bot neki semmiképpen nem kellett, a piláf pedig mindenképpen kellett, hát annyi kínálásra hozzáült az utóbbihoz, s tudva, hogy a töröknek nagyon tetszik az, ha a piláfból nem hagynak a tál fenekén, ez a janicsárnál is virtus, igyekezett hát azt tisztára kitörülni.

– No fiam – szólt a kajmakám, mikor a Simplex elkészült –, mármost hát írd meg a levelet, hogy jól tartottalak mai nap piláffal és nem pedig botokkal; és címezd azt a levelet a te kedves pajtásodnak, nemes, nemzetes és vitézlő Kalondai Bálint uram őkegyelmének, az akasztófára való hitetlen kutyának; aki nemcsak hogy magát kiszabadította a rabságbul ingyen, váltságdíj nélkül; hanem még a gazdáját is elrabolta magával, a derék, becsületes juhölőt, s elvitte Ónodra, s most onnan kínálja azt teéretted cserébe, s azzal fenyegetőzik, hogy amicsoda jóval és rosszal leszünk mi itt tehozzád, ugyanazt fogja ő teljesíteni az ő foglyával, a becsületes juhölővel. A Simplexnek tehát meg kellett írnia a bizonyítványt, hogy őtet a törökök tejbe-mézbe fürdetik, írósvajjal kenegetik, és még a helyét is megtörlik, ahová leültetik.

Arra aztán a Simplexnek mindjárt levették az egyik lábáról a békót, s azt fölköték az övébe, annak a jeléül, hogy félig el van bocsátva; de kötelessége lészen az érte kicserélendő foglyot visszahozni, és addig a kötelesség jeléül a lánc másik vége a másik lábán marad; s azt a kiváltó jó barát veheti csak le a lábáról.

Ilyen furcsa kölcsönös obligóban maradás és egymásért való jótállás és kiváltás divatozott azokban az időkben egymásnak baráti szövetségre kezet adott férfiak között.

Tizenkilencedik fejezet

(Ennec tewrteenete fewlewtte nagion hasonlit az Joseph es Potiphaarne tewrteeneteehez; de meeg sem egeeszlen olian, miwel hog weeghezteevel nem az Joseph kerevl az tewmlewtzbenn, hanem az Potiphaar.)

Hogy miképpen szabadulhatott ki a Bálint a maga fogságábul, azt érdemes lesz meghallgatni; mert az valóságos csodadolog, mindamellett, hogy igazán megtörtént valóságos eset. S azt is a Simplex naplójából tanultuk.

A gazdájának, a juhölőnek volt egy szép szőlőskertje s abban egy fábul épült gunyhója, amit ő törökül kösknek nevezett.

Szüret felé közeledvén az idő, minden délután kisétált a török a szőlőskertjébe, kísértetve magát a rabszolgája, Bálint által: mivelhogy az utakat és mezsgyéket a zápor nagyon megrongálta, azért azokat iparkodott helyreigazíttatni.

Napszámosra, vincellérre nem merte azt a munkát bízni, mert azok torkoskodni szoktak, hanem a rabszolgára ráparancsolhatott, hogy meg ne próbálja a szőlőt kóstolni, s mikor vége volt a munkának, mindig azt mondta neki: Mutasd a nyelvedet! Mivelhogy az egri szőlő mind fekete, s aki eszik belőle, annak nyelvét megfesti szederjesre. Szegény Bálint sokszor majd eldűlt a kívánságtól, a nagy rekkenő melegben csákánnyal vágva a követ; a sok szép szőlő csak úgy mosolygott rá; de egy szemhez hozzá nem nyúlt volna.

A gazda ezalatt beült a gunyhóba, s minthogy a töröknek tiltja a vallása a boritalt, annálfogva csak úgy titokban iddogált odabenn, és egyes-egyedül.

Volt pedig a töröknek egy igen szép rabszolgálója vagy felesége, mi nem nagy különbség a muzulmánoknál. Dzsigerdilának hítták, ami annyit jelent, hogy „szívetszúró”. Cserkesz leány volt; úgy vette Budán rabszolgakereskedőtül, ki egész hajóval hozott fel rableányokat Sztambulból. Az egész különbség az asszony és rabszolgáló között az, hogy a rabszolgáló dolgozik, az asszony pedig nem dolgozik. – A Dzsigerdila nem dolgozott.

A török menyecske mindjárt eleve szemet vetett a szép, deli magyar legényre, akit az ura rabul hozott a házhoz; hanem otthon nemigen lehetett vele valami enyelgést kezdenie, mert sok szem őrizte a háznál. Azonban mikor néha az ura után kiment a szőlőbe, ott már szabadabban szólhatott a Bálinthoz, kivált mikor a mészárost helybenhagyta a jó veres bor, hogy ketten kétfelül támogatva vezették haza a házáig.

Az Ibrahim Kermesz (így hítták a mészárost, mivelhogy nagyon veres szakálla volt) azt parancsolta a Bálintnak, hogy daloljon, amikor dolgozik; nemcsak azért, hogy ha dalol, jobb kedvvel dolgozik; de különösen azért, hogy azáltal meg van óva attól a kísértettől, hogy a szőlőt megcsipegesse. Aki dalol, nem ehetik.

Olyankor aztán, mikor az Ibrahimot elnyomta az álom, s kezét-lábát elnyújtva, végigterült a szőnyegen, a Dzsigerdila belevágott a Bálint nótájába, s együtt éne-

kelt vele: ami nem csekély buzdítás egy nőtül, ha egy férfinak a nótáját a maga dalával elkezdi kísérni.

Csakhogy azok a Bálint nótái mind olyan szomorúak és együgyűek voltak, amiket még édesanyjától hallott gyermekkorában: „Fürdik a kácsa fekete tóba: Készül anyjához Lengyelországba", azután meg az, hogy „Amott kerekedik egy fekete felhő: Benne tollászkodik sárga lábú holló", s ami végződik azon, hogy „Rab vagyok, rab vagyok: Tatár rabja vagyok; kezemen, lábamon vas láncot hordozok". Ezek voltak az akkori időknek szomorú nótái.

De még ezt a nótát is abbahagyta a Bálint, amint a Dzsigerdila belevágott, s együtt énekelt vele.

– Miért hagytad abba a nótát? – kérdezé tőle a török asszony.

– Azért, mert te is énekelni kezdtél, s félek, hogy felébreszted az Ibrahimot, s engem ver meg érted.

– Ne félj semmit. Alszik az Ibrahim mélyen. Mákonyt tettem a dohánya közé. Ilyenkor úgy alszik, hogy akár puskát sütögethetnének el fölötte: mégsem ébredne fel; akár csókolódhatnának fölötte, mégsem ébredne fel.

Bálint csak nem akart belőle érteni semmit.

Ekkor aztán Dzsigerdila kezdett el dalolni egy olyan népdalt, amiben már szerelem van. A régi időkben is dalolták azokat, csakhogy elbújva, erdőkön, mezőkön; mert bent a városokban tiltották a papok, egész prédikációkat tartottak ellenük, s közönségesen *„virágdalok"*-nak nevezték, s azt tartották róluk, hogy a tiszta erkölcs megvesztegetésére szolgálnak.

S bizony furcsa dolog is az, hogy mi minden szabad egy énekben! Ha egy férfi csak úgy prózában mondaná azt egy szép asszonynak: „Ugyan rózsám, adjon nekem egypár csókot!" bizony úgy nyakon felejtené érte, hogy a szeme is szikrát hányna; hanem ha ugyanazt cifrán elénekli: az úrnő még leül a zongora mellé, és akkompanyoz neki hozzá. Valamint ha egy szép asszony a férje jelenlétében recitativo mondaná azt egy harmadik gavallérnak, hogy: „Kóstolja csak kend, be jó ízű!" – a férj puskát, kardot ragadna, hogy bosszút álljon érte; ha pedig szépen cikornyásan, vékony hangon elénekli egy egész társaság előtt ugyanazt a madám, még a férj is tapsolni kezd neki, s azt kiáltja: „Da capo!"

A Dzsigerdila pedig oly csábítón, oly melegen tudta énekelni azokat a hívogató, csalogató dalokat, hogy lehetetlen volt tőlük át nem melegedni.

Hanem a Bálint tartotta magát, s nem vágott bele az ő nótáiba.

– Hát te nem tudsz virágdalokat énekelni? – kötődék vele a Dzsigerdila.

– Tudok biz én, énekeltem magam is eleget. Egyért azért csaptak ki az iskolából; de fogadásom tartja, hogy míg rabságban leszek, addig virágdalt nem énekelek.

Volt pedig a török kertjében egy drága szép szilvafa, amilyen még akkor a ritkaságok közé tartozott: a gyümölcse gömbölyű volt és olyan piros, mint a rózsa. A kertészek *bonamerának* nevezték.

Erre a fájára vajmi büszke volt az Ibrahim. Előre megmondta Bálintnak, hogy le ne próbáljon egyet venni róla, mert megtöri a csontját. Azt a gyümölcsöt ő mind a pasa asztalára szánta.

Egy délután megint kijött a Dzsigerdila az ura után, s elaltatta az Ibrahimot, ahogy szoká, a dohányába kevert mákonnyal, s aztán, ahogy a Bálint nem akarta a virágdalait együtt énekelni, ő is bosszúsan lefeküdt a fűbe, és úgy tett, mintha alunnék.

A nap forrón sütött, Bálintnak majd a szája padlásához ragadt a nyelve a nagy szomjúságtól. A szőlőhöz nem mert nyúlni, mert annak a leve meglátszik a nyelvén, hanem azok a piros szilvák olyan csábítóan mosolyogtak rá. Hisz nincs megszámlálva, hány van a fán! Bátorságot vett magának, mikor azt hitte, hogy senki se nézi, odalopózni a fa alá, s lehúzni egy ágat, és elköltögetni egypárt a pasának szánt bonamerákból. (Úgyis kövér ember a pasa: hátha kilelné tőle a hideg?)

Egyszer csak dévaj nevetést hall a háta mögött: a Dzsigerdila nem aludt, csak leskelődött, s erre ő úgy megrezzent, hogy ijedtében az egész szilvafaágat, amit magához húzott, lehasította.

No, lesz most neked ezért, Bálint!

Szégyenkedve sompolygott vissza a munkához, s úgy nekifogott, hogy egy óra alatt két órára valót dolgozott. A Dzsigerdila pedig egyre kötődött vele, gúnydalokat énekelt neki, ingerkedett vele, s zöld diókkal hajigálta.

Bálint ezúttal olyan rossznak érezte magát, mint egy kárt tett gyermek, aki várja a bizonyos verést. A török mindig azt mondta, hogy nem adna oda egy ágat arrul a fárul száz dénárért. Vajon hány dénárba szokott számítani egy korbácsütést? vagy hány korbácsütést egy dénárba?

Mikor aztán beesteledett, s a mészáros fölébredt, ismét akkorát ivott ébredőre, hogy a feleségének és a rabszolgájának kellett őt kétfelől támogatva hazavezetni.

Hát amint elmegy a bonamera fa előtt, egyszerre meglátja a lehasított ágat.

Erre a tekintetre tüstént kiment a mámor a fejéből, úgy felfortyant.

– Ki cselekedte ezt? – ordítá, kirántva öve mellől a vízilóbőrből készült korbácsát. Úgy forogtak a szemei, mintha maga volna az öccse annak a vízilónak.

De mielőtt a Bálint szólhatott volna, a Dzsigerdila elkiáltá magát.

– Én törtem le, no! Hát ugyan mi baj van azért a kis szilvafagallyért?

Csak az a baj lett érte, hogy az Ibrahim nem sajnálta a vízilókorbácsát a maga kedves feleségének a hátától, s rácsapkodott vele egész haragjából, s talán tetőtül talpig verte volna, ha maga el nem bukott volna, betörvén az orrát, amikor aztán elég baja volt hazáig a saját orravérének elállításával.

Hanem a Dzsigerdila mégis kapott annyi korbácsütést, amennyi elég volta Bálinttal megértetni, hogy mily forró indulattal viseltetik iránta ez asszony, ki kész a rabszolgája hibáját magára vállalni, s a maga gyenge bőrét megpaskoltatni amazé helyett.

Másnap délután megint kimentek mind a hárman a szőlőkertbe.

Mikor az Ibrahim szokott módon elaludt: odahítta a Dzsigerdila a Bálintot.

– Nagyon fájnak a vállamon a tegnapi ütés nyomai – monda neki, s egy kis ezüstszelencét adott a kezébe, amiben valami balzsamos kenőcs volt. – Jer, és kenegesd be ez írral, ott, ahová a magam keze nem ér.

Azzal lecsúsztatta a válláról a köntöst, hogy a hófehér nyakát és hátát fedetlenül láthatta a Bálint; melynek sima bársonyán ujjnyi vastag piros daganatok csíkjai látszottak.

Bálint bekenegette a miatta kapott fájdalmas daganatokat az illatos kenőccsel, s kérdé a Dzsigerdilától, hogy enyhülnek-e?

– Hamarább megenyhülnének – monda a Dzsigerdila –, ha megcsókolnád őket.

Bálint visszaborzadt e szótól.

– Hogyan csókolnám én meg egy idegen asszonynak a vállát, aki a gazdámnak a felesége?

– Gazdád alszik, nem látja meg.

– De meglátja az Isten.

A török asszony széjjelnézett bámulva.

– Én egyet se látok itten.

– Az Isten láthatatlan, és mindenütt jelen van.

– Ha láthatatlan, akkor a korbácsa is láthatatlan, nem üthet vele.

– De nagyon is tud ütni láthatatlan korbácsával. Látod: én nem is tettem, csak gondoltam arra, amit tilt az Isten, s ezért a gondolatért viselem ezt a láncot a lábamon.

– Én levenném azt a láncot a te lábadról minden éjjel; tudom, hol tartja a békó kulcsait Ibrahim; az övében. Csak nappal volnál rabszolga: éjjel nem; s a váltságdíj sem volna drága: a számára megalkudnánk, a pénz neme volna: csók.

– De ez vétek volna Isten előtt.

– De hát mi sérelme van abból az Istennek, ha egy férfi megcsókol egy nőt?

– Az, hogy megsérti az ő parancsolatját, melyben azt rendelte, hogy mindenki szeresse azt, aki az övé, és ne azt, aki a másé.

– Szólj csak – monda akkor a Dzsigerdila, hirtelen egyet fordítva a beszédén nagy ravaszul, mintha másfelé akarná azt terelni. – Hogyan nézhetted el azt tegnap, hogy engemet Ibrahim megvert temiattad: és nem fogtad meg a kezét, és nem vallottad meg, hogy te voltál a kártevő?

– Megmondom igazán. Nem azért nem szóltam, mintha féltem volna, hogy az ütéseket, amik téged értek, majd én kapom meg; hanem azért, mert attul féltem, hogy ha megmondom az igazat, akkor téged az Ibrahim megöl.

– S miért féltél, hogy akkor engem az Ibrahim megöl?

– Azért, mert magadra vállaltad az én hibámat.

– S mit tudott volna meg abból az Ibrahim, hogy én a te hibádat magamra vállaltam?

Bálint csak nem akarta kimondani azt a szót.

– Ugyebár azt – segített rajta a Dzsigerdila –, hogy én inkább a tied vagyok, mint az övé. Hát mért ne lehetnék egészen a tied?

– Azért, mert az övé vagy.

– Igaz; megvett. Adott értem ötszáz aranyat. De ha te adnál neki értem ezer aranyat, hát bizony neked adna; mert kapzsi és fösvény.

Bálint jóízűt nevetett ezen.

– Ugyan, hol vennék én gyönge ezer aranyat az én nyomorúságomban?

– No hát, megállj, majd mondok én neked valamit, amit még senkinek sem mondtam el. Ülj ide le mellém. De úgy ülj, hogy a szemembe láss. Hát mikor az Ibrahim ezt a szőlőt megvette, már akkor ez a kösk itt állt. Kemence is volt benne. Szüret alatt sokszor kedve támadt az Ibrahimnak idekinn maradni, úgy, hogy idekinn kellett kenyeret sütnöm. Egyszer amint a kisült cipókat kiszedem, az egyiknek a fenekére egy aranyat találok odaragadva. Nem szóltam felőle senkinek; csak azt vártam, hogy éjszaka legyen, akkor fogtam egy kést, elkezdtem a kemence fenekét felfejtegetni. Hát az egész tapasztás mind csupa arannyal volt teli. Azt bizonyosan, mikor a várost elfoglalták a törökök, rejtette oda valami gazdag birtokos, aki aztán elpusztult a harcban. Nem szedtem én fel a kincset, otthagytam, újra betapasztottam sárral, ráfűtöttem, hogy az agyag cseréppé égjen. Most is ott van mind. Ibrahimnak nem szóltam felőle semmit, mert ha megkapja azt a sok pénzt, annál többet fog inni, annál többször megver; sőt még új asszonyokat is hoz a házhoz, s azokkal is nekem gyűl meg a bajom. Hát én azt az egész kincset neked adom. Végy el belőle annyit, amennyivel kiválthatod magadat Ibrahimtól; a többivel pedig végy meg engemet tőle. Még aztán is marad, hogy eltarthatsz belőle.

Most azután igazán kelepcébe volt szorítva a jó Bálint. Mit szóljon most erre? A szép asszony mellé még sok pénzt is kínál neki a szerencse. Azonban segítségül hívta az igaz hitet.

– Az nem lehet, édes asszonyom – mentegetőzék jámborul –, az én vallásom szerint az asszonyokat nem veszik pénzen; azok önkényt, a maguk szíve szerint adjak a kezüket annak, akit szabad akaratból választanak. Aki pedig őket elveszi, az az ő hűségüket nem pénzzel, nem ajándékkal fizeti meg, hanem hasonló hűséggel, viszontszeretettel.

Hanem erre csak összecsapta kezeit a szép Dzsigerdila.

– Ah, hisz akkor ez a te vallásod nekem nagyon tetszik. Ha nálatok nem kell se adásvevés, se felpénz, csak szabad akarat; hát az nálam megvan. Én elszököm veled; megismerem a te Istenedet, elmegyek a te templomodba, s hagyom magamat annak kereszteltetni, amit te választasz a számomra.

De már ez igazán nagy csábítás volt a Bálintra nézve. Ha Sára asszony ott lett volna mellette, bizonyosan azt mondta volna: „No fiam, most fogtad már meg az anyját a szerencsének! Kapj utána mind a két kezeddel, el ne ereszd. Kapsz egy gyönyörű szép asszonyt: nagy fekete szeműt, pici piros szájút; hozzá tömérdek sok pénzt, egész kemencealjával, s ami a legfőbb: megszerzesz egy eltévelyedett hitetlen lelket az örök üdvösség számára, amiért magadnak is mennyországhoz lészen jussod.” És ez is lett volna a legtermészetesebb okoskodás a földön.

Hanem hát nem az járt a Bálint eszében. Lehetett akárki, akármilyen szép asszony a földön, amíg az ő Mikháljának a képe élt az ő szívében, olyan volt amellett minden más asszonyarc, mint a kísértő lélek; aminek elég azt mondani: „Távozz tőlem!” – hogy eloszoljék a légben.

Mást szeretett.

Hanem ezt nem mondta a Dzsigerdilának.

Ahelyett egészen alamuszi képet fancsalított: összehúzta a vállait kegyesen, s mintha csak a Bibliából olvasná, olyan áhítatos, kenetteljes hangon mondá:

– Avagy hogyan követném én el azt a nagy gonoszságot, hogy én az én gazdámnak a feleségét elszöktessem?

Erre a szóra aztán dühbe jött a Dzsigerdila; lerántotta a papucsát a lábáról, pofon csapta a talpával a Bálintot jobbról-balról, s a szeme közé köpött neki:

– Coki, rabszolga! Takarodj a kapához! Földtúrás a dolgod! Azzal az arcára terítette a fátyolát, hogy ne is lássa többet az orcáját az élhetetlen rabszolga; s oly nagy volt iránta a megvetése, hogy még csak félni sem tartotta érdemesnek a gyávától elmondott titkai miatt. Aki a gazdájának a feleségéhez nem mer hozzányúlni, az bizonyosan az elásott kincsére sem meri rátenni a kezét.

Az asszony nagy dérrel-dúrral ment haza a szőlőből; elébb jól megrugdosva az alvó Ibrahimot, hogy ébredjen már fel.

A mákonyos álmot alvó e gyöngéd felébresztésre elébb rúgkapálózni kezdett a kezével-lábával, azután megfordult ötször-hatszor a saját tengelye körül, míg a lejtőn legurulva, valahol a szilvásban szedte fel magát; ott még egy kis ideig feküdve és nyitott szemekkel folytatta azt az álmot, amit látott, s beszélgetett azokkal a paradicsomi alakokkal, akiket az ópium összehordott a fejében; azután nagyot bámult a világba, elkezdett a szemöldeivel, az állával rángatózni; végre négykézlábra állt, és nagyot ordított a rabszolgája után.

Bálint odacammogott hozzá.

– Hol a feleségem?

– Hát őrzője vagyok én a kend feleségének? Tán hazament.

– Azt álmodtam, hogy megint meglopta a piros szilvámat. Ezek az asszonyok olyan torkosak. Te, Bálint, nem ettél abból a szilvából! Nem is eszel, nagy kutya! Az olyan, mint a *túbafának* a gyümölcse, ami a paradicsomban van, s amiben szinte nem vásik a fogad, gyaur disznó! Hová tetted a feleségem? Legjobb volna azt a szilvát mind leszedni a fáról, és elküldeni a pasának. Mit gondolsz, mit ád érte? Azt hiszed, hogy én nem tudok felmászni erre a fára? Repülök fel rá, mint a mókus! (Az ópiumszívóknak az a bolondságuk marad, hogy igen erőseknek és gyorsaknak képzelik magukat.)

Azonban mászni sem tudott a jámbor, nemhogy repülni tudott volna.

– Megállj csak, hadd tegyem le a kaftányomat, meg az övemet, meg a turbánomat: aztán segíts egy kicsit röpülnöm.

A Bálint aztán felsegítette az Ibrahimot a szilvafára. Ő maga akart minden szem szilvát leszedni a szatyorba: a rabszolga kezének nem volt szabad hozzáérni ahhoz, ami a pasa számára volt szenteltetve.

A szegény rabszolga elgondolta magában, hogy ha ő most hazamegy az urával: az a pogány asszony egészen úgy fog vele bánni, mint ahogy bánt a Potiphárné a Józseffel; mert nem szükség azért az ótestamentumot olvasni az asszonynak, hogyan kell bosszút állni egy férfiún, aki szerelmi ömlengéseit visszautasította. Bizonyosan halálra vereti az urával.

S hogy az eset tökéletesen hasonlítson, még az álommagyarázási tréfa se maradt el.

– Ugyan mit jelent az – motyogott odafenn a fán az Ibrahim –, amit az imént álmodtam, hogy egy csirke lecsapott egy kányára, és elrepült vele? Nem a kánya a csirkével, hanem a csirke a kányával.

(– Gyere csak le onnan a fáról: majd mindjárt megmagyarázom neked) – gondolá magában a Bálint, s amíg Ibrahim a szilvát szedte, azalatt ő kikereste a gazdája levetett övéből a bilincse kulcsát, s azzal kiszabadítá a lábait a békókból, s a lánctartó szíját leoldá a derekáról, s azzal odaállt a fa alá szépen.

Az Ibrahim elannyira belemerült a szilvaszedésbe, s a szép bonamera oly igen gyönyörű volt, hogy észre se vette, amikor a nap leáldozott, s a várban elkezdték a takarodót fújni.

Ez pedig azt jelenté, hogy minden ember siessen a dolgát abbahagyni, aki a szőlőkben vagy a mezőkön van, mert a harmadik trombitaszónál bezárják a kapukat, s aki ott künn reked, sehogy se juthat be aztán a városba.

A trombitaszó hallatára aztán Ibrahim Kermesz is kezdett lekecmelegni a szilvafáról. Elébb leadta a Bálintnak a bonamerával teli szatyrot, s azután maga is kezdett leereszkedni, kérve a Bálintot, hogy segítsen neki – átugrani azt a fát.

De segített is neki a Bálint; mert abban a percben, amikor Ibrahim két kézzel kapaszkodva az ágba, lógott a föld és az ég között, hirtelen a fejére rántotta az egész szatyrot valamennyi bonamerával együtt, hogy annak tele lett szilvával a szája, s ezzel lerántva a földre, hátrakötözte a kezeit a lánctartó szíjával, s azzal belökte őt a köskbe. A szomszédok semmit sem vettek ebből észre, mert az mind el volt foglalva a maga sietségével, hogy kapuzárás előtt elérhessen a vár faláig; senki sem ért rá a más dolgára ügyelni.

A Bálint aztán bezárva a kösk ajtaját magára, legelébb is felfeszegette a sütőkemence fenekét. Ott bizony volt arany elég: a Dzsigerdila igazat mondott. A Bálint nem várt másodszori kínálást, hanem összesöpörte azt nagy hevenyén az Ibrahim tarisznyájába. Azután felvette magára az Ibrahim kantusát, kaftányát, salaváriját, felkötötte a turbánját, arra pedig feladta a maga rabszolgagúnyáit, s mikor besötétedett, akkor pányvát kötve a nyakára, azt mondta neki hogy: „No, mármost megyünk Ónod felé; aztán úgy találj egyet kiáltani, hogy a saját rézcsákányodat összetöröm a kopasz fejeden.”

Minthogy pedig Ibrahim Kermesz nagyon sajnálta a rézcsákányát, kiváltképpen ha azt a saját tarkóján törnék össze, annálfogva egész mohamedánus megnyugvással engedé magát a szőlőkertek mélyutain át az erdőbe s onnan a legközelebbi faluba hajtatni, ahol Bálint a keresztyén bírónál rögtön fogadott egy négylovas szekeret, és azzal magát és foglyul ejtett gazdáját ép egészségben átszállíttatá reggelre Ónod várába.

Huszadik fejezet

(Az mellben nagion kewrnievlmeeniessen; hanem igen vnalmassan elewadatic az raboknak az ezer kiwaltatasaanac teketoriaya.)

Nehogy pedig valaki eme régi szokásokat úgy ítélje meg, mint valami rettenetes barbár divatot. Mert hiszen újabb korban is vannak hasonlatos szokások: amik a régiebbeknél még sokkal keservesebbek, amikor például egy vagy két jó barát a harmadiknak a váltójára ráírja a nevét, s aztán, ha az egyik nem fizet, a másikat egzekválják helyette. Avagy kérdezzétek meg azokat, akik a mai világban az ő jó barátjaikért a mindenféle újkori tatároknál, nemkülönben a bankok és takarékpénztárak megerősített váraiban váltságdíjakat fizettek: nem sokkal embertelenebb népszokásnak találtak volna-e, ha ezeknek a jó barátoknak azok a fogvatartók inkább jól a talpaikra vertek volna két szál bámbusszal?

Aztán mi is represszáliákat gyakoroltunk bőségesen; csakhogy ha a török ütleget kapott, azért nem lamentált senki: annak úgy kellett; megérdemelte!

Az ónodi var ormai és kapubejáratai éppen úgy fel voltak ékesítve póznára dugott török fejekkel, mint Eger váráé keresztyének koponyáival.

Mikor a Simplexet félig szabadon bocsáták, az a bal lábán hagyott békó arra való volt, hogy őt emlékeztesse, miszerint valamennyi Egerben foglyul hátramaradt magyar mind kezességet vállalt őérette úgy, hogy ha a kitűzött napra vagy a váltságdíjat, vagy a cserefoglyot ő el nem hozza Egerbe, a hátramaradt foglyok mind kegyetlen botbüntetést szenvednek őmiatta; úgyhogy az ilyen félig elereszett fogolynak az elszökés vagy vissza nem térés a legalávalóbb bűnül tudatott volna be az egész országban.

Legelébb is tehát a kajmakám állapodott meg a Simplexszel, hogy mire becsüli ő magamagát. A Simplex azt mondta, hogy megér ötszáz magyar forintot. Erre a kajmakám azt mondta, hogy no hát legyen négyszáz: mert a töröknél megvolt az az alkorán parancsolta kegyes szokás, hogy amennyi váltságdíjat a megkínzott fogoly magáért felajánlott, annak egy ötödrészét neki leengedték.

Nagy szerencséje volt a Simplexnek, hogy neki is volt egy testi-lelki barátja, amilyen szövetség azon időkben mindenütt fennállt, és írott törvényképpen fenntartatott; kötelessége levén egyiknek a másik iránt, hogy azt a bajban segítse, a csatában védelmezze, ha elfogják, helyette váltságdíjt tegyen le, vagy más fogolylyal kiváltsa; amíg fogságban van, a vagyonát megőrizze, kótyavetyénél a barátja birtokára elővételi joggal bírjon; ha szerelmes, imádottját megnyerni segítsen; ha becsületét sértik, helyette megverekedjék; ha elesik, eltemesse, megsirassa, árváit koldulásra jutni ne engedje. Szép szokás volt az, s nagy szükség volt rá azokban az időkben.

A Bálint, amint szerencsésen megérkezett Ónod várába, azonnal átadta a maga foglyát, valamint a magával hozott kincset, a saját kétszáz aranya levonásával (mint amelyet a martalócok tőle raboltak el), a várkapitánynak, abból a célból,

hogy a készpénzzel váltson ki előkelő vitézeket, akik az egri vár tömlöcében sínylődnek, valamint azt a tisztességes asszonyt, leánykájával együtt, akit vele együtt fogtak el a martalócok, s eladták az egri baromvásáron; a fogoly mészárosért pedig cserélje ki az ő barátját, az ezredtrombitást: Simplexet.

Mely nemes tettével annyira megnyerte a vitéz urak tetszését a Bálint, hogy rögtön megtették őt káplárukká; a kiszabadított asszonyság is növendék leánykájával fölkereste őt, s kezeit csókolva, lábait ölelve adott hálát neki, s most már felfedezte magát előtte, hogy ő egy gazdag földesasszony, s ha a leánya hajadonkort ér (még csak tizenkét esztendős volt), négy vagy öt esztendő múlva: jöjjön el érte, hozzá adja feleségül.

De a Bálint megköszönte szépen az ajánlatot, s azt mondá neki, hogy csak nevelje más boldogabb halandó számára a leánykáját, az ő csontjait ki tudja hol fehéríti már a nap négy esztendő múlva!

Csak a szép Mikhál volt mindig az eszében!

Alig várta, hogy a Simplex újra előkerüljön, hogy indulhasson vele útnak.

Hanem az a fogolykicserélés nem ment ám olyan könnyen, hogy adsza, nesze! Az egri kajmakám azt írta az ónodi kapitánynak, hogy ő az egri juhölőt el nem fogadja négyszáz forintba, amennyi a trombitás váltságdíja. Egerben még van harminckét mészáros; azért nem számítanak többet kétszáz forintnál. Ha a másik kétszázat készpénzben rá nem adják nyomtatékul, ő valamennyi keresztyén fogolynak mind a talpára veret. Mellékelve volt a keresztyén foglyoknak egy siralmas instantiája, melyben kérik a kapitányt, hogy teljesítse a kajmakám kívánságát, különben őket ütik.

Erre viszont az ónodi kapitány hozatta fel a börtönből mind a huszonhat török foglyot, s azokkal íratott siralomleveleket az egri basához, hogy talpára ne veressen az ottani keresztyén foglyoknak, mert ő akkor a török foglyoknak a fejére fog veretni.

Különösen nagy volt a szurkolása a két kicserélendőnek, akiknek kölcsönösen mind a két fél szörnyen ígérkezett kifordítani a bőrét, úgyhogy ezek féltükben a legjobb barátokká lettek egymás között.

Végre a Bálint ráadta még a kétszáz forintot nyomatékul a maga mészárosára, s arra a Simplex is, a mészáros is, mindketten félig levetett békókkal elkísértettek Egerbe. Ott a pénzt átvette a kajmakám; a mészárost meg a felesége, s lett olyan nagy dáridó a háznál, hogy a Simplexet is meghívták, s megtraktálták birkahússal tizenkétféle kiadásban; végül megajándékozta az Ibrahim egy pár piros bagariacsizmával, egy pár papuccsal, a Dzsigerdila pedig küldött általa a Bálintnak egy pár patyolat *fácenétlit* (alkalmasint zsebkeszkenőt), amire török betűk voltak hímezve, s amikkel a szépasszony az elválás emlékére a könnyeit törölgeté le.

Hanem az Ibrahim Kermesz megesküdött a próféta szakállára, hogy soha többet kálvinista hitű hitetlent rabszolgának meg nem vesz, ha egy dénárért vesztegetik is.

A kajmakám pedig kiadá az elbocsátó levelet a Simplexnek, az ónodi kapitányhoz címezve, mely kezdődött e szavakkal: „Itt küldöm vissza neked a te trombitásodat, a nyüves kutyát… stb.”

– mire az ónodi kapitány mérgében azt a tromfot adta, hogy egy disznófarkot zárt szelencébe, s azt küldé meg a kajmakámnak; erre meg az viszont azt felelte neki, hogy: „Vettem a te ajándékodat: látom, hogy a legdrágább kincsedtől fosztottad meg magadat.” Aminthogy ez az ékes correspondentia még tán ma is olvasható az ónodi levéltárban.

Ezek után aztán ideje már, hogy meginduljon Bálint a szerencsétlen Mikhál felkeresésére, akivel nem tudhatjuk, hogy mi történt azóta, akár benn a vihodár kastélyában, a gyűlölt ember karjaiban, az ördöngös boszorkány igézetében, a vérben dolgozók borzasztó társaságában, akár pedig a kastélyon kívül, ahol a méregevő harámbasa fenekedett rá, hogy hunyortól sárga ajkaival halálra csókolja szegényt.

Huszonegyedik fejezet

(Igenis ewrwendetes hir eerkezic wala: mellbenn wagion gonozaknac pvztvlaasa.)

A Simplex leginkább azzal vette meg a Bálintnak a szívét, hogy elmondta előtte, miket hallott a haramiák tanyáján az ő szerelmesének elvesztésére terveztetni.

Nem mert neki mindent elmondani, mert félt, hogy nagyon megijeszti vele; sőt talán minden bátorságát el fogja veszteni, ha az igazat megtudja; hanem annyit felfedezett előtte, hogy a Kaczentreiter nem vitte el Mikhált a parókiába, melybe megválasztották papnak; hanem otthon maradt az apja kastélyában, ahol Mikhállal nagyon kegyetlenül bánnak; a rablók pedig elébb-utóbb el fogják azt pusztítani; akkor a Mikhálra rettenetes sors vár.

– Mit tegyek? Uram Istenem! Mit tegyek? – tépelődék a szegény Bálint.

– Nem tehetsz te ottan egyebet, édes jó pajtásom – monda neki a Simplex –, mint hogy elhozod magaddal onnan a te kedvesedet.

– De hisz az Isten ellen való vétek lenne!

– Mégis megteszed azt! Csak gyere odáig. Csak egy szót szólj vele; csak meglásd, hát bizony azt teszed, amit megmondtam.

– Isten megőriz talán a nagy bűntől.

– Én nem tudom. Én lutheránus vagyok: nem hiszem a predestinációt; te vagy a kálvinista: neked kell azt hinned. Neked kell azt tudnod, hogy mindaz, ami veled történt és még ezután történni fog, meg volt előre írva egy nagy könyvben, ami elébb íratott, mint a világ megteremtetett; a te akaratod nem változtat azon; s ha meg van rólad írva, hogy a hegy tetején halj meg: ha te nem mégy fel a hegyre, a hegy fog alád jönni. Én csak azt mondom teneked, hogy az első lépés után következik az utolsó. Ha arra szánod magadat, hogy meglásd a régi kedvesedet, akkor nem hagyod őt el többé, hanem elhozod magaddal, habár az utadat kétfelől csupa akasztófák árnyékoznák is be. Ha ez nem lett volna felőled határozva, akkor maradtál volna otthon az anyádnál, s vetted volna el a fürmenderék Katalinját.

Ilyenforma beszélgetések közt mentek, mendegéltek a biztos országúton; ezúttal jól ellátva magukat tűzifegyverekkel és pallossal, csákánnyal, hogy minden rongyos martalóc útjokat ne állja. Azoktul különben biztosságban lehettek; mert nem a kassai utat választották, hanem a göncit, s a martalócok a Hernád bal partján nemigen csaptak át, mert ott könnyen megszorították őket, ha a Hernád hirtelen megáradt: azt pedig sokszor megtette.

Ezen az úton tehát egész háborítatlanul elérkeztek Somosig hetednapra Ónod várából. Somos pedig már az utolsó állomás Eperjeshez, ahonnan az út letér Lőcse felé.

Itten már csak a rablóbandáktól kellett tartaniok, amik azt a vidéket rettegésben tarták, s elébb ki kellett azt tudni, hogy merre tanyáznak most, mert sokszor

megtették azt, hogy átmentek egész Lengyelországba, ahol szintén olyan szívesen látott vendégek voltak, mint itt.

A Simplex magára vállalta, hogy tudakozódni fog a rablók után a vásárosoktul, akik legjobban szoktak értesülve lenni. Addig a barátját hátrahagyta a csárdában.

Mikor aztán visszatért hozzá: ragyogott az arca az örömtül.

– Mondtam ugye, hogy szerencse fiai vagyunk! Nem burokban születtél-e te, Bálint? Tele van a város gaudiummal. Mind a három rablóbandát elfogták. Rajtavesztettek az iglói búcsú ellen tervezett támadáson. Három vármegye összefogott, meg a császári katonaság: kiszorították őket a sziklaodúikból, mindenfelé elállták az útjaikat, utoljára a rablóknak elfogyott a puskaporuk: aki el nem esett, megadta magát. Élve került kézre a hetyke Havrán, a kegyetlen Bajusz; kiket a társaik maguk kötöztek meg, hogy kegyelmet nyerjenek. Hanem a Jankó története mégis a legcsodálatosabb. Annak a vesztét egyenesen én okoztam. Ezt nem bírták kézre keríteni. Mikor már mindeniktől el volt hagyva, mindenfelé körülfogva, akkor egy fenyőfát levágott, s azon, mint a paripán csúsztatta le magát a legmeredekebb sziklalejtőn, s aztán egy másik sziklameredélyen meg úgy felkapaszkodott, mint a vadmacska: ahova senki se mehetett utána. Hogy mégis vesztébe rohant, azt csak asszonynak köszönheti. A hámori kopanicsárnénak megizente általam, én meg az olajkáros által, hogy mikor látja, jókedvűnek lássa, az urának meg, hogy sehol színét se lássa. Az üldözés után egyenesen odamenekült a Jankó a szeretőjéhez. Az asszony nyájasan fogadta; vígan mulattak, nagy dáridót csaptak; egész éjjel folyt a bor a csapon, s két dudás muzsikált felváltva a Jankónak: a két dudás kifáradt a muzsikálásban, de nem a Jankó a táncban. Még délig is mindig ivott, s veszett jókedve volt. Akkor aztán marokkal szórta a pénzt a szájtató parasztok közé, s amíg azok kapkodták a tallérokat, azalatt kiment a mezőre, s azt mondta, hogy aki utána próbál menni, azt agyonharapja. Nem is volt senkinek olyan disznószíve, hogy utána merjen menni; csupán egy embernek. Az a kopanicsár volt.

A Jankó egész éjjel kereste, hogy megölje; ez pedig el volt bújva egy szénaboglyában délig. Délben aztán előbújt a boglyából, s akkor ő indult el a Jankót keresni. Nem volt nála egyéb fegyver, mint egy kétágú, hosszú nyelű favilla, amilyennel ezen a vidéken a kévéket adogatják fel a karó hegyére.

Rá is talált a Jankóra, amint ott feküdt a haricskában, kezétlábát szétnyújtva, aludt hanyatt. A kopanicsár odaillesztette a nyakára a kétágú villát, s azzal egyszerre odaszorította a nyakát a földhöz. A veszedelmes rabló fejénél fogva volt leszorítva. Nem haraphatott. Mérges szája, az ő legveszedelmesebb fegyvere tehetetlenné lett téve. Hasztalan ordított, káromkodott; a kopanicsár vasmarka fogva tartá, míg a többiek bátorságot kapva, odarohantak, s megkötözték. – Holnap végzik ki Eperjesen mind a hármat. – Azt megnézzük.

Huszonkettedik fejezet

(Mellnec foliamatthiaabann elmondatic az gonoz embereknec rettentew sorsuk ees peeldaadasvc, mell az genge ziweveknec naghi zomoorusaaghot okoz wala, az megaatalkodottac penig peeldat belewle nem weznec wala.)

– Én nem nézem meg – monda a Bálint Simplexnek. – Énnekem a bőröm is borsódzik, s minden körmöm hegyébe egyszerre beleáll a fájás, ha arra gondolok, hogy egy embertársamat kínozzák. Olyan természetem van, hogy ha magamat ütnek, vágnak, tépnek: azon nevetek; hanem ha azt látom, hogy más embert mortifikálnak előttem: attul felforr a vérem. Magam nem szédülök, akármilyen meredély útján végigjárok; hanem ha azt látom, hogy más ember jár az örvény felett: attul elkábulok. Csodálom, hogyan tudja valaki a vesztőhelyet megnézni gyönyörűségből. Én a rágondolástól is irtózom. A csatatér egészen más. Ott ember ember ellen harcol. Ott meg se hallom a haldokló kiáltását; ami halált én ott osztok, azt nekem is oszthatja más; de azt nem akarom látni, hogy megkötözött embereket hogyan kínoznak halálra, hogy ordítanak azok a hóhér kínzása alatt. Én nem megyek oda.

– No, majd meglátod, hogy odamégy! – ungorkodék vele a Simplex. – Mondtam már neked, hogy ha igaz kálvinista vagy, fogadd el szépen a predestinációt, s sohase mondd, hogy ide megyek, oda nem megyek. Menni fogsz, ahová menned a világ teremtésekor elhatároztatott; az pedig Eperjes városa lesz, annak is a nagypiaca.

És csakugyan úgy történt, ahogy a Simplex mondá. Mert alig léptek ki a csárdából, íme, szemközt találkozék velük a darabantok őrjárata, akik mindkettőjüket feltartóztaták, s miután kérdésökre megtudtak, hogy ők katonák: előmutaták nekik az eperjesi főkapitány rendeletét, melyben megparancsoltatik minden, a környékben tartózkodó *fellábos* (szabadságos) katonának, hogy Eperjesre felgyülekezzék, s ott a kivégzések ideje alatt a piacon jelen legyen, nehogy a nép rendetlenkedése az igazságszolgáltatást megakadályozza, vagy pedig a rablók cinkostársai vakmerő megrohanással társaikat kiszabadíthassák.

Így azután a Bálintnak akarva, nem akarva fel kellett mennie Eperjesre, a többi fegyveres néppel együtt.

Mindenfelőlrül jött pedig a tenger sokaság erre a napra Eperjes városába; mintha országos búcsú volna, vagy főispánt installálnának. Urak hintón és lóháton, parasztok, kik tízen is ültek egy szekéren, diákok, mesterlegények, kalmárok, szentképárulók és mindenféle világcsalók.

Simplex és Bálint még azon éjjel elindíttattak, mégpedig szekéren Eperjes felé, ahol már korán hajnalban megérkeztek. Eperjes külső tekintete már akkor nem volt az a vidám, mosolygó kép, ami félszázad előtt. A belháború, a vallási villongások és a rablók pusztításai letarolták a környékét: a hajdani gyümölcsöskertek helyén csak bozót és a kivágott fák törzsei voltak láthatók a várfalak körül, s a

szép kolnák, nyári lakok csak romjaikban mutatták, hogy minő szép élet volt itt hajdan.

A szép szilvások, a gyönyörű almafák helyén egészen más erdő nőtt fel a bástyák körül; egy rettenetes liget: száraz fákbul, szomorú gyümölccsel; akasztófák, kerékrudak és vesztőkarók erdeje, amiken ott korhadtak a kivégzettek csontjai. A három elfogott rablóbanda még sűrűbbé tette azt a gyászligetet. Az apróbb embereket, az orgazdákat meg az asszonyokat, kik a rablók számára lőport hordtak ki a városbul, már kivégezték a megelőző napokon a sáncokon kívül; a három rablóvezérnek jutott csupán az a szerencse, hogy a kapukon belül végeztessenek ki; részint a tisztesség, részint a nagyobb biztosság miatt.

A főpiacon, ahol a városháza és a kereskedők nagy raktára néznek egymással szembe, volt felállítva a rettenetes alkotmány, aminek vérpad a neve: ölnyi magas mellvéddel, melyhez csak lábtókon lehet feljutni, miket a hóhérlegények felhúznak maguk után, mikor a munkához kezdtek, hogy senki utánuk ne mehessen; közepén volt egy széles tőke, s ahhoz nehéz kerekek támogatva, a két szélén pedig két vastag cölöp, lecsüggő láncokkal és záros vaspántokkal, felül pedig kútágas alakú villával, amin szintén kútgém hevert keresztül, lelógó kankalikkal, aminek a végén horog volt.

A városház kapuja előtt karzat és mennyezet volt készítve a hatóság számára, s onnantúl sorfalat képezett a katonaság a vérpadig, azt pedig négyszögben vette körül, hármas sorban. Bálint igyekezett a hátulsó sorba jutni, hogy elrejthesse az arcát a rémlátvány elől, s a Simplexet maga mellé állítá, hogy ha rosszul talál lenni, elvigye onnan.

A nagy piac pedig már akkor teli volt bámészkodó néppel. Az ablakokban kinn ültek a cifrán felöltözött asszonyságok, mintha valami sátoros ünnep volna, úrnapi processióval, s még a házak teteje is mind tele volt emberrel, s ahány padláslyuk, annyi emberfej nézett ki belőle. A piacon sátorok voltak felállítva, amikben mézeskalácsot, borsoskát és méhsert árultak, nagy üstökben sütötték a kofapecsenyét, s volt keletje a fonott perecnek. Házalók kiabáltak, a három rabló életírását árulva, mely durva papírra, iromba címképekkel volt nyomtatva „ebben az esztendőben”.

A vándor cigánynép és egyéb butyros házaló közül egyszer csak kiválik egy asszony, aki hosszú szíjakat árult egy póznára feltűzve, s odafurakodik a Simplexhez, s megszólítja:

– Nos, trombitás uram, nem vesz-e zsivány hátábul hasított szíjat?

A Simplex rögtön ráismert a hangjáról: Pirka volt az, a boszorkány. S rögtön elkezdett vele beszédbe elegyedni, azon ürügy alatt, mintha alkudnék.

– Hát mire jó ez a zsivány hátábul hasított szíj?

– Elűzi a pestist, nehéz nyavalyát; távol tartja a vadállatokat; megtéríti a makacskodó szeretőket.

– S mi az ára?

– Négy tallér.

Bálint közbeszólt:

– Ugyan, ne légy bolond. Ne hagyd magadat rászedni egy cigányasszonytul. Csikóbőrbül vannak azok a szíjak, aminőket kaphatsz a szíjártónál darabját egy dénárért.

– Nem az, vitéz káplár uram! – szólt vigyorogva a boszorkány. – Az én uram nem volt sintér, aki lovat nyúzott; hanem hóhér, aki embert nyúzott.

A Bálint kiköpött erre a szóra.

– Pih! Akkor annál undokabb a kend portékája, ha igazi; álljon vele tőlem távol.

A Simplex megtaszítá könyökkel a Pirkát, s a szemével odavágott a Bálint felé, mire a Pirka gonoszul félrekacsinta, felvonva a fekete szemöldeit, s a száját széthúzva a fogairól, rávigyorgott a Bálintra

– No, no, vitéz káplár uram, még kegyelmed is fog tőlem valamit venni, *ami a hóhér kezéből került ki!*

A Simplex ráhágott a lábára, hogy ne beszéljen tovább. Arra elkezdtek egymás közt súgni-búgni, mintha a szíjra alkudnának. Azután nemsokára úgy eltűnt a Pirka a piacról, mintha a föld nyelte volna el.

Amint a nyolcat ütötte a városház tornyában, megkondultak a franciskánusok kolostorának harangjai, s arra dobszó hangzott elő a városház udvarából, s megindult a szomorú menet.

Elöl a tanácsurak és a főkapitány, akik a posztóval fedett lépcsőn felhágtak a díszkarzatra, s ott állva maradtak, amíg a kikiáltó tanácsjegyző felolvasá az ítéletet; azután jöttek a darabontok, karra vetett puskáikkal, s közöttük a három elítélt, egy-egy pecér által vezetve, nyakukra kötött pányvánál fogva; leghátul végre jött az emberek legszörnyűbbike, a hóhér; maga a vén Vihodár, fehér lovon, hosszú, veres palást a nyakában, mely a lovat is félig betakarta, fején veres tollas, fekete barét, kezében a kivont pallos. Két csatlós vezette a lovát. Háta mögött következett nyolc hóhérlegény, kik egész arzenálját, a kínzóeszközöket hozták a nyomában.

Bálint félrefordítá a fejét, hogy mindebből ne lásson semmit. Mert ha odatekintett volna, akkor egyet ama hóhérlegények közül bizonyosan meg kellett volna ismernie. Inkább elbújt a társai háta mögé.

A piacra kilépő rablókat a nép iszonyú zsivajjal fogadta, amit azok undok káromkodással viszonoztak, különösen a bámulásukra jött asszonynépekre oly gyalázatos szavakat mondtak, hogy azoknak a föld alá kellett volna bújni szégyenletükben inkább, mint azt a csúfságot elhallgatni.

A megelőzött kínvallatás nyoma meglátszott valamennyin; össze voltak tépve, vágva, sütögetve. De azért egy se mutatott töredelmességet. Hahotával fogadták a vén Vihodárt, s gúnyolva hívták fel, hogy most mutassa meg, hogy mit tanult.

Az hidegvérrel oldá le a válláról a skarlát palástot, s halkan osztá parancsait a legényeinek, mikor mindannyian fenn voltak már azon az elátkozott színpadon.

A magas ősz alakot rettentő ordítással fogadta a néptömeg, amire ő meghajtotta magát, mint valami színpadi hős.

A legelső volt a Bajusz, akivel megkezdték az előadást.

A Bálintnak nem volt szükség bedugni a füleit: nem jajgatott a Bajusz. Egy szavát sem hallatta. A körülálló népség a bámulat szörnyűködésével suttogott

egymáshoz. A rablót a hidegvérű megvetése a halálnak, a kínzás fitymálása hőssé emelte a nép előtt.

Olyan csendesség volt, hogy nem lehetett egyebet hallani, mint a nehéz kerék zuhogását.

Ennek vége volt.

Következett a sorban a nyalka Havrán.

Ezzel egészen más alakot öltött a véres színjáték.

Az első rablóval csak a segédei bántak el a Vihodárnak: ő csak parancsokat osztott halkan. A másodiknál már ki kellett tennie magáért, hogy becsületet valljon.

A Havrán dühös fickó volt. Szidta, káromolta a Vihodárt, s gúnynevekkel halmozá el. Azt mondta neki, hogy kontár!

A vén Vihodár erre letette a barétot a fejéről, s leveté a skarlát dolmányát, s aztán maga indult neki remekelni.

A nézősereg meg lehetett elégedve mind a két színjátszóval, a vén Vihodár egész tudományát végigpróbálta a rablón, de az is végig dacolt vele. Egymást szidták, káromolták. A rabló kinevetett minden kínzást, s bosszantotta a Vihodárt, hogy no mit tud még. Az pedig dühben volt már, s minden tudományát kimerítette a pokolbeli kínok kitalálásában, s amint egy új kínzóeszközzel jött, megkérdené a rablótól, hogy tetszik neki ez a mulatság.

A franciskánus barát ott a vesztőszobor mellett eleget kérlelte, engesztelte majd a rablót, majd a hóhért, hogy térjenek Istenhez, ne káromkodjanak olyan nagyon! De a vérpad olyan teátrum, ahol minden szabad; egyik se hallgatott rá.

Utoljára is a rabló fogott ki a hóhéron. Mikor már nem volt rajta emberi forma többé, úgy összevissza volt marcangolva, még akkor is röhögve csúfolta kínzóját. Utoljára beleakasztották az oldalába a bitófa kankalékjának a horgát, s felrántották a levegőbe: onnan kiabált aztán alá éppen nem hízelgő bókokat a benne gyönyörködő asszonyságoknak, míg kilehelte lelkét, amely tévedésbül választott magának emberi testet lakhelyül.

Az öreg Vihodár meg volt szégyenítve. Tapasztalá, hogy e héroszi ellenállás által a tekintélye nagyon meg van csorbítva a nép előtt. Ezt a csorbát ki kell köszörülni.

Hátra volt még a harmadik rablóvezér, a Jankó. Ennek kellett a Vihodár becsületét helyreállítani.

A vén bakó valami nagy dologra készült vele.

Levéteté az elítélt lábairól a békókat, s nem láncoltatá őt oda a bitófához.

– Táncolni fogunk egymással! – mondá a Jankónak.

És ez a szó lett a veszedelme.

A következő pillanatban egy oly általános elszörnyedés hangja tört fel a közönségből, hogy még a Bálint is odatekintett a vérpadra. S amit meglátott, az valóban méltó volt a bámulatra.

A Jankó, a nagyszerű gimnaszta, abban a pillanatban, amelyben lábairól a békókat levették, egy ugrással a Vihodár alakján termett, s bár kezei hátra voltak kötve, két térdével átszorítá annak derekát, s a fogaival beleharapott neki a nya-

kába: éppen oda, ahol a carotis nagy ütér van. Ezt az életeret harapta ketté, vagy csakugyan volt valami abban a mesében, hogy akit ő a méregittas szájával és fogaival megharap, az halálfia; a vén Vihodár, mint a darab fa, esett hanyatt, s mire a hóhérlegények odaugráltak, hogy az elítéltet letépjék róla, már akkor holt ember volt.

Ez a jelenet annyira elundorította a Bálintot, hogy elfordulva odaborult a Simplex vállára, s azt hörgé: „Most mindjárt leszédülök."

– Csak egy kissé tartsd még magadat – dörmögé fülébe a Simplex. Amint a nép megtudta, hogy a vén Vihodárt a Jankó egy harapással megölte a vérpadon, rettentő tumultus támadt. Elkezdtek tapsolni és vivátokat kiáltozni az elítéltnek, míg a hóhérlegényeket záptojással és rohadt almával hajigálták meg.

Végre a közberecsegő trombiták és doromboló dobhangok valahogy elnyomták a néplármát, s akkor felállt a főkapitány az emelvényen, s kihirdeté: hogy ha az öreg Vihodárnak baja esett, azért a törvény ítéletének végrehajtása nem szenved hátramaradást, itt van a Vihodár fia, az ifjú mester: végezze a hivatalos tennivalókat ő.

Erre a nép elcsendesült, mint mikor egy új színész lép fel a színpadra.

Az általános elhallgatás tanúsítá, hogy a fellépő beszélni akar valamit, arra várnak.

A Bálint eltakarta szemeit; minden érzéke fel volt háborodva; ha a hadi sorrend nem tartotta volna, elfutott volna onnan.

S a kierőszakolt csendben felhangzott az új ember szózata a néphez.

– Íme, e gonosztevő, ki apámat megölte, nem érdemes arra, hogy emberi kéz emberi módon végezze őt ki a világból.

Bálint megütközve figyelt: ez a hang olyan hang, aminőt ő már hallott egyszer – a prédikátori székből.

Az pedig folytatá:

– Van egy halálnem, aminővel az érzéketlen gonosztevőket szokták kivégezni távol Abesszíniában, kiknek fekete bőrük minden kínzás iránt érzéketlen. Nyers bivalybőrbe varrják őket elevenen, s így akasztják ki a napra. Amint aztán a nyers bőr kezd összefacsarodni fölöttük a melegben: az megtanítja a gonoszokat a pokolrul énekelni. Én ilyen halálra vetem e gonosztevőt.

– Mi ez? – kiálta Bálint. – Ez a hang? Kinek a hangja ez? Ez abesszíniai mese: ki hallotta ezt más, mint aki tudós Frölich tanár etnográfiai leckéit frekventálta? Kicsoda ez az ember?

S lekapva kezét szemeiről, odatekinte.

És ráismert a vérpadon álló skarlátöltözetes alakra!

– Ez a te Mikhálodnak a férje, Kaczenreiter Henrik! – kiálta arcába a Simplex.

Kalondai Bálinttal felfordult a világ, eszméletlenül dőlt ki a sorbul: Simplex úgy vitte ki a hátán. Senki sem ütődött meg azon. E rémjelenetek alatt akárhányan dőltek el ájultan még a katonák közül is.

Huszonharmadik fejezet

(Mellben kidervl, hogi minden gonoznac az okozoia ew maga az + + + pokolbeli satan, ees annac straazsamesterei az rvt bozorkanioc, walamellec az halando embereket megrontani az ew fvrfangoss practicaikval mindeetig keezen wadnac.)

A Babura Pirka sebtében, inaszakadtából vágtatott haza a maganyos házhoz, mely Kisszeben falain kívül állt. Olyan utakat tudott ő a hegyeken keresztül, amiken a lovas embert is megelőzte. Éjjel is tudta az utat, s bátorsága volt együtt kószálni a kokajszásokon keresztül a lidércekkel és más gonosz lelkekkel, akikkel nyilván mind igen jó ismeretséget tartott.

Másnap a görgői kopanicsánál tartott pihenést. Abban volt a hámori kopanicsárnak a felesége mint gazdasszony, magányosan, kit az ura elkergetett magától, amióta a Jankót elfogta, s maga beállt vármegye pandúrjának. A feleségéből mi lehetne mármost egyéb, mint boszorkány? A Babura Pirka már be is vette novitiusának.

– No, Ancsa – monda neki, mikor belépett hozzá –, „Irgundum gula”, ma, meg holnap, meg holnapután kínozzák a Jankót három napig. Még az éjjel vendégeket hozok hozzád; csinálj jó vacsorát, lesz muzsika is, megüljük a torát!

Azzal adott egy aranyat a kopanicsárnénak a lakomára, s aztán megtanította őt arra a bűvészetre, hogy ördögi praktikákkal hogyan lehet a távol levő embernek csomót kötni a belein, hogy kínjába a földet rágja. Azon az éjszakán valamennyi hóhérlegény mind gyomorgörcsöt kapott, és nyomorultul fetrengett kínjában, ami ha nem a sok megivott ólomcukros bortól származott, úgy bizonyosan a két boszorkány megrontásának következése volt.

A szegény fiatalasszony ezalatt egyes-egyedül volt abban a rettenetes házban a felső lakosztályban. Mert a földszinten volt még két pecér hátrahagyva, aki a házra ügyelt, s a toronyban felváltva őrt állt, és a felvonóhidat őrzé.

Külső betörés ellen jól meg volt őrizve a magányos ház. A falait körülvevő vízárok fenekén hegyes sánckarók voltak leverve, mik a keresztülúszni akarót felnyársolni voltak készek, a vastag falak szűk ablakai erős vasrácsokkal és vastáblákkal megvédve, s az udvaron két óriás szelindek, ami a fegyveres férfit is megtámadta. A két pecérnek pedig széles öblű lőfegyverei voltak, amikből egész marék vágott ólmot lehetett kilőni, ha szükség volt rá.

A fiatalasszonyt itthon hagyták, mikor mind elmentek Eperjesre a nagy előadásra. Ő sem kívánkozott oda velük menni: borzadott teste-lelke azoktól az iszonyú látványoktól, amikre más úrasszonyok oly kíváncsiak voltak; de meg az ura sem akarta magával vinni. Nagy volt a féltékenysége, s akárhogy mutatta is az asszony iránta való nyájasságát, nem hitt neki; érezte magában, hogy az nem lehet más, mint tettetés, s félt tőle, nehogy Eperjesen a minden vidékről összetódoló sokaság között még Kalondai Bálinttal is találkozzék.

A Babura. Pirkának meg volt hagyva, hogy míg mind távol lesznek, ő itthon maradjon; sehova a háztul el ne menjen; a kapusnak is megparancsoltatott, hogy azalatt se ki, se be a kapun senkit át ne bocsásson, még a Pirkát se. Mintha bizony lehetne egy boszorkányt bezárni kulccsal! Elébb ott volt ő Eperjesen, mint a Vihodár pereputtya, ámbár egy órával későbben indult el utána.

Mikhál azt mondta Pirkának, hogy amíg távol lesz a gazda, addig semmi szüksége sem lesz rá: addig hagyja őt egészen magára. Főzni tud magának, otthon jól megtanulta; még vizet sem kell hoznia másnak. A konyhából szolgált le egy kút, melyen két vederrel egy láncos kerék hajtotta fel a vizet úgy, hogy mikor az egyik kerék alászállt, a másik felemelkedett. Mikhál tehát minden ajtót bezárt maga mögött: a lépcsőhöz vezető rácsajtót, a folyosó végét elrekesztő vasajtót, s ha éjjelre a konyha nehéz tölgyfa ajtaját is magara reteszelte, úgy emberi hatalom ellen egészen biztosítva érezhette magát.

De annál kevésbé volt megvédve azok ellen, akiknek nem kell nyitott ajtó, hogy megjelenjenek. Mikor a mindennap megszokott lármás nép eltűnt a házból, durva csizmakopogásával, hőrögető kiabálásával, mocskos, szitkos beszédével, részeg danáival együtt, akkor a beállott csendességben előjöttek azok, akik csoszogva, sóhajtozva, nyögve, dideregve adják jelét ottlétüknek. Minden zugban látni vélte az áldozatokat, kiknek vére e ház lakóinak kezén száradt, ahogy előjönnek visszakövetelni kettévágott napjaikat; visszakérik fázékony csontjaikra az öltönyöket, amiket a hóhér örökölt tőlük. Minden árnyék mozogni látszott előtte; az élettelen tárgyak megelevenültek, és beszéltek hozzá; háta mögött örökös suttogást, csoszogást hallott, s ha tüzet rakott, a nyirkos fahasábok sírtak, perlekedtek, bogárzengéssel könyörögtek előtte; mikor a szél fútt, olyan nyögés, huhogás volt az egész házban, mintha táborszámra járnának benne végig a kísértetek, akik azután álmaiban igazi alakot öltöttek, s torz arcaikkal, négyfelé vágott tetemeikkel üldözték szédítő meredélyek felé.

Ha pedig el tudott űzni magától álmokat és képzelet alkotta kísérteteket: a hideg, józan valóság még azoknál is ijesztőbb rémképül vonult el lelke előtt.

Minő élet ez az övé? Egy férfihoz láncolva lenni, akit nem szeretett, mikor hozzáadták; akitől fél, irtózik, undorodik, midőn vele együtt van. Megcsalva a legfertelmesebbül; kizárva örökre a világbul, s odaláncolva még élve a pokol nyitott kapujához, ahol minden bemenő neki köszön a levett fejével. Remény nélkül, kilátás nélkül, hogy innen valaha kiszabaduljon, hogy ez a balsors valaha más fordulatot vegyen, hogy enyhülést nyerjen. Kínozva attól a gondolattól, hogy atyja elfelejté; de még jobban attól, hogy kedvese most is emlékezik rá, és nem tud az ő balsorsáról semmit, hogy őt boldognak hiszi, és átkozza és mégis szereti.

Ilyenkor aztán elővették azok a rossz gondolatok, amik sokkal rémítőbbek a kripták és vesztőhelyek minden sápadt rémeinél; a kétkedés a mennyei gondviselésben, az utálat az emberi törvények iránt. Utálta azt a szokást, mely az apának jogot ád a gyermeke sorsát intézni; átkozta az oltárt, mely láncot köt a nő és férj kezére, hogy egymásé legyenek; gyűlölte az egész emberi társaságot, mely a külső tisztességért rabigába veri a szívek érzéseit: azon kapta magát, hogy kétségbeesésében tudna rossz, igen rossz lenni.

Már önmagától is félt!

Éjszaka nem mert, nem akart hálószobájában aludni. Utálta a hitvesi nyoszolyát. Hanem odaki vetett magának ágyat a konyhában. A konyha volt a legnyugodalmasabb menedék rá nézve. Egész éjjel rakta a tüzet; nem tudott sötétben maradni, s a tűz mellett fazekakban folyvást vizet forralt. – Semmi fegyvere nem volt; ha lett volna is, mit ért volna az ő gyönge kezében? Hanem arra képesnek hitte magát, hogy ha valaki megtámadná, azt egy fazék vízzel le tudná forrázni.

Mar öt napja volt egyedül bezárkózva, s kezdett megháborodni a rémes egyedüllét miatt. A kínok legnagyobbika az egyedüllét: fájdalmasabb az éhezésnél. Jólesett volna már, ha a Pirka lett volna is a közelében; még annak az ördögi csábszavait is inkább elhallgatta volna, mint ezt az örökös kísértetperlekedést a tűzben égő fahasábokkal, s ezt a nyívást-rívást az ajtó–, ablakhasadékon át, azt a huhogást a kéményben, mikor a szél fú.

Ötödik este ismét vizet húzott a konyhai kútból, s amíg a kereket forgatta, azt a szót ereszté ki a száján:

„Óh, bárcsak a lidérc idehozná azt a Pirkát!”

Alig szalasztotta ezt ki, amint egyszerre azon vevé észre, hogy a vederemelőkerék magától kezd forogni, nem várja a hajtást, s a felemelkedő vederből a Babura Pirka cifra buglyos alakja emelkedik ki a kút kámváján.

Mikhál Jézus Máriát kiáltott, s felsikoltott ijedtében, a Pirka azonban kacajra fakadt, s azt mondá neki:

– Lám, asszonykám! – Nem lehet ám a boszorkányt kizárni a házból, ott jön az be, ahol akar.

Mikhál csakugyan azt hitte, hogy a Pirka egyenesen a vízből merült fel, noha minden ruhája, még a csizmája is egészen száraz volt.

– Jaj, de nagy vacsora készül itt! – kiálta fel a Pirka, mikor meglátta azt a sok fazekat a tűzhelyen, s aztán belenézett sorba. – Ez is víz, az is víz; csupa merő forró víz. No, az egyikbe tegyünk valamit, hogy legyen belőle jó leves!

Azzal a tarisznyájából egy marék apró papírcédulát vetett a forró vízbe.

– Százesztendős kalendáriumból kivágott nevek – suttogá vigyorogva Mikhálhoz. – Amelyik legelébb felbuggyan, ez a szeretőnknek a neve.

Aközben felvett egy szűrőkanalat, s a legelső cédulát, mely a bugyborékoló víz felszínére felvetődött, kimeríté vele. Nézze csak meg, mi van rajta!

Mikhál kezébe vette a cédulát, s megrettenve olvasá e nevet: „Valentinus.”

Ijedten veté azt rögtön a lángoló tűzbe.

Hanem a láng nem emészté meg a nedves papírt, inkább felkapta azt a légbe, s a kedves neve, a füsttel együtt, kirepült a kéményen.

– Haha! – kacagott a Pirka. – Nem ég az meg, asszonykám. Hopp ízibe. Fittymássánt!

S azzal egy füttyvetésre megint ott volt a markában a cédula, arra is az volt írva: „Valentinus.”

– No hát, hogy mulatott olyan egyes-egyedül az én asszonykám? – kérdezé a Pirka, megsimogatva Mikhál szép kezeit. Nem kívánta, hogy bárcsak itt volna már a Pirka?

Mikhál nem tagadhatta, mert igazán kívánta.

– No hát, mivel gyönyörködtessem a szépasszonykát? Mesét mondjak, vagy kártyát vessek?

Mikhál azt mondta neki, hogy vessen kártyát.

– Hanem aztán, aki hisz a kártyavetésnek, az megadja az árát; de aki nem hisz neki, az még jobban megadja az árát.

– Majd meglássuk.

Mikhál aztán lekuporodott a Pirka mellé a gyékényre, a boszorkány azon vetette ki a kártyákat.

– Hűh, de nagy dolgok állnak itt! – kezdé a kirakott kártyákat magyarázni. – Ez itt az öreg Vihodár, ez a rabló, ez a Vihodár fia. A vén hóhérnak halál áll. Koporsó. Ezt megöli a rabló.

– Képtelenség! – szólt közbe Mikhál.

– Nem én mondom. A kártya mondja. Az ifjú úrnak győzelem áll és hatalom. Ő megöli a rablót, s az apja hivatalába emeltetik.

– Haha! – nevetett Mikhál. – Az már nem igaz. Henrik ugyan itthagyná ezt az egész mesterséget, ha az apja egyszer meghalna. Kimenne Németországba professzornak, ahol senki sem ismeri. Nekem százszor megfogadta.

– No, én nem tudom. Csak azt mondom, amit a kártya mond. Lássuk csak: ez itt a szépasszony. Húh, micsoda nagy öröm vár rá. A „kedves” közel van hozzá; ez a rózsa az „égő szerelem”; ez a kutya a „hűség”; ez a galambos ház a „boldogság”. Még ma összetalálkozik vele.

– Eredj, Pirka; ez is olyan bolond beszéd, mint a többi volt.

– Nono, asszonykám! A kártya nem hazudik. Még az éjjel összetalálkozik vele.

– Messze van az; ki tudja, hol jár? – sóhajta fel Mikhál.

– Nékem van egy bakkecském; ha én azt elbocsátom, s azt mondom neki: hozd ide, kecském, azt a szép, deli ifjút, akire az én asszonyom gondol, hát amilyen igaz, hogy én innen a kút fenekéről ide jöttem, olyan igazán elhozza a bakkecske azt az ifjút, ha Törökország szélén volna is bár.

Mikhál megrettent.

– Nem! Ide ne hozza.

– Nem bizony; dehogy ide: ebbe a csúf verembe, a Vihodár házába. Hanem abba a csendes házba, ahol a galambok csókolódnak a háztetőn.

– De hát én hogy jutnék oda? Én nem ülnék fel a bakkecskére.

– Nem bizony. Hanem ahol a Babura Pirka be tudott jönni, ott az ő szépasszonyát is ki tudja vinni, s úgy elvezeti szép kakukkfüves mezőkön keresztül a boldog házig, hogy még csak a pillangós cipői se lesznek harmatosak. Felöltözik a szépasszony parasztleánynak, hogy valaki rá ne ismerjen, ha útban találja, hanem aztán szép ruhákat hoz magával, hogy mikor az ő kedvesét várja, pompásan felöltözködjék; háromszor öltözzék egymás után: először gyenge rózsaszínűbe, azután búzavirágszínbe, utoljára császárpirosba; aranyfüggő, kösöntyű, aranylánc mind fel legyen rakva; tarajos főkötő, gyöngyös fésűvel a fejében. Készítse csak össze ezeket a pompás ruhákat. Hóhérgazda hordta azokat a feleségének: még egyszer se volt rajta. Hej, de nagyot ugorjunk benne!

– Ne kísérts, sátán!

– A kártya megmondta; a Pirka megcselekszi; a szépasszony gondja, hogy hiszi-e vagy nem. Ha hiszi is, megadja az árát; ha nem hiszi is, megadja az árát.

Mikhál pedig hitt is, nem is.

Annyiban hitt, hogy előhordta a megnevezett ruháit, a gyönge rózsaszínt, a búzavirágszínt és a császárpirost, s aztán az egyiket a másik mellé felaggatva a fogasra, nézegette, találgatta, melyik illenék jobban. Azután azt is megtette, hogy fel hagyta magát öltöztetni parasztleánynak, kurta viganóba, hosszú szárú letűrt piros csizmába; (a hóhér házában egész jelmeztár volt – ki tudja, hol szerezte) s aztán körülforgatta magát, hogy milyen kackiásan mórikál benne. Hanem mégis, mikor azt mondta neki a Pirka, hogy no hát menjünk, visszariadt, és azt felelte, hogy ez Isten ellen való vétek.

Egyszerre kürthang szólalt meg a ház kapuja előtt. Ugyanazon riadó, amellyel a Henrik szokta jelenteni hazaérkeztét, s azonnal hangzott a felvonóhíd láncainak csörömpölése és a dobogó lecsapódása, míg a házőrző ebek ugyanazt a nyihogó csaholást hallatták, amellyel a jó ismerőst szokták üdvözölni.

Mikhálnak az arcába szökött a vére.

– Látod, a kártya hogy hazudott? Az uram jött meg.

Azzal csak annyi ideje volt, hogy a három szép selyemruhát egy göngyölegbe gyűrve, valami sötét zugba hajítsa, de már a parasztruhát nem vethette le magáról. Azt gondolta, majd azt fogja mondani az urának, hogy a konyhában a főzéshez vette fel.

A folyosó- és lépcsőajtók kulcsait pedig odaadta a Pirkának, hogy bocsássa be az alant dörömbözőt.

S azzal várt, a tűzhely körül serénykedve, annak az arcnak a megjelenésére, melyet lelkében utált, de amely mégis, azt hivé, hogy nagy bűnbeeséstől, súlyos kísértettől szabadítá meg ezúttal.

De nem az jött eléje. Hanem még annál is utálatosabb. A második legény, aki a Vihodárnak minden nagy munkáiban segíteni szokott. Az első legény már csak önálló munkát végzett.

A betoppanó nem kívánt semmi istenes áldásfélét, hanem gorombán leült a konyhaszékre, s nehéz kalapját ledobta a tűzhelyre, s mindenekelőtt azt mondá az asszonynak, hogy: „Adj innom, szép ifjasszony, mert megveszekedem.”

S csak azután, hogy egy kupa sert fenékig leöblített a torkán, kezdett hozzá a mondanivalóhoz.

Tegezte az asszonyt, mint szoká; ami ellen az hiába tiltakozott.

– Jó híreket hozok, szép ifjasszony. Legelőször is az öreg Vihodárt elvitte az ördög. Beleharapott a nyakába az ördöngös Jankó a mérges fogával, s az öreg rögtön meggebedt.

Mikhál szédülve gondolt rá, hogy íme ezt megmondta a kártya.

– Most már a te urad lesz gazda a háznál. Minden kincs az övé. De még a méltóság is. Ott rögtön megtette őt a szepesi gróf meg a sárosi főispán az apja helyébe az egész Felföld urának, pecsétes levéllel ellátott hóhérnak, s azonnal le is tette remekét a gonosztevő Jankón, hogy az még most is ordít kínjában, és fog

ordítani még két nap, két éjjel, hogy végighangzik egész Eperjesen, s amely asszony el nem ájul, amely gyerek nyavalyatörést nem kap, amely kutya meg nem vész ettül az ordítástul, az mehet ördögöt fogni a Lomnicra!

Mikhál teste reszketett a láztul. Tehát Henrik önkényt átvette apja rettentő hivatalát, sőt le is tette belőle a pokoli remeket! Nem gondolt arra, hogy meneküljön, midőn senki sem kényszeríti az ottmaradásra többé. Gyönyörét találja a kegyetlenkedésben. Az egykori pap, az alázatos lelkész ily rövid időn át tudott alakulni vérengző bakóvá: és ezzel minden utat elzárt Mikhál előtt a pokolbul kimenekülésre. És mindezt megmondta a jósnő kártyája.

S hogy a borzalom, az undorodás, az iszonyat tetőpontjára hágjon, még az kellett hozzá, hogy a kisebbik legény odalépjen hozzá, s fertelmes vigyorgó pofával azt mondja neki:

– No, most már azért a sok jó hírhozásért egy pár csókot, szép ifjasszony.

A fickó részeg is lehetett jóformán: hisz útközben minden csapszék, csárda előtt megállt, de még egy régi bevett szokás is mellette szólt.

– Az a törvény – mondá az elrémülten visszaijedő asszonynak –, hogy aki legelőször hírül viszi a vihodár feleségének, hogy az urát felcsapták mesternek: az az ifjasszonytól egy pár csókot kap ízibe.

S azzal kétfelé törülte maszatos bajuszát, és kinyújtá a karját, hogy a Mikhál derekát átölelje vele.

Ez orcátlan merészség oly dühbe hozta a gyönge asszonyt, hogy amit magában oly keményen föltett, azt most végre is hajtá. Felkapott egy fazék forró vizet a tűzhelyről, s azzal úgy nyakon forrázta a tolakodó gazembert, hogy annak szemeszája tele lett a forró lével, s az egy percre minden eszméletét elvette. Azon perc alatt pedig nekirohant a Mikhál, s teljes erejével megtaszítá. Mire a Pirka is odarohant, s ő is Mikhálnak segített, úgyhogy egyesült erővel ki tudták lökni a nagy mahomed embert a konyhából, s azután nagy hirtelen becsapták a tölgyfa ajtót.

A leforrázott és kilökött fickó azonban most még dühösebbé lett téve, átkozódott, káromkodott és fenyegetődzött, hogy minden rosszat el fog követni a Mikhállal, s hogy a fenyegetőzésnél ne maradjon, segítségül hívta a két otthon maradt pecért is. S akkor előhozva azt a nagy vassulykot, amivel a gonosztevőket szokták mozsárban összetörni, nekifogtak, hogy azzal az erős tölgyfa ajtót betörjék.

Mikhál azt hitte, hogy el van veszve. Inkább bele akart ugrani a kútba, mint hogy bevárja, míg gyilkosai rátörik az ajtót.

– No, csak csendesen, szépasszonykám – mondá, megfogva a kezét, a boszorkány. – Ugye, hogy a kártya már kétszer is igazat mondott? Harmadszor is azt fog mondani. Rám bízza-e hát most magát?

– Itt van. Vegyed testemet, lelkemet– szólt az asszony, odavetve magát a boszorkány karjai közé.

– No, hát legelébb is vegye a szépasszony, ezt az égő hasábfát a kezébe, aztán álljon bele ebbe a vederbe. Én a kerékkel szépen leeresztem, de nem a vízbe, hanem csak a kútgádor közepéig: ott talál egy szűk nyílást, abba lépjen ki, s várja meg, míg utána ereszkedem.

Mikhál mindenre kész volt már végső kétségbeesése, elkeseredése tetőpontján, s engedte magát a kútba aláereszteni. Az égő fenyőhasáb világánál megtalálta a jelzett üreget, s abba kilépett. A veder újra felemelkedett, s kevés vártatva leszállt utána a Pirka, kezeivel a lánc átelleni végét fogva, s úgy szállítva alá fogásról fogásra a vedre. Ott a nyílásnál ő is kiugrott a vederből; azt kiakasztá láncából, mire az átellenes veder, súlyegyent vesztve, lezuhant a víz fenekére, a lánc csörömpölve szaladt fel a kerékig.

– Így, most mehetünk tovább.

A Pirka hátán át volt kötve a nagy batyu, amibe Mikhál pompás öltözőruhái voltak csomagolva.

A szűk folyosó egy vasajtóval volt elzárva, mely most nyitva állt, s az egy alacsony pinceboltba vezetett. Abban nagy hordókban volt felhalmozva szurok, kátrány, kén és kötegekben csepű a bakó mesterségéhez szükséges anyagok; aztán meg kicserzett állatbőrök: diadalainak exuviái. E boltozatnak ismét egy hosszú pincefolyosó volt a folytatása, s annak a végén volt egy vasajtó.

Ahhoz a vasajtóhoz volt tolvajkulcsa Pirkának. Így tudott ő látatlanul kimenni és bejönni.

Az a föld alatti kijárat pedig arra való volt, hogy ha egyszer a bakót rablócsapatok megostromolnák a házában, a végveszély idején megmenekülhessen rajta. A kis vasajtó egy erdei bozótba vezetett.

A pinceboltnak volt egy lépcsőlejárása is fából, mely egy csapóajtóval volt lecsukva.

Mielőtt a folyosót elhagyták volna, a Pirka a csepűkötegekből egy hosszú pamatot font, mely elért a kijárásig, s mikor az ajtót felnyitotta Mikhál előtt, akkor az égő hasábot beledobta a csepűbe.

– Miért dobod az üszköt a csepűbe?

– Azért, mert idekünn elárulna bennünket: nincs is szükségünk rá, mert még fenn van a hold.

– De a pince meggyulladhat tőle:

– Az lesz csak jó nekünk, legalább nem üldözhetnek bennünket ezen az úton, ha észreveszik, hogy merre menekültünk.

– De a pincétől meggyulladhat a ház.

– Hát aztán, ha leég is, mi ég el benne, ami nekem kedves, vagy a szépasszonyomnak kedves?

Huszonnegyedik fejezet

(Mell naghi leegien az fiatalsaagnac az meggondolatlansaaga, es az azzonioknac az ew rawazsaagvc az ferfiaknac zerelemre waló elchaabitaasaaban, hiwseegessenn elewadatic.)

– Én félek! – mondá Mikhál, mikor a sötét erdő közepén találta magát.

– Nincs mitől – biztatá őt Babura Pirka. – A vadállatok: medvék, farkasok a múlt hetekben végbement nagy lövöldözés által (amikor rablókkal csatáztak a vármegyék) úgy elriadtak más vidékekre, hogy azok ez idén vissza nem kerülnek ide többet. A rablóbandák ki vannak irtva. Azok most ott táncolnak a levegőben Eperjes bástyái körül. Most legalább egy esztendeig csendesség lesz. Nem azért, mintha a nép megrezzent volna a kivégzett rablók példáján. Dehogy! Attól csak új buzdítást kapott éppen olyan kemény fickóvá lenni, úgy élni és úgy meghalni, mint ezek. Hanem egy esztendő beletelik, amíg az új rablócsapatok a régiek által elrejtett kincseket keresni fogják, s talán rá is találnak. Mert az elfogottakból semmi kínzással nem lehetett kivenni, hogy a rablott kincseket hova rejtették el. Kiálltak minden tortúrát, de az aranyat, ezüstöt mégsem adták elő. Addig danolva járhat végig minden utas az erdőn. Rablótól, vadállattól nem lehet hát félni.

– Az Istentől félek – rebegé Mikhál.

A boszorkány erre megszorítá az asszony keze csuklóját, s azt mondá neki:

– Ki ne mondja a szépasszony ezt a szót még egyszer, mert itt hagyom az erdő közepében, a sötét éjszakában, s aztán nem bánom, fusson előle, vagy keresse fel azt, akitől olyan nagyon fél!

Mikhál aztán nem szólt többet semmit; hanem követte a nőt, ki az erdők tömkelegében oly biztosan vezette őt, hogy egy helyen a legsűrűbb szálerdő közepett egy fa derekából kihúzott egy kést, és mutatá Mikhálnak.

– Lássa: ezt a kést jövet, fényes nappal, ideszúrtam ebbe a fába, s most, menet, sötét éjszaka, rátaláltam.

Nem telt bele egy óra: a hold még mindig fenn volt az égen, midőn a görgői kopanicsához eljutottak.

– Itt megnyugszunk – szólt a Pirka. – Ez az a ház, ahol a galambok csókolóznak a háztetőn.

Ezúttal azonban a galambok bizonyosan aludtak már; hanem a ház udvarán a holdvilágban járt egy asszonyi állat. De nem a talpain járt, mint más Isten teremtése szokott járni, hanem a tenyerein, a fejével lefelé.

– Hopp ciherre! – kiáltá el Pirka a boszorkányüdvözletet.

– Csororum hajdinárum! – válaszolt rá a kopanicsárné, egy cigánykerékkel helyreállva a két lábára.

– Miért imádkoztál boszorkány módra? – kérdezé tőle a Pirka.

– Azért, hogy az ördög ragadja el a vén Vihodárt.

– Már megtette. A Jankó beleharapott a nyakába, és dikhec lett neki a másvilágra.

– Dicsértessék a Belzebub! – kiálta fel a kopanicsárné, és aztán örömében körülcigánykerekezte az egész udvart.

A Mikhál reszketett a két boszorkány között, akik olyan szavakat beszéltek, amiket ő nem értett, s olyanokat tettek, amiket asszony nem szokott tenni.

Senki sem volt rajtuk kívül a puszta tanyán.

– Főzz vacsorát, öcsécském – mondá Pirka az Ancsának.

– Kit hoztál vendégül, nénécském? – kérdezé Ancsa.

– Ha tudod, mit kérdezed?

Az Ancsa pedig első látásra ráismert a Mikhálra, s nagyot nevetett neki. Mert a boszorkányok nagyon örülnek azon, ha azt látják, hogy egy ártatlan lélek veszendőbe kerül.

Azzal bevitte őket a konyhába, s nagy lánggal égő tüzet rakott, amely mellé fazekakat tett. Egy kis csuprot pedig a Pirka töltött meg vízzel, s aztán mindenféle boszorkányos hókuszpókuszt csinálva a csupor fölött, azt is oda tette a tűzhöz, s beledugta a „Valentinus” nevet hordó cédulát.

– Minek ez a csupor a tűz mellett? – kérdé tőle az Ancsa.

– Annak, hogy mire annak a vize tisztára lefő, hogy semmi se marad benne, csak a cédula, akkorra az én bakkecském elhozza ide ennek a szép menyecskének a deli szeretőjét. Csak készítsd a vacsorát, öten leszünk hozzá.

– Páratlan szám: nem szeretem! – monda Ancsa, s azzal hozzáfogott a tyúköléshez, kopasztáshoz, boszorkánypogácsagyúráshoz.

Mikhál a tűz mellett ült, és fázott.

Az Ancsa énekelte a maga nótáját a főzés közben.

Ha „virágdal” a többi, úgy ez tán a „bürökdal” közötte:

„Ki az urát nem szereti,
Sárgarépát főzzön neki,
Jól megpaprikázza neki,
Hogy gyóntató kelljen neki.”

A Pirka azalatt hol elvonta a tűztől a csuprot, hol megint közelebb tolta ahhoz. Az Ancsa kérdezé, mire való az.

– Ez azért van, hogy ha nagyon bugyog a víz, akkor az én bakkecském nagyon sebesen vágtat a dali legénnyel, hogy annak elfullad a lélegzete a nagy repülésben; ha elhúzom a tűztől, akkor megpihenget szegényke.

Mikhál máskor nevetett volna az ilyen babonaságokon, de ma annyi borzasztó érte, s oly meglepő volt rá nézve, hogy amit a kártyán kivetett a Pirka, abból már kettő, csaknem lehetetlen, beteljesült, hogy már a harmadikat sem merte tagadni. Hisz annak is fele megtörtént már: az, hogy ő elszökjék a férje házából, s egy idegen gunyhóban várjon kedvesére. Mi volna még lehetetlen azok után?

– Már jön. Már közelít – mondogatá a Pirka, a csupor fenekére sandalogva. – Már hallom a kecske troppolását: ahogy a négy lába kocog a hegytetők ormain.

Most ugrik át a Krivánon, most fut végig a lengyel nyergen. Huj, hogy aprózza a lépést! Gyorsan, kecském, gyorsan!

Mikhál józan eszét egészen elkábítá ez a babonázás; nem volt az érzékeinek ura többé.

– No, most itt az ideje a felöltözésnek – monda Pirka, s azzal hozzáfogott Mikhálra feladnia parasztöltöny helyett a gyenge rózsaszín rokolyát; befűzte a vállját, hogy karcsú legyen, s újrafonta a haját, hogy szép göndör legyen: ha a szerelmese megjön, annak tetszetős legyen. A nő kábultan engedett magával mindent tenni.

Künn a hold leszállt; egészen sötét lett. Csendes, csillaghullató, harmathullató éjszaka.

– Most már itt kell neki lenni mindjárt! – bizonyozott a boszorkány, mikor a csupor fenekén sistergett a maradék víz.

E percben a csendes éjszakából egy tárogató dala kezdett felhangzani. A dal egyre közelített. Mikhál szíve sebesen vert. Ez az ő kedves dala volt. Ráismert. Azt hitte már, hogy álmodik, hogy nem is ezen a világon él. Feje zúgott, a lég tele volt körüle táncoló varázstüneményekkel; lelke ki akart testéből szakadni.

A dal mind közelebb hangzott. Már lehetett hallani künn az úton a férfilépteket.

Az utolsó csepp víz a csupor fenekén percegve süstörékelt szét.

– Megjött a kecském! – kiálta diadalmasan a boszorkány.

S abban a pillanatban lépett a ház ajtaján Mikhál elé – Kalondai Bálint – – –

Nem is öröm, hanem őrjöngés volt az, ami az ifjú asszony szívét elborította. Felszökött nagyot sikoltva; odaveté magát kedvese keblére, átölelte karjaival annak a nyakát, és ajkaira tapasztá ajkait, mintha ki akarná szívni a lelket belőle, és a könnyei csorogtak annak az arcára.

Bálint is elfelejté ettől az öleléstől, hogy mi van még ezen kívül az egész világon, beleszámítva mind a kilenc planétát is, amik az emberek sorsát igazgatják és confundálják.

Meddig tarták így egymást átölelve, az talán egy örökkévalóság volt; hasonlatos ahhoz, amidőn Mirza sah a perzsa varázsló szavára egy kádba lebukás és újra felmerülés ideje alatt egy egész életet álmodott végig. Legalább Mikhálnak úgy tetszett, hogy ez hosszú idő volt; mert mikor magához tért, felsóhajtott:

– Óh, milyen kár, hogy már reggel van! Nézd, már hajnalodik.

Az égen nagy világosság terjedt el.

– Hahaha! – nevetett rá a Babura Pirka. – Az volna a bolond nap, ami nyugat felől kelne fel. A pokol hajnala az ott. A hóhér háza ég! Hahaha! Gyönyörűséges hajnal!

A vérvilág rémséges fényt vetett a hegyekre, erdőkre; messzire bearanyozva a havasokat, mintha azoknak a jégcsúcsai lángolnának, a csillagok reszketve szikráztak a tűzfény közepett.

– Most már nyugodtan alhattok, gyermekek – mondá a Babura Pirka. – A vihodár, mire hazatér, csak a háza romjait fogja találni, s azt fogja hinni, hogy a felesége is odaégett, s nem fogja a földön keresni többé.

– És ha keresné is – kiálta fel dacosan Bálint –, én nem adnám neki oda többé; ha ég, föld parancsolná is. Készebb vagyok elébb rablóbandát alakítani, s hadat izenni az egész emberiségnek, mint a kedvesemet el hagyni tőlem szakítani valaha. Az én Mikhálomat csak a vérpadon veszi el tőlem, aki elveszi még egyszer.

És szörnyen megüté puskája agyával a földet, hogy a két boszorkány a mestergerendáig ugrott örömében. A Mikhál pedig odaborult a Bálint nyakába, és azt rebegé:

– Én pedig megyek veled az erdőbe, a viharba, a fagyba, a halálba, a kárhozatba, ahová engemet hívsz magaddal, és ne legyen más halálom, mint az, hogy az én vérem a te véreddel összefolyjon, s ne legyen más örök életem, mint a te lelkeddel az én lelkem egybeforrva – ha üdvben, ha kárhozatban. – Angyalom! Királyom! Napvilágom!

A Simplex kidugta a tárogatót az ablakon, s olyan lakodalmast fújt rajta, hogy minden bérc visszhangzott belé.

Huszonötödik fejezet

(Ember ki sem tvdna gondolni rawazsaagokat, miket iawas azzoniok kifvndaalnac, mikoron zereznec haazassaagot zeeretewc között, kiket ewzze boronaaltac wala.)

A kopanicsárné felhordta a vacsorát, s hozzáülének mind az öten, s vígan lakomáztak e mai nap örömére; mely meglévén, a két boszorkánynak beleszállt a tűz a sarkába, rákiáltottak a Simplexre, hogy hozza ki az udvarra a trombitáját, hadd rúgják a port, amit az készségesen megtett, s aztán kinn az udvaron felült a kút kámvájára, onnan muzsikált az asszonyoknak, azok pedig ketten összekapaszkodva olyan táncot vittek véghez, mintha mindegyiknek egy ördög ülne a hátán, s az sarkantyúzná őket az ugrabugrálásra: csak úgy csattogtak a papucsok, a szétbomlott kontyaikat csak úgy repítette a szél, a denevérek csak úgy röpködtek a fejük felett. A hóhér kastélyának fénye volt a kivilágítás a boszorkánytánchoz, mely a vérvilágban úszó, szilaj alakokhoz hosszan elnyúló, rángatózó árnyékokat toldott, amik odaugrottak néha a csárda meszelt falára, mintha Belzebub maga keveredné bele a táncba. „Fújjad, fújjad!” -kiáltozák a Simplexnek. Az meg majd megszakadt már a tárogatózásban, a horpaszaiba beleállt már a szegezés; de úgy meg volt babonázva, hogy nem tudta kivenni a szájából a síp fúvóját, s még a két sarkával is kénytelen volt dobot verni a kútkámvának az oldalán. Ha valami jótét lélek véletlenül meglátta volna ezt a képet, bizony ónossá lett volna ijedtében.

A két szerető pedig azalatt magára hagyatott a belső szobában; akiknek volt elég kérdezni – és elmondanivalójuk. Elébb a Bálint mondatá el a Mikhállal a vele történt borzasztó eseményeket, a kétségbeejtő kínszenvedéseket, azután pedig ő regélte el a mindennemű viszontagságokat, amik rajta keresztülmentek azóta. El lehet gondolni, hogy ez nem történt meg anélkül, hogy egymást a kiállott szenvedésekért sűrű csókokkal meg ne vigasztalták volna. Különösen, mikor a Dzsigerdila történetét a Bálint elmondá, a Mikhál nem volt fösvény neki bő kárpótlást adni azokért a csókokért, miket a török asszonytól őmiatta megtagadott. – A Bálint azonban úgy bánt az ő kedvesével, mint akit menyasszonyának ismer, de akinél tekinti azt, hogy mégsem esküdt felesége.

Hajnalhasadtára, az első kakasszóra a két boszorkány abbahagyta a táncot. A Simplexet felküldték a padlásra, hogy aludja ki magát. A kopanicsárné a tűzhelyhez állt reggelit főzni, a Pirka pedig bement a szobába a szerelmespárhoz, megkérdezni, mit álmodtak. Azután kiküldé a szobából a Bálintot, de megsúgta neki, hogy szabad lesz az ablakon beleskelődni, s azalatt felöltözteté a Mikhált a búzavirágszín ruhába. Azután behívta ismét az ifjút.

Bálint el volt ragadtatva a szép asszony látásától, s azt mondá, hogy ha az elsőbbik ruhájában olyan volt, mint egy menyasszony, a mostaniban olyan, mint egy oltári szent; amiért nagyon megorrolt rá a Pirka, aki mentől kevesebbet szere-

tett oltárról meg szentekről hallani; azért ismét kikergeté a Bálintot, azon ürügy alatt, hogy menjen felkölteni a barátját, aki egész éjjel aludt, s mégsem akar fölébredni. S amíg a Bálint a padláson zsörtölődött a Simplexszel, ki esküdött rá, hogy ő egész éjjel muzsikált a két boszorkány talpa alá, s csak most aludt el, azalatt a Pirka lehúzta a szentnek való kék ruhát a Mikhálról, s feladta rá a harmadikat, a császárpirost, amelyben midőn meglátta őt a Bálint, azt mondá, hogy no most olyan, mint egy királyné.

A Simplexszel pedig elhitették a boszorkányok, hogy álmodta ő azt, hogy egész éjjel muzsikált, s nem a tárogatófúvástól, hanem a tegnapi sok evéstől fájdult meg az állkapcája. A szerető párok sem hallottak a dáridóból semmit. Nem hallottak ők egyebet, mint amit egyik beszélt a másiknak. Nemcsak a Simplex tárogatóját nem hallották ők, de még az arkangyal Uriel trombitaszavát sem, aki minden embernek a feje fölött lebeg (az ismeretes bűvrontó mondás szerint „jobbomon Michael, balfelől Gabriel, hátam mögött Rafael, előttem Izrael, fejem fölött Uriel”), és mikor valaki veszedelmébe készül rohanni, megfúja fölötte a trombitáját. Jó, ha meghallja azt!

Ők nem hallották.

Mikor az Ancsa felhozta a reggelit: a kecsketúrót meg az égetett pálinkát, mézzel és borssal fűszerezve, attól olyan bátorságot kapott a Bálint, hogy esküvel ismétlé, amit az éjjel felfogadott, hogy rablóbandát alakít, ha a világ el akarja tőle szakítani a Mikhálját.

Hanem az asszonynak több esze szokott lenni fényes nappal, mint sötét éjjel, az azt mondá, hogy arra nem kerül a sor. Hanem vigye őt haza a Bálint az atyja házához: aztán majd onnan válópert indítanak a férje ellen, aki hazug szín alatt, álnév mellett vette őt el, s akinek eszerint vele kötött házassága érvénytelen, s majd azután, ha az felbontatik, jöjjön érte a Bálint, kérje meg rendén, s bizonnyal nem fog kosarat kapni.

Nagyot nevetett erre a Babura Pirka.

– Csak ti a papra bízzátok magatokat, akkor majd jól jártok aztán. A pap reverendájának sok ránca van: minden ráncából kiráz egy új törvényt. Csak ti kezdjetek el a Vihodár Henrikkel perlekedni, aki papnak készült, s hóhérnak vált be. Akinél a pénz van, annál van az igazság. A Vihodárnak a háza ugyan szépen ég; de a kincsei a csonka toronyban nem égnek meg: gazdag marad. Állít nektek tizenkét tanút, akik mind azt fogják bizonyítani, hogy a kézsmárki professzor jól tudta azt, hogy mi az ő mestersége. Készíttet hamis leveleket, hamisított pecsétekkel, s még a Bálint úrfit fogják majd elmarasztalni mint asszonyrablót. Ne menjetek ti a törvény elé; mert ott nem jó dolgotok lesz. Mást gondoltam én ki számotokra.

– Igen; de én felesége akarok lenni a Bálintomnak; nem szeretője! – mondá Mikhál.

– Felesége fog lenni a Bálintjának a szépasszony, csak énrám hallgasson. Tudja már, hogy az én kártyám mindig igazat mond. Hát ide hallgassatok, gyermekeim. Te Ancsa, eredj ki, mert ezt neked nem kell meghallani; te Simplex, maradj itt, mert te jó titoktartó vagy, s tudod már jól, hogy aki az ördöggel összetalál-

kozik, s azt akarja, hogy jól utazzék, sohase a szarvát fogja meg az ördögnek, hanem mindig a farkát.

Amint az Ancsa kifordult a szobából, a Pirka elkezdé suttogó szóval elmondani a maga furfangos tervét.

– Halljátok-e: van itt a Szepességen egy város: Bártfa. Azt tudjátok, hogy minden városnak van határozati joga, amit statutumnak hínak. Ahány, annyiféleképpen őrzi a maga népének az erkölcseit. Kassán, ha valakit tilos szerelmeskedésen kapnak, lenyakazzák. A bártfaiak kegyetlenebbek. Ott az a statutum dívik, hogy ha esteli harangszó után egy legény megszólít egy leányzót az utcán; vagy pedig ha egy legény rajtakapatik, hogy egy leánnyal, aki este a kapuba kiállt, beszédbe elegyedett, azt a leskelődő fogdmegek rögtön nyakon csípik, viszik a városházára, s másnap minden szokásos teketóriák nélkül, nem kérve tőlük sem keresztlevelet, sem szülői consensust, sem papi dimissorialist, rögtön megesküdtetik egymással, s mint férj és feleség mehetnek csak ki a városházból. Evégett lakik állandóul Bártfán a püspök maga, hogy legalább a diszpenzációt megadhassa hozzá. Azért mondja a vers: „Akit Bártfán össze nem esketnek, mondja magát szerencsegyereknek.” S a bártfai házasság érvényes az egész országban.

– De hát ha az egyik fél már házas? – tevé okosan az ellenészrevételt Mikhál.

– Akkor mind a kettőt halálra korbácsolják. Hanem éppen erről gondoskodtam én előre. Az én szépasszonyom, a Vihodár felesége, nincsen többé. Az apja azt hiszi, hogy férjhez adta a nagylétai paphoz. S az az ember nem létezik a földön; a nagylétaiak azóta más papot is választottak, s annak a felesége egy vénasszony, akinek gugája van. A Vihodár Henrik megint azt hiszi, hogy a felesége odaégett a kastélyába, ahonnan élő teremtés ki nem menekülhetett, amint a kén lángot fogott a kátránnal együtt. Az is meg fog házasodni nemsokára. Ti ketten eljöttök velem Bártfára, ott én a szépasszonyt az én tulajdon leányomnak adom ki, s beszegődtetem szolgálónak. Az úrfi beszegődik máshová béreslegénynek. Akkor aztán rajtatok áll, hogy siettessétek a végét. Onnan ki nem menekültök másképpen, mint férj és feleség; s mehettek haza: hová is?

A Bálintnak már a nyelvén volt, hogy kimondja: „Kassára.” De a Simplex megelőzte, s előbb mondá: „Kolozsvárra.” Mert az is kötelessége a jó barátnak, hogy ha látja, hogy a bajtársa nem tud hazudni, ő pedig tud, hát akkor cselekedje azt helyette. Itt pedig nagy szükség volt a boszorkány előtt nem mondani meg az igazat, hogy hol van Bálintnak a hazája; hogy ha egyszer megszabadulhat mind feleségestől ettől a gonosz boszorkánytól, az ne találjon többet reájuk.

– No, hát mehettek haza Kolozsvárra, s előmutathatjátok a házassági levelet; soha senki se fog utánajárni: azt mondják: „Bártfai esküvő!”, s megnyugosznak benne. Tetszik-e, amit mondtam?

De bizony olyan nagyon tetszett nekik, hogy kicsiny híja, hogy még a Pirkának is nem jutott a sok csókból, amit egymásnak foglalóul adtak, azt pedig kár lett volna rá vesztegetni.

– Hanem hát szolgálónak nem állhatunk be ezekkel a selyemruhákkal és kösöntyűkkel – mondá a Pirka –, hanem vegyük fel megint a parasztruhát, amiben idejöttünk.

Mikhál készséggel ráállt a ruhacserére, s a mellékszobába térve, ott leveté a császárpiros rokolyát, a kösöntyűket és nyakláncot, mind a három öltözet ruháját és a drágaságait a Pirkának ajándékozta, aki nem is egyébért találta ki ezt az öltözködési parádét, mint azon előszámításból, hogy mindez a sok drágaság majd őrá marad. A szép asszonynak még jobban tetszett az, hogy ilyen egyszerű ruhát vehetett fel.

– Vajon tetszeni fogok-e ebben is a Bálintnak?

– Nem jól van még – monda a Pirka. – A parasztrokolyából még mindig kirí a szépasszony. Ezzel a rózsával hintett tejszínű bőrrel nem mehetünk ám cselédnek, mert mindenütt azt fogják kérdezni, hogy melyik palotából szöktünk meg? Ezen változtatni kell. Majd kissárfűvel csinálunk az arcra, homlokra szeplőket, hogy ne legyünk olyan szépek.

– Jaj, de fog-e akkor engem a Bálint szeretni, ha rút leszek?

– Fog az téged már szeretni, kincsecském, ha olyan csúf leszesz is, mint én magam.

Azzal hozott be a boszorkány a mezőről frissen tépett kissárfüvet, aminek a fűteje ahol a bőrt éri, azon olyan foltot hágy, mint a szeplő, s azt vízzel lemosni nem lehet, míg nagy sokára magától le nem kopik, de eltart az félesztendeig is. Azzal a fűtejjel aztán összepettyegette a Pirka a Mikhál arcát, hogy az olyan lett, mint egy pulykatojás. Jó, hogy tükör nem volt a háznál: nem láthatta meg magát benne.

Mikor aztán készen volt vele, s ilyen elrútított arccal kivitte őt Bálint elé, s aztán azt kérdezé tőle: „No, hát tetszik-e így a *leányzó?”* – bizony nem törődött az egy cseppet sem a szeplőkkel, hanem csak oly szerelmesen ölelé a kedvesét a karjai közé, mint azelőtt.

A kopanicsárné pedig, mikor megengedtetett neki, hogy bejöjjön, s meglátta azt az elrútított alakot, azt kérdezé, hogy hová lett az a szép tündérasszony, aki az imént itt volt?

A Pirka azt felelé neki, hogy felült egy seprőre, s kirepült az ablakon, s ezt a szolgálóját hagyta itt maga helyett.

Az Ancsa elhitte, s rákiáltott a Mikhálra.

– Hüccs a disznóknak moslékot adni, polyka!

Annyira nem ismert rá többet.

A Pirka aztán fölvette a butyrot a hátára, s elvezette a Bálintot és a Mikhált Bártfáig; a Simplex pedig ott maradt a kopanicsárnénál, hogy valami leskelődés ne legyen a dologból; meg hogy ha az Eperjesről hazatérő hóhérlegények be találnak térni egy pohár serre, legyen, aki a füleiket telehazudja: ami meg is történt. A Simplex magával Henrikkel is beszélt, s elhistórizálta neki, hogy ő az égő ház közeléből nézte, hogy kiabált a két asszony az ablakon keresztül segítségért, de nem lehetett hozzájuk jutni, mert a kapu is égett. – Kaczenreiter Henrik meg lehetett felőle nyugodva, hogy egy és ugyanazon napon nemcsak árvaságra jutott, hanem özvegységre is.

A Pirka pedig azalatt beszerezte a Mikhált egy polgárházhoz, ahol nagyon hirtelen megfogadták, mert olyan csúnya volt, hogy meg voltak felőle nyugodva,

hogy már ezt csak nem lesz oly vakmerő siheder, aki elcsábítsa egyhamar. De biz annak a szolgálatideje nem tartott tovább három napnál. Negyednap este már rajtakapták, hogy ott tereferélt a kapuban a szomszédban szolgáló béreslegénynyel, aki szintén csak akkor került Bártfára. Nosza, megcsípték őket; mert a bártfaiak maguk, akik nagyon vigyáznak, hogy a saját rókafogójukba bele ne lépjenek, szertelenül örülnek rajta, ha abban egy nem ismerős idegent megfoghatnak. Vitték őket a városházára, másnap reggel meg a paphoz; összeeskették rendén, s azzal eresztették szélnek. A kiadott házasságlevélben Kalondai Bálint az igazi nevét diktálta fel, hanem a Mikhálén változtatás történt. Keresztnevén csak egypár betűt kellett fordítani, s lett belőle „Milka”, hanem a vezetékneve a fogadott anyjáé lett: „Babura”.

Arra nem is gondoltak akkor, hogy ez mégis hamisítás, csak arra, hogy már most egymásé lehetnek.

A Babura Pirka pedig az ideig, amíg ez megtörtént, ott lappangott a városban: akkor a Bálint hálából nekiadta minden pénzét, volt még több mint százötven aranya, csak annyit tartott meg, amennyi az útra szükséges volt, s azzal azt mondá Pirkának, hogy: „Mármost mi megyünk Erdélyországba, kend pedig menjen Lengyelországig, mert itt még kérdőre fognák a drágaságokért, amiket kapott.”

A Pirka nevetett.

– Megyek, megyek, Lengyelországig meg se állok. Tudom, hogy szerettek, lelkeim, de azért mégis szeretitek, ha két ország fekszik közöttünk.

S akkor valóban két ország feküdt Erdély- és Lengyelország között; a krónikások úgy hívták, hogy „Magyarország” és „Törökország”.

Huszonhatodik fejezet

(Az aalortzassaag elveezi megeerdemlett bevanteteesit, azonban az irgalmassaag segitseegeere eerkezic az zanakozaasval, ees megzabaditia az zorongattataasbavl.)

Bálint e szókkal mutatá be az ő kedves Milkáját Sára asszonynak, mikor Kassára hazaérkezett.

– Íme, kedves édesanyám, azt mondá kegyelmed, hogy legyen bár az, akit szeretek, szegény szolgálóleány, nem tekinti származását, csak jó szíve legyen, menyének fogadja: imhol az én kedves hitvestársam.

A Milka ábrázatját pedig még akkor is elektelenítve tarták a kissárfű tejével ráedzett szeplők és májfoltok.

A jó Sára asszony csak összecsapta a kezeit.

– No, édes fiam, ha ez a személy volt az, akiért te el tudtad hagyni az édesanyádat, s inkább szenvedted a török rabláncát, hogysem róla lemondj, s hűségedet megtörd iránta – akkor nagyobb a te virtusod a Sion hegyénél. És ha ezt a személyt ilyen nagyon meg tudtad szeretni, akkor ennek százféle lelki jó tulajdonsággal kell bírni a belsejében.

– Úgy van – válaszolt rá a Bálint, s megcsókolta a Milka éktelen arcát. Mit bánta ő, ha az egész világ rútnak hiszi is a feleségét. Elég, ha ő maga tudta, hogy szép.

Az első napokban mindjárt kipróbálta a Sára asszony a menyét, s úgy találta, hogy az tetétül talpig angyal. Engedelmes, szófogadó, munkában nem válogató, mindenkinek kedvében járó, serény, tisztaságszerető, korán kelő, későn lefekvő, nyájas kedvű, otthon ülő, alázatos és szemérmes. Pedig föltette magában, hogy nagyon szigorúan fog vele bánni: semmi sem lesz jó előtte, amit a menye csinál; mindenért szidni, pirongatni fogja. De hisz ez a szidás, hurogatás, maga paradicsomi zene volt a szegény Mikhál előtt, ahhoz hasonlítva, amit abban a másik házban kellett szenvednie; úgyhogy Sára asszony, mikor a legnagyobb haragot akarta is kifejezni az orcáján (ami ugyan nagyon nehezen ment neki: olyan gömbölyű volt az arca, hogy nem tudta ötszögletűvé csinálni, sem a homlokát összehúzni, s a hangja is olyan mézédes volt, hogy maga a veszekedés is nyájaskodásnak hangzott rajta), hát azzal sem ért el egyebet, mint hogy a Mikhál összecsókolgatta a kezeit, s megköszönte szépen a zsémbelődést. Hiszen sohasem ismert anyát. Mindig azt óhajtotta, bárcsak anyára találna férje házánál. Most tehát meglelte, amit kívánt, s lelke szerint meg volt nyugodva benne. Végre mikor azt látta Sára asszony, mily nagyon szereti a szegény teremtés az ő fiát, s milyen boldog az ő egyetlen Bálikája ez asszony szerelme által, akkor egészen meglágyult a szíve iránta.

Bálint úgy hozta Mikhált a házhoz, hogy az volt mindene, ami a rajtavalója volt. Ezért is szidta a Sára asszony a menyét, hogy oly loncsos. Aztán vett neki egy

öltözetre való durva bagaziát (szőrkelme), kiszabta neki maga, s odadobta, hogy varrja meg magának jövő vasárnapra templomba menő ruhának, hogy legyen, amiben tisztességes emberek közé elvihesse.

És a Mikhálnak tettetni kellett magát, hogy mindahhoz egy hangot sem ért, amit a napa magyaráz neki. Ő, aki odahaza tortákat, süteményeket készített, híres gazdasszony volt, szó nélkül hallgatta a napától, hogyan kell rántást csinálni a leveshez. Még azt sem volt szabad elárulnia, hogy ért a varráshoz, piperéhez, aki remekül tudott hímzeni, csipkét kötni, most úgy ejtette a varrását, hogy felét mindig felfejtette vele Sára asszony: a tű sem állt a kezében; aztán átabotába varrta össze a szeleteket; pötyögős volt, ráncot vetett minden, úgyhogy mikor szombat este felpróbálta a nagy kínnal készült ruhát, hát az csupa nevetség volt rajta. Elöl hosszabb volt, mint hátul, s ahol testhez kellett volna állni, ott dudort vetett.

És őneki még ez a ruha is tetszett!

És ő még ebben a ruhában is tetszett az urának!

Volt pedig nagy mendemonda a városban a Mikhál hazahozatala óta:

„No, ugyan volt miért ötven mérföldnyire fáradni a Bálint úrfinak.”

„Nem volt ilyen csodaszépség egész Kassa városában!”

„De legalább előkelő családbeli: az apja főispán a juhok között!”

„Az mind hagyján, de milyen gazdag! Ha felmászik a diófára, semmije sem marad a földön.”

Vártak már rá, hogy mikor mutatja be Sára asszony a kedves menyét az ismerősöknek; az előkelő polgároknak.

No, ha még abban a maga varrta ruhában meglátják!

Eljött a várva várt vasárnap; korán hajnalban azonban jött a strázsamester a Bálint ablakára, felzörgette az álmából, s bekiáltott hozzá, hogy Homonnai gróf ezredeskapitány parancsolatjára rögtön üljön lóra, és minden fegyverét magához véve, ügessen fel a piacra.

A Bálint még katona volt, hozzá káplár, engedelmeskedni kellett. Szépen elbúcsúzott anyjától, feleségétől, felkészült, s ott volt órára a helyén. Onnan pedig rögtön megindítá a csapatját az ezredeskapitány: nem tekintve a szent vasárnapot; mert az volt a híre, hogy egy török portyázó csapat egész Nagyidáig felhatolt, s az útba eső falvakat sarcoltatja. Homonnai gróf uram tehát nem sokat tanakodott magában, hanem hirtelen összegyűjtve valami kétszáz lovast, kiindult Kassáról a portyázókat emberségre tanítani.

Eszerint a Mikhál a Sára asszony gondviselésére maradt. Korán reggel, ahogy illett, felvette az új ruháját az ifjú asszony, ami nagyon alkalmas volt arra, hogy gyönyörű szép termetét egészen kivegye a formájából: úgy készült a templomba menéshez.

Mikor egészen fel volt készülve, akkor aztán azt mondá neki a Sára asszony:

– Vesd le azt a rokolyát, nem abban mégy a templomba, hanem ebben!

S azzal kinyitá a kétszárnyajtós szekrényét, s előszedte belőle a maga ifjúasszony korabeli szép selyemruháját, aranyvirágos pruszlikját, széles csipkével szegélyzett selyem előkötőjét, drága hímzett patyolatkendőjét; azt adta fel a me-

nyére, s amíg annak karcsú derekán befűzte a pillangós vállfűzőt, tetszelegve mondá: „Én is ilyen karcsú voltam esztendős asszony koromban; ez volt az én menyecskeruhám, azóta sem volt rajtam többet.”

Aztán még az aranycsipkés tarajos főkötőjét is feltette a Milka fejére, s megdicsérte, hogy milyen szép haja van.

(Ha már az arca olyan rút!)

Így aztán egészen felcicomázva vitte magával a menyét, kezébe adva a jobbik kötésű imádságos könyvet, egy szagos virágcsokorral belecsíptetve. Csak úgy suhogott a selyem rajta, mikor végigment az utcán.

A Mikhál pedig egészen boldog volt; nem azért a selyemruháért, hanem azért, mert ebből megtudta, hogy őt a Bálint anyja milyen nagyon megszereté.

De nem soká tartott az ő boldogsága, csak addig, míg a templomba értek.

A kassai ódon székesegyház akkor éppen megint a protestánsoké volt; azok tartottak benne isteni tiszteletet.

Az első padsorban volt az előkelő polgárnők helye, akiknek a férje valami hivatalt viselt. Azok között ült Sára asszony is, kinek a férje dicséretes emlékezetű főbíró volt; ő maga is gazdag asszony.

A pad végén legszélrül ült a fürmenderné: hegyes orra, bóbitás főkötője a gyöngytyúkhoz tevé hasonlóvá, s ha megszólalt, a hasonlatosság csak annál tökéletesebb lett. Túl rajta ült a kisasszonya, s azon túl még elég hely volt tíz ember számára is.

Mikor Sára asszony és Mikhál megérkeztek a padhoz, a fürmenderné felállt a helyéből, s beengedte maga előtt menni Sára asszonyt; hanem mikor a Mikhál is utána akart menni, az előtt visszaült a helyére; a pulpitusra könyökölt, s nem ereszté be; azt mondá neki:

– A szolgálóféléknek a hátulsó padban a helyük.

Sára asszony felindulva mondá neki:

– Ő az én Bálint fiamnak a felesége.

A fürmenderné nem volt rest rá megfelelni:

– Aki maga sem más, mint kicsapott diák és közkatona.

Erre a Mikhál sírva fakadt.

Nem az keseríté meg, ami saját magával történt, hanem hogy a kedves urát így lepiszkolták.

S azzal valamennyi asszony mind a pad szélére rukkolt, hátát forgatva feléje, mintegy tudtuladás végett, hogy: „Ide se ülsz be!” A szegény Mikhál majd elsüllyedt a föld alá a nagy szégyen miatt.

Ekkor azonban a középpillér melletti, ódon faragványú címeres padból kilépett egy tündérszépségű, gazdagon öltözött asszonyság, odasietett a Mikhálhoz, s azt mondá neki:

– Nincsen helye, ifjúasszony? Jöjjön ide az én padomba; ott van elég hely.

Azzal kézen fogá a szégyenkőre állított Mikhált, s odavezette őt a saját padjába, maga mellé ültetve, s még a szép kapcsos zsoltárát is eléje tolta félig, hogy ketten énekelhessenek belőle.

Ez pedig volt a Homonnai Izabella grófné, az ezredeskapitánynak, kassai hadparancsnoknak a felesége, akit az nemrég vett nőül, ahogy említettük.

Ezzel az egész asszonyi cőtus kegyetlenül le volt tromfolva; csak úgy ette őket a méreg.

A Mikhál pedig könnyhullatások között imádkozott a Mindenhatóhoz azért, hogy az ő kedves Bálintját oltalmazza meg a mostani nagy veszedelmében, védje meg fegyver ellen, fogságra jutás ellen, hozza vissza épen, egészségesen ismét. Neki egyéb imádkoznivalója nem volt.

S mikor vége volt az isteni tiszteletnek, a grófné nem szégyenlett a Mikhállal együtt menni ki a templomból, s a templomajtóban bevárta a Sára asszonyt, s ott a kezét háladatosan csókoló Mikhálnak azt mondá, hogy látogassa meg őt minél elébb a kastélyában – valamennyi asszonyoknak füle hallatára – és szíve szakadtára.

Huszonhetedik fejezet

(Ki leezen mvtatwa, mell erews hatalom az azzonoc akaratia ez wilaagon es mi nagi giorsasagval megtvdia forditani az feerfiac altal rendeltetett allapotokat.)

Harmadnapra hazakerült a Homonnai gróf csapatja: a török portyázókat szerencsésen átverték a szomszéd vármegyébe; verje mármost az is tovább!

Bálint épkézláb lovagolt be az udvarra, s volt a Milkának nagy öröme, mikor eléje jött jókedvvel – de a csókok zsengéjét mégis átengedte az ő napának.

– No, hát vágtál-e le sok törököt? – kérdé tőle Sára asszony.

– Biz én leszedtem egynehányat a lóról; nem számláltam hány volt.

– De csakhogy tégedet le nem vágtak – szólt örvendő lelkendezéssel a Mikhál.

– Imádkoztál értem, ugye? Voltál a templomban? Anyám mellett ültél?

– Óh nem! – sietett kitálalni mindent Sára asszony. – A rossz fürmenderné nem eresztette be a padba; azt mondta neki: hátrább, szolgáló! S akkor aztán tudod, ki vitte be magához a padba? A jó Homonnai grófné. Az ám, oda ültette maga mellé a cifra kukullóriumba.

Bálint lekapta a süvegét a fejéről, mintha előtte állna a grófné.

– Az Isten áldja meg érte! Megköszöntétek-e neki ezt a nagy kegyelmet?

– Akkor nem is tudtuk, mit mondjunk, annyira el voltunk fogódva, de a kegyes úrnő meginvitálta magához a Milkát, hogy látogassa meg a kastélyában.

– S voltál ottan?

– Dehogy voltam. Terád vártam, hogy elviszesz magaddal.

– Hűh – szörnyűködék a Bálint, öt körmével esve a füle tájékának. – Szívesen megyek a Homonnai gróffal egy tábor kutyafejű tatár elé, de hogyan menjek én teveled a Homonnai gróf felesége elé, aki maga olyan fáin asszony; én pedig olyan ostoba tuskó vagyok.

Márpedig ugyan gyorsan mennie kellett, mert alig ért rá más ruhát váltani, amidőn az ezredeskapitánytól egy hintó érkezett a házuk elé, s egy hajdú jött azzal az izenettel, hogy a gróf és grófné óhajtanak beszélni a Bálinttal és a feleségével.

– No én nem tudom, mi lesz ebből! – szepegett a Bálint, s úgy meg volt ijedve, hogy a nyakravalóját sem tudta felkötni rémületében, s a dolmányát mind a kétszer úgy gombolta be, hogy egy gombbal hol alább, hol feljebb kezdte.

De hát menni kellett, mert a hintó ott várt.

Sára asszony ez alkalomra megint másféle szép köntöst adott a menyére, mely valamivel egyszerűbb volt; szép panyókás palástot vetett a vállára, ahogy látogatóba menni illik.

A Homonnai grófné már a szobája ajtajában várta az érkezőket, s nagyon szívesen fogadta a Mikhált.

– No, lássa, ifjúasszony, amíg a múlt vasárnap én kegyelmedet szabadítottam ki a philisteusok közül, azalatt kegyelmednek az ura meg az én férjemet szabadította ki a törökök kezéből. Hallotta, ugye?

– Nem hallottam. Az én férjem nem dicsekszik azzal, amit megtett.

– Nem dicsekszik? Annál derekabb ember.

A Bálint vörös lett, mintha tűzön pirították volna.

Erre a szóra a gróf maga is belépett a grófné szobájába. S amilyen szép volt a grófné asszonynak, éppolyan szép volt a gróf férfinak. Nagy, leomló, gesztenyeszín haja, piros orcája, nyílt homloka, felkunkorodó bajusza és hozzá délceg termete.

És a gróf is nagyon nyájas volt mind a kettőjükhöz, s nem tekintve azt, hogy ő zászlósúr és ezredeskapitány, a Bálint pedig csak köznemes és az ő csapatjában káplár, kezét nyújtá neki, és hatalmasan megrázta azt, amitől Bálint arasznyit hízott.

A grófné pedig azt tette, hogy leültette maga mellé a Mikhált a kerevetre, mely gobelinszőnyeggel volt bevonva.

A Bálint azt hitte, hogy a Milkája ily úri társaságba jutva elő fogja venni az otthon megszokott finom modorát, amivel még el is árulhatja magát, s annál kedvesebben volt meglepve, mikor azt látta, hogy a Milka hogy el tudja feledni a Mikhált, s milyen jól bele tudja magát találni a parasztos tempókba: elébb szemérmesen húzódozik a leüléstől, azután pedig a kötényével letörli a pamlagot, mielőtt ráülne, pórias becsülettudással: ami felett a grófné csendesen elmosolyodott.

– Bizony, török foglya volna az én férjemuram – monda a grófné Milkának –, a kegyelmed ura nélkül. Mert szeleskedett őkegyelme. Mikor a „seregtörököt” szétzavarták, s a huszárok elkezdték a leszállított foglyokat párjával összekötözni, ezredeskapitány uram fejébe vette, hogy ő maga meg a basát ejti foglyul, aki már szintén hátat adott neki, s más nem érhette utol, mint az ő gyors paripája. El is érte, el is fogta, hanem amíg a basával bajlódott, annak a kísérői utolérték, szőrpányvát vetettek a nyakába, s őt magát ejtették foglyul. S vitték is már, mikor Kalondai uram észrevette az ezredeskapitánya veszedelmét, s a tizedjével utánarugaszkodott az elfogóinak. Mikor aztán utolérte őket, s a törökök látták, hogy nem vihetik el fogva a férjemuramat, akkor az egyik nekimérte a nyakának a kardját, hogy megölje. De Kalondai uram gyorsabb volt, s egy csapással ő üté le a töröknek a fejét. Így menté meg az én uramnak az életét és szabadságát. Íme, a szőrkötél dörzsölése most is meglátszik az uram nyakán, s a pányvát is hazahozta magával, mit én ereklyéim közé tettem. Lássa, kegyelmed, ilyen jó volt minekünk egy zsoltárból énekelnünk! Ilyen derék ura van ám kegyelmednek!

Bálint alig fért már a dolmányában a nagy dicsérettől.

– Meg is nyeri a jutalmát vitézségének – folytatá a felesége beszédét a gróf. – Szabad választást adok őkegyelmének a foglyok és az elvett paripák közül, s őt magát megteszem hadnagyomnak.

– Igen szépen megköszönöm kegyelmes uram jóvoltát – felelt a Bálint a grófnak – (férfiakkal szemben tudott bátran beszélni, csak asszonyokkal szemközt

volt gyáva), s ha szabad lesz választanom, a foglyok közül keresek ki egyet, aki jámbor, közrendű ember, hogy az anyámnak segítsen a házimunkában, s a kegyes beszédre hallgasson, mégpedig olyat, akinek csak egy felesége van. Lóra azonban nincs szükségem, a magaméval meg vagyok elégedve, hanem ha kegyelmet akar tenni ezredeskapitány uram a kedvemért, úgy adasson jobb lovat az én pajtásom, az ezredtrombitás, Simplex alá, mert a mostani lova már himpókos. Ami pedig a hadnaggyá emeltetésemet illeti, azt igen megköszönöm. Nem nekem való rang az, ki a katonai tudományt sohasem tanultam. Ellenben azt kívánnám kegyelmes uramtól, hogy miután szegény anyámnak minden kívánsága az, hogy valahára venném le a válláról a mesterségfolytatás nehéz terhét, engedné meg nekem a katonaságból való kilépést, s hogy mehetnék az anyám kívánsága szerint székálló legénynek.

A gróf elnevette magát.

– Egyet pedig kifelejtett kegyelmed az argumentumai közül; azt, hogy: „Éspedig most házasodtam, s jobb szeretek a feleségem mellett enyelegni, mint az ellenség után szaladni!” Igaza van kegyelmednek. Én is azt mondanám, ha lehetne. El fogom bocsátani a katonaságból menten.

– De nem azért, hogy székálló legénynek menjen – szólt bele a szép grófné. – Ilyen embernek nem ott a helye. A várnagyi állás megüresedett, azt a férjemuram joga betölteni. Nevezze ki Kalondai uramat várnagynak, viseljen polgári hivatalt.

– Meglesz! – hagyá helyben az ezredeskapitány.

– Jaj, kegyelmes grófné – szólalt fel erre a Milka, látva, hogy a férje nem tud hirtelenében megfelelni. – Féltem én az uramat nagyon ettől a hivataltól. Ő velem együtt olyan tudatlan. Nem sokat vett be az iskolában. Ki is marasztották onnan. Minden ember csúfolja érte. Egy várnagynak pedig sok nagy úrral kell beszélni, sok levelet olvasni, amik diákul, németül, még tán franciául is vannak írva. Hogy felelne meg mindezeknek az én szegény jámbor uram? Veszedelem származnék ebből.

– No, hát tudja mit, kegyelmed? – szólt a grófné. – Én tudok diákul is, németül is, franciául is. Járjon fel kegyelmed hozzám naponkint kétszer a kastélyba, én megtanítom kegyelmedet e tudományokra, úgysincsen egyéb dolgom; kegyelmed meg odahaza ugyanarra, amit tőlem tanulni fog, oktassa majd be a férjét, s egyszer csak tudni fog ez is mindent, amire csak szüksége lesz.

– Nagyon jó lesz! – szólt bele a gróf.

S ez olyan nagylelkű ajánlat volt, hogy azt el nem fogadni s mindkettőjük részéről kézcsókolásokkal meg nem köszönni a legnagyobb parasztság lett volna.

Ennél nagyobb jutalmat és kitüntetést valóban nem is kívánhattak maguknak. Azt azonban megfogadták, hogy e titoknak elárulásától szájukat tisztán fogják tartani, s azt még a Sára asszonynak sem fogják tudtul adni, mert az nem állná meg, hogy a fél városnak el ne dicsekedjék vele. Ellenben annyit megmondtak Sára asszonynak, hogy a grófné megengedte Milkának, hogy az ő udvarába feljárjon, s ott az ő szakácsától konyhaművészetet, a frajjaitól pedig varró és hímző munkákat tanuljon. S minthogy a Milka mindezekhez már régóta értett, nagy lőn Sára asszonynak az elcsodálkozása, mikor a menye minden visszatérése után a

grófi kastélyból valami új, drága sütemény készítésével lepé meg, s otthon a törülköző kendőkre olyan hímzéseket vetett, hogy bámulni kellett rajta.

Az meg aztán egészen megnyerte Sára asszonynak a meglepetését, hogy Bálint egy jámbor törököt keresett ki a számára a foglyok közül, ki otthon mészároslegény volt; arra rá lehetett bízni a széket, mert a török, ha szolgálatban van, mindenekfelett becsületes, serény, józan, és a gazdájához hűséges, ha jól bánnak vele. A Sára asszony pedig úgy bánt vele, mint a saját fiával, vasat sem engedett rátenni, s minthogy a török neve Ali volt, ő megtoldta azt még egy betűvel, s nevezte a rabot Palinak.

Huszonnyolcadik fejezet

(Mellben nagi aatwaaltozasoc mennec weegbenn, ugi hogi az emberec alig ewsmernec immaaron magvc magvkra iss. Az Mikhal pedig raagalmaztatic wala, holott ebben az egiben weetkes nem wolna.)

De ha nagy volt a Sára asszony csudálkozása afelett, hogy a Milka mily nagy előmenetelt tett rövid idő alatt a konyhaművészetben és a női kézimunkákban, még nagyobb volt bámulata a grófnénak azon a gyors felfogáson, mellyel az ő tudományos tanításait megragadá.

Csak egyszer kellett annak valamit elolvasni, már a fejében volt, és el nem felejtette többet. Száz idegen szót is elmondott egy hallásra.

– Lángesze van annak az asszonynak! – magasztalá Milkát a gróf előtt a grófné. Azt nem sejtette, hogy ez mind tudja ezt már régen, amire most tanítják.

És a parasztos modorról is elszoktatta lassan, úri illendőséghez térítve, ami megint annyival könnyebben ment a Milkának, mert mindig emehhez volt szokva, s amaz volt nála a tettetés, amire erőtetnie kellett magát.

De annál sokkal csudálatosabb volt a tudományos gyarapodás, amit viszont a Milka tapasztalt a maga urán, a jó Bálinton. Mert a Bálint most már egészen komolyba vette azt, ami neki ígérve volt, s nagyravágyásának céljává tűzte ki, hogy ő a várnagyi hivatalt elfoglalhassa, s a feleségének a „várnagyné *nagyasszonyom”* címet megszerezze. És ment a tanulás csudálatos módon. Talán korábban is tudott volna a Bálint jól tanulni, ha ilyen kedves ajkak rágták volna a szájába a syntaxist, grammatikát, s ferula és signum helyett édes csókokkal préselték volna belé a „hic, haec, hoc”-ot. Talán az érett ésszel párosult akarat is sokat segített az elméjén.

Egypár hónap alatt annyira ment, hogy az ezredes által eléje tett diák és német leveleket nemcsak világosan meg tudta magyarázni, de sőt azokra feleleteket is tudott fogalmazni, sőt már a franciában is annyira haladt, hogy nem lehetett volna őt rajta eladni.

Ilyenformán a grófné oktatta a Milkát, a Milka Bálintot, s mindnyájuknak nagy öröme telt az előmenetelben.

– Ejh, mily nagy kár – mondá egykor a grófné Milkának –, hogy egy ilyen sok ügyességgel, lelki tehetséggel felruházott asszonynak, ily szép termet és formás ábrázat s ilyen kellemes magaviselet mellett, ennyi rút szeplővel kell eléktelenítve lenni. Hátha segíthetnénk ezen? Nekem van egy mosdóvizem, a híres királynévíz, amit Erzsébet úrasszonyunk, Nagy Lajosunk édesanyja szerzett, az én arcom attól ilyen finom és sima: próbáljuk meg kegyelmednél is, hátha elmúlnának ezek a rút szeplők?

A Milka nem mert mindjárt ráállni; azt mondta, hogy elébb megkérdi az urától, hogy kívánja-e, hogy a szeplők az arcáról elmúljanak, mert az őtet ezekkel együtt

szerette meg. A napával is közölnie kell elébb a dolgot, vajon nem veendi-e az kacérságnak a menyétől arcának ily módon való szépítését.

Azok pedig mind a ketten beleegyeztek, azt mondva, hogy amivel a grófnének mosdani tisztesség, az a Milkára nézve is becsület.

Annak az arcáról pedig természetesen hogy hamar eltűntek a királyné vizével való mosdásra az elrútító szeplők, amik csak az euphorbia nedvével voltak odaetetve. Néhány nap múlva egészen más formája kelt ki. Fehér és piros arcszíne lett és gyönge bőre, mint a harmat. A grófné diadalmaskodott örömében, hogy mosdóvize ily csudahatást szerzett, a Sára asszony is odavolt bámulatában, menyének ez átalakulását szemlélve napról napra; de legboldogabb volt vele a Bálint, aki ily módon lassan-lassan, ízről ízre kezdé visszanyeregetni azt az ő imádott eszményképét, akit legszebbnek, legjobbnak, legokosabbnak vallott a világ minden asszonyai között.

De annál kevésbé akartak megnyugodni ebben a változásban az asszonyi nyelvek.

Mivelhogy Kassán abban az időben (most bizonyosan másképpen van) a rossz kútvíztől, a bezárt falak közti levegőtől, különösen a meszes bortól, a minden hét évben kiütő pestistől az asszonyi arcoknak mind valami sajátságos sárgás halovány színe volt, hasonló, amit a velencei hölgyek arcán „morbidezzá”-nak neveznek; ezeknél pedig országszerte úgy hítták, hogy a „kassai szín”.

(Nehogy alaptalan rágalmazás színébe keveredjünk, ideiktatjuk történetünk egyik kútforrásának ipsissima szavait: „Die Leuthe, sonderlich das Weibs-Volck, seynd einer gelben und bleichen Farbe, welches man in Ungarn die Kaschauer Farbe nennt.” – Johann Christof Wagners Staedt– und Geschicht-Spiegel. 1687. – Ez azonban kétszáz esztendővel ezelőtt lehetett így, mert mai nap a kassai hölgyek arcszíne csak olyan rózsa és liliom, mint a többieké, s az sem áll többé, amit ugyanazon auktor mond, hogy „vom Kaschauer Wein bekommen die Fremden das Zipperlein”.)

Hát amint az asszonyok a legközelebbi karácsony első ünnepén délelőtt megpillanták a templomban a Milkát, ki azóta mindig a grófnéval járt a templomba, s őmellette ülve vett részt az isteni tiszteletben, szerfelett megbotránykozának annak tündöklő fehér és piros orcáin, amiken egy szeplő sem volt látható.

Ott szemtül szembe semmi gorombaságot el nem követhetének vele a magas pártfogó közelléte miatt; azonban isteni tisztelet végeztével összedugták a fejeiket a sekrestyében kijövet, s elhatározák, hogy az esetet feljelentik a nagytiszteletű esperes úrnak.

Fürmenderné asszonyom vállalta magára, hogy a vádat, a megbotránkozást és a panasztételt előterjessze, miszerint egy asszony jár a templomba, akinek az ábrázatja keresztyénellenes módon ki van festve fehérre, pirosra, ami nagy gyalázat az egész eklézsiára nézve.

Délután ismét isteni tisztelet volt, s ünnep első napján a nagytiszteletű úr katekizációt szokott tartani, ami bevett szokás volt azon időkben, hogy az ifjú személyek, legények, hajadonok, de legkivált az idegen földről beszármazott fiatal házasok a médiumra kiszólíttattak, s ott az Úr asztala előtt a nagytiszteletű úr által

megkatekizáltattak, hogy kitudódjék, vajon tudósok-e a vallás és confessio alaptételeiben, s feleletet adjanak az egész hitközség élő hallatára, miszerint igaz evangélikus keresztyén hitsorsosok, nehogy másnap az úrvacsorája osztásakor olyanoknak adassék a kenyérből és borból, akik azt sem tudják, hogy az mire való, vagy akik arra erkölcsi fogyatkozásaik miatt nem érdemesek.

Legelső volt, akit e délután a nagytiszteletű úr az asztal elé hívott, Kalondai Bálintné ifjasszony.

Milka fölkelt a helyéről, és odalépett a középre, bátran és szerényen, bizonyos levén maga felől, mint aki a katekizmust úgy tudta könyv nélkül, mint a miatyánkot.

Nagy volt azonban a megdöbbenése, midőn a nagytiszteletű úr, ahelyett hogy az Istenség szentháromságának titkáról, s a szent vacsora kettős alakban kiszolgáltatásának szükségéről tudakozódott volna tőle, azt kérdezé kemény szóval:

– Ismered-e, jámbor keresztyén asszony, Istennek azon parancsolatját, mely megtiltja a hívőknek, a pogányok módjára, abból az ábrázatból; amelyet számukra ingyen kegyelméből adott, másforma képet csinálni, s mindenféle kenőcsökkel hazug módon bemázolni, kendőzni és kancsérolni, ahogy cselekedtek a Midián leányai.

A Milka egész jó lélekkel felelé:

– Ismerem.

– Ha ismered, akkor mért cselekeszed az ellenkezőt?

– Az én arcom olyan, amilyennek Isten Őfelsége teremté felelt a Milka nyugodt szívvel.

– Ha való, amit mondtál – mosdjál meg ebben.

A nagytiszteletű úr intésére az egyházfi egy nagy ezüst medencét állított a keresztelő márványveder fölé, tele kristálytiszta vízzel.

A Milka készséggel megmosá az arcát a medencében. És oly tiszta maradt utána a víz, mint azelőtt volt.

– És törülközzél meg ebben.

Azzal egy törülköző kendőt nyújta az asszonynak, amellyel az nedves arcát körös-körül és erősen megdörzsölé, s a hófehér kendőn nem maradt arcáról egy makulányi pirosság sem, ellenben még pirosabb lett az arca, a dörzsöléstől.

A nagytiszteletű úr bámulva kérdezé:

– S hogyan támadhat az, hogy egykor szeplőkkel volt tele az arcod, most pedig nincsenek azok rajta?

– Szokásuk a szeplőknek, hogy télire visszamennek – felelt a Milka.

Ez bizony igaz is. Némely arcról elmennek télire a szeplők. S éppen tél ideje volt.

Erre pedig nagy haragra gerjede a nagytiszteletű úr, s lecsapva az asztalra a katekizáló könyvet, mondá kinyújtva kezét:

– Akkor tégedet, jámbor asszonyszemély, méltatlan rágalommal illetett a te bevádolód: Zwirina Ágostonné, fürmenderné asszonyom, ki is, büntetésül e hamis vádért, a holnapi úrvacsorától eltiltatik.

Fürmenderné asszonyom, mint akinek az orra vére eleredt, osont ki a templomból, szélről ülvén a legelső padban, ahol mindenki láthatta.

A nagytiszteletű úr pedig ott tartá a Milkát tovább is a katekizálás végett, s elkezdte neki a kérdéseket feltenni, amikre a Milka oly biztosan, helyesen felelt meg, hogy a nagytiszteletű úrnak egész gyönyörűsége telt benne. Csaknem belefelejtette magát az examinálásba. Mindig nehezebb kérdéseket igyekezett feltenni az asszonyszemélynek, amikre az folyvást ékesen és helyesen adott választ, hogy utoljára a hallgatóság azt kezdé suttogni, hogy íme, a bárfai szolgálók olyan tudósok, mint egy káplán. Az esperes végre megdicséré őt, és megáldva, helyére bocsátá.

És így azon nap, mely a Milka megszégyenítésére volt szánva, végződött az ő felmagasztalásával s az ő rágalmazóinak megszégyenülésével, ami fölött Sára asszonynak nem kevesebb volt a diadala, mint a derék jó Homonnai grófnénak, aki méltán hitte azt, hogy mindezen tudományt és szépséget ő ajándékozá a Milkának.

És abban igaza is volt; mert bár mind a kettőt Istentől nyerte is az asszony, de a balsors körülményei által úgy el volt nála testi és lelki szépség temetve, hogy azoknak feltámasztása csakugyan a grófné érdemének nevezhető.

Huszonkilencedik fejezet

(Mellnec rettentew nagi hartz haborvwal lezen foglalkozaasa, kibevl ki fog tevnni, mekkora devhews harag lakozic wala az Balint ziweebenn, ha az ew hitwews taasaat baantiaac wala?)

De mind nem volt ez elég a Bálintnak. Ezen eset után dühös lett, mint az oroszlán, s ha valakivel megállt beszélni úton-útfélen, a beszédet olyan gesztusokkal kíséré, mint aki a dolmánya ujjait tűri fel a karjain.

Végre összetalálkozék Simplexszel.

– Meg kell ma valakit vernem, Simplex, mert különben hideglelést kapok, vagy sárgaságba esem! Lelkem, Simplex barátom, ha valaha jó pajtásom voltál, ha kedves előtted a pajtásod jó egészsége, keríts valakit, akit megverjek, az Isten áldjon meg!

– Szívesen kerítek, édes kedves pajtásom, hogyne kerítenék.

– Nem bánom én, akárki lesz. Fanyövő, Vasgyúró, Kőmorzsoló, óriás! Megverekszem vele! Asszony bántott meg! Asszonyt nem torolhatok meg! Keríts nekem valahonnan férfit, akit meggázoljak! Hozz, ha kapsz, török basát, harámvezért, kutyafejű tatárt, hadd eszem meg!

– Én bizony olyan messzire nem megyek. Találok én számodra ellenséget sokkal közelebb is. Hacsak ez kell, nincs teneked nagyobb ellenséged, mint a fürmenderék Nácija. Annak az anyja sértett meg, most verekedjék meg az anyja gorombaságáért a fia.

– Ejnye, de jól kitaláltad! – mondta a Bálint, kóstolóba jót ütve barátságbul a Simplex hátára. – Nemhiába furfangos vagy. Nekem eszembe se jutott volna, pedig itt van a szomszédomban, s hogy keresem, mind a sváb a lovát, amin rajta ült. Nosza, fogd a kesztyűmet meg ezt a forintot, s vidd meg a főbírónak a kihívásomat a Zwirina Náci ellen egy pár szál kopjatörésre.

A Simplex vevé a rábízottakat, s elmenvén a város főbírójához, bejelenté, hogy a Kalondai Bálint kihívja egy pár szál kopjára a Zwirina Ignácot rend és bevett szokás szerint. Amit is a főbíró tudomásul vett, és átvéve a letett taksát, figyelmezteté a Simplexet, hogy azonkívül még egy magyar forintot fog fizetni bármelyik legény minden kopjáért, amely a kezében eltörik, mert azokat a város szolgáltatja; s azzal kiadta neki az írott engedelmet Kassa város pecsétjével azirán t, hogy kihívhatja a Kalondai Bálint a Zwirina Ignácot egy szál kopjára és egy fustélyra rend és bevett szokás szerint, ahogy azt Kassa város statutumai megállapíták.

Azzal a Simplex maga mellé vevé a város trombitását (mert az nem illett, hogy ő maga trombitáljon is, meg kihívó is legyen), s együtt elment vele a fürmenderék háza elé, s minthogy annak a kapuja zárva volt, de különben is ez levén az illendőség, megfúvatta a trombitát háromszor, s aztán elkiáltá a kihívást az egész utcai sokaság hallatára.

– Ignatius Zwirina! A nemes tanács engedelmével kihívlak tégedet a jó vitéz Kalondai Bálint nevében egy, két vagy három szál kopja eltörésére, rend és szokás szerint. Vedd át a kesztyűt, s farsang első napján jelenj meg a városház háta megett, a kötélverő piacon, lóháton, páncélban, saját személyedben, s állj helyt a kihívásnak, ha igaz legény vagy, s nem az anyádasszony katonája.

Erre ismét három trombitafúvás következett, mely után a Simplex odaszegezte a Bálint fél kesztyűjét a fürmenderék kapujára.

A kesztyű ott is maradt vízkeresztig, nem vette azt le onnan senki. Mert akként hangzott a statutum, hogy az ilyen legénykedő párviadaloknak mind vízkereszttől húshagyóig kell megvívatniok, ezáltal akarván jelképesen kifejezni a bölcs tanács, hogy az egész párviadalt nem tekinti egyébnek farsangi bolondozásnál, s ez nagyon okos elrendelés volt, hadd tombolja ki magát a tűzvérű fiatalság a farsang alatt, azalatt verekedjék, aki nem férhet a bőrében, hanem aztán legyen békesség a házakban, és egymás ellen ne torzsalkodjanak. Aminthogy rendesen az ilyen párviadal után szoktak az egymást jól elpáholt legények később a legjobb barátokká válni, s bármily csonttörésért vagy fejbeverésért, mi ez alkalomból megesett, panaszt tenni a legszégyenlenivalóbb gyávaságnak tartatott volna.

Hasonló gyalázat volt az is, ha a kihívott a tornahelyen a kijelölt napon és órában meg nem jelent.

S ilyen esetben lett részes a Zwirina Náci, akinek sehogy sem akaródzott a Kalondai Bálint fustélyával megismerkedni.

Úgyhogy vízkereszt napján reggeltől estig hiába várta az egész fiatalság meg a rend fenntartására kirendelt városi drabantok a kihívott megjelenését, a kihívó csak egyedül szálldolgált a kötélverő piacon lóháton alá s fel.

Végre, midőn beesteledett, s többé nem lehetett hinni, hogy az ellenfél megjelenjen, sem bajtársait fel nem küldé, hogy magát valami ürüggyel kimentse, akkor Bálint felszabadíttatott, hogy fogja kezébe a kopját, tűzzön fel a hegyére egy hólyagbul készült lámpást, benne égő gyertyával, azután meg a lámpásra egy pár rongyos harisnyát, s aztán induljon el a városba, s kiáltsa ki minden utcaszegleten fennszóval:

– Nemes urak, polgárok, becsületes lakosok! Ki látta, ki ismeri a nagy nyámnyila fickót, a Zwirina Nácit? Ki tudja, hová bújt el: kályhasutba, ágy alá, anyja kantusa mögé? Aki megtalálja, mondja meg neki: ne féljen, jöjjön elő, nem eszem meg; itt van egy pár rongyos harisnyám, foltozza meg, megfizetek neki érte.

Ez volt a megszégyenítési formulare, mellyel a meg nem jelenő gyávaságát meg szokták torolni.

Az ilyen gúnykiáltásra pedig úgy összeröffent rendesen az egész fiatalság, hogy aki azt magán engedte száradni, annak nem volt többé maradása Kassa városában. A Zwirina Náci pedig már syndicusi helyettes volt: nem szökhetett meg a városból; a jó barátai is addig ösztökélték, míg rászánta magát, hogy kimegy a Bálint ellen kopjaöklelésre másnap. S erre megszűnt a csúfondáros felhívogatás utcaszerte.

Másnap annál nagyobb nézősereg foglalta el a kötélverő piacot, a városból ötven drabant is volt kirendelve a viadal színhelyére; maga a Homonnai gróf is eljött lóháton, megnézni az összecsapást.

Csakugyan a kirendelt órára meg is jelent mind a két lovag, társai által kísérve, a piacon. Bálinton mellvért, sisak és karvas volt, de a Náci olyan páncélt vett fel, melynek hátul is volt vasa, nyilván sejtette, hogy ott is sebhető része van az embernek.

Mikor aztán helyeikre állíttattak egymással szemközt, akkor a harcbíró előhozatott két egyforma kopját, aminek nem volt hegye, meg két egyforma árvatölgy fustélyt, s abból legelébb a kihívott választotta ki a magáét, a megmaradt jutott a kihívónak.

Nyereg nélkül ülték a lovat szőrén, s a két kantárszárat a térdeikhez akaszták, azzal kormányzák a lovat, mivelhogy a jobb kezükben a kopját, a balban a fustélyt kellett tartaniok.

Mikor aztán a trombiták megharsantak, akkor nekivágtatott egymásnak a két lovag, előreszegzett kopjákkal, szörnyű robogással.

Hiszen a Zwirina Náci is nagy darab legény volt, mázsára téve bizonyosan többet nyomott volna a Bálintnál, de azért mégis, mikor hozzátaszított a kopjával, a Bálint úgy ütötte azt félre a fustélyával, hogy a kopja menten elnyaklott derékban, maga pedig a saját kopjájával éppen a melle közepén találta meglökni az Ignácot, ami annak elég volt arra, hogy a lova fejével ellenkező irányban hátrafelé repüljön, s egész hosszú testével megüsse a földet.

Mely után a Bálint is leszökött a lováról, s a párbajszabályok értelmében a jó csáti árvatölggyel olyan sort vert a földön fekvő ellenfelére, amilyen csak illett, s addig püfölte, amíg csak a botban tartott, ami ugyan valami halálosan meg nem ártott a Nácinak, a hátulsó páncél miatt, s ki lévén a ruhái az anyja által tömve lószőrrel vastagon, de csak mégis kapott egynehányat, amiről megemlegette a Bálintot, akit annyiszor infestált a bosszantásaival.

S ezzel aztán be lett volna rekesztve az egész fejezet a mendemondák tárgyában, ha a vén fürmender maga még folytatását nem kívánta volna.

Ugyanis, midőn a viadal után a kedves fiacskáját pokrócban vitték haza, amint illett és közönséges szokás volt, hát ezt a fürmender annyira szívére vette, hogy rögtön kardot kötött, vette a statutumokat, s futott fel velük az ezredeskapitányhoz, és az előtt felolvasott egy paragrafust, melyben keményen megtiltatik a katonai sorban levőknek, hogy polgári ifjakat párviadalra kihívogassanak, melynek is a megtorlását követelte a Kalondai Bálinton végrehajtani.

A jó ezredeskapitány azonban előkeresé a maga diariumát, s abban felmutatá a becsületes fürmendernek, hogy íme, ekkor s ekkor, még tavalyi utolsó advent vasárnapja előtt felmentetett a Kalondai Bálint a katonai szolgálat alól: tehát a statutum által inkriminált kategóriába nem esik többé; ennélfogva csak tessék vajjal kenegetni a Nácika kék és veres foltjait, mert annak egyéb orvossága nincsen.

S hogy semmi kétség továbbra is fenn ne maradhasson, még aznap kipublikáltatá Kalondai Bálintnak várnaggyá való kineveztetését, ami bár polgári

hivatal, de a katonai parancsnok alá lévén rendeltetve, azon idő óta folyvást ez által töltetett be, amidőn egy városbíró, a várnaggyal egyetértve, Kassa városát az ellenség kezére akarta játszani, melynek emlékére a veszélyben forgott hámori kapu örök időkre be is falaztatott.

És ekként lőn a Kalondai Bálint ellenségeinek tökéletes megszégyenülésök, és Sára asszony megéré azt az időt, hogy az ő fiának a felesége, a bártfai szolgálóleány, odaült a templomban az első padnak az első helyére, melyet a fürmenderné nem akart többé elfoglalni, megizenvén az esperesnek, hogy ezentúl a külvárosi templomba fog járni.

Harmincadik fejezet

(Meghlaatia leezen az kegiess olwaso, hogi ambaator giewniezewrevseegess dolog az testi zeepseeg; azonbann soc nagi wezedelmeknec wernzeiben sokakat az belevízen.)

Ez időtől fogva mindennapos volt a Bálint, hivatala folytán, az ezredeskapitány házánál; valamiként a városházánál is nagy vala az ő becsületi.

Mert veszedelmes idők jártak akkoriban ez ország felett. Az olyan három úr közé szorult városnak, mint Kassa, ugyan eszén kellett járni, ha azt akarta, hogy látszólag mind a háromnak eleget tegyen, de egyiknek se olyan nagyon, hogy a másik kettőt magára haragítsa.

A vallásháború és a békekötés következtében Kassa a magyar fejedelem hatósága alá tartozott; a magyar fejedelem pedig Erdélyben székelt, annak a fennura pedig a török szultán volt. A török szultán egri és váradi basái pedig, ha eszükbe jött, egész Kassáig, Tokajig elportyáztak, akkor aztán a kassaiak nem várták, míg az anglusok meetinget fognak tartani elszörnyedésük kifejezésére a Magyarországon elkövetett török kegyetlenségek fölött, hanem lóra ültek, fogták a kardot, s ütötték az ő fejedelmök fejedelmének a hadait; mégpedig akárhányszor egy társaságban az ő ellenségeikkel, az osztrák császár magyar királyságához tartozó magyarokkal.

Ennélfogva nagy bölcsesség kellett annak a megítéléséhez, hogy a sok átkelő jövevény között melyik a jó barát, melyik az ellenség. Kinek kell ígérni, kinek valósággal ajándékozni is? Kit kell fenyegetni a veréssel, és kit igazában meg is verni?

Érkezett ezen időkben Kassára egy nevezetes uraság a „Partium”-ból, amit Erdély is, Magyarország is magáénak tartott: Zurdoki Belizárnak hítták. Valamelyik őse Havasalföldről került be, sok kinccsel, s fia is gazdag ember hírében állt.

Zurdoki nagy *fastussal* jelent meg Kassán. Azt mondta, atyafilátogatni jön Homonnai grófhoz, kivel anyja után rokonságot tartott. Egész udvart hozott magával; lovászt, csatlóst, íródeákot, káplánt, szakácsot, vadászokat, pecért, bohócot, cigányzenészt, solymárt, hajdút, kengyelfutót, inast, apródot, kocsisokat: szerétszámát nem tudta az ember a pereputtyának. Homonnai gróf kastélyában akkora helyet elfoglalt, hogy az alig tudta magát a vendége miatt valahol meghúzni.

S egész ittléte alatt volt hegyen-völgyön lakodalom.

Zurdoki Belizár a hatvanas éveken túl járt már; hanem azért erkölcs dolgában még mindig nem állt valami jó hírben. Annyi mindenféle felesége volt, kivel jobb kézre, bal kézre megesküdt, kitől meg elvált, hogy maga sem tudta, hogyan következnek egymás után, s igen csekély becsülete volt előtte az asszonyoknak.

Azt hitte, hogy nincs olyan nő, akit fényes ajándékokkal meg ne lehessen venni, csakhogy az egyik drágábban tartja magát, mint a másik.

Pedig jómaga sem járt ott, ahol a szépséget osztogatták; széles szatírábrázatja volt, bajuszára konyuló, veres orral; feje, akkori erdélyi divat szerint, simára volt borotválva, csak a tetején meghagyva egy őszbe csavarodott boncsok, mely ideoda fityegett, ha a fejét mozdítá, a bajusza is kétfelől törökösen aláeresztve, nem pedig szépen magyarosan felfelé sodorintva. És hozzá még potrohos is volt.

S mégis azt akarta elhitetni, hogy ő olyan szeretetreméltó férfi, aki nem talált még olyan asszonyt, aki neki ellenállt volna, lett légyen az bárminő fiatal és szép, és előkelő.

Hogy Homonnai Izabella grófné körül is pulykakakaskodott, azt mindenki észrevette, de a gróf világért se tett érte szót; sőt inkább nagyokat nevetett rajta a grófnéval együtt, aki tréfát űzött a vén udvarlóval, és mindent elmondott az urának.

Egyszer nagy dáridót rendezett a kastélyban a vendég úr, amelyre mind a saját ezüstneműit hozatta el pompául, s meghívta a lakomára a város minden előkelőit.

Bizony legszebb volt akkor is az egész társaságban a szép Mikhál. S minthogy legegyszerűbben volt öltözködve, annál jobban kitűnt a szépsége. Még a grófnénál is szebb volt. Azt a természetes bájt, azt a mosolygó szemérmességet nem tudná utánacsinálni senki, akivel az vele nem született; gyönyörű szép kontyba csavart haja büszke alázattal hordá azt a csipkefőkötőt, ami jelvénye annak, hogy e szépségnek már „ura” van.

Hej, hogy beleakadt a szeme a szép tüneménybe a vén szerelmesnek! Mint mikor pajkos pásztorfiúk darazsat füstölnek ki csóvával a faodúból, s egyszerre lángot vet az egész pudvás fa!

Nem is nézett többet a grófnéra, mindig csak a szép várnagyné körül taposta a földet; pedig egypárszor a Bálint oldalba is ütötte könyökkel, s ráhágott a lábára a sarkantyús sarkával quasi véletlenül.

Az asztalnál annyira kitünteté a szép Mikhált a szerelmes Zurdoki, hogy az egész asszonyi gyülekezet irigy suttogását fölkelté ellene. Kivéve közülök a grófnét magát, aki csak nevetett a vén szerelmes feszengésén, s gondolta előre, hogy majd megszégyeníti azt a szép Mikhál: amennyi esze van!

Mikor asztal után az eddigi andalgó nóták és harci indulók helyett rázendítették a zenészek a láb alá valót, a vendégek kivonultak a táncterembe.

Az akkori magyar táncok nem hasonlítottak a mostanihoz; amit most csárdásnak, friss magyarnak neveznek, azt csak a falusi lagzikban járták. Az úri mulatságokon minden tánc lassú, méltóságos lejtésből állt, összevert sarkantyúk pengésétől kísérve, összhangzó egymást kerülgetés – s ismét összetalálkozásból, kéznyújtásból és vánkosra térdeplésből, vagy legfeljebb dacos férfias lábdobbantásokból s termetegyenesítő, délceg mozdulatokból; nem úgy, mint a mostani táncok, amiknél az a szisztéma, hogy az ember hogyan kaszálhassa le a szomszédjait a lábáról, s a táncosnéjából hogyan csináljon szélmalmot. Jó volt az a régi „lassan járj” világban.

Kezdődött a táncvigalom a „palotás”-sal. Mint illett, magának Zurdokinak állt megnyitni a táncot; ki is kegyúri hetykeséggel lépdelt a szépek szépe: Mikhál elé,

s selyemkendőjét eléje nyújtva, jelezé, hogy őtet választotta táncoló párjának; ami elég irigységet felköltő kitüntetés volt Mikhálra nézve, holott a grófné is jelen volt a táncteremben.

A szép Mikhál azonban nem fogadá el a felé nyújtott selyemkendőt, hogy annak a másik végét tartva, megkezdje a palotást; hanem szerényen meghajtva magát, mondá mindenki hallatára:

„Bocsásson meg a kegyelmes uram: én csak szegény szolgálóleány voltam, nem tanultam táncolni.”

És minden szavában igazat mondott; mert csakugyan szolgáló is volt, nem is tanult táncolni.

Zurdoki veres lett, mint a kanpulyka, e nem várt kosár miatt, s bosszújában aztán kikereste, hogy hol van itt a legcsúfabb asszony. Ott volt a fürmenderné: azzal nyitotta meg a táncot.

És aztán az egész tánc alatt azon törte a fejét, amit a szép Mikhál mondott. *„Nem tanult táncolni, mert csak szolgáló volt.”* Ej: a szolgálók nagyon jól tudnak táncolni! És mégis igazat kellett mondania; mert különben nem szégyenítette volna meg magát is és a meghívó vendéglátót is. Micsoda nők azok, akik valóban nem táncolnak soha? *Azok a protestáns lelkészek leányai…*

…A szép Mikhál tehát már egy nyomot elárult magáról azáltal, hogy nem tudott táncolni. S a vén sinkorán, ha egyszer megkapta a szimatot, tovább üldözte a vadat.

Míg egyszer aztán a tilalmasban az orrára koppintottak.

Ami megint ekképpen történt.

Mint már említve volt, Kassa városának egy szomorú epizódja következtében, amidőn a főbírója ellenség kezére akarta játszani a várost, rendkívül elővigyázati intézkedések voltak téve, hogy jövőre semmi hasonló összeesküvés ne fonathassék. Ez intézkedések közé tartozott az is, hogy a lovas posta által hozott mindazon leveleket, melyek külső országból jöttek bárki címére, hivatalosan felbontották, s csak azután kézbesítették. S minthogy a magyar ember mindig szégyenlette a kémlekedést, nehogy a levélfelbontás ilyennek tűnjék fel, azt a színt adták neki, hogy a pestis behurcolása ellen bontják fel a leveleket, hogy azokat vészrontó szerekkel megfüstöljék. Hanem bizony lemásolta azokat a füstölés alatt hevenyén a várnagy uram, s aztán átadta a tartalmukat az ezredeskapitánynak, aki ilyenformán ellenőrizhette, hogy az elöljárók a háta mögött valami fondorlatot el ne követhessenek.

Zurdoki is kapott egyszer Kassán időzése alatt egy levelet külföldi kelettel; amit felbontva és felfüstölve kézbesítettek neki.

– Dejsz, silabizálhatták ezt kegyelmetek! – szólt nevetve a főúr. – Nem a kegyelmetek eszéhez való az.

Csakugyan furfangos egy epistola is volt az. Először is úgy összevissza forgatva benne a betűk, hogy azt mindjárt első látásra tudhatta az ember, hogy az cryptographia: titkosírás.

Bálint emlékezett rá, hogy a tudós tanár, Frölich Dávid sok más egyéb mestersége között a titkosírások megoldásának kulcsával is bírt. Hátha a leányát is megtanította rá.

Közölte a levelet Mikhállal.

Mikhál csakugyan be volt avatva e titokba, s minthogy az akkori idők titkosírása csak igen kevés beavatott tulajdona volt, annálfogva igen kevés változtatással, egyenlő kulccsal bírt. Bálint a Mikhál által közlött kulcs segélyével az egész levelet könnyűszerrel kiabrakadabrázta.

De most következett a másik nehézség. Ez a levél olyan nyelven volt írva, amilyet ő sohase hallott. Hasonlított a némethez; de mégsem az volt. Ismét Mikhálhoz kellett fordulnia, ha nem ismeri-e ezt a csodát.

– Hogyne ismerném? *Ez svédül* van.

– Hát tudsz te svédül?

– Atyám megtanított rá; ő sokat levelezett a svéd királlyal, ki iskoláinkat segélyezte.

– Akkor fordítsd le nekem e levél tartalmát.

Mikhál megtette, ami rá volt bízva, s Bálint aztán a kibonyolított talánnyal sietett az ezredeskapitányhoz.

Hej bizony, nevezetes dolgok voltak abban a levélben! Amint Homonnai gróf elolvasta annak tartalmát, rögtön indult Zurdokit a kastélya lakosztályában felkeresni.

– Úr uram – kezdé, le sem ülve nála –, kegyelmed ugyan nem jóban töri a fejét itt minálunk.

– Hogyan? – szólt Zurdoki, tréfára fordítva a dolgot. – Talán nagyon csapnám a levet egynémely menyecskének?

– Nem menyecskérül van itten szó, bátya, hanem hogy micsoda levelezésben áll kegyelmed a svéd követtel?

– No, hát micsoda levelezésben állok?

– Ugyan elmondhatom, ha kívánja. Kegyelmed nagyfejedelme Rákóczi György.

– Azazhogy mindkettőnk fejedelme – vágott belé Zurdoki.

– Még ma talán az; de holnap már nem az. Tehát II. György nem érve be azzal a szerencsével, hogy Erdélynek és tizenöt magyarországi vármegyének ura lehet, még nagyobb dicsőségre vágyik. Dacára annak, hogy megesküdött a rendeknek, trónlalépésekor, hogy engedelmük nélkül semmiféle háborút nem kezd, mégis most a lengyelek és svédek összetűzésénél elébb a lengyeleknek ígérkezett el a svédek elleni szövetségre, s ezért jutalmul ígértetett neki a tizenhárom szepesi város. Később a svédek fogtak körül, s most kegyelmed által azokkal alkudozik, jutalmul kérve az egész lengyel királyságot, s hogy az osztrák császár helybenhagyását is megnyerje, odakínálgatja neki az öt tiszáninneni magyar vármegyét.

– Tagadom, hogy ez igaz volna! – kiálta felpattanva Zurdoki. – Ez mind csak szófia beszéd!

– Itt van a levél tartalma, amit kegyelmedhez írt a svéd követ: méltóztassék! – mondá Homonnai, a levelet előmutatva.

Zurdoki csak elhűlt bámulatában.

– De hát hol vette ezt kegyelmed? Ki tud Kassa városában cryptographiát olvasni? Ki ért itt svédül?

– Hát ki más, mint a várnagyom?

– Az a mészároslegény? Az a kicsapott diák?

Azonban a világos írás szavait már nem tagadhatta el.

Ekkor aztán Homonnai gróf nagyon kemény szavakat mondott Zurdoki uramnak. Elmondaná neki, hogy tiszta bolondság lesz az erdélyi fejedelemtől a lengyeleket megtámadni, szövetkezni a kozákokkal, akiknek a barátságban nem lehet bízni: a lengyelek pedig jó szomszédaink. Van elég baja Erdélynek, Magyarországnak is: végezze azt, ne avatkozzék más ország dolgába. Csak az eddigi ellenségeinktől győzzük magunkat megoltalmazni, ne keressünk magunknak még újakat is. Utoljára sem lesz a bolondul kezdett munkának okos kimenetele. Nem fogja azt helyeselni a német császár sem, akinek a lengyel szövetségese; még a szultán sem fog beleegyezni, s majd az lesz a vége, hogy Rakóczi György odaadja az öt vármegyét is; mégsem nyer semmit; sőt még majd erdélyi trónját is elveszítheti.

Zurdoki, mint afféle bárdolatlan ember, mikor sarokba szoríták, gorombáskodással akart felyülkerekedni; még ő akart a kert felől állni: visszapattogott, hogy ki meri az ő titkos leveleit elolvasgatni, s mi köze van a Kassa városi hadparancsnoknak a fejedelem elhatározásaihoz? Maradjon a maga kaptafájánál, s a magas politikát bízza másra.

– No, hát azért is megmutatom, hogy van köze Kassa városának a magas politikához – vágott aztán oda neki Homonnai –, s ha Rákóczi Györgynek tetszik magyar vármegyékért Lengyelországot csereberélni, Kassa városának meg tetszeni fog becsukni a kapuit, és be nem ereszteni, aki neki nem tetszik. Kegyelmedet pedig, úr uram, szívesen láttam mind e mai napig, mint kedves bátyámuramat; de a mai napon túl, bizony mondom, hogy minden szekerébe helyre vanak téve a kerekek, s kifelé vannak fordítva a rudak.

Ez már aztán nagy gorombaság volt! Felmondani valakinek a vendégszeretetet! Zurdoki nem is bírta azt elnyögni ingyen. Kellett valamit mondania rá, amiben az epéjét kiöntse. Felfújta magát nagy dölyfösen, s azt mondá Homonnainak:

– Gróf uram, csak azért űz ki a házából, mert félti tőlem a feleségét.

Homonnai pedig fáin ember volt; aki ha sérteni akart is, azt válogatott módon tevé.

– Van nekem egy könyvem, amit kegyelmednek mindjárt elküldök – monda Zurdokinak. – Abba ha kegyelmed figyelmesen beletekint, ki fogja belőle olvashatni, hogy én kegyelmedtől a feleségemet bizony nem féltem.

Zurdoki kíváncsi volt rá, hogy vajon miféle ördöngös könyv lehet az. Alig várta, hogy a hajdú áthozza. Finom maroken táblájú kötés volt az, melyet midőn szétnyitott Zurdoki, nem talált abban egyebet – egy tükörnél. Kiolvashatta pedig belőle a célzást, hogy ilyen csúf pofától Homonnai a feleségét nem féltheti.

A tükröt menten a földhöz csapta, s még aznap egész retyemutyájával elköltözött Kassáról; felment a sárosi várba.

Harmincegyedik fejezet

(Waloobann igaz amaz ewssi kewzmondaas, hogi az howaa az******** maga nem mehet, oda ween azzont kevld. Az mi pedig chac az gonoz azzoniokra eertetendew; miwelhogi wannac zaamossan hailott korban lewew azzonioc, kic istenfeelew eeletet eelmec ees az emberekwel ioot chelekeznec.)**

Zurdoki uram nagy dühvel, haraggal távozott el Kassáról, amihez válogatott okai voltak.

Először is cselszövési feladata lett megzavarva azáltal, hogy Kassát el kellett hagynia. Neki ott azt a pártot, mely Bécshez szított, kellett volna akcióra bírni, hogy Rákóczi György szándéka simán keresztül menjen, ti. a tiszáninneni rész átengedése Ferdinándnak. Ott Zwirina uram kész szövetségese volt, s most attól elszakadt. Azt pedig tudhatta, hogy a kassai polgárok kemény emberek; ha egyszer azok valamire azt mondják, hogy „nem”, hiába mondja császár, szultán és nagyfejedelem, hogy „igen”, mert ha a potentátok egymás között olyan mappát festenek, aminek a határa oda esik, ahová a kassaiaknak nem tetszik, hát a kassai főbíró megnyálazza az ujját, s letörli azt a pergamenről. Aztán egypár esztendei ostromoltatástól sem ijednek azok meg: próbáját adták akárhányszor. S ha a császári generális belőtt hozzájuk, ők meg kilőttek hozzá, s utoljára is ellőtték a lába alól a földet, hogy ő hagyta ott a fogát – hát azokat csak ravaszsággal lehet megtéríteni.

E ravasz praktikának a szálait kuszálta össze a Kalondai Bálint által megmagyarázott levél.

Pedig Zurdoki is egyike volt azoknak, akik a nagyravágyó György fejedelmet arra ösztökélték, hogy menjen elfoglalni Lengyelországot. Őneki volt ígérve a krakkói kormányzóság. Ez fúrta a máját.

A másik oka a haragra a személyes bosszú volt azok ellen, kik által megcsúfolva érzé magát: Homonnai gróf és Kalondai Bálint ellen.

És aztán harmadszor – szerelmes volt mind a kettőnek a feleségébe, s a vén gonosztevő feltette a boncsokos fejében, hogy mind a kettőt megrontja, ahogy csak szerét teheti.

Sáros városába megérkezve, ami ideje csak fennmaradt a politikai fondorkodásból, azt mind e gonosz tervének kifőzésére fordítá. Azt már megtudta a fürmendernétől, aki azt neki az első emlékezetes tánc után mindjárt elmondta, hogy Kalondainé a férjével bártfai házasság útján kelt össze – és hogy az első időkben, amidőn ide került, az orcája ocsmány volt a nagy veres szeplőktől, amik később csodamódra eltűntek az arcáról. Ő azt vallá, hogy télire szoktak eltűnni a szeplők; de bizony elmúlt már azóta a nyár is, s csak nem lett az ő arca többé szeplős.

Ebből Zurdoki az ő furfangos eszével kiokoskodhatá, hogy ha Kalondainé arcára nem a rózsa és liliom színei vannak mesterségesen kendőzve, akkor azok az elrútító szeplők voltak odafestve szándékosan – s ennek valami okának kellett lenni.

Nem restellte a fáradságot, elmenni Bártfára: ott az anyakönyvből kikerestetni a Kalondai Bálint házasságáról tanúbizonyságot tevő jegyzetet. – Ebből megtudta, hogy kinél szolgált a szép Mikhál. – A rút Mikhál!

Ott még akkor is jól emlékeztek a ragyabunkó rút arcára, s elmondák, hogy miféle asszony volt az, aki a leányt ide elszegődtette.

Hanem azt most nehéz volt megtalálni.

A Babura Pirka csakugyan átment Lengyelországba, ahol nem kellett attól félnie, hogy Kaczenreiter Henrik kezébe kerül: aki ha őt élő testtel megkaphatja, arról rögtön kitalálja, hogy a kastélyát ő gyújtotta fel, s hogy az a két összeégett koponya, amit a romok között találtak, nem a Pirka és a Mikhál maradványai voltak, hanem a két pecéré; s erről sok más dolognak a nyitjára ráakad: kivált ha utánajár, hogy a krakkói zsibvásárra honnan kerültek az ő kastélyából azok a pompás ruhák és ékszerek, amiket ő maga vásárolt valaha a szép Mikhál megörvendeztetésére. Ezért a Pirka nagyon óvakodott valaha Magyarországra visszakerülni.

Zurdoki uram azonban nem restellte a boszorkány nyomait tovább keresni.

Annak kellett itt boszorkánytársainak lenni. Ezek a varázslók társaságban élnek, s mindig szövetségben maradnak.

Addig nyomozott, keresgélt, míg egyszer rátalált a Szeben melletti kopanicsára. Ott egy éjjel nagy dáridót csapott; együtt táncolt a kopanicsárnéval, s mikor azt mindenféle hízelkedéssel, jó borokkal, ajandékokkal levette a lábáról, akkor kitudta tőle, hogy ő ismerős azzal a némberrel, aki egy éjjel itt termett a föld alól azzal a pulykatojásképű leánnyal, s aztán reggel megint elszelelt vele a levegőn keresztül. A kopanicsárné azt is tudta, hogy hol van most a Babura Pirka.

Azokban az időkben, minthogy üldözték a boszorkányokat, annálfogva nagyon elszaporodtak azok. Sok magányosan élő vénasszony, fiatalabb özvegyek is, és olyanok, akik az uraikkal nem éltek, fejükbe vették azt, hogy ők boszorkányok: valami veszedelmes büszkeséget találtak abban, hogy az emberek őtőlük félnek, hogy őket föld feletti lényeknek tartják, s nem restellték magukat a kínhalál veszedelmének kitenni ezért az oktalan fennhéjazásért. Voltak közöttük olyan kuruzslónők, akik bódító mérges növényekből készült kenőcsöket osztottak ki a többiek között, amikkel ha ezek a testüket bekenték, eszméletüket elveszték, mámoros álmokat láttak, s minthogy képzeletük azzal volt megterhelve, az ördögök társaságában, a boszorkányok szombatján látták magukat, s eközben nyavalyatörős kéjmámort éreztek, mint a mákonyevők vagy légyvesztő galóca nedvét szürcsölők, s azután mikor felébredtek, azt hitték, hogy mindaz való volt, amit álmodtak, s úgy vallották azt magukra, mint megtörtént dolgot. – És aztán az ilyen kuruzslónőhöz, ki bódító szereivel minden érzéküket rabságban tartá, akként ragaszkodtak, mintha kapitányuk volna, s ha sokáig nem látták, hegyen-völgyön átvándoroltak utána, hogy ismét feltalálják.

Így volt tudomása az Ancsának folyvást a Babura Pirka hollétéről, bárha az nem találta is tanácsosnak Magyarországra ismét átjönni azóta.

A könnyen szerzett pénz azóta, ahogy jött, úgy el is ment a Pirkánál. Mikor a sok aranyat meg a drága szép ruhákat megkapta, azt tette, hogy átment Sandomirba; felvette a cifra öltözetet magára. Kiadta magát úri asszonyságnak, mindenféle korhely naplopók társaságában élte világát nagy dínomdánom között, míg a pénzben tartott; aztán eladta az ékszereket; végre a cifra ruhákra került a sor: azokból is kikopott; most aztán megint olyan rongyos boszorkány, mint azelőtt volt, ki a fiatal menyecskék kapuiban ácsorog, hogy azoknak, dugva adott pénzért rossz tanácsokat adjon, jövendőt hazudjon.

Ilyen asszonyra volt szüksége Zurdokinak.

Rábízta Ancsára, hogy keresse fel a Babura Pirkát. Adott neki útravaló pénzt és bizonyságlevelet, hogy ő az udvartartásához való személy, amivel minden útjában kimenthette magát.

Csaknem bizonyosra játszott már.

*

Kassán pedig azalatt nagy változások történtek.

Eljött a főbíróválasztás napja; ahogy ősi szokás szerint a főbírót minden esztendőben újra szokták választani.

Kalondai Bálintnak nagyon felvitte Isten a dolgát. Amióta, mint várnagy, oly kitűnően járt el a hivatalában, mindenki meggyőződött róla, mennyire igazságtalanok voltak a kézsmárki tanárok, amért őt az iskolából kicsapták, de különösen a Zurdoki cselszövényének felfedezése óta annyira megszerették őt a polgártársai, hogy senkiről másról nem lehetett szó őmellette a főbíróságra. – Hisz az apja is abban a hivatalban áldozta föl az ő életét; ő pedig sokkal alkalmatosabb még az apjánál is.

Az is sokat tett pedig, hogy Homonnai gróf ezredeskapitány nagy pártfogásában részesíté, s mindenütt őt ajánlotta, ahol csak megfordult.

Hogy azonban a másik pártnak is elég tétessék, nehogy a polgárok egymás között ortályoskodjanak, s azáltal visszavonás támadjon a város kebelében, abban állapodának meg, hogy ugyanakkor a polgármesteri tisztségre pedig az eddigi fürmendert, Zwirina Ágoston uramat fogják behelyezni: annak a helyébe pedig új fürmendernek a Zwirina Ignácot, az utóbbinak a fiát, így aztán egészen szent lett a békesség.

Mind a három választás ekként nagy rendben meg is történt; háromkirályok napján elébb megtették a polgármestert, vagy mint akkor nevezték, főrektort, annak helyébe a fürmendert, akire akkor a legnevezetesebb feladat várt. Ugyanis neki kellett száz polgárt a legtekintélyesebbek közül kiszemelni a választási aktushoz. E száz polgár közül ötven magyarnak, huszonöt németnek és huszonöt tótnak kellett lenni, éspedig harmincnégy kálvinistának, harminchárom lutheránusnak, harminchárom pápistának, amit azután így összeállítani: tekintély, nemzetiség és vallás szerint nem lehetett tréfadolog.

Mikor a száz polgár együtt volt, akkor bezártak minden kaput a város bástyafalain, s idegennek nem volt szabad bejönni.

A száz választott polgár összegyűlt a városházánál, és elvégezte, hogy ki legyen a megválasztandó főbíró.

Akkor kijöttek csendben a piacra, ahol egy fekete bakacsinnal bevont, menynyezetes szekér várakozott hat lóval; hasonlatos a halottaskocsikhoz. Arra a múlt évben szolgált és most leköszönt főbírót felültették, s azután a többiek utána gyalog csendesen kísérve megindultak, nemkülönben mintha halottat kísérnének ki a temetőbe.

És csakugyan a temetőbe vitt ki az út, s az az utca vastagon be volt hintve szalmával, hogy a szekér zöreje ne hallassék.

A temető előtt két sorban voltak felállítva a céhek képviselői, kezeikben hosszú póznára feltűzve mesterségeik jelvényei: a mészáros tartá a taglót, a csizmadia a kaptát, a szabó az ollót, a kőműves a vakolót, a rézöntő a mozsarat, az ács a bárdot, az asztalos a gyalut, csak az orgonacsinálóknak volt megengedve védszentjük képét, Szent Cicellét tűzni a zászlóra jelvény helyett.

S ez ideig semmi lármának, zenének nem volt szabad hangzani a városban.

A menet a temetőbe is bevonult; az is be volt terítve szalmával, s ott a kápolna előtt körbe álltak mind.

Itt a leköszönt főbíró felállt a gyászszekéren, mely tizennyolc darab hosszú, simára gyalult keményfa deszkával volt megterhelve, s azt mondá a polgároknak:

– Uraim és bíráim! – Elbocsátjátok-e a ti szolgátokat?

Mire a fürmender a többiek nevében azt felelé neki:

– Hűséges voltál, elbocsátunk békével.

Akkor a leköszönt főbíró, leszállva a szekérről, azt kérdezé:

– Kinek adjam által ezt a tizennyolc szál deszkát?

Mire a fürmender kimondá a megválasztott főbírónak a nevét.

– Nemes, nemzetes és vitézlő Kalondai Bálint becsületes polgárnak.

Erre a hatlovas szekér megfordult, s csendben, mint jött, visszadöcögött a városba; most már a száz polgáron kívül a céhek képviselői is kísérték.

A szekér megállt a Kalondai háza előtt, melynek kapuja és ablakai mind zárva voltak; valamint minden háznak az ablaka és ajtaja zárva tartozott lenni a jelt adó harangszóig.

A fürmender zörgetésére megjelent Kalondai Bálint a háza erkélyén.

– Mit kívánnak tőlem a polgárok?

– Bebocsáttatást szekerünkkel és eszközeinkkel! – felelt rá a fürmender.

– Mi hivatalom legyen mindezekkel?

– Kalondai Bálint, ma tégedet Kassa városa polgárai megválasztottak szabad akaratjukból főbírájukká. Ezen eszközök, amiket velünk hoztunk, a mi gyarapodásunk jelképei: amiket a te őrizetedre bízunk ezután. Mindnyájunk kenyere, békessége a te kezedben lesz letéve egy esztendeig. Ezen a szekéren pedig elhoztuk hozzád a hagyományos tizennyolc szál deszkát. Hatot koporsódnak, ha a városunk és hazánk hű szolgálatában meghalnál időközben, tizenkettőt pedig mág-

lyádnak, ha áruló lennél hazád és szülötte városod ellen! – Bebocsátasz-e bennünket a kapudon?

– Térjetek be Isten nevével üdvözölve! – monda Bálint, s erre megnyílt a ház kapuja, s bedöcögött rajta a nehéz szekér dörömbölve.

Sára asszony, aki a bezárt ablakon belül hallgatta azt a párbeszédet a mellékszobában, azt mondá a szép Mikhálnak:

– Én nem tudom, de úgy örülök, hogy a fogam is vacog bele, s a hideg is lel.

– Én is éppen úgy vagyok – súgá neki a szép Mikhál.

Bálint pedig lement a választópolgárok elé az udvarra, s átvette a tizennyolc szál deszkát, melyből hat szál illeti a hűségest: koporsónak; tizenkét szál a hűtelent: tűzmáglyának!

Azzal felkísérték a megválasztott bírót a városházához, ott a két legöregebb tanácsos kézen fogva felvezette a tanácsterembe, s a hosszú zöld asztal fejénél a bírói karosszékbe felültette; mire a négy legifjabb tanácsos a szék négy lábát megfogva, felemelé Bálintot a vállára, s úgy vitte ki őt a városház erkélyére, míg a teremben levő száz polgár háromszor kiáltá el a „vivát”-ot.

A harmadik vivát szónál megdördültek a piacon felállított mozsarak, s egyszerre megkondult minden harang a tornyokban, a zenészek megfútták a tárogatókat, az öreg dobot a székesegyház homlokzatán pufogtatá a város dobosa, a párkányzatra felállított polgárőrség nehéz muskétáiból hármas sortüzet durrogatott a népriadal zaja közé; a szalmát egy pillanat alatt felseperték az utcákról, s helyébe frissen vágott, zöld füvet hintettek; úgy indult meg azután a városházától a díszmenet, a céhek zászlóival, a polgárkatonasággal, középen a mennyezet az új főbíróval, sorba járni minden felekezet templomait, annak a tanúságául, hogy minden felekezet vallását, törvény és békekötés szerint tisztelni fogja az új tanácsfő. Ott magyar, német és tót nyelven imádkoztak, s a körmenet végeztével a főbírót lóra ültették, kezébe adták a város pallosát, annak jeléül, hogy harc esetén a várost fegyverrel is meg fogja oltalmazni, s ekként kísérték azután a házáig vissza, folytonos harangzúgás, trombitaharsogás mellett. Most már aztán minden ajtó, ablak ki volt nyitva, teli emberfővel minden nyílás. – A sok trombitás között, aki a főbíró paripája előtt járult, ott volt a jó Simplex is, s fel-feltekintgetett régi jó barátjára a tárogatón keresztül; mintha neki is volna része abból a dicsőségből. De Kalondai Bálint is észrevette a magas paripáról is a régi testi-lelki barátot, s nyájasan inte felé a kivont kardjával, sőt amint a háza kapujába értek, azt is megtette a Bálint, hogy a mutatóujját elébb a felnyitott szájába dugta, azután meg a házára mutatott fel vele, ami a világ minden nyelvén annyit jelent, hogy: „Aztán te is jer fel hozzám ebédre.”

Mert az volt a jó szokás hogy a megválasztott bíró aztán az ünnepélyesség végeztével az egész tanácsot megvendégelte, nem feledkezvén meg annak legkisebb szolgájáról sem, s annálfogva igen jó néven vették tőle, hogy még a város trombitását is asztalához méltatá.

Hátravolt pedig még az asszonyok dolga; akiknek a legnehezebb szerep jut ki minden ilyen ünnepélynél. Mert a férfiak csak könnyen átesnek a maguk hókuszpókuszain; ki milyen oratiót betanult, azt csak elmondja, vagy belesül: hamar át-

esik rajta; de a szegény asszonynépnek egy héttel előtte nincsen pihenése a sok sütés-főzés miatt; annyi sok vendéget illendően ellátni, hogy senkinek se legyen panasza. Már három nap óta majd alig aludtak valamit.

Jó házirend szerint elébb a közrendű népséget kellett ellátni az udvaron felállított tágas sátrak alatt; azután került a tálalás sora a teremben összegyűlt úri vendégek számára, akik között első hely illeté az ezredeskapitányt és szép feleségét.

A két vendégcsoporton kívül azután még egy harmadik is került elő: a város koldusai.

Ezek hosszú sorban cammogtak végig az utcán, a maguk rongyaiban; s egyenkint megálltak a három lépcsőre emelt székajtó előtt. Ott a lépcsők legalsóján állva osztott a szép Mikhál mindegyiknek egy páros cipót, s hozzá a török Ali töltött kinekkinek a fazekába annyi sert, amennyit az befogadott.

A koldusok után jöttek a koldusasszonyok; a kálvinisták „adjon Isten áldást, békességet” köszöntéssel üdvözölték a szép Mikhált, a pápisták „dicsértessék a Jézus Krisztus”-sal, s a szép Mikhál mindegyiknek szívesen viszonzá az üdvözlését, s ha jött olyan koldusnő, akinek kisgyermek volt a karján, annak két páros cipót adott; s bár ő maga protestáns volt, a „dicsértessék”-re szépen áhítatosan válaszolá a „mindörökké ámen”-t. Az eltávozók hálálkodva mondták egymásnak: „Óh, milyen drága szépség! Óh, milyen áldott jó teremtés! Száz esztendeig tartsa meg Isten az életét!”

Egyszer a koldusasszonyok sorában egy ócska veres kendővel bekötött fejű némber sántikált felé, aki fél kezével eltakarta a száját, s két nagy szúró fekete szemével majd felfalta az előtte álló asszonyt.

Mikor ez az alak odaért a szép Mikhál elé, azt súgá neki oda, üdvözlet gyanánt, gúnyosan, megnyújtott, éneklő sipegéssel:

– Dicsértessék… a szépasszony!…

S arra egy percre megmutatta neki ördögi vigyorgásra torzított pofáját.

A szép Mikhál csak összerogyott ájultan.

Ha a hű Ali meg nem kapja, agyonzúzza magát a kövön.

A veres kendős koldusnő eltűnt a zűrzavarban: nem is vette tán észre senki; nem is törődtek vele.

Az asszonyok összeszaladtak arra a hírre, hogy Mikhál elájult, s felvitték őt a házba. Aztán mosolyogva suttogtak egyet-mást felőle. Ifjú menyecske elájulása nem nagy veszedelem: elmúlik magától. Akik tudósabbak, pirongatják ilyenkor a férjet. S az úgy tesz, mintha pironkodnék igazában. Ha elájult a fiatal menyecske, nem kell miatta megijedni: ott az asszonyok, majd lefektetik. – Nem kell erőltetni, hogy az asztalhoz üljön. Azért nagyot fognak inni – és őszintéket – az egészségére s boldog felgyógyulására.

A lakoma vígan folyt le nála nélkül is, kivált amidőn a Sára asszony azzal a megnyugtató hírrel jött elő, hogy semmi baj sincs, csak egy kis pihenés kell az asszonykának. Ittak a hazáért, a városért, sorba az úri vendégekért; az új főbírót annyian felköszönték, hogy alig bírta már a sok áldást; még a két Zwirina is felköszönté egy-egy diák rigmussal, úgyhogy ez tökéletes diadal napja volt rá nézve. Végezetül pedig maga Homonnai gróf emelt rá poharat, így szólva Bálintról:

– Az Isten éltesse azt a férfit, akit én legjobban szeretek, s akivel kész vagyok megosztani minden dicsőségemet.

Bálint pedig erre a maga poharát felemelte, s ezt az áldomást mondá:

– Tartsa meg az Isten azt az én barátomat, aki velem megosztotta az élet minden nyomorúságát, az én jó Simplex bajtársamat!

S az ezredeskapitány koccintott a főbíróval a trombitás egészségére; bár amiatt egynehány finnyás uraság fintorgatta is egy kissé az orrát; de legtöbben nagyra becsülték Bálinttól, hogy legnagyobb dicsősége közepett sem feledkezett meg az alacsony sorsban maradt jó cimboráról.

A késő éj oszlatá el a vidám társaságot: a bástyákon görögtüzek ragyogtak a fényes nap befejezésére.

Bálint sietett Mikháljához. Mindenféle mámor küzdött az agyában. El volt telve e diadalnap dicsőségétől. Ilyenkor az ember lehetetlennek hiszi azt, hogy lelkének másik fele, a hitvestárs talán éppen úgy el lehet telve gyötrelemtől, kétségbeeséstől.

Büszkeségtől ragyogó orcával lépett oda az ágyhoz, melyen a szép Mikhál feküdt.

Az pedig rémülettől kikelt arccal borult a nyakába, s odavonta férje fejét magához, fülébe súgá, ami az iszonyattól sikoltásképp akart kitörni ajkán:

– Fussunk innen! – Itt van a Babura Pirka!

Ekkor aztán a Bálint arcáról is lefagyott minden ragyogás.

Harminckettedik fejezet

(Mellnec rendeen megtadivc, hogi nem tanaachoss az †††-t megfogni; mert ha zarwaan fogivc, megewklel, ha torkaann fogivc, megharap, ha haatvl fogivc, megrvg.)

– Hátha nem ő volt az?

– Ő volt. Rám nézett. Hozzám szólt. Csúfolt és fenyegetett. Óh, mint reszket minden tagom!

– Ne remegj, édes. Tedd a kezedet ide a keblembe. Hadd melegedjék fel. Nincs-e nekem hatalmam téged megvédelmezni?

– Nincs! Ha az egész világ ellen van is erőd megoltalmazni: ez egy asszony ellen nincs. Tudod te azt.

– Ne félj tőle. Rongyos volt? Pénz kell neki. Kifizetem, s hallgatni fog, és odább megy. Ha minden vagyonom utánamegy is, megveszem tőle a te nyugalmadat. Ne rettegj tőle. Ő bizonyosan fel fog téged keresni: azért jött. Itt szekrényem kulcsa: adj neki pénzt. Úgy tedd, hogy anyánk észre ne vegye. Amint kielégítetted, én rögtön dobszó mellett kihirdettetem, hogy minden idegen bevándorlott koldus, kuruzsló, jövendőmondó huszonnégy óra alatt hagyja el a város határát, s akkor ő el fog tűnni innen.

Ezzel a biztatással nagy nehezen megnyugtatá Bálint a szép Mikhált; de annak mégis egész éjjel nyugtalan álmai voltak: felugrott az ágyából, s el akart szaladni a világba; mintha halálra keresnék.

Másnap, mialatt Bálintnak a városházára kellett menni, Mikhál aggódva figyelt minden ajtónyitásra, kutyaugatásra: gyakran kikémlelt a zárt ablakon az utcára; de egész nap nem háborította meg senki. A rettegett alak nem jött elő.

Harmadnap, negyednap elmúlt anélkül, hogy a félelmes rém megjelent volna előtte: már azt kezdte hinni, hogy az csakugyan nem volt egyéb, mint képzelet alkotta kísértet.

Következett azonban a péntek nap; amikor a város koldusai sorba járják a házakat, s azoknak a számára minden ajtónak nyitva kell lenni.

Mikhál mindig maga szokta a pénteki alamizsnát kiosztogatni a pitvarajtóban: egy darab kenyeret és egy poltúrát minden koldusnak.

Egyszer csak jön csoszogva a félig nyitott ajtó felé a rettegve várt veres kendős, bebugyolált alak, s elkezdi nyöszörgő koldushangon:

– Dicsértessék…

Mikhál nem engedte neki végigmondani a káromló üdvözletet; hanem megragadta a kezét, s hirtelen bevitte magával az oldalszobába.

Itt aztán a koldusasszony lekapta a fejéről a veres kendőt, s Mikhál szemébe nevetett.

– No, ugye, hogy itt vagyok megint? Nos? Hát? Gondolkoztál-e felőlem sokat? Emlegettél az uraddal? Vajon hol járhat a szegény Pirka? Bárcsak még egyszer

meglátnók a pofáját? Rám ismersz-e még? – Egy cseppet sem fiatalodtam meg azóta.

– Pirka asszony – szólt Mikhál, összeszedve minden lelkierejét –, nem beszélhetünk sokat, mert az anyám észreveszi.

– Ah! Hát neked rajtam kívül is van anyád?

– Kendnek pénz kell, azt jól tudom. Adok, amennyi tőlem telik, aztán távozzék kend Isten hírével.

– Nekem pénz nem kell; azt rosszul tudod. Most is tele vagyok vele. Itt van; nézzed. (S azzal egy recés erszényt mutatott eléje, melyben legkevesebb volt: száz arany.) Nekem más kell. Nem is megyek innen senki szent hírével, mert nem azért jöttem ide. Hanem éppen azért, hogy teveled beszéljek. Mégpedig csendesen, minden félelem nélkül. Tudom már a házi szokásokat. Délután két órakor a férjed felmegy a városházára, s ott végzi az ügyesbajos dolgokat. Az öregasszony ugyanakkor lefekszik délutáni álmot alunni: megkívánja a teste szegénynek. A széket bezárjak délután, s csak este hat órakor nyitják ki ismét, délután senki sem vitet húst, azalatt a legények a vágóhídra mennek dolgozni. Hanem a kapu alatt van egy oldalajtó, amelyen keresztül a vágott húst fel szokták hordani a székbe. Ezen keresztül észrevétlenül bejuthatok; még a kutyák sem ugatnak meg. Légy ott magad délután, amikor kettőt üt az óra. Aztán majd mondok neked valamit.

Azzal hirtelen a fejére csapta a kendőjét megint, s kisurrant a szobából, koldus módra tipegve, csoszogva végig a hosszú folyosón.

Mikhál kínzó kétségek között maradt hátra.

Vajon mit akarhat vele ez a némber, akinek oly nagy hatalma van fölötte? Ha pénzzel nem lehet megvenni a titoktartását, vajon mi árt szabhat érte?

Nem szólt senkinek az adott találkozásról, még férjének sem; de alig várhatta, hogy Bálint elmenjen a városházához, s napa elszunnyadjon a karszékében; amint a két órát ütötte, már odalenn volt a székben, melynek az utcára nyíló belső rácsajtaja zárva volt; a kapubejáratra nyíló pedig csak be volt támasztva.

A Babura Pirka pontos volt a megjelenésben. Óvatosan körültekintett, ha nem leskelődik-e itt valaki, s azután lassan behúzta maga után az ajót, hogy ne nyikorogjon. S akkor durva, veres kezével megcirógatá a szép Mikhál arcát, sunnyogón hízelegve:

– Ej, kincsem, de megszépültél, amióta utoljára láttalak.

Mikhál végigborzadt ez érintéstől, e szavaktól.

– Nemhiába bomlik úgy utánad az a szerelmes Zurdoki.

– Zurdoki!

– Az hát! Bizony nem is a magam mulatságára jöttem ám a ti dohos Kassa városokba; hanem azért, mert ide küldtek, bogárkám. A derék nagy úr, a kegyelmes, gazdag jó úr így szólt hozzám: eredj, édes Pirka húgám, eredj el Kassa városába, keresd fel az én gyönyörűséges virágszálomat, a szép Kalondai Bálintnét, a te kedves magzatodat, akit férjhez adtál bártfai esküvővel, vidd el neki ezt a bogláros övet, kösse fel az emlékemre, hadd legyen tőle még szebb…

Az öv úri asszonynak való volt, türkizokkal, igazgyöngyökkel kirakva. Mikhál azt a földhöz csapta haragosan.

– Szemtelen!

– Nos? Ki a szemtelen? Én?

– Nem. Hanem a küldője.

– Ej, kincsem. Hisz ez nem minden. Még többet is küldött, többet is ád. Kincseket rak rád, hogy még jobban ragyogjon a szépséged.

– Nekem nem kellenek az ő ajándékai!

– Hát ki beszél itt ajándékról? Amit szép asszony kap, az sohasem ajándék. Ha valaki egy szentnek hoz valami drágaságot, azért teszi, hogy általa bejusson a másvilágon a mennyországba; ha meg valaki egy szép asszonynak küld drágaságot, azért teszi, hogy bejusson még ezen a földön a mennyországba. Ez nem ajándék: ez megérdemelt jutalom.

– Minek a jutalma?

– Minek no? Hát annak, hogy valaki bejut a te mennyországodba.

– Micsoda? Ez a fertelmes vén ördög hiszi azt?

– Ej, ej, na. A férfi sohasem fertelmes, s az ördög sohasem vén. Ha rútnak találod, majd adok valami bűvitalt innod, amitől egyszerre olyannak fogod találni, mint Árgilus királyfit.

– Eredj vele a pokolba! Nekem nem kell se rútan, se szépen. Nekem van férjem, akit szeretek.

– Kettő is van; az a nagy baj! S az egyiket nem szereted. Az egyiket már megcsaltad. A kisszebeni kastélyban ott lovagol a kakason az első, az igazi férjed; akit elhagytál a szebbért, jobbért. Mármost folytasd! Azt gondolod, meg lehet ezen az úton állni, aki egyszer rálépett? Azt gondolod, azért hoztalak ki a kisszebeni vihodár kastélyából, hogy időjártával egy kövér mészárosnéval többen üljenek a kassai székesegyházban?

– Rettenetes asszony! Mit akarsz velem tenni?

– Bolond! Mit akarok veled tenni? Neked akarom adni az egész világot! Azt akarom, hogy tudd meg, mi volt azon az almafán, miről Éva anyánk szakított egyet. Mért nem szakított már tízet, húszat, ha egyet? Azt hiszed, hogy ha azt akartam volna, hogy a szentek sorába kerülj mint mártír, nem otthagytalak volna a kisszebeni hóhér házában? Ezt a te szép fehér atlasz bőrödet, ezeket a te villogó nagy szemeidet, ezt a te piros orcádat, kívántató ajkaidat, ezt a deli termetedet talán nem tudom én megbecsülni, hogy mennyit ér? Nem ásnak a Dubnikban annyi nemes opált, amennyit a te két szemed meg ne érne, s amihez a te rózsás ujjad hozzaér: az arannyá válik. Ha azt teszed, amit én mondok, gazdagabbak leszünk, mint Dárius király! S még csak fáradságodba sem kerül. Csak annyiba kerül, mintha álmodnál. Ki veszi azt tőled számon, amit álmodol? Meggyónod-e, ha azt álmodtad, hogy más felesége voltál? Ne félj, ha rám bízod magad, a lábad sem ütöd meg sehol. Ha pedig tőlem menekülni akarsz, hiábavaló erőködést kezdesz. Tudod, hogy csak egy szavamba kerül, csak egy megírott levélbe Kaczenreiter Henrikhez, s te el vagy veszve Bálintoddal együtt, s lesz belőled egy piacon megseprűzött, gyalázatos személy, s a kassai főbíró fejét leütik miattad;

mert él még a hites urad, s nem választottak el tőle, mikor a másiknál férjhez mentél.

Mikhál elszörnyedve érzé, minő borzasztó kelepcébe jutott; erővel, hatalomszóval a gonosz lélektől meg nem szabadulhat. Asszonyi ravaszság sugallt neki egy gondolatot, amit a büszke harag kész tervnek érlelt meg agyában. Azt tette fel, hogy színlelni fogja, mintha ráhajlana a csábító gonosz tanácsára. Bele fog egyezni annak becstelen ajánlatába: magához fogja édesgetni Zurdokit, s mikor azt közel csalogatta, mindent megmond a férjének, s akkor a férj, aminő Bálint, bizonnyal meg fogja ölni mind a csábítót, mind a kerítőnét, és ez emberölését minden nemzet szokása, törvényei igazolni fogják.

Tehát arra gondolt, hogy megölesse a férjével azt, aki titkukat egyedül bírja. Elég oka volt rá, hogy őt halálra gyűlölje – ezért a megbecstelenítő ajánlatért, az ördögi rossz szándékért, mellyel egy ártatlan lelket kárhozatra akart vinni; de mégis a fő ok, amiért a gyilkos eszme megfogamzott lelkében, az volt, hogy az agyonütött kerítőné örökre hallgatni fog aztán.

Azért azt súgta halkan a Pirkának:

– Félek, hogy megtudja valaki.

A Pirka szemei szikrákat szórtak, mint a farkasé, e szóra. Azt hitte, hogy fogva van már a madár.

– Azt csak bízd rám – súgá vissza Mikhálnak. – Nem asszony az, aki meg hagyja fogni magát. Aki ért hozzá, azt is meg tudja tenni, hogy két helyen legyen egyszerre. Megteszi azt az urával, hogy mikor legjobban néz, akkor nem lát. Csak te bízd magadat énrám. Ahogy az eddigi titkoknak nem jött még nyomára senki, az ezután valókra sem fog rátalálni soha. Belőlem tüzes harapófogókkal sem veszi ki, amit felőled tudok, semmi hóhér; mézesmázas szavakkal sem veszi ki semmi deli legény; de egy görbe nézés a te szemedből – meglehet, hogy kiugratja belőlem.

És a szép Mikhál annyira legyőzte a szívében érzett iszonyatot a gonosz nő ellen, hogy megszorította a kezét, s azt mondta neki, hogy csak tartsanak össze ezután is, s hogy holnap is jöjjön el hozzá ebben az órában erre a helyre.

– Aztán majd ha eljön az ideje – monda neki bizalmasan –, akkor megint megcsinálja kend azt a babonát a tűzhöz tett bögrével, hogy a kecskebak elhozza a hátán a szerelmes legényt.

A Mikhál tudta már jól, hogy nem a kecskebak hozta el akkor a Bálintját a hátán, sőt inkább hogy az igen nagy utat tett érte gyalog; de hízelkedni akart vele a boszorkánynak, s annak tetszett a példálózás: hamisan hunyorgatott rá, s aztán megint megcirógatá a Mikhál orcáját, s azt ígérte, hogy holnap megint eljön, s azzal lopva, ahogy jött, megint odábbcammogott. Úgy ki tudott surranni a kapun, hogy senki sem vette észre.

Mikhál pedig fellopózott a szobájába, s levetette magát az ágyára, és sírt keservesen.

Aztán mikor a Sára asszony azt kérdé tőle, hogy miért olyan veresek a szemei, azt hazudta neki, hogy fehér hímzésén dolgozott, attól veresedtek meg.

Sára asszony aztán eldugta a szekrénybe az egész fehér hímzést, hogy a Mikhál ne rontsa vele a szemeit. Az urának pedig, mikor hazajött, arra a kérdésre, hogy volt-e már itt a Pirka, azt hazudta, hogy még ma sem volt itt.

Másnap megint eljött a két óraütés után a boszorkány, s lopva bezárkózott a kapu melletti székbe a Mikhállal, s ott beszélt vele egy teljes óra hosszat.

S mikor eltávozott a Pirka, a szép Mikhál ismét felment a szobájába, és sírt, amíg csak a napa fel nem ébredt.

S mikor a Sára asszony azt kérdezte tőle, hogy miért veresek a szemei, azt hazudta neki, hogy nagyon erős szaga van a bazsalyikomnak, attól fájdult meg a feje.

S a Sára asszony rögtön kihordatott minden virágot a Mikhál szobájából, amik ott az ablak hídján mázos cserepekben álltak. Az urának ma is azt hazudta a Mikhál, hogy mégsem jött feléje a Pirka.

A következő nap vasárnap volt. A Mikhál azt állította, hogy nem jól érzi magát, nem mehet a templomba. Csak Sára asszony és Bálint mentek ezúttal az Isten házába.

Azalatt pedig a Pirka ismét meglátogatá a Mikhált, s a menyecske azzal a biztatással bocsátá el a boszorkányt, hogy ha a kegyelmes úr közeledni akar hozzá, ő kész lesz találkozni vele. Erre a Pirka azt ígérte, hogy most sietve váltott lovakon, (seprűnyélen!) vágtatni fog Sáros várába, s nap nap után várhat a visszatértére.

Mikor azt tudta Mikhál, hogy a boszorkány útrakelőben van, neki is megkönnyebbült a lelke. Ma aztán megmondta a férjének, hogy a Pirka itt volt, ki lett elégítve és eltávozott, Bálint még aznap kidoboltatá, hogy hajnalhasadtig minden idegen kóborló elhagyja a várost, megseprűztetés büntetésének terhe alatt, ha azon túl itt találják.

A Pirka ott kullogott éppen, ahol a kikiáltó trombitaszó mellett hirdeté ki a kemény parancsolatot. Ráismert a trombitásban a Simplexre. A népcsőcselék között odafurakodott hozzá, s hátulról hirtelen befogta a szemeit a két kezével, s azt súgá a fülébe: „Szeretsz-e még, gyémántom?” De az ujjai valami olyan átkozott szerrel voltak bekenve, hogy akinek a szeméhez ért vele, az egy napra megvakult tőle.

Akkor aztán a csőcselék ujjongása közepett elosont a piacról, s többé nem volt megtalálható a városban.

A gonosz boszorkánynak aztán sokáig nem hallottak hírét. De a szép Mikhál arcára csak nem tértek vissza a rózsák, s a Bálint homlokáról nem akartak eltűnni a redők. És Sára asszony figyelemmel nézte mind a kettőt. Itt valami nagy bajnak kell lenni. Hogy a szép Mikhál azóta nem kívánja a templomot.

Annyit megtudott a Sára asszony, hogy bíróválasztás napján, mikor a menye egyszerre elájult, egy idegen koldusasszony lépett eléje, veres kendővel a fején; s szomszédoktól, utcán járókelőktől azt is megtudta apródonkint, hogy ugyanezen koldusasszony több napon át rendesen abban az órában, amikor ő el szokott szunnyadni, beosont a házba, s onnan csak huzamosabb idő múlva jött ki.

„Az én menyem meg van rontva – mondá magában. – És azt senki más nem teszi, mint ama gonosz boszorkány.”

A szép Mikhál egyre hervadt, fogyott. És senki sem tudta, mi baja.

*

Eközben az országos dolgok gyors fejlődésnek indultak. Rákóczi György nagyfejedelemnek mind nem használt se a saját országrendeinek ellenzése, se a szultán tilalma: ő hadat gyűjtött, s a kozákokkal, oláhokkal szövetkezve, megindult Lengyelország ellen. Ferdinánd császárnak pedig, hogy a maga részére hódítsa, odaengedte az egész Tiszán inneni birodalomrészét: amivel ugyan azt a maga részére nem hajtotta; a császár elvette az ajánlott vármegyéket és városokat; de azért ellene mondott a Lengyelország megtámadásának, s készült onnan Rákóczi Györgyöt, ha bejutna is, kiszorítani.

Ezen változás miatt Kassa városának is küldöttséget kellett megindítani Pozsony felé, hogy ott a császár küldötteivel meg a nádorispánnyal értekezzenek a város szabadalmainak fenntartása s a vallásszabadság és a békekötések pontjainak megerősítése végett. E küldöttség vezéréül és szónokául lett megválasztva a főbíró: Kalondai Bálint.

A küldetés miatt hosszabb időre el kellett távoznia hazulról, s volt nagy sírás és sóhajtozás amiatt a szép Mikhál részéről. Bálint örömest elvitte volna magával Pozsonyba is; de télvíz idején nem lett volna okosság olyan gyönge asszonnyal útra kelni. De mikor elment, rábízta az anyjára, hogy úgy őrizze azalatt az ő kedves Mikhálját, mint a szeme fényét; ami felől, ha nem mondta volna is, ugyan meg lehetett nyugodva, mert a jó Sára asszony nagyon is szerette a menyét, s folyvást azon töprengett, hogy vajon ki és mivel ronthatta meg, hogy ilyen búskomor lett egy idő óta.

A Bálint eltávozása után rögtön nagy hó esett, s Sára asszony felbiztatta a menyét, hogy a többi farsangi bolondokkal ő is menjen ki szánkázni a városba: talán a friss levegő használni fog egészségének; ha a friss hideg lég megcsípi az orcáit, talán újra kivirulnak rajtuk az eltűnt rózsák.

Mikhálnak is tetszett ez a szórakozás; fel hagyta magát öltöztetni prémes bundácskájába, s befogatott a csengős szánba. Hátul a bakon ült a jó Ali, s kongatott a sudaras ostorral nagyokat.

Amint a templom szögletén bekerült a szán a térre, egy csoport dévaj csőcselék elkezdte a szánkázókat hógömbökkel megdobálni. Egy hólabda éppen a Mikhál ölébe esett, ki midőn le akarta azt rázni bundájáról, a szétomló hógömb közepéből egy kis összegyűrt cédula esett lábaihoz.

Felvette azt, és látta, hogy valami van ráírva. „Ma két órakor ott leszek!”

Tehát visszajött! Nem félt a tilalom ellenére beszökni a városba. Megleste, hogy mikor nincs itthon az asszonynak a férje.

A szép Mikhál arca halványabb volt, mikor hazakerült, mint azelőtt. Minden tagja hideg volt, mint a jég. Talán, ha a jó Sára asszony hirtelen egy kis szerecsendiós borlevest nem készít számára, még meg is betegszik. Ez azonban használt neki. Összeszedte minden erejét, hogy amikor az a gonosz asszony

eljön, eléje mehessen a találkozóra. Hatalmában volt neki, engedelmeskednie kellett, amit az parancsolt: mennie, hová az hítta.

Még a haragját is megbénítá a körülmény, hogy Bálint most éppen elutazott. Íme, a kelepce kész, a kard fenve van: de ki ölje meg azzal most a kelepcébe jutott gonoszokat?

Amint azt hivé, hogy ebéd után Sára asszony elszunnyadt, leosont észrevétlenül a szokott találkozási helyre. A széknek a kapu felől is kettős ajtaja volt; mikor Mikhál a külső ajtót felnyitá, azt gondolta, hogy milyen különös volna, ha a boszorkány már itt volna a két ajtó között!

S csakugyan ott volt.

Úgyhogy a Mikhál még csak fel sem sikoltott, mikor őt ott találta. A boszorkányok a kulcslyukon is be tudnak menni! Vagy talán tolvajkulcs segélyével?

– Jaj, babám, de meghalványodtál! – sápítozott a Pirka, mikor a Mikhált meglátta. – Rajta légy, hogy visszanyerd a piros színedet valahogy, mert így hamar vége lesz a dicsőségnek. Kassai színt kapsz már te is ebben a penészes városban. Ideje, hogy tovakelj innen.

– De hogy mert kend bejönni ide a városba megint? – monda Mikhál. – Mikor tudhatja, hogy milyen erős tilalom van minden ilyen… ilyen…

– Ne válogasd a szót, kincsem; mondd ki igazán: ilyen sehonnai boszorkányfajta ellen: ha megkapnak, megseprőznek. Tudom én azt. De az ördög nem hagyja a lyányát. A boszorkánynak is van esze, hogy mikor bejön Kassa városába az eperjesi kapun, ne mankóval a kezében, batyuval a hátán jöjjön, hanem szép háromlovas, csengős szánon, aztán, ha ledobom ezt a rongyos szűrt, hát úri dáma vagyok én akkor.

A Pirka ledobta válláról a szűrt, fejéről a veres kendőt, s Mikhál azt a császárpiros selyemruhát ismerte meg rajta, ami az övé volt hajdan, amire a Bálint azt mondta, hogy olyan benne, mint egy királyné. Egy kicsit zsírfoltos és kopott volt a selyemruha, ahogy a kurta korcsmákban rajta maradt valakinek az öt ujja, meg a sarka helye; de azért annál csúfabb boszorkánynak látszott abban a Babura Pirka. Nincs ocsmányabb, mint mikor egy ilyen orcátlan debella felöltözik cifra ruhába.

– Ne félts engem! Szánon jöttem én idáig is; a szegleten hagytam el a szánt, ott kaptam magamra ezt a rongyot. Esik a hó, sűrű a köd, senki se látott meg. Csakhogy itt vagyok már.

– Mit akar kend tőlem? – kérdé Mikhál reszketve.

– Hát legalább is azt, hogy ülj ide a kisszékre.

– Minek?

– Nem tűrhetem, hogy olyan halvány vagy.

– Hát aztán?

– Van nekem egy fáin szerem; ilyen halavány asszonynak való. Ha ezzel egy kicsit bedörzsölöm az arcodat, olyan lesz az, mint a rózsa.

– Az én arcomat ki akarj a festeni! – szörnyedt el Mikhál a szék leghátulsó zugába vonulva, s két tenyerével védve a két arcát. – No hát mit ijedezel tőle? Hát arra való ez, hogy akinek sápadt az arca, piros legyen tőle. Hát kinek vét vele?

Bánt vele valakit? Gyere ide no. Hát nem festettelek már ki egyszer? Akkor szeplősre, rútra. Ha az akkori szeretődnek úgy tetszett. De a mostaninak meg emígy tetszik.

– Mit beszél kend?

– Ejnye, no. Hát mindent előre akarsz tudni? Semmit se bízol hozzám, amíg hegyiről tövire mindent el nem mondok. No, hát elmondom, ha akarod. A te imádó bolondod, a gazdag nagy úr itt vár a városon kívül az eperjesi csárdánál; öt mokány ló fogva a szánkója elé. Odáig velem jössz az én szánomon.

– Én?

– Ne félj – hoztam bundát is magammal –, nem fázol meg.

– Én szökjem el innen?

– Most teheted, nincs itthon a férjed.

– Az Isten irgalmára, bocsásson el innen.

– Ne emlegesd azt az urat, mert megbántod vele az ördögöt, annak a barátságára pedig most nagy szükségünk van. Nem sok tanakodni való időnk van ám. Annak a nagy úrnak indulni kell már holnapután Lengyelországba a fejedelem után; az mindenüvé magával fog vinni, Krakkóba, Varsóba, úri asszonyságot csinál belőled, s ha megunod, visszajöhetsz megint a mostani uradhoz; azt hazudhatod neki, hogy az apádat látogatni voltál, a kézsmárki professzort.

– Távozz tőlem, sátán! – szólt Mikhál, erőszakosan fejtve le derekáról a boszorkány karját.

– No csak kiálts nagyot! – Kezdj el lármát csapni, hogy összeszaladjanak a cselédek, szomszédok, engem fogjanak el, s aztán vallassanak ki, hogy micsoda ismeretségünk van egymás között! Az lesz a szép!

– Könyörüljön rajtam, és bocsásson el innen.

– De azt a bolondot nem teszem. Aranytollat hullató madaram vagy te nekem.

– Odaadom kendnek minden pénzemet, drágaságomat, csak ne veszítsen el.

– Ejh, én nem ismerek irgalmat, kegyelmet. Egyszer már nem tűri el a természetem, hogy valaki olyan kegyes templomjáró, boldog asszony legyen, akiből én magamhoz hasonlót csinálhatok; aztán meg szavamat adtam, hogy elviszlek; boszorkányi hírnevem áll rajta. És utoljára dühös vagyok rátok, amiért meg akartatok csalni. Más várost hazudtatok nekem lakhelyül, hogy rátok ne találjak. Ahelyett, hogy mint fogadott anyátokat megbecsültetek, eltartottatok volna, kifizettetek egyszer-mindenkorra rongyos pénzzel, ami énnálam meg nem áll. Eztán nem eresztelek ki a körmöm közül. Ha egyszer nekem adtad magadat, az enyim vagy, s ha az enyim vagy, az ördögé vagy. Nos, jer velem!

Mikhál szemei előtt összefolyt a világ, lábai roskadoztak, a zsibbadás egész ujjai hegyébe állt: nem tudott szólni, csak tántorgott, s kezével kereste a támaszt, amiben megfogózzék.

– Ha elájulsz, még rosszabb lesz rád nézve – suttogott hozzá a Pirka. – Akkor nyalábra veszlek, úgy emellek el innen. Közel a szán, sűrű a köd, esik a hó. Senki sem tudja meg, hogy hová lettél.

Mikhál végtül végig borzongott, s aztán hosszában végigvágta magát a földön.

*

A jó Sára asszony a mai napon nem hunyta le délutáni álomra a szemeit; inkább elővette a Bibliát, s abból olvasott fennhangon, hogy el ne aludjék.

Egyszer csak az jutott eszébe, hogy megnézze a Mikhált. Nem találta őt a szobában.

A Mikhál szobájából egy mellékajtó vezetett ki a folyosóra, az most nem volt bezárva. Az ifjú asszonynak ezen keresztül kellett kimenni.

A frissen esett havat beszitálta a szél a folyosóba, abban a Sára asszony megismeré a Mikhál keskeny, piciny sarkos cipőjének a nyomait. Ezek a lábnyomok levezették egész a kapu aljáig, s onnan a hófoltok, amik a cipősarkokról lemaradtak, a szék ajtajáig.

Odalopózott és elkezdett hallgatózni.

Mikor aztán a Babura Pirka lehajolt az elájult asszonyhoz, s annak a dereka alá fonta a karjait, akkor felszakítá Sára asszony az ajtót, s berohant rajta.

– Megkaptalak hát, te istentelen cudar boszorkány!

A meglepett némber olyan rikoltást hallatott, minő a prédájáról felriasztott saskeselyű hangja, s amint felugrott a földön heverő asszony mellől, éppen úgy görbíté a tíz körmét csapásra emelve, mint az a rablómadár.

De nem használt neki az a tíz köröm semmit, ha mindjárt patrónusától, a Belzebubtól kérte volna is kölcsön, az ellen a megrohanás ellen, amit Sára asszony a maga dühe teljességében reá szakasztott. Megkapta őt az a két vasmarok olyan erővel, ami nem ismer ellenállást, s hasztalan rúgott, kapálózott, Sára asszony hátratörte a boszorkány derekát a vágótőkére.

– Eressz el, asszony! – rikácsolá rekedt hangon, véres tajtékot túró ajkakkal a némber. – Ne fogj meg engem, mert bizony megbánod. Harapok! S ahogy én megharaplak, az rosszabb a veszett kutyáénál. Mert attól meggebed az egész famíliád! Magammal rántalak a pokolba, ha el nem eresztesz.

– Harapnál, kutya?– kiálta Sára asszony, bosszúálló haraggal. – No, hát harapd meg magadat!

S azzal odafacsarta a boszorkány egyik karját annak szájához, s a tulajdon saját öklét dugta bele kegyetlen erőszakkal annak mardosó fogai közé.

– Harapj hát! Edd meg magadat, s fulladj meg tőle.

A boszorkány arca már elkékült, szemei kidülledtek az üregeikből, közel volt hozzá, hogy a szájába betömött saját öklétől megfulladjon. És Sára asszony bizonyára nagy jót tett volna az egész családjával, s megbocsátotta volna neki minden égi és földi hatalom, ha akkor azt a gonosz teremtést ki nem bocsátja addig a kezei közül, amíg az a pokolnak nem adja tarkabarka lelkét!

Hanem hát másként volt elhatározva abban a nagy könyvben, melyet megírtak a predestinációrul a világ teremtése előtt éppen annyi ezer esztendővel, ahány ezer esztendő a világ teremtése óta elmúlt.

A tusakodás nagy zajára elő kellett kerülni a házi cselédeknek. Azok gyorsan segítségére siettek vitézlő asszonyuknak, s miután a Pirka hajából illendő menynyiséget kitéptek, megkötözték a kezeit, s minthogy a maga lábán nem akart menni, úgy szánkáztatták végig a hóban a városházáig. A boszorkány még akkor is azt kiáltozá, hogy: „Bosszút állok én ezért az egész házatokon!”

Mikhál pedig mindezekről nem tudott semmit, mert eszmélet nélkül feküdt ájultában; később este volt már, mire magához tért, hogy megismerte a körüle levőket.

Harmincharmadik fejezet

(Megmagiaraaztatic, mill soc io vagion abban, hogy „pvblica privatis rpaecedvnt”, az az: az nilwaanwaloo dolgoc elewbb elinteeztetendewk, hogi sem mint az magaanos tenniwalooc.)

Mikor eljött az idő, hogy Kalondai Bálint visszatértét, a pozsonyi küldöttséggel, lehetett várni, attul fogva minden nap odaszegődött Simplex a bástyatorony őréhez, kivel mint trombitás pajtással, jó cimboraságban volt, s onnan leste a Pozsonybul jövő szánokat.

Jól benn volt már az idő a farsangban, mikor elvégre megjött a fullajtár előre hírül hozni, hogy jön hazafelé a küldöttség, a város négy lova küldődjék eléjük, nehogy azzal a fülig sáros négy konya turcsival tartsák bevonulásukat a székesvárosba, amit Pozsonyban fogadtak.

Mikor a kapu közelébe értek, Simplex elkérte a toronyőrtől a trombitáját; szokás volt, ha kitűnőségek érkeztek a kapuhoz, azoknak a tiszteletére válogatott szép nótákat fújni. Aminthogy a postakocsis maga is az egész úton szebbnél szebb nótákat szokott trombitálni a bakon, ha az utazók érdemesek voltak rá.

A Simplex azt a nótát fújta a Bálint érkeztére, aminek a verse így kezdődik:

„Vágtass lovam, siess haza,
Beteg az asszonyod maga.”

Gondolta, hogy csak megérti!

Meg is érté azt a Bálint, de nem fogadta meg az intést; azt mondta a kocsisnak, hogy hajtson egyenesen a városházához. A város kocsisa már öreg legény volt; Bálint atyját is sokat hordta a város ügyeiben, őneki is hű embere volt.

– Főbíró uram. Nem mennénk elébb a házhoz? – kérdé, mikor a bástyakapun behajtottak.

– Nem, fiam, első a város dolga, azután a magamé.

Mikor a városháza előtt megállt a szán, ahol már akkor a követek megérkeztének hírére a tanácsbelik és a száz polgárok összegyülekeztek, a legelső, akivel leszálltában találkozott Bálint, Homonnai gróf volt.

– Volt már kegyelmed a házánál? – kérdezi Bálintot félrevonva.

– Nem voltam még – felelt az. – „Publica praecedunt privatis.”

– Menjen kegyelmed elébb haza.

– Nem teszem azt, kegyelmes uram. Lehet, hogy rossz hírre mennék haza, s az vagy elvenne valamit a lelkierőmből, vagy adna hozzá valamit: úgyhogy vagy lágyabb lennék, mint szükséges, vagy keményebb, hogysem kívánatos. Most pedig nehéz megpróbáltatás előtt áll a város, mely előtt minden magunk bajának hátrább kell állani.

Tehát első a városháza, azután a magam háza.

S hogy Bálint így cselekedett, azért neki mindenki igazat adott mindjárt, mihelyt előadta az országos dolgok állását ez idő szerint.

Az erdélyi nagyfejedelem, hogy Ferdinánd királyt lekenyerezze, átengedte neki a linzi békekötésben Erdélyhez csatolt öt tiszáninneni vármegyét.

Azután nem hallgatva semmi jó tanácsra, berontott Lengyelországba, s első támadását nagy siker követte, már elfoglalta Krakkót.

Ferdinánd király elvállalta a neki átengedett magyarországi részeket, hanem azért Rákóczi Györgynek megizente, hogy menjen ki Lengyelországból, mert különben ő maga segítségére megy a lengyeleknek, s egyesült erővel kiveri őtet onnan.

Most még a szultán is megharagudott Rákóczi Györgyre, amiért az ő engedelme nélkül háborút kezdett, s a magyaroszági részeket Ferdinándnak engedte. Sztambulban nem sokat tréfálnak, ha megharagudtak. A szultán letette a fejedelemségből II. Györgyöt, s helyébe Barcsaynak adta az athnámával a fejedelmi botot, s egyúttal a krímiai tatárok kánjának megparancsolta, hogy nejeivel felkerekedve, rontson rajta az engedetlen vazalluson.

Most azután Kassa városának e kettő között van választása.

Vagy csendesen oda hagyni magát ajándékoztatni Ferdinánd királynak II. György nagyfejedelem akarata szerint, aminek a legelső következése az, hogy az eddigi fejedelmi hadak a városból kivonulnak, átkelnek Ecsed várába, helyükbe pedig beköltözik egy vallon ezred, a hadparancsnokul kinevezett Löffelholz generális vezetése mellett; másodszor pedig a jezsuitáknak a kolostoruk visszaadatik, s azok a vallon ezreddel egyidőben ismét beköltöznek a városba.

Ez az egyik keserű falat.

A másik pedig az, hogy ha nem tetszik a német barátság, itt van helyette a török. A szultán letette György nagyfejedelmet, helyébe kinevezte Barcsayt. Ha tetszik Kassa városának, állhat Barcsay részére, s behívhatja védelmül az egri basát.

Lehet választani a kettő közül. Most volt aztán drága a jó tanács.

Itt volt az a kő, amit egy bolond beledobott a kútba, s aztán száz okos sem tudta azt kihúzni.

A tanácsülés ezen dolgok hallatára szerfelett viharossá vált. Kalondai Bálint az elnöki széken alig tudta fenntartani a rendet, annyira fel voltak hevülve a kedélyek.

Egyik azzal fenyegetőzött, hogy inkább felgyújtja a házát, hogysem a német katonákat szállásolják be hozzá; a másik ellenben azt fogadta, hogy előbb rakásra öli gyermekét, feleségét, hogysem azt megérje, hogy török jancsárok garázdálkodjanak közöttük; s ha kifogyott az egyik a hitetlen pogányok szidásából, túlhajtott rajta a másik a jezsuita feketére festésében.

Ebből aztán két párt támadt, mely keményen ellenállt egymásnak, s egyik sem akart engedni.

Az elnök csak hallgatott.

Végre a rektor hozzá fordult, s kérte az ő véleményét.

– Ha kívánják, hogy szóljak – mondá Kalondai –, akkor én kimondom, hogy sem az egyik, sem a másik véleményhez nem hajlok. Jog szerint az átengedés Ferdinándnak nem történhetik meg; mert a föltételt, hogy Rákóczi Györgyöt a lengyelek ellen segítse, nem teljesíté. De viszont a szultánnak sincs semmi joga Kassa városával rendelkezni; mert ezzel csak az ország rendei parancsolhatnak. Így Rákóczit is csak az erdélyi rendek tehetik le, s ha kell nekik Barcsay, csak őt választhatják meg. Az én hitem tehát az, hogy ide sem a vallon lovasok, sem a török szpáhik be nem jönnek; hanem bezárjuk a városnak a kapuit, s ha erőt hoznak ellenünk, azzal szembe mi is erőt állítunk, ahogy apáink tették. Ha így akar végezni a tanács, ráteszem a fejemet, s Isten legyen a bíró közöttünk. Én nem félek a véremet kiontani a városomért.

Jaj, de annál inkább félt ám Zwirina uram, s olyan okosan sorba szedte a rossz következéseket, amik e nyakasságból származhatnának a városra: tüzes golyókkal meglövöldöztetés, emberhalál, kiéheztetés, dögvész, tűzi veszedelem, kereskedők tönkrejutása, kézművesek elpusztulása, végül megostromoltatás, kapituláció, iszonyú hadisarc, sőt még a székesegyháznak is protestáns kézről való elvétetése – hogy amidőn szavazásra került volna a dolog, a tanács nagy többsége azt határozá, hogy bele kell nyugodni a fejedelem akaratával történt változásba inkább, mintsem ujjat húzni a két császárral; hogy bocsáttassék be a vallon ezred: hisz azok is a magyar király katonái.

Mikor aztán ez határozatba ment, akkor Homonnai gróf fogá a város aranyozott kulcsait, s odadobá az asztalra, kimondva, hogy ő mátul fogva nem tekinti magát senki ezredeskapitányának, hanem a hadait hazaereszti, maga pedig elmegy a saját birtokára szántani, vetni s bölényre vadászni.

– Ha kegyelmed megy, akkor én is megyek – mondá erre Kalondai Bálint –, s én is leteszem a ház asztalára a bírói pálcát; viselje nálamnál bölcsebb ember.

S azzal ő is végigfektette az asztalon azt az aranyozott gombú spanyolnád botot, s felkelt a székéből. S valóban jó angyala volt az, aki azt súgta neki, hogy rögtön ez órában mondjon le bírói hivataláról. Ez a feje fölött élivel függő kardot fordította lapjára.

Azonban ekkor egyszerre minden oldalról nekiestek: barátai úgy, mint ellenségei (az utóbbiak még jobban), könyörögtek, hogy ne tegye azt; legbuzgóbban marasztalta Zwirina uram, a főrektor, hogy ne hagyja el a várost e nehéz napjaiban: hisz az ő bölcsessége oly magasan áll mindannyié felett; nála nélkül a városban felbomlik az egyetértés; éppen ilyen válságos időkben van szükség az olyan erős lélekre, melynek párját nem találni. Utoljára leggyöngébb oldalát is megtámadták: hogy az gyávaság, megfutni éppen akkor, mikor veszedelem közelít, elbújni a a baj elől! Addig-addig ösztökélték, míg a jó angyal sugallatát elnémítá a becsvágy, a városa iránti szeretet, a kötelességérzet. Engedte magát a helyére visszaültetni; amiért aztán kapott egy nagy vivátot, s még fel is akarták emelni székestől együtt, mint bíróválasztáskor, de csak intett, hogy azt ne tegyék.

Homonnai gróf erre eltávozott a tanácsteremből; neki nem volt ott többé semmi dolga.

Kalondai Bálint pedig kijelenté, hogy a főbíróságot csak addig tartja meg, amíg a dolgok új rende bekövetkezik, akkor válasszanak helyébe más főbírót.

Ez a nehéz ügy ekként elintézve lévén, a syndicus és a fiskálisok előhordták az aktákat, amikben a szenátus meghozta már az ítéletet, s csak a főbíró aláírására várnak azok. Ezek sürgősek, mert bűnügyiek, mikben a halogatás kegyetlenség. A büntetésnél a gyors végrehajtás: kegyelem.

Még azok miatt is ott kellett maradnia Bálintnak, mielőtt saját házatáját megláthatta volna.

A legelső, amit eléje tettek, aláírás végett, volt egy halálítélet. Az első halálítélet, melyet alá kellett írnia.

Nagyot dobbant a szíve!

Embert ölni a csatatéren, a harc hevében; karddal szemközt vágó embert, megtámadva homlokegyenest, rákiáltva, hogy: „Védd magad, vagy add meg magad!” Embert, aki ellenség, férge a hazának, dúvad, oroszlán a mi népünk között; azt megölni erős kézzel, lesújtani, kettévágni, összetörni, kopjaheggyel, karddal, buzogánnyal, ezt próbálta elégszer, s jól forgott kezében a fegyver – de embert ölni hidegvérrel, puha karszékben ülve; megláncolt embert, aki se nem futhat, se nem küzdhet, embert, aki e városból való, polgártárs, aki talán ismerősünk, aki sápadt halálfélelmében nevünkön szólít: azt megölni, lábához dobni a kettétört pálcikát: ebben még újonc volt.

Azt kérdezte, mit vétett ez az ember.

„Megölte a feleségét…”

Irtózatos bűn!

„A jó reményben levő feleségét ölte meg.”

Névtelen gonosztett!

Senki sem orvosa ennek a sebnek, csak a bakó.

Bakó?

Erre nem gondolt akkor, mikor ama diadalmas napon sorrul sorra járta a templomokat, hogy végigimádkozta volna valamennyi oltárt, azért hogy őrizze meg Isten ezt a nemes várost attól a szomorúságtól, hogy itt a jövendő év alatt a bakó jöjjön igazságot tenni!

Az kínos találkozás lesz, mikor Kalondai Bálint és Kaczenreiter Henrik azon a szűk téren egymás elé fognak lépni: az egyik mint nyomorult bűnösök bírája, a másik mint elítéltek kínzója, kivégzője!

Hogy fog ő ezen ember szeme közé nézni?

Nem akart megnyugodni az elfordíthatlanban; azt kivánta, hogy adják elő a vétkes bűnvádjának történetét. Halálítéletet bíró nem szentesíthet, mielőtt a vádlott védelmét hallotta volna.

Az előadó kunrektor aztán felolvasá előtte a vádat is, a védelmet is. Egy polgárkatona, nevét jól ismerte Bálint, mészárosmester volt; éjjel az őrjáratból részeg fővel tért haza. Otthon a felesége zsémbelő szóval fogadta, mire ez feldühödve kardot rántott, s hozzávágott az asszonyhoz. Csak a kardlappal akart ráütni; de az ördög megtaszította a kezét, ahogy szokása ilyenkor incselkedni, s a kard

hegye úgy találta az asszonyt, hogy meghalt bele. A gyilkos tette után rögtön maga jelentette fel magát, bűnét megbánta, maga kérte a halált.

– Tehát ittas állapotban követte el a bűnt, és megbánta szörnyű tettét – mondá Kalondai Bálint mentségképpen.

– Ez szolgált bűnének enyhítésére-felelt rá Zwirina főrektor–, ezt tekintetbe véve, egyszerű fővételre ítéltetett, ahelyett hogy a vértettét megillető felnégyeltetés hajtatnék rajta végre.

– Vannak gyermekei? – kérdé a főbíró.

– Heten – felelt rá a konrektor.

– Hét árva maradt utána! – sóhajta fel Bálint. – Akiknek ártatlan fejéről sohase moshatja le senki azt a gyalázatot, hogy apjuk hóhér keze által veszett el!

– Úgy van! – monda hideg, kegyetlen szóval a főrektor. Heten lesznek utána megbélyegezve, ha apjukat kivégzi a törvény. De ha kegyelmet adunk neki, mi mind a harmincezer lakosa Kassának leszünk örökre megbélyegezve! S minthogy évkönyvünkből, ami bele van írva, többé ki nem téphető; a késő századok, mikben a barbarizmus napról napra előhaladó korszaka most még mívelt városunkat is le fogja igázni, jogot fognak keresni az előrement példában arra, hogyan kell még a hitvesgyilkosoknak is kegyelmet osztogatni.

– Nem kívántam számára kegyelmet. Örök fogság a városi vízvezeték taposómalmában, a lelkiismeret kínzó fúriával szívében, nagyobb büntetés volna rá nézve a halálnál.

– Ne rosicruciánuskodjunk, kedves főbíró uram. Ha mi nem ölünk, minket ölnek meg. Ha a gonosznak kegyelmet adunk, a jókat hagyjuk védelem nélkül. Ennek a kemény szájú népnek példa kell, amit szemével lát. Egyszer kegyelmezzünk meg a vétkesnek, s száz támad utána. Fogja kegyelmed a tollat kezébe. Nehéz kötelesség ez; de teljesíteni kell.

Kalondai Bálint homlokán, mint a reggeli harmat a virláglevélen, úgy gyöngyözött a hideg veríték, mikor a tollat megmártotta a kalamárisban, s úgy reszketett a nagy erős keze, amíg aláírta a nevét az ítéletnek, hogy azt az ő máskor oly erőteljes calligráphiáját majd alig lehetett elolvasni.

– Mi van még hátra?

– Még van egy másik ítélet. Ez a „hárum pálcárum” ítélete. Ennél a szónál meg kell állapodnunk egy kissé, hogy megtudjuk, mi az. Mind a két német szövegű krónikásunk úgy írja azt le, hogy „harum pallizarum”, ami valószínűleg a „három pálcára” ítéltetésnek diákozó ragozással elferdített kifejezése; de azt mind a kettő homályban hagyja, hogy mit értettek az alatt. A debreceni várostanács évkönyveiben azonban már világosan megmagyarázva találjuk a sajátszerű büntetés nemét, mely erkölcstelenségre csábító, ördögökkel cimboráló nők számára volt feltalálva; a debreceni krónika azt mondja: *„Három fával megkoronáztassék!”* A német krónikaíró hozzáteszi, hogy ritka, *aki ezt túléli.* Az elítélt koponyáját három fa közé szorították, s aztán a bakó a három fát lassan összecsavargatta, míg a végeik összeértek. Az elítéltnek pokoli kínokat kellett kiállani azáltal. Gyakran elájult. Akkor aztán élesre metszett seprűvel verték, míg újra eszméletéhez tért.

Ezt a rettentő ítéletet kelle Bálintnak aláírni.

Mikor az elítélt nevét meglátta, azt hitte, hogy elsüllyed vele az az egész ház.

„Babura Pirka.”

Kék-zöld karikák táncoltak szemei előtt.

Hogy ennek az ő keze alá kellett kerülni!

– Olvassa át az aktákat, főbíró uram. Kegyelmedet az érdekelni fogja – mondá a főrektor.

Kalondai Bálint olvasott.

Mintha egy csoport ördög (kinek neve „légió”) vonulna végig szeme előtt azokban a fekete betűkben, felkunkorodott farkú, hegyes szarvú, vasvillán nyargaló, pókhasú, keresztlábú, háromlábú, egymás farkába kapaszkodó ördögfattyak; közbe egy-egy pirossal kicifrázott iniciálé: ez maga Belzebub, Asztaróth, Szemiázáz; aki a többit hajtja maga előtt.

Óh, az pokolbeli tudomány volt, amit e betűk hirdettek.

Az elfogott nő vallomásai, Bálint anyjának vádbizonysága, ismerősök és idegenek tanúskodásai, kik mind egy átkozott cselszövényt bizonyítanak meg, mely az ő üdve, boldogsága, becsülete ellen volt kikoholva. A vádlott nem tagadott semmit. Bevallott a puszta kérdezésre mindent: hogy őt a nagy hatalmas úr, Zurdoki küldte el Kalondai Bálintnénak az elcsábítására, hogy szándéka volt őt, ha szépszerével lehet, úgy; ha nem, erőszakkal is ellopni az urától, és Zurdoki kedvesévé tenni, hogy ezért meg volt fizetve, s minden alkalom el volt már készítve a gonosz terv kivitelére.

Hanem azután, mikor azt kérdezték tőle, hogy minő eszközökkel tudott Kalondai Bálintné közelébe jutni, hogy tudta azt rávenni, hogy erkölcstelen ajánlatait meghallgassa, holott azoktól irtózott, azokat visszautasította, sőt végre borzalmában elájult, mindezekre a vádlott nem felelt egyebet, mint azt, hogy: „Boszorkány vagyok, mindent meg tudok tenni!” Sőt még mikor a kínvallatás alá vonták is, állhatatosan megmaradt amellett, hogy neki a boszorkányi hatalmán kívül semmi sem volt segítségére. Végre, mintha kiszámította volna, az utolsó kínzás alkalmazásánál azt kivallotta, hogy ő a Kalondai Bálint feleségének az édesanyja: ezért engedte őt a nő magához közelíteni. Sőt elég vakmerő volt ez asszony azt állítani, hogy ha majd hazajön a főbíró, az maga fog a tanácsnak könyörögni, hogy mentsék fel őtet minden büntetés alól – a felesége anyját. Bálint érzé, hogy az egész világ a fejére omlik.

És aztán eszébe jutott az a mondás: hogy az igazi férfi akkor áll meg legbátrabban magasra emelt fővel, mikor az egész világ darabokra hull körüle.

Barátai és ellenségei ott a zöld asztalnál aggódva és leskődve várták: mit fog tenni? Megrendült-e e csapás alatt, s igazolni foga a boszorkány állítását? Könyörögni fog-e érte, hogy ne bántsák?…

Kalondai Bálint pedig fogá az írótollat, megmártá azt, s most már nem reszkető kézzel írta alá a dátumot és a nevét az ítéletnek, s még azzal a tollal kétszer alá is húzta ezt a szót, „három pálcára”, s volt gondja rá, hogy végül a porzótartóval s ne a kalamárissal öntse végig az ítéletet.

S azután rányugtatá nehéz öklét a percsomagra, s felszólítá a konrektort, hogy hajtson össze egy ív papirost, s fracto margine írjon a tanács nevében meghívó

levelet a kisszebeni bakónak, Kaczenreiter Henriknek, miszerint hivatalos kötelessége szerint jelenjék meg nyolc nap alatt Kassa városában, a ma hozott vérítéletek végrehajtására, mely ítéletek vele párban közöltessenek, s végül árjegyzékét nyújtsa át a város pénztárnokánál, ki annak kifizetésére felhatalmaztatik. A meghívást maga írta alá.

Még az a gyönge reménycsilláma volt, hogy ha ezt a levelet meglátja Kaczenreiter Henrik, s megtudja, hogy neki: a szebeni hóhérnak kell szemtől szembe állni Kalondai Bálinttal, akinek kedvesét atyjától elcsalta, akivel átellenben akkor ő egy lángész, egy lumen volt – lelkész és tudós, egy kicsapott iskolatárssal szemben; most pedig egy megvetett ember, ki minden város kapuján ki van zárva, és szemben vele a vetélytárs, az ország egyik legnevezetesebb városának első tisztviselője, és hogyha meg fogja tudni azt, hogy az elítéltek egyike, akin neki rettentő mestersége remekeit végre kell hajtani, saját atyjának régi gazdasszonya, őneki magának ápoló dajkája – hát akkor lesz benne annyi emberi érzés, hogy ő maga otthon marad, s mint akárhányszor tevé, csak az öreg legényét küldi el az ítéletek végrehajtására.

Hitt egy nehezékre való emberi érzésben Kaczenreiter Henriknél.

Ezeket elvégezve kelt föl azután elnöki székéről.

Az egész tanács meghajtotta előtte fejét. A fürmender, az ifjú Zwirina Ignác, az összes polgárság hálás köszönetét fejezte ki főbírája iránt, kinek szilárd, bölcs magaviselete minden utána jövőknek például szolgálhat.

Akkor aztán sietett a saját lakába Bálint.

Nem kérdezett semmit: nem hagyott beszélni senkit. Visszafojtotta csókjaival a szót mind az anyja, mind a felesége ajkain, s azután ölébe véve a szép Mikhált, azt súgá fülébe szerelmes férfihangon:

– Aminek jönni kell, hadd jöjjön! Ha jó, ha gonosz következik ránk, vigasztaljon az, hogy együtt ér mindkettőnket.

Amiben a szép Mikhál meg is nyugodott.

Harmincnegyedik fejezet

(Beteliesedic az pelldabezeed, hogi ki mibenn bevnewss, abban megbevnhewdic.)

Rosszul ismeré pedig Kalondai Bálint Kaczenreiter Henriket, s egészen kudarcot vallott a pszichológiai számítása.

Kaczenreiter Henrik természete e néhány év alatt egészen elfajult.

Mikor Bálint a kézsmárki kollégiumban együtt tanult vele, akkor egy tudományára hetyke, társai előtt szellemi tehetségeivel kérkedő ifjonc volt. Akkor is kiállhatatlan a többiek előtt testi és lelki erejének fitogtatása miatt; aki a gyöngébbeket üldözte, ha birokra keltek vele, kegyetlenül összetörte, ha apró csínyeket követtek el, azokat az elöljáróknál beárulta, s tudományával valamennyi felett prepotenskedett.

De mind e hatalmaskodásának végcélja volt az, hogy lelkész legyen. Ott is üldöző, áskálódó maradt volna ugyan, önhaszonért, előmenetelért pályatársának nyűge, ostora: egész osztályának férge: hanem e pályából kilódítá őt atyjának erőszakos keze, s visszarántotta annak ellenkezőjére, a saját mesterségébe. – Talán jót cselekedett akkor.

Henriknek az volt az igazi hivatása! Pár év alatt úgy beletalálta magát, mintha mindig abban nevekedett volna. A durva társaság hamar egyformává tesz mindenkit, aki belekeveredett. Az az érzés, hogy az egész világ megveti az embert, felkölti a dacos ösztönt, ezt a megvetést visszatorolni az egész világon. Addig remeteéletet élt, bornemissza volt; most egyszerre a mámorba süllyeszté érzékeit, s nem szeretett kijózanodni. Apjának borzasztó halála fenevadi kegyetlenséget oltott szívébe. Kastélyának leégése aztán az emberi érzésnek utolsó szikráját is kioltá szívéből. Elvesztve azt a nőt, akit szenvedélyesen szeretett, egészen lealjasult, s csak azon némberek társaságát kereste, akiket előbb-utóbb összeköt vele – nem az oltár, hanem a pellengér. Ma tüzes csók, holnap tüzes billog! – S minthogy kastélya elégésekor kincseinek nagy részét is elveszté, kapzsi lett: viszsza akarta szerezni az elvesztettet. Akkortájban kezdték megismerni Lengyelországban azt a festett kártyákkal való szerencsejátékot, a mit Gringenőr Péter talált fel; s Henrik minden üres idejét a lengyel városokban tölté, együtt kártyázva a környék korhelyeivel, csalóival és zsebmetszőivel. Néha a saru szárában hordott ezüstnyelű evőkését is elvesztette a játékbarlangban. – Ilyenkor aztán jaj volt annak, aki keze alá került.

Egyszer már intést is kapott az országbírótól, hogy ha hívebben utána nem lát a hivatalának, a hóhérságból csúfosan el fog csapatni.

Mindezekből meg lehet érteni, hogy amint Kaczenreiter Henrik megkapta a kassai tanács meghívó levelét, egy pillanatra sem tétovázott, hogy a meghívásra személyesen jelenjen meg. Az, hogy a meghívó levél alá Kalondai Bálint mint főbíró van aláírva, nem zavarta őt meg: ellenkezőleg, ingerlőnek találta az egykori

vágytárs előtt hatalmas hivatalában mutatni be magát. Az meg éppen gyönyörűségére szolgált, hogy az egyik áldozat maga Babura Pirka. Mindig gyanakodott a boszorkányra, hogy az gyújtotta fel a kastélyát, s az lopta el kincsei egy részét. Még azt nem tudta, hogy a legnagyobbat. Hogy élve kaphatja őt a keze közé: ezt a gyönyörűséget nem engedte volna oda másnak.

Nyolcadnapra a meghívás után a kassai piacon döcögtek végig a szebeni hóhér szekerei, feketére festett, veres kerekű és rúdú járművek, amiken, mint vándorkomédiás csapat, hordta magával a szomorú társaság szörnyű színpadának kellékeit. Lovas darabontok és muskétások kísérték őket elöl-hátul.

A nemes tanácsnak máskülönben is nehéz napja volt ekkor. Korán reggel érkezett meg a vallon vértesek két dandára a városba, nem azt a szép tárogatósípot fújva, aminek a változatos melódiáihoz úgy hozzá volt szokva a lakosság; hanem azokat a hideg, recsegő trombitákat, amik csak emberijesztésre vannak kitalálva. S a két lovasosztály között jött, öszvérek hátán ülve s rémséges zsolozsmákat énekelve, a jezsuiták kollégiuma.

Mind az idegen katonák, mind a jezsuiták elöljárói siettek fel rögtön a városházára, s a tanácsteremben nagy feleselés támadt közöttük afölött, hogy melyiké legyen az elsőbbség. Löffelholz generális azt allegálta, hogy ő rangjánál fogva jogosítva van a tanáccsal legelébb elintézni a katonai ügyet, Hyeronimus perjel pedig a rend kiváltságaira hivatkozott, amik azt minden világi méltóság fölé helyezik.

Sem a katonák, sem a barátok nem akartak tágítani, s mindkét fél fenntartá a fején ki a tollas kalapot, ki a capuciumot.

Ekkor sarkantyús léptek hangzanak a folyosó felől, s e léptek közeledtére mind a két vitatkozó fél hirtelen utat nyit a közeledő harmadiknak.

Ennek is fel van téve a tollas barét a fejére. Skarlát süveg. Erős termetét veres dolmány fedi, nyakából karmazsin köpönyeg függ alá.

Amerre ment, helyet adott neki pap és katona. Senki sem akarta, hogy az öltönyének valamely szegélye hozzáérjen.

Ez volt a hóhér.

Az arca is nagyon megváltozott azóta, hogy lelkészi palástját ledobta. Akkor hosszú, szőke haja most kurtára volt nyírva, s szakálla két rőt csomóba hosszan leeresztve; arca duzzadt volt a sok dőzsöléstől, dobzódástól, s egykor villogó nagy szemei csak úgy pislogtak most a rezes arc puffadtságában. Ajkait a durva szitok elszélesíté: a vadból nemesült ember visszavadult őseredetéhez.

Ha semmi hóhéri apparátus nem lett volna is rajta, az arcából kiolvashatta mindenki rettentő hivatalát. Mindenki iparkodott helyet adni a közeledőnek.

S ha volt valaki, akinek ez alak megjelenésére jobban el kellett iszonyodni, mintha a kaszás csontember emelkedett volna ki eléje a föld alól, az bizonyára Kalondai Bálint lehetett. Rá nézve ez nemcsak a vérontás embere volt; hanem egyúttal a férj, akit feleségétől megfosztott.

Mikor a szenvedélye rávitte erre a lépésre, amibe ezer összetalálkozó körülmény, felhevített indulat, sorserőszak kényszeríté bele, akkor is gondolt arra, hogy egyszer a megözvegyített férjjel még összetalálkozhatik; de akkor azt mond-

ta: „Készebb vagyok rablóbandát alakítani, mint kedvesemet még egyszer viszszaadni megrontójának!” – s az másforma találkozás lett volna. Az ilyen összejövetelt, minő a mostani, nem sejtheté előre.

Minden szem őrá nézett, aki feje volt a városnak, elnöke a tanácsnak.

És őt e pillanatban sem hagyta el a bátor lelke. Úgy nézett Kaczenreiter Henrik szeme közé, mintha sohase láttak volna egymást, mintha semmivel se lenne adósa.

A bakó odaplántálta magát a bíró elé, s rossz magyar kiejtéssel, lengyeles akcentussal mondá:

– Híttak; jöttem.

Bálint hidegvérrel egészíté ki a mondatot:

– Elátkozott föld porából lettem.

(Tudniillik, hogy ez a kettős mondás van felírva azon sáskák szárnyaira kháldeai betűkkel, amik legelőször Mózes hívására jelentek meg, s azóta is eljönnek időnként, mikor az Úr meg akarja alázni az embereket az ő kevélységükért.)

Ezt a közmondást pedig minden ember ismeré, s annálfogva a főbíró szava csendes mosolygást idézett az arcokra, s a derültség mormogása hangzott körös-körül, azért hogy a főbíró olyan kész volt letromfolni a goromba tolakodót.

Még inkább meg voltak azután elégedve a bölcsességével, mikor kimondá a határozatát, véget vetve az elsőbbség fölötti ortályoskodásnak.

– Első az egyház, azután jön a világi hatalom, utolsó a bakó.

A vallonok generálisa azonban erőszakos ember volt, kardjára csapott, s azt mondá, hogy ő az első ember a városban, s szörnyű lármát kezdett csapni.

Erre Kalondai Bálint kitolta maga alul az elnöki széket, letette a bírói pálcát, felkötötte a székéhez támasztott kardot, s feltette a süvegét. Most aztán négyen voltak feltett föveggel a tanácsteremben.

S akkor azt kérdezé a generálistól:

– Tanácskozni jöttünk-e ide, vagy dulakodni?

A vallon vitéz átlátta, hogy emberére talált: tetszett neki az a bátorság, kezét nyújtá a főbírónak, s nevetve mondá:

– Jól van, jól, főbíró uram, nem jöttünk verekedni; csak tessék megint leülni és deliberálni – s azzal hátrahúzta magát.

Ez elhatározott magaviselet annyira megnyeré a tanácsbeliek tetszését, hogy a helyét elfoglaló főbírót egy harsány „vivát”-tal üdvözölték.

A győztesnek maradt vikárius pedig sovány kezét feléje nyújtva, mondá:

– Deus benedicat tibi!

– Nem kértem semmi benedictiót, főtisztelendő úr. A bírói székben még áldást sem szabad elfogadni.

S azzal hozzáfogott a város és a jezsuita kollégium között fennforgó ügy elintézéséhez.

Azt, hogy valakinek otthon vannak-e a gondolatjai, s teljesen ura-e a lelkének, legjobban megpróbálja az, ha idegen nyelven kell beszélni. És Bálint tudott értekezni a jezsuitával latinul, a generálissal németül, anélkül hogy felakadt volna. Mégpedig, amit a fürmender hangosan meg is jegyzett a szomszédjának, mindkét

nyelvben fölötte állt a vele beszélőknek. A jezsuita culinaris stylusával szemben az ő szabatos stylus curialisa, s a generális laposnémet idiomája ellenében az ő Luther-féle magvas kifejezései diadalmas replikát képeztek.

És a háta mögött állt a bakó.

S a megoldandó tárgyak sem voltak oly pehelykönnyűk. A város részéről alá kellett írni az oltalomlevelet, melynek értelmében a jezsuiták szabadalmai, birtokai biztosíttatnak, kolostoruk, *mint menhely,* szentnek és annak küszöbe világi hatóság által átléphetlennek nyilváníttatik; ellenben a jezsuita kollégiumnak is alá kellett írni a reverzális, hogy tartózkodni fog a protestánsoknak erőszakkal, cselszövéssel, morális presszióval vagy megvesztegető ígéretekkel a római hitvallásra áttérítésétől.

Bálint el tudta találni józan bölcsességgel a helyes középutat az ellenkező követelések között, s megőrizte az okmányokat a jezsuiták furfangos közbevetett mondataiktól, mentális rezervátáiktól. És ezalatt háta mögött állt a bakó.

A vikárius meg volt elégedve az egyezménnyel, s midőn Bálint a tollat kezébe fogta, hogy az aláírja, azt mondá kenetteljesen:

– A jó mag jó vetést fog adni az aratónak.

S Bálint arra gondolt, mikor rányomta a pennáját a pergamenre, hogy vajon azok a betűk, amiket ő itt most elvet, miféle vetést teremhetnének valaha az ő számára?

A generálissal való ügy sem volt simább az előbbinél: meg kelle határozni a városi hatóság s a katonai parancsnokság között létrejövendő viszonyt. A városnak is volt fegyveres őrsége, s afölött magának tartá fel a rendelkezést. A kapukat együtt kelle mindkét félnek őrizni, s végül legombolyítani azt a gordiusi gubancot, mikor két egymással ellenséges nemzetű, fogalmú, vallású és meggyőződésű ember egymással megegyezik afölött, hogyan és miképpen legyen azután híve és oltalmazója az ország törvényeinek meg a császárnak, a hadseregnek és a városi szabadalmaknak úgy, hogy ezentúl mindeniknek eleget tegyen, s egyiket se csorbítsa meg, és amidőn egyik fél sem akar az oldalán levő kardhoz kapni, hogy a csomót kettévágja vele.

S hogy e szövevényes ügy fonalait is a legbölcsebben hozta a rendes bordákba Kalondai, annak bizonysága az, hogy egyik fél sem volt vele tökéletesen megelégedve.

És végül aztán még az is eszébe jutott, hogy a háta mögött áll még valaki: a bakó.

Ezt már nem is idézte maga elé, csak úgy beszélt hozzá harmadik személyben, s ahogy amazt kiejtése elárulá: lengyelül. (Mintha soha magyarul, németül, diákul nem feleseltek volna egymással hajdanában.)

– Henrik mester holnap reggel hat órára felállíttatja a piacon a vérpadot, s legényeivel együtt várni fog a tanács küldötteinek megérkeztére.

Több szót nem vesztegetett e tárgyrul. Feloszlatta a gyűlést, és hazament a házához.

E napnak délesti óráiban a nagytiszteletű esperes urat hívták a Kalondai házhoz, hogy az Úr vacsoráját adja fel az asszonyságnak. Az esperes nem hitt egye-

bet, mint hogy Sára asszony haldoklik, s nagy volt a meglepetése, amidőn az ifjú asszony ágyához vezették. A szép Mikhál kívánta a haldoklók által felveendő sakramentumban részesítését.

A nagytiszteletű úr csodálkozott ezen szerfölött; hisz még tegnap ott látta a templomban Mikhált ájtatosan imádkozni. És ma a haldoklók szentségét óhajtja.

– Ki pöröl Istennel? – mondá Kalondai Bálint.

Szép Mikhál fölvette az Úrvacsoráját, s a lelkész ráadta az áldást.

És a szép Mikhálnak abban az órában semmi testi baja nem volt. És a szép Mikhál mégis valóban haldoklott már.

*

Másnap, januáriusi éjjel, virradat előtt készen állt már a szomorú alkotvány a kassai piacon. Akik korán keltek, a sűrű ködön keresztül mint pokoli árnyalakokat láthatták a hegyes süveges bakólegényeket az égő katlan körül forgolódni, melyben szörnyű szerszámaikat tüzesítették, s a kezeiket melengették, hogy a munkánál ne legyenek elgémberedve.

Mikor hetet ütött a székesegyház toronyórája, a bástyaőr az öreg dobbal háromszor jelt adott, s arra a városház tornyában megszólalt a szegény bűnösök csengettyűje, szomorú, szívreszkettető hangú lélekharang; melyre megnyílt a városház kapuja, s mint szokás, legelöl jött lóháton a bakó, azután az elítéltek; legutol a tanácsosok; a főbíró, a főrektor, a konrektor, a syndicus és a fürmender. Ezek egy átelleni ballustrade-on foglaltak helyet, középen a főbíró; a bakó pedig felhágott az emelvényre.

A fejvesztésre ítélt polgárkatonát bajtársai kísérték a vesztőhelyig. Kassai polgárnak az a kiváltsága volt, hogy ha kivégzésre lett elítélve, szabadon, lánc nélkül mehetett a vérpadig, tarthatott beszédet a néphez, elbúcsúzhatott családjától, barátaitól, s nem tartozott tűrni, hogy a bakó hozzányúljon.

Az elítélt polgár derült arccal, felemelt fővel jött, két bajtársa karjába öltött kézzel, akik vigasztalták. Ő meg visszavigasztalta őket.

– Sebaj, komám! Csigavér! Máson is megesett ez már. Nekem nem baj, másnak nem fáj. Áldja meg az Isten, akik itt maradnak!

Aztán megölelte, megcsókolta sorba a kisgyermekeit, s szétosztotta a komái közt.

– A kisfiamat neked adom, a kisleányomat terád hagyom.

És így sorba valamennyit.

– Ki sír itten olyan nagyon?

A főbíró sírt ott a mennyezet alatt; nem állhatta ezt ki hangos zokogás nélkül.

Az elítélt megszánta bíráját, s odaszólt hozzá:

– Ne sírjon, főbíró uram. Igazságos ítéletet mondott ki rám. Megérdemeltem ezt a halált. Áldja meg az én Istenem! Egy csepp vérem se nyomja a lelkét soha; mert az igazságos ítélet volt! Fordítsa félre a fejét, takarja el a szemeit, ha rosszul esik látni, mikor azt végrehajtják.

De Kalondai Bálint nem takarta el a szemeit; hanem parancsolt nekik, hogy ne sírjanak, de nézzék végig a jelenetet.

Tanult!

Tanulta, hogyan kell bátran, nem ingadozó léptekkel felmenni azon a hét lépcsőn, derült arccal megveregetni a vállát a hóhérnak, megkérdeni tőle, hogy elég éles-e a szerszáma, s azután köszöntetni az otthonvalóit.

A polgár maga leült abba az alacsony székbe, összetette a térdein a kezeit, és elkezdé énekelni az ismeretes zsoltárt:

„Ne szállj perbe énvelem:
Óh én édes……”

Csak idáig énekelhette. Azt, hogy „Istenem”, már a trónja zsámolyánál mondhatta el az ő Urának.

Bálint megtanult valamit.

Ezután következett a másik, sokkal iszonyítóbb jelenet. A boszorkányt hozták elő.

Ez már nem viselte békén a sorsát. Rúgott, harapott, karmolt; szidta a szenteket és az embereket, s invitálta az ördögöket, hogy jöjjenek a segítségére. Úgy kellett erőszakkal a pellengéroszlophoz megkötni.

S ez undorító küzdelemben a Kaczenreiter Henrik gyönyörűségét találta.

A bakó rettenetes kiváltságai közé tartozott a halálra kínzottakat még szóval is kicsúfolni, lelkileg is megkínozni.

– Hehő, átkozott vén boszorkány! Kezem alá kerültél valahára.

– Én szoptattalak, te kutya! Boszorkánytejet szívtál; attól légy ördöngössé!

– Gyere csak, boszorkányok királynéja, hadd koronázzalak meg!

Azzal fejére tette a három fából alkotott koronát, s egyet csavart rajta.

Babura Pirka odafordítá az arcát Kalondai Bálinthoz, s hozzákiáltott:

– Bíró! Vetesd le fejemről ezt a koronát, mert fáj!

A bakó röhögve mondá neki:

– No, majd mindjárt hozok neked enyhítőt, hogy ne fájjon s kezébe vette az áztatott nyírfa seprőt, s megint egyet facsart a koronán.

A kínzott nő felordított:

– Bíró! – Öless meg egyszerre, hogy meghaljak!

– Ne félj, majd feltámasztalak én! – ingerkedék vele a bakó, s megragadta válán az öltönyt, s azt leszakítá róla, hogy hozzáférjen a testéhez a korbáccsal.

Azt a császárpíros öltönyt, amiben a Bálint a Mikhált megszerette.

De Henrik is ráismert arra az öltönyre

– Nézd, még most is az a ruha van rajta, amit a feleségemtől lopott el. *Tolvaj! Gyújtogató! – s* azalatt hagyta süvöltetni a korbácsot a levegőben.

– Megütsz, hóhér? Visszaütlek, hóhér! És sütök a pofádra olyan billogot, hogy ott viseled holtig. *Te kakaslovag!* Te szarvas állat! Megkoronáztál? Megkoronázlak én jobban! A te feleséged, a te szép Mikhálod most is él, s annak a bírónak a szeretője ott ni! – Nesze két szarv a fejedre: viseld!

A hóhérlegények kacagni kezdtek.

E szóra a dühbe jött férj olyat ütött a korbácsa ólomgombjával a gúnyoló fejére, hogy az nem beszélt többé semmit ezen a földön, s azzal a vérpad szélire ugorva, kezét a korbáccsal kinyújtá Bálint felé.

A tanácsurak elszörnyedve ugráltak fel helyeikről valamennyien.

Bálint pedig nyugodt, csendes hangon mondá:

– Úgy van – igaz!

Ekkor aztán Zwirina Ágoston így szólt hozzá:

– Most van már itt az ideje: letenni a főbírói pálcát, Kalondai Bálint uram!

Bálint átnyújtá a pálcáját, s aztán leszállt az emelvényről, s hazament.

Senki sem kísérte: egyedül ment.

Mikor hazaért, szép Mikhál az arcáról olvashatá a szerencsétlenséget.

– Mindennek vége. El vagyunk árulva és nyilván bevádolva.

Szép Mikhált nem zavarta meg ez a hír: készen volt rá.

– Most csak egyre kérlek – szólt Bálintnak –, s azt kell, hogy megengedd, ha szeretsz. Egyetlen egy védelmünk van. Ez az, hogy Kaczenreiter Henrik álorcás volt: mikor elvett, másnak hazudta magát atyám előtt, mint ami volt. Ez házasságsemmisítő akadály. Védhetnők magunkat azzal, hogy nem voltam *törvény szerint* neje, csalással vett el, erőszakkal tartott magánál. De én kérlek téged, ne mondjuk el ezt a védelmet. Szegény apám nem tudja, mi sorsra jutottam: ne tudja meg soha!

– De nekem is van anyám!

– Csak a szíve fog megrepedni miattad, s aztán az idvezültek sorába jut. Őt nem vádolja semmiért a belső bíró. Ellene volt annak, hogy engem elvégy. De az én apám maga intézte így, hogy e rettentő végzetbe jussak: ha ő megtudná e balsorsot, e gyalázatot, aminek okozója volt, az nem csak halálát okozná: az a mennyországot is bezárná előtte.

Bálint megcsókolá szép Mikhálját.

– Igazad van. Nem fogjuk magunkat védni.

Ebben a nyomban ott termett náluk a jó Simplex.

– Bajtárs! Gyorsan lóra kapjatok. Még nincsenek bezárva a kapuk. Tizenkét jó barátod összeállt, hogy futástokat elősegítsék. Nincsen gondolkozni való idő. A tanács fölöttetek deliberál.

Erre Bálint azt mondá:

– Ha magam volnék egyes-egyedül, akit üldöznek, nem mondom, hogy el nem menekülnék; de ketten vagyunk hozzá, s inkább legyen a fejem odadobva a porba a Mikhálom feje mellé (ti majd fölveszitek azokat onnan, s lemossátok róluk a port), hogysem az ő neve az enyim mellett legyen a pellengérre felírva, amit senki le nem törülhet rólunk többé. Mi helyünkben maradunk, és bevárjuk azt, aminek jönni kell.

– Így is jól van – mondá a Simplex. – De hát védjétek magatokat. A legelső szabály, tudod: „si fecisti, nega”. Eltagadjuk a vádat emberül. Itt vagyok megeskődni rá, hogy láttam a két szememmel, mikor a Vihodár kastélyában a Henrik felesége bennégett. Egy pincével alább vagy feljebb a pokolban, nekem nem tesz különbséget. Különben is a VIII. parancsolat csak azt mondja, hogy *„ne tégy* a felebarátod *ellen* hamis tanúbizonyságot!”, de azt egy szóval sem mondja, hogy *„mellette* ne tégy”!

– Nem, jó Simplex. Azt mi nem tesszük. Ha Mikhálom azt mondaná, hogy ő nem volt Henrik felesége soha, hogy ő más személy, akkor azt fognák tőle kérdezni, hogy ki volt hát? Hol született, ki az atyja? Ezt pedig ő nem fogja megmondani soha. Érted-e, miért?

– Értem, bajtárs. Az apja fehér hajszálaiért.

– S ha e kérdésre nem felelne, akarnád-e, hogy az én bálványomat a kínvallatás alá vonják?

Bálint félve szorítá magához a remegő teremtést, míg a Simplex a fogait csikorgatta, s az ökleivel verte a saját koponyáját.

– És elvégre is! – szólt Bálint büszkén felemelve fejét. – Inkább meghalok százszor, és látom a feleségemet előttem meghalni, hogysem én, a kisszebeni pecérrel szemközt állítva, egy hazug szót ejtsek ki ajkaimon, és piruljak előtte! Fusson ki inkább a vérem a földre, de ne szökjék az arcomba! – Én hazudjam ez ember előtt félrefordított arccal? De szemközt akarok vele állani bátran, és megmondani neki az igazat, és aztán a szeme közé köpni!

– Helyesen, Bálint! Úgy cselekszel, ahogy igazi ember tesz! szólt maga is elragadtatva a Simplex, míg a szép Mikhál férje lábaihoz borult, és a kezeit csókolá. – Mármost hát csak az utolsó ajánlatunkat fogadd el. Ha sem futni nem akarsz, sem tagadni; akkor a tizenkét jó barátod kezesnek áll érted a tanács előtt életével és minden vagyonával, hogy szabadlábon védhesd magadat.

– Ezt köszönöm nekik. S bizony nem vallanak velem szégyent. Amint a Simplex eltávozott, jött a város heroldja, törvény elé idézni Kalondai Bálintot és feleségét.

Sára asszony csak akkor tudta meg, hogy mivel vádolják a gyermekeit.

Szertelen nagy dühbe jött emiatt.

Amint otthon öltözve volt, még kis subáját sem vette magára, rohant gyermekei után. Szerette volna látni, ki veszi el azokat az ő kezei közül!

„Bolondok! Istentelenek! Rágalmazók! – kiabált utcahosszat. – Ürügyöt kerestek, hogy a fiamat elpusztítsátok, az egyetlen igaz hazafit, mikor mind eladtátok magatokat. Hogy a kénköves tűzeső emésszе el az egész várostokat!”

Befúrta magát a vádlottak után a tanácsterembe. Az alabárdosok útját akarták állni, azokat jobbra-balra taszította az ajtófélhez, s utat tört magának a zöld asztalig. Alig tudta addig tartóztatni magát, amíg a syndicus felolvasta a vádlevelet, mely szerint Kalondai Bálint elszöktette Kaczenreiter Henrik feleségét, s együtt élt vele törvénytelen házasságban.

Dehogy engedett volna Sára asszony valakit mást hamarabb szóhoz jutni a válaszadásban.

– Hazugság, rágalom, szemtelen, gyalázatos koholmány az egész! Hogy az én menyem, Milka, valaha a kisszebeni bakónak a felesége lett volna. Állj elő, te veres ruhás pojáca: és mutasd elő azt *a házasságlevelet,* amely szerint az én menyem, Milka, valaha tégedet, a kisszebeni pecért választott volna törvényes férjének! Tégedet; te veres szelindek! Ez a jámbor teremtés, aki olyan, mint egy angyal. Vagy add elő, ha tudod, nevezd meg itt azt a papot, aki ezt az angyali

lelket itt, teveled, pokol fajzatával, emberek nyúzójával, kutyaverő csamangóval az oltár előtt összeesketett volna.

Henrik megrettent: még a szakálla is remegett a vacogó állán, amint ez asszony ekként megtámadta; mert hogy vele, a bakóval eskették volna össze Mikhált, azt bebizonyítani nem tudta volna. Ő mint lelkész vette azt el. Csalással vette el. S az most ki fog derülni. Csak úgy kapkodott a felelet után.

De még jobban megrettent Mikhál. Ijedten szorítá meg Bálint kezét.

S arra Bálint felemelé nyugodt, méltóságteljes hangját, s Henrik felé fordulva, mondá:

– Én megtiltom kendnek, hogy e kérdésre feleljen! Senkinek semmi köze ahhoz. Én elismerem és bevallom, hogy feleségem azon embernek a hitvese volt. Elvettem őt tőle; mert szerettem. Elvettem őt tőle, mert jobb neki meghalni velem együtt, mint élni amaz emberrel együtt. Miért tettem? Arról csak Istennek felelek meg, s az ő bosszúálló cherubimjainak!

– E földön pedig nemes Kassa városa törvényszékének – mondta a főrektor, ki főbíró nemlétében a tanácsban elnökölt. – Kegyelmed ismeri a törvényt: tudni fogja, hogy az ilyen bűntettnek büntetése: halál.

– Bevárom azt.

– Ami megítéltetett.

Szép Mikhál kezeit összetevé keblén, s mártírarcát az égre emelve, megdicsőülten tekinte fölfelé, míg Bálint erős karja kebléhez szorítva tartá.

De a bekövetkező ünnepélyes csendben felhangzott Sára asszony szívszakasztó sikoltása.

– Én apellálom az ítéletet!

– Hová mitőlünk? – kérdé a főrektor kegyetlen, hideg szóval.

– A nagyfejedelemhez.

– Az fogságban ül lengyel rabságban.

– A királyhoz, a császárhoz!

– Az meghalt – szólt rá tompán ugyanazon vigasztalan hangon.

– Tehát apellálom az Istenhez! – kiálta az anya elkeseredett indulatában.

E kiáltás után mély csönd következett, egy pókhálóba akadt légy vergődését meg lehetett hallani. E mély csendben egy tompa, föld alatti hang kondult meg, e választ dörmögve:

– Az meg *alszik.*

A bakó szájából szaladt ki ez a szó.

Mire a zöld asztal mellett ülő esperes felkelt, s úgy üté arcul a megszólalót, hogy annak a száján kiömlött a vér.

Harmincötödik fejezet

(Nem minden akeppen terwrteenic az vilaagon, a mint elewre kifvndaaltatott wala.)

Teljes diadalát ülte már a Zwirina család a Kalondaiak fölött. Megfizettek nekik a templomi megszégyenítésért, a tornában megveretésért, sértett büszkeségükért bőségesen.

A tanács által kimondott ítélet úgy hangzott, hogy, mind a két vétkes feje vesztésével büntessék; az asszony elébb. És azután a lefejezett tetemek nem temető megszentelt földébe, hanem a temetőárokba takaríttassanak el, *ahol a város szamarai legeljék le sírjaikról az ott megtermő bógácsot.*

Ez az utóbbi súlyosítása volt a büntetésnek.

De emlékezetes példát kellett szolgáltatni és elégtételt adni a megsértett közerkölcsnek, mely mélyen föl volt háborodva azon vakmerőség miatt, hogy egy ily gonosztevő még a város legmagasabb hivatalára is feltolakodott, s egy becstelen személy, ki mint másnak a hites felesége, tiltott szerelemben élt egy férfival, az első helyet merte bitorolni a templomban, s a legelőkelőbb társaságokat is jelenlétével megfertőztette, és oly hosszú ideig méltatlanul fogyasztá a ráhalmozott nagy tiszteletet. Ez oly bűn, amit az egy halál maga ki nem engesztel; hanem azt még a síron túl is sújtolni szükséges.

Hanem annyi emberség mégis volt a bírákban, hogy Kaczenreiter Henriknek megtilták a feleségét saját kezével kivégezni. A csábítóval már elbánhat tetszése szerint.

És ismét hangzott a szegény bűnösök lélekharangja: a városház kapuja megnyílt, s a szomorú nászmenet közepén ott jött az elítélt pár: egymást támogatva. Mikhál hófehér ruhában, szép haja fehér szalaggal átkötve, Bálint pedig ünnepi öltözetében, rókatorkos mentéjében, hosszú haja a vállait verte.

A tanácsbeliek elfoglalták a mennyezetkarzatot, közepén ült Zwirina Ágoston.

A gyászpadhoz érve, Bálint felsegíté Mikhált a lépcsőkön, ki könnyed léptekkel haladt fel azokon.

A távolban egy asszony átkozódásait lehetett hallani, kit az alabárdosok erővel tartottak vissza, hogy zavart ne csináljon: Sára asszony volt.

Mikor felértek a fekete posztóval bevont emelvényre, a Bálint megcsókolgatá a Mikháljának az orcáját és kezeit.

– Megbocsátasz-e nekem?

– Nincs miért megbocsássak.

– Szörnyű halálodért…

– Az örökre egyesít teveled.

– Reméled, hogy ismét látjuk egymást?

– Várok rád az ég kapujában, míg megjössz.

– S ha én pokolra jutok bűneimért?

– Kikönyöröglek onnan az én Istenemtől.
– Akarsz-e imádkozni még?
– Békesség van már szívemben.
– Amen……
Azzal leülteté őt arra a kis székre. Hosszú nagy haját felköté tekercsbe azzal a fehér szalaggal.
Mindkettőjük számára ott állt egy-egy vaskoporsó.
Az öreg legény pallosára támaszkodva állt a kis szék mellett. Mikhál ráismert, és megszólítá:
– Mátyás mester, ugye jó asszonya voltam mindig?
– Bár ne lett volna az soha – dörmögé a kemény férfi.
– No, hát úgy bánjék majd velem, s jutalmazza meg az Isten.
Bálint azt kérdezé tőle:
– Bekössem-e szemeidet?
– Csókold le. S hunyva maradnak. Nem is nyíltak fel, csak a túlvilágon.
Egy villanás, egy suhanás, s a sértett emberi törvénynek elég lett téve: odafenn pedig az angyalok nevetve fogadták a testvérüket, s kérdezték tőle kíváncsian, mi jobb odalenn a földön: az élet vagy a halál?
Az emelvény túlsó oldaláról odaugrott Kaczenreiter Henrik, hogy a holttetemet fölemelje.
– Hozzá ne nyúlj! – kiáltá rá oroszláni dörgő hangon Bálint –, mert olyat ütök rád, hogy előttem szállsz a másvilágra!
Azzal leveté rókatorkos mentéjét, s lekiálta a körülálló sokasághoz:
– Hej, fiúk! Ki jön ide nekem segíteni? Annak adom a rókatorkos mentémet.
– Itt vagyok én! – kiálta egy ismerős hang: a Simplexé. A hű barát sietett fel a lépcsőkön.
– Segíts őt a koporsóba tennem – mondá neki Bálint. – Aztán amire kértelek, el ne feledkezzél róla.
S szépen elhelyezé Simplex segélyével a szép Mikhálját abba a szomorú ágyba, amiből nem költenek föl senkit.
Akkor megölelte a hű fiút, s elbocsátá magától.
– Most aztán kettőnkön a sor, Kaczenreiter Henrik – szólt halálos ellenfeléhez fordulva.
Az esperes, ki a végső vigaszadással odáig kísérte, figyelmezteté, hogy térjen Istenhez élte végpercében, és imádkozzék.
Bálint elutasítá őt magától.
– Hiszek egy Istenben; de nem abban a vérontó Istenben, akiben ti hisztek.
– Ne halj meg egyházi áldás nélkül – figyelmezteté a lelkész.
– Hát kívánhatok már ennél nagyobb egyházi áldást, mikor a pap egyúttal hóhér, aki a fejemet leüti.
A körülálló közönségnek pedig nagyon tetszett ez a feleselés. Bálintra is elragadt az, ami e szomorú színpadnak oly sajátszerű komédiája, s amit akasztófahumornak neveznek. Az előtte lejátszott színészek szellemei repkedték körül, azok súgták talán a fülébe e keserű csipdeséseket.

– Hát, jó barátom – enyelgett Bálint Henrikkel. – Ma van-e nálad, vagy tegnap? Olyan keresztbe állnak a szemeid, mintha nem aludtál volna az éjjel. Félek, hogy nem oda vágsz, ahová nézesz.

Igaz, hogy Henrik egész éjjel ivott. Szívét erősítette volt.

– No hát, hogy parancsolod a hajamat felkötni? – szólt Bálint, leülve eléje a kis székre, s ugyanazzal a fehér szalaggal, mely Mikhál hajfürteit átszorítá (most már piros szalag volt az), saját dús hajzatát is felkötve a feje tetejére. – Elég jól van-e így?

– Még magasabban kell – monda neki Kaczenreiter.

– Mégis magasabbra? No, így már csak jó lesz.

Ez a megvető mókázás egészen dühbe hozta a bakót. Ellenfelének lelki gyötrelmében nem gyönyörködhetett. Az lenézte őt még a halál küszöbén is. Különben nem volt Bálintnak természete a hetykeség: most szeretett kötekedni. Ebben volt kifejezve legmélyebb megvetése minden ellensége iránt.

– No, páter Vihodár – ha te készen vagy: én már készen vagyok.

Henrik szívét elöntötte a düh, s a düh rossz célzó, a felemelt pallossal éppen oda talált, ahol Bálint fején legsűrűbbre volt csombókolva a haj, s ez ütés által maga is félrelódult, annyira hogy elbotlott, oldalt bukott, s úgy ütötte halántékát a Bálint számára készen álló koporsó szegletébe, hogy elszédült bele.

Az volt aztán a riadal a népsokaság között, mikor a palloscsapás után az elítélt ugrott fel a vérpadról, s a bakó maradt a deszkán elterülve.

– Bocsásd szabadon! – ordítá a nép egy része. – Ha a bakó rosszul talált, az elítélt kegyelmet kap! – Más rész pedig azt kiáltá, hogy vegye fel a pallost a másik bakó, s végezzen vele.

Bálint e zaj közepett szétnézett a vérpad magaslatáról. Hallotta a biztató kiáltásokat alulról. – Látta a karzaton ellenségei felháborodott csoportját, kik „veszítsék el” szókat kiáltozának felé. – Látott a néptömeg között egy kétségbeesett asszonyt erőszakkal a vérpad felé törni, s anyjára ismert benne. Egy pillantást vetett megölt kedvesére, s arra, mint a villám, száguldott át agyán egy gondolat.

„Ide, Bálint, ide!” – ez Simplex hangja volt. Bálint leszökött a néptömeg közé a vérpadról.

„Utána! Fogjátok meg!” – kiáltozák a tanácsurak a vérpadot körülálló drabantoknak.

A néptömeg sűrű volt: ember ember hátán állt. De amerre Bálint kitört, ott egyszerre sikátor nyílt előtte, s az megint összezáródott az üldözői előtt. Őrá senki nem tette a kezét a nép közül. Simplex és társai fedezték a futását.

Kimenekült a néptömegből. – Neki az utcának. Utána az üldözők. – A főrektor a magasra emelt, aranygombú bottal, maga a felocsúdott bakó a pallossal, a drabantok az alabárdokkal.

Bálint egy nyitott kaput talált az utca végén: azon bemenekült. Az a kapu bezáródott utána.

S mikor az üldöző csoport megérkezett, s elkezdett dörömbölni a kapun, hogy nyissák ki: felnyílt az, és kilépett rajta Hieronymus, a jezsuiták vikáriusa, kezében a függőpecsétes oltalomlevéllel.

– Vissza innen! Ez a ház „azilum”.

Az volt a jezsuiták kolostora.

E küszöbön megszűnt a világi hatóság minden hatalma.

És íme, csoda módra beteljesedett a vikárius szava, hogy azok a betűk, amiket a Bálint azon okmány aláírásakor sorba vetett, olyan erdőt támasztottak mögötte, melyben megmenekült.

De mikor Sára asszonynak hírül vitték, hogy a fia bemenekült a jezsuiták kolostorába, s most azoknak az oltalma alatt áll, akkor csak összeroskadt a szegény asszony, s azt mondá, hogy: „Bár inkább nyugodnék a Mikhálja mellett!”

Harminchatodik fejezet

(Mellbenn leiratic az hvshagio keddi bolondozaas.)

Nagy háborúság támadt ebből az esetből. A nemes város becsületbeli dolognak tartotta, hogy akit ő egyszer halálra ítélt, annak a feje el legyen választva a testétől; ellenben a jezsuita kollégium abban erősködött, hogy aki az ő kapuján belül menekült, azt a szent helyről erővel elvinni senkinek nem szabad.

S a maga igazságán kívül mind a két vitatkozó félnek voltak messzebbláto személyes tervei is.

Azok, akik a város vezetését Kalondai bukása által kezükbe kapták, nem lehettek megnyugodva addig, amíg ez az ember él; sőt félniök kellett, hogy az országos viszonyok gyors változása mellett még visszakerülhet, s akkor jaj lesz az ő fejüknek. A jezsuiták ellenben arra számítottak, hogy ha Kalondai Bálint megmentése által ezt az embert hitükre térítheteik, az egész jezsuita rendnek nagy támaszát nyernék benne.

Ezért mind a két fél nem volt rest elküldözni a megbízottait a nádorispánhoz és országbíróhoz, hogy a controversialis ügyben az ő részére döntsék el az igazságot.

Ezalatt pedig éjjel-nappal őrizték a jezsuita kolostor kapuját, nehogy Kalondai Bálintot megszöktessék alattomban.

Ketten őrizték. Zwirina Ágoston egy muskétás darabantjával és Kaczenreiter Henrik egy pecérével.

A bakónak több oka volt a személyes bosszúnál arra törekedni, hogy a Bálint fejét megkaphassa. Ezúttal neki is a torka körül járt a veszedelem. – Mivelhogy olyan rossz a világ, hogy még a hóhérnak is vannak rosszakarói: még annak is lehetnek irigyei. Henrikről azt a hírt terjesztették, hogy ittas volt, mikor a kivégzést végre kellett volna hajtania, azért hibázta el a Bálint fejét. S a hóhérnak is van hóhérja. Aki őt a piac közepén arcul veri, ha egy ilyen szarvashibát követ el, amiért hivatalvesztésre ítéltetik.

Azért Henrik minden este elment a kolostor kapujába, s fennhangon kiabált fel az ablakba, szidva a Bálintot, és fenyegetve, hogy ha még egyszer megkapja, akkor fel fogja négyelni!

Az őrök nem is engedtek a kolostorbul semmi gyanús alakot megvizsgálatlanul kiosonni. Történt, hogy egy szolga meghalálozott a kolostorban: mikor azt temetni vitték, a tanács elébb felnyittatta a koporsót, hogy meggyőződést szerezzen felőle, ha nem Bálintot csempészik-e ily módon ki a szabadba. S ugyanakkor kemény rendeletet adtak ki, hogy éjjel minden embernél lámpás legyen, aki az utcán jár; aki lámpás nélkül találtatik, becsukassék: úgyhogy efelől gúnyverset is csináltak a kassaiakra.

Végre lejött az országbíró határozata a menhely kérdésében. Az pedig ekképpen hangzott:

„Minthogy a jezsuitáknak szabadalmuk van kolostorukban menhelyet tartani: ellenben tiltva van nekik más vallásbelieknek erőhatalommal letartóztatása; annálfogva a hozzájuk menekült Kalondai Bálintot csak azon esetben tarthatják továbbra is védelmük alatt, ha áttér a római egyház kebelébe; ha pedig megmarad a régi hiténél, akkor tartoznak őt a törvényszéknek kiszolgáltatni. Melynek meggondolására Kalondai Bálintnak nem több, mint három napi idő engedtetik."

Furfangosan volt ez kigondolva! S e határozattal meg voltak elégedve a jezsuiták is, meg a Zwirina-párt hívei is. Amazok számítottak rá, hogy a vérpadról menekült elítélt inkább enged a fején egy kis tonzúrát véghezvitetni, mint azt a nagy operációt, s inkább lemond Calvinus János barátságáról, mint az életről, s ez nagy diadal lesz rájuk nézve. – És azután Zwirináékra nézve is nagy diadal lesz vala az. Az egész magyar párt, mely nagyrészt kálvinista volt, meg lesz alázva a főkurátorának kitérése által. Kalondai Bálint így is le lesz nyakazva: megölve, eltemetve.

Mikor ezt a határozatot meghallá Sára asszony, azt mondá a Simplexnek, aki szomorúsága napjaiban mindig ott volt a háznál:

– Eredj el a fiamhoz, és beszélj vele. Mondd meg neki, hogy inkább lássam a fejét elvágva a testéről, hogysem mint az ő lelke legyen elvágva az én lelkemtől. Ő érteni fogja a többit.

De bizony egyebet is beszélt még a Simplex Bálintnak; de azt még Sára asszonynak sem mondá el.

Elmúlt a határidőből már két nap. A harmadik volt a húshagyó kedd. – Bolondok napja.

Bálint még mindig nem közölte végelhatározását, s azt ki kellett mondania esti harangszóig; mert különben hallgatása halálítéletébe belenyugvásnak vétetett.

Kaczenreiter Henrik már fel is állítatá újból a vérpadot. Bálint nézhette azt a kolostor ablakából.

Hanem ezzel most senki sem törődött, farsang utolsó napja volt: bolondját járta az egész világ. – A mészároslegényeknek ma volt a napjuk, amikor a kötélre akasztott lúd nyakának elszakításával megpróbálkoztak. Amelyik elszakította, az lett az első legény.

Egész nap lármás maskarák jártak alá s fel a városban, loncsos némbereknek öltözött férfiak, lóháton nyargalászó torzalakok; délutánra aztán valamennyi egy tömeggé csoportosult, s akkor vitték eltemetni a farsangot. Versenyzett egymással a legénység, hogy melyik tudjon magából nevezetesebb bolondot csinálni: egyik gólyalábakkal toldta ki a lábát, másik rúdra tűzött fejkötőtartó fejjel csinált magából óriást; volt aki tollseprűkből madarat mímelt, másik kitömte magát potrohos bábnak; ki trombitált, ki meg kerepelt, ki meg vaskondér fenekén játszotta az öreg dobot.

A legnevezetesebb maskara volt a farsang lovagja. Ezt két ember képezte. Az egyik volt a ló eleje; az tartotta a ló fejét, mely bőrből éppen úgy volt formálva, mint az igazi lófej, a másik pedig képezte a ló hátulját úgy, hogy a fejét az elsőnek a derekához támasztá, s aztán egy hosszú csojtáros lótakaró körül befedte őket, amin egy nyereg volt, két kengyelbe akasztott lábbal, mintha valaki ülne a lovon.

Az első ember dolga csupa mulatság volt; az, ha akart, trombitált, ha megkínálták, ivott; kezében volt egy hosszú korbács, akit közel ért, ráhúzott vele; hanem a ló hátulját képező legénynek annál rosszabb helyzete volt: az se látott, se hallott, mennie kellett folyvást meggörnyedve, amerre vitték, s ha az első ember jól nem védelmezte, minden azonmenőtől kapott egy húzást a kidomborodó felére. Azért erre a hivatalra nem is igen vállalkozott valaki a maga jókedvéből, hanem büntetésből szoktak arra relegálni egy olyan kontárlegényt, aki rosszul tette le a remeket. – Ebben az időben azonban egy megbukott legény sem találtatott a céhekben, annálfogva a kellemetlen ló hátuljának nem lehetett másból kitelni, mint a szegény jó török fogoly Aliból, aki mindenre rávehető volt, ha szépen kérték. Mondta is mindenki, amint a toldott lovagot nyargalni látta: „Az ott hátul a török Ali: kilátszik a veres papucsos lába a takaró alól.” – Hogy a lovag maga Simplex, az is nyilvános titok volt.

A farsang lovagja után jött kétökrös fogattal a farsang maga. Piros koporsója volt, csörgősipkákkal, álarcokkal körültüzködve. Hordófejű óriások, ormótlan nagy gólyamadarak vitték mellette a bolond címereket, rúdra tűzve, s követte a koporsót némbereknek öltözött legények dévaj csoportja, akik boldogot-boldogtalant megkínáltak a kancsóikkal, s inni kellett, mert különben a nyakába töltötték.

A bolondos gyászmenet minden céhmester és minden lelkész lakása előtt megállt. Azoknak az üdvözletére a menetvezető halál madár harsány áldomást mondott, amit ezek azzal viszonoztak, hogy a kiürült kancsókat újra megtöltették serrel, borral. A bolond sekrestyések aztán mindannyiszor felköltötték a farsangot a koporsóból, s megitatták a szemfedőn keresztül. Az is valami legény volt, akinek legjobb szerep jutott: neki csak fekünni kellett és inni.

Mikor a bolondos gyászmenet a jezsuiták kolostora elé érkezett, akkor is ott állt az ajtó mellett kétfelől a két fegyveres őr: a város drabantja s a bakó szolgája.

A csintalan lármás had azokat is körülfogta, s míg a gyászszekér, kárpitos mennyezetével, zászlóival, óriás kísérőivel elállta a kapu környékét, egy dévaj menyecskének öltözött suhanc nyakába borult a drabantnak, s azt összevissza csókolta, ölelte, míg egy hegyes orrú vakvarjú a hóhérlegényre erőszakolta rá a kupáját, s kényszeríté, hogy azt kiürítse fenékig, utoljára a fejébe nyomta a kupát.

Csak egy percig tartott az, de a perc elég volt arra, hogy a kolostor ajtaja egyszer kinyíljék, s egyszer becsukódjék. Hogy közben mi történt? Azt csak a beavatottak tudták.

Aztán ment a bolondos csapat nagy zsivajjal megint odább. Amint azonban a miskolci kapu elé értek, ott elállta az útjokat Zwirina főrektor az alabárdosaival.

– Hová mentek? – kérdezé a farsang lovagjától. Simplex pedig egy tollsípot tartott a szájában, azon keresztül beszélt recegő, sipegő madárhangon.

– A meghalt farsangot visszük eltemetni!

Zwirina Ágoston pedig élt a gyanúperrel. Hej, okos ember volt!

– Hadd lássam, meghalt-e igazán az a farsang?

S azzal lerántá a szemfedőt a koporsóban fekvő alak arcáról. Az pedig felült a koporsóban, s amilyen nagy szája volt, azt széthúzva, elkezdett a főrektor szeme közé röhögni. Valami kefekötő legény volt. S erre aztán lett rengeteg kacagás,

viháncolás a bomlott had között. Mindenki eltalálta, hogy a főrektor most Kalondai Bálintot kereste a koporsóban.

A vén Zwirina erre meg is szégyenlette magát. „Vihetitek a pokolba!” – kiáltá a bolond hadnak, s tréfás nyomatékul a nádpálcájával jót húzott a farsang lovagjának második részére. Mire az, megütött ló szokásakint, kirúgott a bal lábával, s úgy oldalba teremté a főrektort, hogy az felbukott tőle: még a piros papucs is lemaradt a ló hátulsó lábáról, s arra elkezdett az, ijedt lókint, nyargalni előre; a Simplex, mint egy vasárnapi lovas, akit elragadt a paripája, kiabált a népségnek, hogy fogják meg a lovát, s húzta a kantárt a fa lófej szájában vissza, tettetett erővel; a röhögő had pedig csak annál jobban ütötte azt hátulról: úgyhogy a farsang lovagja messze előrevágtatott, a kíséret el-el maradozott tőle; egyszer aztán, mikor a temető közelébe értek, a Simplex belefújt egy rézsípba, annak az éles hangjára két legény bukkant fel a temetőárokból, egy felkantározott paripát hozva elő.

A Simplex ekkor elkiáltá magát:

„Valentine, ecce tuum Bucephalum!”

Mire a ló hátulját képző alak hirtelen kiugrott a takaró alul. Nem a török Ali volt az, hanem Kalondai Bálint.

A halálraítélt felkapott a lovára, s elvágtatott ki a világba. Simplex és társai, kik a cselszövényt végrehajták, ledobálták magukról a maskarákat a temetőárokba, s aztán megkerülve a várost, a lőcsei kapun tértek vissza, a saját becsületes ártatlan pofáikkal, mint akik semmiben sem tudósok.

Török Alit a kolostorajtóban cserélték ki Bálinttal.

Harminchetedik fejezet

(Ez penig zool az hamwazo zeredai penitentziarvl.)

Mikor a Zwirina Ágostonnak hírül hozták, hogy a Kalondai Bálint szerencsésen elillant, a nagy kövér embernek csak egyszerre elkékült az ábrázatja, s ott nyomban megütötte a guta. Oly hirtelen érte ez a halálveszedelem, hogy még csak testamentumot sem tehetett; mikor hazavitték, már akkor senkivel se volt baja ezen a világon.

Ez a rendkívüli eset nagy felháborodást okozott az egész városban. Az ismerősök egész processzióval tódultak a halottas házhoz, s lett nagy sírás és jajgatás a Zwirináék udvarán.

Azt pedig csak egy kőkerítés választá el a Kalondai-ház udvarától.

Mikor a Sára asszony áthallá azt a jajveszékelést odaát a szomszédban, s aztán megtudá annak az okát; fiának megmenekülését s a főrektornak efölötti boszszújában történt rögtöni halálát, akkor kiült a folyosó alá, s dacára a februárisi csípős hideg estének, elkezdé a Szent Dávid zsoltáraiból énekelni azokat, amiket e kegyes zsidó király az ő ellenségeinek megszégyenülésére szerzett, s mentül hangosabb volt a sírás hangja odaát, annál hangosabban énekelte ő ama boszszúállástól ujjongó zsolozsmákat.

Ki tilthatta azt meg neki?

Hogy a kegyetlen nagy átkozódásokat, miket a királyi énekes zengő ritmusokba szedett, el ne énekelje családja megrontójának ravatala fölött. Szent énekek azok.

De még a temetés napján is kiült a háza erkélyére, s míg odalenn pap és kántor énekelte a halott fölött az engesztelő búcsúztatót, s a gyászba öltözött családbeliek zokogása kísérte a gyászdalt, addig az özvegy mészárosné, fehér ruhába öltözve, mintha örömanya volna, beleénekelt a himnuszba és zokogásba, s sorba vevé a bosszúállásról, az ellenség megszégyenítésről zengő rettenetes zsoltárokat.

„Uram, kihoztad a koporsóból az én lelkemet,
S vetetted a koporsóba az én ellenségemet.
XXX. zsoltár.

Ellenségimnek szidalma lettem,
Szomszédim rámtörtek körülöttem,
Barátaim elfutottak tőlem.
Legyen nekik gyalázatjuk bőven,
Nyugodalmuk koporsó méhében.
XXXI. zsoltár.

Ki tilthatta azt meg neki? Szent énekek voltak.

És azontúl mindennap, mikor elszunnyadt minden ember, legcsendesebb volt az éjszaka, kihangzott az ő nyitott ablakaiból a földre hullott ellenségek fölött tomboló zsoltár.

Kitilthatta meg az elhagyott özvegynek, hogy ő a szent dalokhoz folyamodjék, megkeseredett szívének vigasztalására?

*

A Kaczenreiter Henriket pedig harmadnapra elcsapták a hivatalából, amért kontár vágása által csúffá tette hivatala méltóságát, a város tekintélyét és a törvény erőhatalmát.

Ugyanazon gyászpadon, melyet maga emeltetett, tépte le róla a veres palástot, fejéről a skarlát süveget a saját öreg legénye, s végre a nyakában függő nagy ezüstpecséttel, ami királyi adomány volt, háromszor arcul csapá őt a nép előtt, s aztán elkergeté, a sokaság gúnyhahotája között.

Mi lett belőle tovább? Egy elcsapott hóhérból? Hol végezte az életét? Azt senki sem jegyezte föl.

Harmincnyolcadik fejezet

(Leiratic, mell soc kiseertetec laknac ees ieztenec az cimeteriumokban.)

A megcsúfolt párt emberei nem hagytak fel azonban Kalondai Bálint üldözésével.

Mindjárt in flagranti lovas perzekutorokat indítának utána, akik a menekülőt nyomról nyomra is üldözték: azonban a forrói csárdánál, mikor már jól közel érték volna, eléje jött ismét két férfi, kik ott vártak reá pihent vezetéklóval. A szökevény arra felkapott, s üldözői jónak látták elmaradni tőle elcsigázott lovaikkal.

Az új fürmender, az ifjú Zwirina Ignác azonban így okoskodott: Kalondai Bálint még egyszer vissza fog térni magától Kassa közelébe. Kedvese ott nyugszik a temetőárokban. Nem teheti azt, hogy ne jöjjön hozzá, azt meglátogatni, amilyen nagyon szerette.

Azért éjjel-nappal elbújva tartának kilenc muskétást a temetőárokban, ahol a szép Mikhál volt elhantolva, hogy ha el talál hozzá jönni a kedvese: azt megfogják, s ha futással akar menekülni, meg is lőjék.

A csapda fel volt állítva ellene, s bizonyos volt, hogy ő abba bele fog kerülni.

Nem is soká késett. A legelső zivataros éjszakán, amikor a böjti szél az ég egyik szélitől a másikig kergette az idomtalan felhőket, a lombtalan fák köszöntgettek utánuk, a temetőkertben az űzött bolygófény ugrált egyik sír völgyéből a másikba: közelgett egy magányos lovag az avar felől a hostádi temetőhöz.

Egy széltől kidöntött jegenye volt a jele a helynek, hol a szép Mikhált kell keresni.

*

„Lódobogást hallok” – dörmögé az egyik muskétás az árokban. „Hátha az ördög jön, kecskebakon lovagolva?”

Ki is lehetne más, akinek ilyen időben kedve van a sivatag fenyéren végigvágtatni?

„Nem látod, hogy táncolnak a lidércek?” – monda egy harmadik, felütve a fejét az árokból.

*

A temetőkertben fel-fellobbant valami kékes láng a sírok körül, rémes fényt vetve a síremlékek imádkozó angyalaira.

Azután úgy tetszett, mintha a zivatar futó táborának rémhangjai közé egy mély kürthang dallama vegyülne. Valami föld alatti zene, amitől az élő embernek lábába beleáll a reszketés, s a fogai vacogni kezdenek.

*

„Átkozott strázsahely ez itt!”

*

Az éjféli lovag a temető elé érve leszállt a lováról, s azt megköté egy bodzafához, s azután egy tülökkel visszhangot adott az elébbi kürtszónak: mire a sírhalmok közül újra fellobbant a kísérteties láng.

*

„Hallod! Az ördögök felelgetnek egymásnak.” „Vagy az ördögök, vagy a Kalondai Bálint.”

„Ha a Kalondai Bálint, akkor az majd helyünkbe jő, s itt megfogjuk ha pedig az ördög: mi nem megyünk a helyébe, s nem fog meg.”

Ez egészen helyes volt.

*

A lovag nyitva találta a temetőajtót, s bement rajta. Egyenesen arrafelé tartott, ahol a lángot fellobbanni látta. Nem lidérc volt ott, nem kísértő lélek; hanem a Simplex lobbantott fel boszorkányliszt-lángot az őrök ijesztésére, s Bálintnak jeladásul.

– Csendesen! – súgá a közeledőnek. – Lesnek rád.

– Hadd lessenek – dörmögé Bálint. – Kard van velem. Ha ott halok is meg; beszélni akarok az én kedvesemmel.

– Beszélni fogsz vele. Jöjj utánam. De görnyedj meg, hogy meg ne lássanak.

Azzal elvezette Bálintot a sírok között, míg egy nagy síremlékhez nem értek. Veres márványból volt a gúla, tetején megkoszorúzott urnával; a sír környéke be volt ültetve sárga violával és primulákkal, s körülszegélyezve télizölddel; a kőlépcsőn hevertek a gyopárkoszoszorúk.

– Nézz ide – szólt a Simplex, tolvajlámpáját kihúzva köpenye alól –, és olvasd!

A pompás síremléken e nevet látta Bálint:

„Zwirina Ágoston!”

Alatta egy hosszú litánia a nevezetes polgár viselt dolgairól, s nagy érdemeiről.

– Mért vezettél engem ide – kérdé felháborodva Bálint –, halálos ellenem sírjához.

– Nem halálos ellened alszik itt – mondá Simplex –, hanem a te szerelmed, a szép Mikhál. Azon éjjel, amelyen ellenségedet eltemették, mi ketten a jó Alival kijöttünk a temetőbe, felástuk a szép Mikhál koporsóját, s ide tettük a Zwirináé helyébe, s most nyugton lehetsz felőle, hogy kedvesed szentelt földben nyugszik, s az esztendő minden szakában virággal, zöld ággal lesz fedve a sírja.

Bálint leveté magát arccal a földre.

*

„Hallod: hogy sírnak a kísértetek!” – dörmögé az egyik őr a másikhoz.

„Bizonyosan Belzebub kínozza őket.”
„Ne nézz hátra, mert úgy marad a fejed.”

*

Aztán mikor kisírta magát Bálint, s megnyugodott felőle, hogy azok a könnyek le fognak szivárogni odáig, ahol kedvese alszik, s szebb álmai lesznek tőle, akkor felkelt, s azt kérdezé a Simplextől:

– Nem fog ez a dolog kitudódni?

– Csak hárman tudjuk. Az egyik Ali, a török; azt anyád szabadon bocsátá, az elment haza Tesszáliába. A másik, aki tudja: a sír. S az jól tud hallgatni. A harmadik én vagyok, s én még jobban tudok.

Bálint kebléhez ölelte együgyű barátját, s csókjaival halmozá el annak arcát, s aztán úgy benne volt a csókolódzásban, hogy összecsókolá a füvet, a virágokat, amikkel az a sír fedve volt.

*

„Hallod, hogy csókolódnak a boszorkányok!” – suttogá a lesben ülő darabont.
„Bizonyosan Lucifer enyeleg velük.”

*

– Hát Zwirina Ágostont hová tettétek, ha Mikhálomat helyeztétek ebbe a sírba?

– Hát hová tettük volna? A jó embert odafektettük a Mikhál sírjába a temetőárokba, s most őfölüle fogják legelni a város szamarai évről évre a bógácsot.

*

„Hallod, hogy kacagnak a kupcihérek!”
„Közéjük nem mennék ilyenkor Kassa városáért.”

*

Még a szél is folytatta a kísértetkacagást.

… Hahhaha – huhhu – hóhó!

Olyan rémséges tréfa: éjfélkor a temetőben hahotázni való tréfa volt az, hogy szép Mikhál és megölő gyilkosa helyet cseréltek egymással. Szép Mikhál odafeküdt a virágokkal fedett sírba, a könnyekkel öntözött, a megszentelt földdel betakart ágyba: megölő gyilkosa pedig kifeküdt a temetőárokba, hallgatni a szamár vemhe ordítását, mikor a bógácsot rágja fölötte. Hahhaha-hoho-hó!

– Mármost beszéltél kedveseddel, siess!

– Isten áldjon. Köszöntsd anyámat. Mondd neki, hogy holnap indulok a harcba. Eger várat fogjuk víni. Imádkozzék értem, hogy dicső halálom legyen.

Azzal sietett lovához, s vágtatott tova az éjjeli pusztaságban. A kakasok elsőt szóltak éjfél után.

*

„A drómó hazanyargal már az országába.”
„Minden jó lélek dicséri az Urat!”

S ha imádkozott Sára asszony azért, amire a fia kérte, úgy imája bizony meg lett hallgatva odafenn. Kalondai Bálint annál a fényes ostromnál, mely Eger várat visszaszerezte Magyarországnak, hősi halált szenvedve esett el.

Harminckilencedik fejezet

(Mellbenn mindenkinec weegteere igazsaag teetetic.)

Zurdoki, akinek vén emberhez illetlen szerelmessége okozá ezt a két boldog szívet összetörő tragédiát, nemhogy okult volna e siralmas gyászeseten, s lelkére vette volna a miatta kiomlott vérét egy szelíd, szép asszonynak; sőt inkább amint Lengyelországból a vert hadak egy részével hazamenekült (a többit elfogták a krímiai tatárok, s elvitték a félszigetre), azonnal újabb gonoszságon törte a fejét.

Ha el nem csábíthatta az egyik szép asszonyt, kivetette a hálóját a másik után.

Közbejárót is kapott hozzá, készségeset, azért hogy a Babura Pirka elveszett, maradt még boszorkány elég. Ott volt mindjárt a Kopanicsár Ancsa.

Ezt is nemhogy elriasztotta volna varázslókapitányának rettentő kimenetele, sőt inkább sietett annak az üresen maradt helyét elfoglalni.

Mert amit a tudósok mondanak, hogy egy mártír véréből száz támad, az áll a gonosztevőkre is. Egy kivégzett gonosztevő száznak csinál kedvet. A bűnösöknek is vannak rajongói, akik dicsőséget találnak abban, ha a pokolért kiszenvedhettek. Különösen mikor a boszorkányokat égették és kínozták: több támadt, mint amennyi elveszett. A rossz hír olyan volt, mint a mámor: beleszédíté azt is a verembe, aki különben rá se gondolt volna.

Innen magyarázható meg, hogy Ancsa vállalkozott egy még annál is veszedelmesebb útra, mint amelyen a Pirka halált látott.

Sokat tehettek rá azonkívül a Zurdoki fényes ígéretei is, ki a pénzosztással sem volt fukar. Volt neki miből. Rakóczi György őrá bízta az egész kincstárát, hogy fusson vele Patakra, mikor a krími tatárok Erdélybe is betörtek. Annyi veszhetett el abból útközben, amennyi csak Zurdokinak tetszett. Ki kérte azt tőle számon ebben a nagy zűrzavarban? A „fekete vajda” (István) kincseit is így dézsmálták meg, amik az Ojtozi-szoros egy barlangjában voltak elrejtve.

Zurdoki rábízta az Ancsára a szerelmeslevelét, melyet ezúttal a szép Izabellához intézett, Homonnai gróf feleségéhez.

Nem sok gondot fordított ebben a stílusra: poétai ömlengésekben sem erőltette meg magát; hanem egyenesen a dologra tért. Elmondá, hogy ő tízszerte gazdagabb, mint Homonnai, s ha a grófnő őhozzá kegyes akar lenni, akkor ő küld neki háromszáz aranyat, egy brilliántos nyakláncot, amilyent csak fejedelemasszonyok viselnek, s azonkívül kezébe tesz egy végrendeletet, melynek erejénél fogva a grófnő az ő halála után egy várost, egy várkastélyt és huszonkét falut fog örökölni, minden ott levő gulyákkal és ménesekkel együtt.

Ez nem volt vers; de azért ugyan forró szerelmeslevél. Az ígérő azt hitte, hogy a kincsek nagyszerűsége a szép asszonnyal elfeledteti a kínáló csúfságát.

Izabella azonban haragra gerjedve olvasá ezt a gyalázatos ajánlatot, s rögtön vitte a levelet a férjéhez, s azt kívánta, hogy példásan korbácsoltassa meg a levélhordozó boszorkányt. Ekkor saját kastélyukban laktak a Szamos mentén.

Homonnai gróf azonban azt mondá, hogy ugyan miért korbacsolnák meg a levél hozóját? A levél íróját illeti meg a korbács. S azzal ő maga mondott tollba egy választ a feleségének, amit az levélben küldjön vissza Zurdokinak: azt színlelve, hogy ajánlatai kedvező fogadtatásra találtak.

A levelet aztán visszavitte az Ancsa, Izabella részéről is jól megajándékozva.

Az volt a cél e cselvetésben, hogy Zurdokit keze ügyébe kaphassa egyszer Homonnai.

Az pedig ráment a lépre, amit maga keresett magának. Homonnai előkészíté az alkalmat. Volt az udvarában egy pár régi cseléd: egy kocsis meg egy kulcsárné, akik mindketten török származásúak voltak, s török házasságban éltek, ezeket most a gróf áttéríté a kálvinista keresztyén vallásra, s rendes oltár előtti esküvő útján rendelé őket hites társakká lenni.

Az ilyen eset nagy hírt szokott kelteni az országban; mert azon időkben, mikor a török olyan hatalmas volt, Magyarország kétharmadat bírta, s a harmadikat félelemben tartá, rendkívüli tünemény volt az, hogy egy pár muzulmán ember önkényt megtagadja a maga prófétáját, s áttérjen a Krisztust hivők közé.

Azért is a lakodalomra távolból és közelből hivatalosak voltak az ismerős uraságok, meg is ígérkeztek a legtöbben; úgyhogy Homonnai uram gróf kastélyát erre az ünnepélyre ki kellett toldani hevenyészett faépületekkel, hogy minden vendég cselédsége elférjen benne.

E nevezetes lakodalomra kapott meghívót Zurdoki is. Hisz az egész ünnepély az ő kedveért volt rendezve.

Ezt ő is tudta. Azzal a különbséggel, hogy ő azt hitte, hogy az asszony rendezte ezt az ő kedveért; pedig a férj rendezte az ő kedveért, s a két „kedv” között nagy a különbség.

A lakodalom napjára Zurdoki is megérkezett; harminc cselédet hozott magával.

Homonnai igen szívesen fogadta, s egy szóval sem hozta elő neki a régi viszálkodás témáját, sőt eltűrte, hogy a vén szerelmes folyvást a felesége körül legyeskedjék, súgjon, búgjon, turbékoljon.

A szent szertartás a maga szokott egyszerű pompájával végbement, a gyülekezet minden figyelmét elfoglalta a keresztyénné lett török pár magaviselete; mindenki arról beszélt egymásnak, hogy nem tudta lehúzni a jegygyűrűt az ujjáról a vőlegény, hogy nyújtotta a bal kezét a jobb helyett a menyasszony, hogy prüszkölt a keresztelővíztől az egyik, hogy felhajtotta az áldozókelyhet a másik körömpróbáig, holott csak szürcsölnie kellett volna belőle egy kortyot, s mikor igent kellett mondani, hogy rázta a fejét mind a kettő tagadólag; mivelhogy a töröknél ez jelenti a helyeslést, ellenben a fejel lefelé bólintás a tagadást. Ki ügyelt volna arra, hogy mit suttog Zurdoki a szép háziasszonnyal?

Azután következett a fényes úri lakoma: huszonnégy fogás étellel. A lakoma fölött Simplex versenyzett a tárogatón a cigányzenészekkel. Bálint gyászesete óta Homonnai grófhoz szegődött tárogatósnak, ahol ötszáz magyar forint fizetése volt, úri ellátás mellett; amiből meg lehet ítélni, hogy milyen nagy becsben tartottak egykor egy kitanult tárogatóst.

Ebéd végeztével aztán az asszonyságok és hajadonok eltávoztak a szobáikba tánchoz öltözni, az uraságok pedig ott maradtak poharazni.

Járt kézről kézre a „bratina”, ami oroszoktól ideszármazott szokás. A drágakövekkel kirakott s jelmondatokkal televésett ezüst poharat egymásra köszöntött áldomással itták ki fenékig az urak. Aki e csatában kidűlt, nem nevetett rajta senki: a szolgák szépen fölemelték, s elvitték a szobájába pihenni.

Akinek leghamarább meghasznált a bor, az volt maga a házigazda. Egyszer csak elkezdte a fejét letenni az asztalra. Elég volt neki.

El is vitték nagyhamar a csatatérről.

– Nagyon erős is ez a bor! – bizonygatá maga Zurdoki is. Bizonyosan a nagy üstökös esztendejéből való. Magamnak is a fejembe ment.

Azzal úgy kezdett tenni, mintha valóban ittas volna, a nyelve akadozott, utoljára hátraszegte a fejét a karszékben, s a pohár kiesett a kezéből.

– Ez is elkészült már! – mondának a vendég urak, s azzal négy szolga a karszékkel együtt felemelte, s elszállította őt a saját szobájába.

Zurdoki azonban nem volt ittas, csak annak tetteté magát. Amint szobájában egyedül maradt, bezárta az ajtaját, s aztán az összebeszélés szerint felkereste azt a kis alacsony ajtót, amely az ágy lábánál van rejtve. Azon túl egy kis folyosó következik, mely egyenesen a grófné szobájába vezet. A légyott ideje a legjobban volt kiválasztva.

A vendég urak, kik az ivást kigyőzték, az étteremből a táncterembe gyűltek már, s ott elébb a csupán férfiaknak való toborzót kezdték eljárni, hogy majd mikor a mámor kipárolgott a fejükből, akkorra a hölgyek is visszakerülnek, s rákezdhetik a palotást, a lengyel és a fáklyatáncot meg a „háromszáz özvegyasszony táncát”.

A távollevőkre ilyenkor senkinek se volt gondja.

Zurdoki ott találta a grófnőt a szobájában. Reá várt az; egyedül volt.

A vén szerelmes mindjárt odaborult a lábaihoz a szép hölgynek, s hogy szerelme valódiságáról meggyőzze, oda rakta le a láb zsámolyára a magával hozott arany terhelte erszényt, a gyémántos nyakláncot és a káptalan pecsétjével hitelesített végrendeletet.

– Ez mind a tied, szerelmem, ha engemet jól fogadsz.

– Keljen fel kegyelmed, s bizony jól leszen fogadva – monda neki a szép Izabella.

Erre a szóra oly hevesen pattant fel térdéről a szerelmes öreg, mint valami evetke.

Az átelleni falon volt felfüggesztve Homonnai János képe életnagyságban, és mellette a feleségeé. A kettő között pedig volt köszörült üvegrámában egy szép velencei tükör.

A vén sas odaállt e tükör elé, s két lelógó, fakó bajuszát kétfelé törülve, s így gyönyörködve a maga szépségében, hetyke szóval mondá:

– No, hát Homonnai János gróf uram! Melyikünk hát a szebb legény?

… – Még mindig én vagyok az! – válaszolt neki az arckép, s azzal félrenyílt, mint egy szőnyegajtó, s kilépett a kép mögül maga Homonnai János.

Zurdokinak csak nyitva maradt a szája ijedtében. Ekkor vette észre, hogy milyen nagy csúfot űztek a boncsokos fejével. Homonnai gróf pedig nem sokat leckézett vele; hanem megfogta hátul a nyakravalóját, s kitaszította abba a terembe, ahol a vendég urak táncoltak.

Azok bámulva láttak a házigazdát is, a vendég urat is ilyen ép egészségben közöttük megjelenni, mégpedig a grófné szobája ajtaján keresztül.

– Íme, uraim – kiálta csúfondárosan a gróf. – Nézzék ezt a vén kecskét, aki az én kertembe akart beszegődni kertésznek.

Erre a szóra rengeteg hahota fogadta a pórul járt szerelmest, akinek szemeszája koppant a drága falattul.

Zurdoki azonban amilyen nagyon meg volt ijedve a gonosztetten kapatás percében, mikor azt a kicsúfoltatást hallotta, egyszerre dühbe jött. Meglátta az apródját a teremben, akire az asztalnál letett kardja volt bízva, odakiáltá azt magához, s elkapva tőle a kardot, szembeszállt Homonnaival, keményen rátámadva:

– Szégyen-gyalázat ez kegyelmedtől: kelepcébe csalni egy főnemest, s a saját házánál csúffá tenni a vendéget! De ezzel nem fog kend eldicsekedni senkinek, gróf uram. S ha kend csinált az én kedvemért *lakodalmat a* házában: megszerzem én azt még egy *torral.* Kard-ki-kard hát!

Homonnainak nem volt más szándoka, mint hogy országszerte csúffá és gúny tárgyává tegye a vén kéjencet, ami annak legnagyobb büntetés lett volna. Azért nem is hozott magával semmi fegyvert. Amint azonban Zurdoki kardot rántott, és őt bajvívásra hívta, ő is előkiáltá az apródját, aki a kardját őrizte, s önvédelmére ő is fegyvert fogott. A vendég urak helyet csináltak számukra a táncteremben. Mindenki rendén valónak találta, hogy ily sérelem fegyver által legyen megtorolva, s senki sem igyekezett őket kibékíteni.

Legelőször a dühös Zurdoki vágott hozzá a grófhoz, s bizony, kemény csapás volt az; csakhogy nem jól számította ki a kardja hosszát, a fegyver hegye csak a gróf skófiummal hímzett sárga csizmaszárát hasította végig, s aztán belevágott a pallóba. Ellenben, amit Homonnai mért neki oda egyet a kardjával, az elég volt neki útravalóul a másvilágra. Ott lehelte ki gonosz lelkét a bosszúálló férj lábainál.

S a jelenlevők mind azt mondák, hogy úgy kellett neki! Bár Homonnai egy esztendővel hamarább ontotta volna ki a vérét! Ne biztatta volna fel a nagyfejedelmet szerencsétlen hadjáratára, ne juttatott volna annyi jó magyar vitézt siralmas tatár fogságra, két országot tűzzel-vassal elpusztíttatásra.

Izabella grófné pedig mikor meghallá, hogy a férje megölte Zurdokit, ezt mondta rá:

– Kár, hogy csak egy élete volt! Csak a szegény Mikhálom véreért fizethetett meg: a Kalondai Bálintéval még adós maradt! És azután jöttek a nőcselédek, forró vízzel felmosták a pallórul a vért, szőnyeget húztak föléje, a háziúr azalatt a vendégeivel kisétált a kastély kertjébe, ott azoknak elmondá mindazon szomorító történeteket, amiknek okozója a vén kéjvadász gonosz ösztönei voltak, egész a legújabb cselszövényeig, mellyel magát a grófnét akarta elcsábítani. Bizonyságul mindjárt elő is mutatta a csábítás eszközéül használt ajándékokat és végrendeletet, amiket azonnal átadott a protestáns püspöknek, ki a szertartást végezni jött

ide, hogy fordítsa azt a pataki kollégium hasznára. Úgysem adott életében Zurdoki erénybül egy poltúrát sem iskolára vagy egyházra; a bűne forduljon hasznára a szent célnak.

És mikor visszatértek a táncterembe, s rázendültek a hegedűk és sípok, olyan jó kedvvel táncolt a vendégsereg ugyanazon a helyen, ahol Zurdoki vére kiomlott, mintha semmi se történt volna.

S bizonyára az a legnagyobb büntetés, ha valakit már a halála után egy órával úgy elfelejtenek, hogy senki se beszél róla többé.

*

Szomorú vége lett a szegény nagyfejedelemnek is ez eset után. Egyik országbul a másikba űzetve, mindenütt nyomort, pusztulást hagyva maga után, elvégre egy elkeseredett ütközetben ő maga az ellenség lovasai közé rohant, s ott keresztül is vágta magát vitézül; de annyi sebet kapott, hogy azokba belehalt. Rossz tanácsadói nélkül, akik nagyravágyását felizgatták, jó fejedelem és boldog ember lehetett volna.

*

A Simplex, akinek egykorú naplójábul állítottuk össze ezt a történetet, melynek eseményei mind az elbeszélő által szemmel látott való tapasztalatok, ez eset után a padisa által új nagyfejedelemnek kinevezett Barcsay szolgálatába állott, s azt elkísérte törökországi útjába is. Legutolsó naplójegyzetei Sztambulból szólnak. Hová lett? Mi volt az igazi neve? Azt nem tudta meg senki.

Utolsó fejezet

(Mindenec elmvlnac, de az igaz tvdomaan ewrewkkee megmarad.)

A derék tudós Frölich Dávid pedig még sok számos évig oltotta a tudományokat az ifjú nemzedék elméjébe, és gazdagítá a világot fölfedezéseivel. Késő koráig levelezésben állt a külföld legkitűnőbb tudósaival. S mindenkor a legpontosabban értesülve volt mindazokról, amik Kelet-Indiában és Amerikában történnek, sőt a holdban lakó emberekről is írt egy igen érdekes és megcáfolhatlan igazságokkal teljes opust.

Hanem hogy a Mikhál leányából mi lett, azt nem tudta meg soha.

Gyakran fölállítá a horoszkópot, összeveté az aspektusokat, és felüté a csíziót. E három tudományos faktor segélyével mindannyiszor annak a megtudására jutott, hogy a Mikhál leánya most igen nagyon boldog, s örömélетet él, valami nagyon messze eső országban, aminek még a nevét nem mondta ki senki.

S talán igaz, hogy úgy van.

Jegyzetek a „Szép Mikhál”-hoz

Regényem bevégeztével némi számadással tartozom a tisztelt olvasóközönségnek.

Szándékom volt a kétszáz év előtti kort mutatni be, saját hazánkban, az akkori erkölcsi fogalmakkal, társadalmi állapotokkal, községi és családi élettel, ami a nemzeti mívelődés s a nemzeti létért való küzdelem sajátszerű ellenmondásaiból fejlődött ki.

Magyarország egy részében török pasák kormányoztak, örök harcban a római császár seregeivel, aki a másik részt bírta. A harmadik rész Erdély nemzeti fejedelmei alatt állt.

Minden nagyobb város védelemhez volt készülve: Kassa egy ízben évhosszat védte magát egy császári sereg ostroma ellen. A városok tanácsa ennélfogva nagy fennhatósággal bírt, s az országos törvényeken kívül saját statutumait is jogerőben tartá, s használta a pallos jogát.

A török és magyar közötti vidéket a martalócok tarták rettegésben, a magyar és lengyel közönit a százával összecsoportosult haramiabandák, azok ellen csak a legnagyobb szigorral védhette magát minden város. A fegyelem olyan volt, mint a csatatéren álló katonáké, s ez a fegyelem kihatott a családi és magánéletre is. Még a káromlást is nyelvkitépéssel fenyítették meg, s a szerelem botlásaira halál volt szabva.

Ezért aztán a hóhér a legnevezetesebb tényező volt a társadalomban. Mindig volt dolga, és az rettenetes munka volt. Rafinált, kitanult kínzások. Gazdag ember volt a mester, és nagy hatalommal ellátva; de azért ő és minden hozzátartozandója becstelen, hacsak harminc évi szolgálat után az uralkodó kegyelemlevele „becsületessé” nem avatta fel; amikor aztán szerzett vagyonával letelepülhetett a városba, s élhetett a társaság között.

A tudomány maga is teli volt babonával, az orvoslás titkos szimpátiákkal foglalkozott, nem csoda, ha az alsóbb néposztályokban a kuruzslónők egész hatalmat képeztek: a boszorkányi kart, melyet az üldözés nem irtott, de növelt. A kuruzslás együtt járt a kerítőséggel.

Irtani, elrettenteni volt a közigazgatás jelszava; nem az embereket megjavítani.

És amellett az a titkos szövetség, ami a törvényen kívül a társasélet egyes köreiben a maga külön törvényeit fenntartá. A jezsuita hatolt előbbre a maga szövetségével a protestantizmussal szemközt; s titokban céhek, jó barátok, fegyvertársak közügyet csináltak a magánügyből, s mikor egy közülök meg volt támadva, akkor mindegyik kötelességének tartá azt a bajából kiszabadítani.

S mind ennyi társadalmi nyüzsgés-mozgás tetejébe jött még egy-egy országrendítő mozzanat, mikor a fejedelmek valami hadjáratot indítottak meg, mint a jelen történetnél Rákóczi György Lengyelország ellen, ami rövid időn ismét más alakot adott a még meg sem szilárdult országnak, városokat, megyéket egyik

kézről a másikra juttatta, jóllétet, anyagi gyarapodást, hatalmat, családi boldogságot egy ökölcsapással semmivé tett.

S ennyi küzdelem közepett idomult, változott annak az élete, aki meg akart maradni embernek, magyarnak, szabadnak és istenfélőnek. Ezt volt szándékom a korhoz híven visszaadni.

Történetemnek csaknem minden adata egy darab igaz történet egykorú krónikákból összeállítva.

Tudom, hogy a két szerető szívnek ily kegyetlen bűnhődése visszatetsző a mai kor fogalmai szerint; de *így történt az meg,* s így kellett annak megtörténni, hogy ama kor *szükséges* vasszigorán csorba ne essék.

Ha drámának dolgoznám fel ezt a tárgyat, akkor másként végezném azt be; drámánál a színpadi hatás parancsol. Ott a végkatasztrófa előtt megjelentetném Mikhál atyját, aki felderítené, hogy Henrik csaló volt: a „si fuerit dolus” szerint házassága nem volt érvényes Mikhállal, és így Mikhál és Bálint nem követhettek el házasságtörést, s ezzel Bálint nagy diadallal vinné el a vérpadról megszabadított Mikhálját; s hiszem, hogy ez így nagyon tetszenék, de a korrajznál kötelezett a fölvett eszme megtartani az alaphangot, s végezni így, ahogy valóban végződött, s legfeljebb az elegiacus hanggal adni elégtételt annak az érzésnek, amivel a hasonló történeteket a mai szelíd erkölcsi nézetek fogadják, *míg a múlt kor nézeteit azok a fejezetek elé írt mondatok fejezik ki,* amiknél éppen ez okból megtartottam a régi írásmódot (kissé régebb modorút is, mint akkor dívott).

A kor jellemzése végett időztem az akkori szokások leírásánál is hosszabban, ami az első fejezetben, hiszem, hogy unalmas is. De szokásban volt. Még gyermekkoromban is a latinkodás a bontonhoz tartozott. Egy ebéd alatt a házigazda minden fogáshoz mondott egy diák hexametert.

A leves után: „Jusculum ut prosit, guttarum sume triginta.”

Jött a rák: „Mensibus erratis valet sub prandio cancer.”

A halra mondta: „Tertia dummodo maledictus piscis in aqua.” S erre bort kellett inni.

Mikor a bort kitöltötte, azt mondta rá: „Quodsi manes, pergam; si tu pergis, nos remanemus.” Ez szólt a habnak a bor színén: ha elmúlsz, maradunk, ha te maradsz, mi megyünk el.

A sültnél a szokott felszelési regulát: „Caput alas pedes et caetera membra resolve.”

Ha a sajtot hozták: „Caseus et panis, sunt optima fercula sanis.”

A dióra mondta: „Prima nux prodest, nocet alter, tertia mors est.”

A vajat így kínálta: „Mane aurum, argentum meridie, vesperi plumbum.”

Végül a gyümölcsre: „Dat pira, dat poma, qui non habet alia dona.”

Mit a megkínált, ha igazi ortodox Galenus-követő macrobiota volt, így utasított vissza: „Vivere si velis diu, tu nil de arbore sume.”

A csízió még gyermekkoromban használatban volt; csak mint játék már; de hű utánnyomata a múlt századbeli komoly tudományos tanácsadónak, mely fölvilágosított a múltról és jövőről, a nap teendőiről, távollevők hogylétéről s egészségünk fenntartásáról (I. fejezet.)

A két század előtti utazásmódot leírja az egykori naplója a névtelennek, ki magát „Ungarischer Simplicissimus”-nak nevezi, a XI. fejezetben.

Az akkori Kézsmárk leírását feltaláljuk Wagner J. K. „Christlich und Türkischer Staedte und Geschichtsspiegel”-ben.

A gyógyszerek és sebkuruzslások módját nagy komolyan leírja a Georgica curiosa „Über Wunderheilmethode und Pestwundercuren”.

A „barátság jogát” ugyanaz hosszasan ismerteti Tiraquel után, minden következményeivel együtt.

A bakótól elszökött fiú történetét, ki pap akart lenni, szintén az idézett névtelen írónál fedeztem fel.

Tőle vettem át a Babura Pirka boszorkány alakját, s a rablótanya és haramiavezérek ismertetését is.

Az akkor divatozott táncokrul körülményesen beszél a névtelen krónikaíró, s azt mondja, hogy a magyar tánc inkább hasonlít a baletthez s a jellemző pantomiához, többnek leírását adja. Ezeket Ipolyi Arnold Magyar mythologiájában is feltaláljuk.

A „háromszáz özvegyasszony táncá”-ról azt mondja: egyszer az erdélyi fejedelem Nagybányán időzött, s éppen akkor egy bánya beomlott, s tömérdek munkást eltemetett: úgyhogy háromszáz özvegy maradt az eltemetettek után. Az asszonyok még nem tudták férjeik halálát. A fejedelem titokban tartatá azt, s nagy ünnepélyt rendezett, melyre a nőket mind meghívatta, s az udvari karmesterével szerzette ezt a dallamot, s mire azután azok a nők, bortól felvidultan, táncra kerekedtek. Akkor, midőn legjavában folyt a tánc, mond a fejedelem: „No, urak, most láttok valamit, amit soha nem láttatok még: hogy táncol háromszáz özvegyasszony egyszerre együtt.” Lett aztán erre sírás, jajveszéklés, mikor a nők megtudták, hogy férjeik halva vannak. E kegyetlen tréfa után gondoskodott a fejedelem, hogy az özvegy nők gazdagon megajándékozva, újra férjhez menjenek. (29. fejezet). Innen maradt fenn a háromszáz özvegyasszony tánca. Más alkalommal a „halott-tánc”-ot írja le, mely minden magyar városban szokás volt. Egy férfi lefeküdt a terem közepére mozdulatlanul, az arcát leteríték szemfedővel, akkor a zenészek rákezdték a halott-tánc nótáját, mire a férfiak és nők a földön fekvőt felemelték, s elkezdtek vele táncolni; de az merev maradt, mint egy halott, ahogy a karja ki volt nyújtva, úgy tartá mereven; nem mozdult, csak ahogy mozdították. Simplex borzasztó játéknak nevezi ezt, s azt mondja, hogy az Isten megverte egyszer az ilyen táncolót, mert aki játékból halottnak tetette magát, a tánc végén igazi halottul esett össze.

A „vánkostánc”-ot még magam is láttam gyermekkoromban. „Csamangó” Kecskeméten dívó elnevezése a gyepmesternek. A mandragoragyökér mint szerelemszerző, egész kereskedés tárgyát képezte akkor, s a kalmárok hamisították azt mással (!) Ezt is komolyan adja elő a Georgica curiosa.

Pitavalban számos adatot találunk rá, hogy a gyilkosság a szerelmi mámort felkölti, és fokozni képes.

Klimius Miklós. Egy a holdba esett kalandhősnek útleírása, mely az akkori népeket és állapotokat gunyorosan ostorozza. Magyarra is lefordították.

Simplex „hekester”-nek nevezi a páncéltörőt; valószínűleg „hegyes tőr”-nek hallotta. (Ugyanazon tokaji csata leírásában.) A török kézbe jutott foglyok és azok kiváltásmódja szintén Simplex adatai nyomán van leírva.

Az akkori Eperjes leírása Wagner szerint.

A szerelmes népdalokat „virágdalok”-nak hítták, s egyházi szószékből tiltották azon időkben. (Szilády Áron értekezése e tárgyról.)

Bártfai esküvő:

„Von Kaschau ungefangen,
Von Eperjes ungehangen,
Von Bartfeld unbeweibt,
Von Zeben unbekleibt
Kommt wer in die Leut,
Kann er sagen von guter Zeit.”

Simplex az akkori verset részletesen megmagyarázza. Bártfáról így szól: „In dieser Stadt darf gegen Abend nicht wohl ein lediger Kerl mit einem Mägdelein, auf der Gassen oder an der Hausthüre stehend, kecklich reden, dass er nicht eingezogen wird durch bestellte Aufseher, und solches Mägdelein nolens volens ehelichen muss: und hat mancher über seinen Willen ein Weib nehmen müssen.”

A kopjatörést, mint kassai szokást, leírja Wagner „Staedte und Geschichtsspiegel”. (67. l.)

Az erdélyi férfi-hajviselési divat egy nálam meglevő eredeti rajz után van leírva: Béldi Pál arcképe után.

A protestáns papok leányainak tiltva volt a tánc. (Komjáti Kánon.)

Wurde vor Kaschau der Hr. Herzog von Würtemberg mit einer Stückkugel auf der Batterie zu tod geschossen”. (Wagner St. u. G. Sp.)

Kassai bíróválasztás leírása Wagnernél 55. 1. és következő (27. 1.). A máglyának való deszkáról írja: „Ein neuer Wagen, mit glattem eichenem langen Holz und 6 Pferden bespannt, allda wartet, dieses Holz darf er zwischen Jahr und Tag nicht verbrauchen, sondern soll dieses wenn er in einer Verrätherei mit dem Erbfeind solte ergriffen werden, zu seinem Scheiterhauffen gebraucht werden, wie schon einsten eine solche Verräetherei begangen werden sein soll, desswegen das Folgaster Thor so dato vermauret, und mit einer starken Pastey verwahret und, verwachet wird.”

A „három pálcárum”-ra ítéltetésről mind Simplex, mind Wagner krónikái szólnak, de világosan csak Debrecen városa évkönyveiben találtam leírva e büntetésmódot.

Végül a „martalócok”-at illetőleg, akik két helyen is említtetnek: az egyik Henriknek atyjával való első találkozása, a másik Bálintnak és Simplexnek elraboltatása, idézem a magyar törvénykönyv idevonatkozó cikkét 1567: 30.

„Szoktak némely kapitányok, a nagy kapzsiság miatt, csavargó, kétes hírű embereket és rác gyalogokat (pedites rascianos) s egyéb ily martalócokat tartani, kik azért, hogy nekik maguknak is hasznot hajtsanak, a szegény népet kegyetlenül pusztítják, s alattomos és gyalázatos kereskedést űznek a törökökkel vagy a

törököknél lakó rácokkal, amidőn keresztyén embereket és gyermekeket elrabolnak, s azokat a törököknek eladni nem irtóznak. § 3. Aki az ilyen gyalogosokat kézre kerítheti határoztatik, hogy azonnal *karóba húzassa,* vagy bárminemű halál nemével kivégeztesse”. – A korszakra a törvény szavai legélesebb világot vetnek.